

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

**IQTIDORLI TALABALAR ILMIY TADQIQOT
FAOLIYATINI TASHKIL ETISH BO'LIMI**

IQTIDORLI TALABALAR ILMIY XABARLARI

ILMIY-USLUBIY JURNALI

NAMANGAN - 2025

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B. Xusanov

Mas’ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo’yicha prorektor M. Qodirxonov

Mas’ul muharrir o‘rinbosari: Iqtidorli talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo‘limi boshlig‘i R. Tursunov

TAHRIR HAY’ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh. Abdullayev, f-m.f.d., dots. R. Hakimov, k.f.n., dots. M. Qodirxonov, b.f.d., dots. A. Batashov, f-m.f.n., dots. T. Abdullayev, PhD. A. Sobirxanov.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A. Umarov, PhD. Sh. Xudoyqulov, PhD. A. Abdunazarov.

Ijtimoiy gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T. Fayzullayev, tar.f.d, prof. A. Rasulov. f.f.d., prof. M. Ismoilov, t.f.n. dots. A. Isoqboyev, PhD., dots. J. Yuldashev, PhD. dots. A. Abdullayev, PhD, A. Qambarov, PhD. B. Ataxanov, PhD. S. Botirova, PhD. E. Gapparov.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. U. Inoyatov, p.f.d., prof. B. Xodjayev, p.f.d., prof. SH. Yusupova, p.f.d., prof. O‘. M. Asqarova, p.f.d., prof. M. Sobirova, PhD. M. To‘raboyeva, PhD. E. Tojiboyev, PhD. N. Suyarov.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N. Uluqov, fil.f.d., prof. H. Usmanova, p.f.n., dots. S. Misirov, PhD., dots. E. Abduvoxidov, PhD. R. Tillayeva.

Texnik muharrir: D. Maxkamov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko‘chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136,

Faks: (0369) 227-27-21,

E-mail: Info@namspi.uz

“Iqtidorli talabalar ilmiy xabarlar” ilmiy-uslubiy jurnali NamDPI Ilmiy-texnikaviy Kengashining 2025-yildagi 11-iyundagi 6-sonli kengaytirilgan yig‘ilishida muhokama qilinib, ilmiy to‘plam sifatida chop etishga ruxsat etilgan (Bayonnoma № 6). Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma’lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI – 2025

SPINTRONIKA FANINING ASOSLARI VA KELAJAKDA UNDAN KUTILAYOTGAN ISTIQBOLLAR

Shavkat Yuldashev

O'zbekiston Milliy universiteti
fizika-matematika fanlari doktori, professor.

E-mail: shavkaty@yahoo.com

Tel: +99897 265 21 50

Sharipova Ra'no Shavkatovna

O'zbekiston Milliy Universiteti
Nanotexnologiyalarni rivojlantirish markazi tayanch doktoranti

E-mail: ranosharipova9397@gmail.com

Tel: +998909832033

Botirova Noiba Urozmahammad qizi

O'zbekiston Milliy universiteti
Nanotexnologiyalarni rivojlantirish markazi tayanch doktoranti.

E-mail: botirova.noiba@gmail.com

Tel: +998935225345

Annotatsiya: Spintronika fani nanotexnologiyaning rivojlanayotgan tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib, juda tez sur'atlarda o'sib bormoqda. Spintronika bo'yicha tadqiqotlar 1988-yilda ulkan magnit qarshilik (GMR) kashf etilgandan so'ng boshlangan bo'lib, bunda spin-qutblangan elektronlarning magnit bo'lmagan metall qatlam orqali o'tishi qo'llanilgan. Ushbu kashfiyot 10 yil ichida eng keng tarqalgan xotira vositalaridan biri bo'lgan qattiq disk qurilmalarida foydalanilganidan 19 yil o'tib, Fizika bo'yicha Nobel mukofoti bilan e'tirof etildi. Hech bir ilmiy sohada bunday tez rivojlanish kuzatilmagan. Hozirda bu fan izma-ketin oliy ta'lim muassalarida fan sifatida kiritib kelinmoqda. Ushbu maqolada biz spintronika fani tarixi, hozirgi holati va kelajakdagi kutilayotgan istiqbollari haqida yoritdik.

Аннотация: Спинтроника является одним из быстроразвивающихся направлений нанотехнологий. Исследования

в области спинтроники начались в 1988 году после открытия гигантского магнитного сопротивления (GMR), при котором использовалось прохождение спин-поляризованных электронов через немагнитный металлический слой. Это открытие всего за 10 лет нашло широкое применение в жёстких дисках — одних из самых распространённых устройств хранения данных, а спустя 19 лет было отмечено Нобелевской премией по физике. Ни в одной другой научной области не наблюдалось столь стремительного развития. В настоящее время эта дисциплина последовательно вводится в учебные программы высших учебных заведений. В данной статье мы рассмотрели историю развития спинтроники, её текущее состояние и перспективы на будущее.

Annotation: Spintronics is one of the rapidly developing fields of nanotechnology. Research in spintronics began in 1988 after the discovery of giant magnetoresistance (GMR), which involved the passage of spin-polarized electrons through a non-magnetic metal layer. This discovery found widespread application in hard disk drives—one of the most common data storage devices—within just 10 years, and 19 years later, it was recognized with the Nobel Prize in Physics. No other scientific field has witnessed such rapid development. Currently, this discipline is gradually being introduced into the curricula of higher education institutions. In this article, we explore the history of spintronics, its current state, and its future prospects.

Kalit soʻzlar: spintronika, qurilmalar, GMR, TMR, spin injeksiya

Ключевые слова: спинтроника, устройства, GMR, TMR, спин-инжекция

Keywords: spintronics, devices, GMR, TMR, spin injection

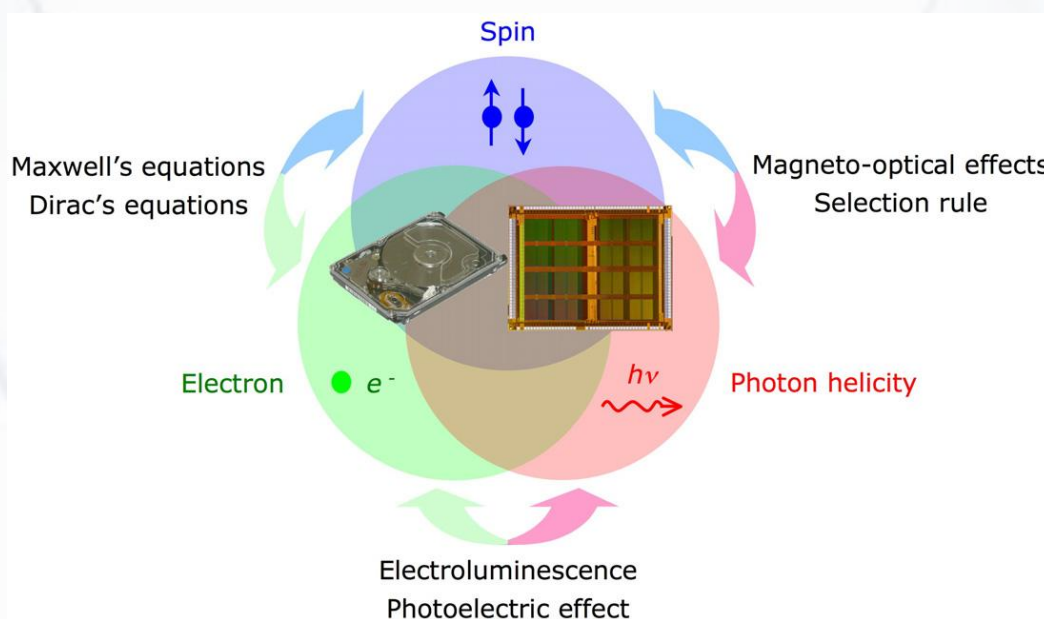
Kirish. Spintronika – bu uchta an'anaviy axborot tashuvchilarni birlashtiruvchi yangi rivojlanayotgan sohadir: elektron zaryadi, elektron spini va foton. Bu tushuncha 1-rasmda sxematik tarzda ko'rsatilgan [1]. Ushbu uchta axborot texnologiyalarining (IT) asosiy yo'nalishlarini ifodalaydi: elektron transport orqali ma'lumotlarni qayta ishlash, spinlar majmuasi orqali ma'lumotlarni saqlash va optik aloqalar orqali ma'lumotlarni uzatish.

So'nggi yillardagi IT sohasidagi jadal rivojlanish ma'lumotlarni saqlash hajmini oshirish va qayta ishlash tezligini oshirishni talab qilmoqda. Qizig'i shundaki, ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlash qurilmalarining unumdorligi nihoyatda yuqori sur'atda oshib bormoqda: ma'lumotlarni saqlash tizimlarida yillik o'sish 30% atrofida, kremniy asosidagi protsessorlarda esa har 18 oyda 100% ga oshmoqda. Ushbu tendensiya Mur qonuni deb nomlanadi (2-rasmga qarang). Ferromagnit asosidagi xotira va an'anaviy yarimo'tkazgichli elektron protsessorlarning imkoniyatlari chegaraga yetayotgani e'lon qilinganidan so'ng, spin-qutblangan elektron transportiga asoslangan magnetoelektronika paydo bo'ldi va ma'lumotlarni saqlash tizimlarida yiliga 60% tezlikda rivojlanishni ta'minlamoqda [2].

Bundan tashqari, elektron spinini fotonning gelisiteti bilan bog'lash mumkin, bu esa ma'lumotlarni yanada tezroq uzatish imkoniyatini beradi. Ushbu sohadagi muhim yutuqlardan biri – metall ko'pqatlamalarida spinlarga bog'liq elektron transport orqali kuzatilgan ulkan magnit qarshilik (GMR) effektining kashf etilishi bo'ldi [2]. GMR effekti allaqachon qattiq disk (HDD) kallaklarida amaliy qo'llanilmoqda. Tunnelli magnit qarshilik (TMR) effektining kashf etilishi ham muhim bosqich bo'ldi. TMR effekti GMR effektidan oldin aniqlangan bo'lsa-da, yaqin vaqtgacha xona haroratida (RT) amalga oshirilmagan edi.[3]

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Yarimo'tkazgichlar sohasida esa diluted magnit yarimo'tkazgichlar (DMS) keng o'rganilmoqda [4]. Gigant g-faktorlarning aniqlanishidan so'ng, ushbu materiallarda ko'plab yangi xususiyatlar kuzatildi, jumladan, tashuvchilar tomonidan induktsiyalangan ferromagnetizm [5] va foto-induktsiyalangan ferromagnetizm.[6]

Kelajakdagi IT texnologiyalari optik tolalar orqali Gbit/s tezlikda ma'lumot uzatishni talab qiladi. Bunday uzatishning muhim elementi – diod lazerining tez ishlash qobiliyatidir. Bu esa optik izolyator samaradorligiga bog'liq. Katta magnito-optik effektlarga asoslangan DMSdan tashkil topgan optik izolyator spintronikaning dastlabki amaliy tatbiqlaridan biri hisoblanadi.[7]

1-rasm. Spintronika qurilmalari qo'llanilishining konsepsiyasi.

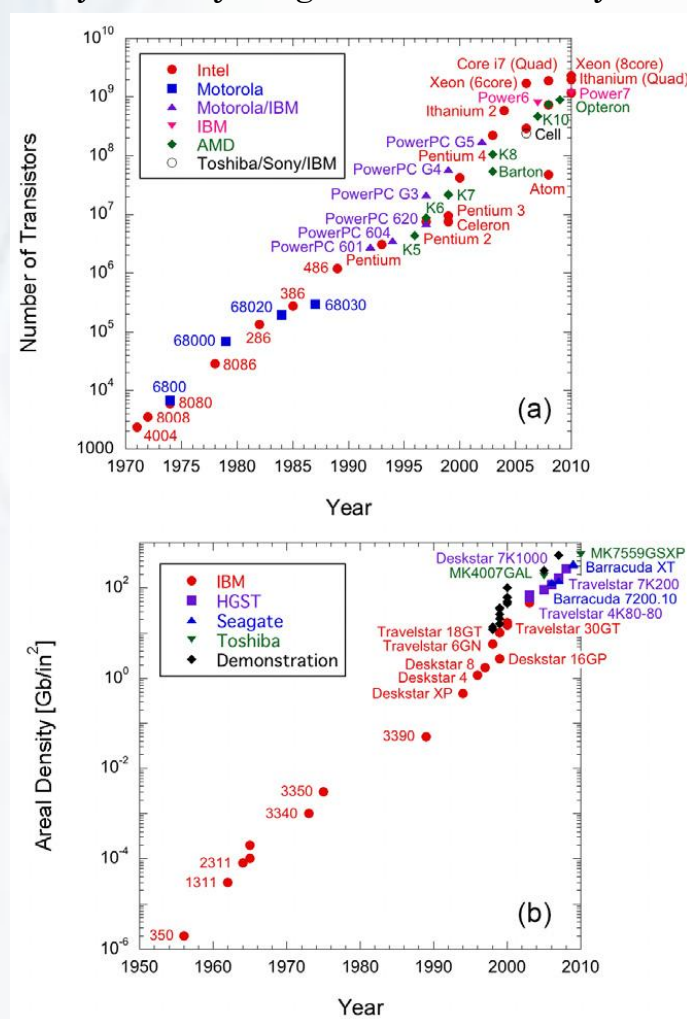
Ham GMR, ham TMR lokal magnit moment va o'tkazuvchan elektron o'rtasidagi **s-d o'zaro ta'sirga** asoslangan bo'lib, elektronlarni spin-qutblashga olib keladi. Bu magnetizm va elektronikani birlashtiruvchi soha bo'lib, asosan spin-qutblangan elektron

transportidan foydalanadi va magnetoelektronika rivojlanishiga sabab bo'ladi.

Spin harakati jarayonida, ayniqsa, yuqori chastotalar (GHz diapazoni)da spin pretsessiyasini yanada chuqurroq o'rganish orqali spin dinamikasi ikkinchi avlod spintronikasi uchun tadqiq etilgan. Spin dinamikasi asosan spin-qutblangan o'tkazuvchan elektronlarning **spin-o'tkazuvchan momenti (STT)** orqali lokal magnit momentga ta'siri natijasida yuzaga keladi. Kelajakdagi spintronik qurilmalar **uch**

o'lchamli (3D) shaklda bo'lishi kutilmoqda va **kvant spintronikasi** yanada kichiklashtirish va aniq nanonamunalarni talab qiladi.

Ushbu maqolada avvalo spintronik qurilmalar va ularning xatti-harakatlarini belgilovchi asosiy uzunlik shkalalariga umumiy nuqtai nazar beriladi. Shuningdek, bunday qurilmalarda spin-qutblangan tashuvchilarni hosil qilish usullari ham ko'rib chiqiladi.

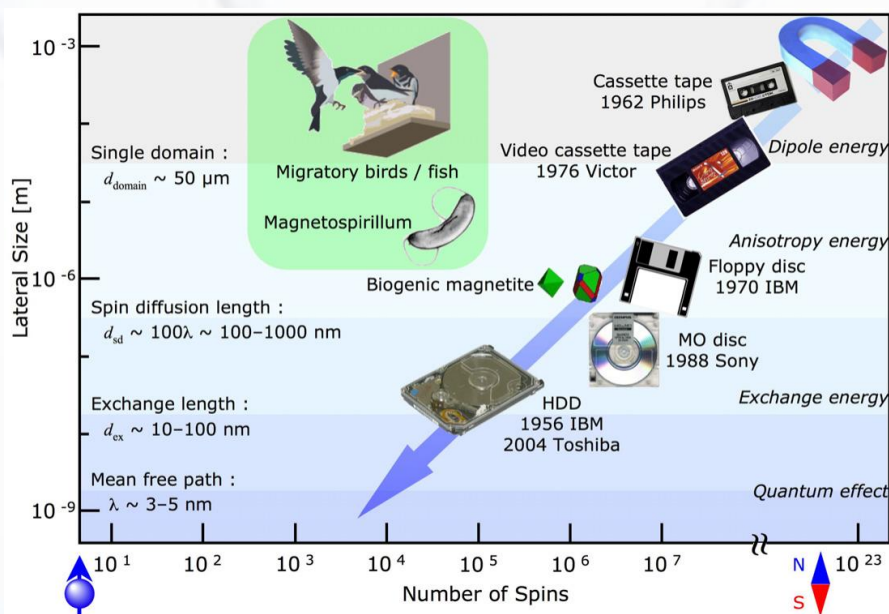
2-rasm. (a) Kremniy (Si) asosidagi protsessorlarda Mur qonuni. Yopiq doiralar, uchburchaklar, kvadratlar va romblar mos ravishda Intel, AMD, IBM va Motorola tomonidan ishlab chiqarilgan mikroprotsessorlarni ifodalaydi. (b) Qattiq disk (HDD)ning maydoniy

zichligi o'sishi. Yopiq doiralar va uchburchaklar mos ravishda namoyish etilgan va tijorat mahsulotlarini ifodalaydi.

Spintronik qurilmalar uchun xos bo'lgan uzunlik shkalasi **3-rasmda** ko'rsatilgan. Spin qutblanishi **o'tkazuvchan elektronlarning spin-qutblangan harakati** orqali yoki **spin-to'liqlar** yordamida uzatiladi. Spin qutblanishi ikki usulda uzatiladi: **o'tkazuvchan elektronlarning spin-qutblangan harakati** orqali yoki **izolyator ichida spin-to'liqlarning tarqalishi** orqali. Kattalik jihatidan 0,1 mm lateral o'lchamga ega bo'lgan hajmiy magnitlarda umumiy magnitlanish vektori va uning taqsimoti makroskopik xususiyatlarni belgilaydi.[8] Agar ferromagnit hajmi kichraytirilsa, namunaviy qirralardan kelib chiqadigan dipol maydoni muhim ahamiyat kasb eta boshlaydi. Bu, masalan, **bir domenli holatning parchalanishiga** olib kelishi mumkin. Ammo o'lcham yana ham kichraytirilganda, **almashinuv o'zaro ta'siri** ustuvor rol o'ynaydi va **bir domenli** holat hosil bo'ladi. Bu domen hajmi d_{domain} bilan belgilanadi. Barcha spinlar magnit anizotropiya (shakl anizotropiyasini ham o'z ichiga olgan holda) tomonidan aniqlangan oson yo'nalish bo'ylab tartiblanadi. Magnitlanishning har bir birligi ma'lum miqdordagi spinlardan iborat bo'lib, bunda spinning yo'nalishi saqlanadi. **O'tkazuvchan elektronlar uchun spin diffuziya uzunligi d_{sd} deb ataladi.** Agar uzunlik d_{sd} dan kichik bo'lsa, unda **almashinuv uzunligi d_{ex}** spin-qutblangan elektronlar yoki magnit momentlar orasidagi o'zaro ta'sirni boshqaradi. Bu, masalan, **domen devori (DW) kengligini** belgilaydi. d_{ex} dan ham kichik o'lchamda elektronlar **o'rtacha erkin yo'l uzunligi λ** davomida sochilishsiz harakatlana oladi. Shunday qilib, ma'lum lateral o'lchamni tanlash orqali ma'lum bir magnit xususiyatlarni qo'lga kiritish mumkin.

An'anaviy magnit materiallar (masalan, magnit tasmalari)da **dipol energiyasi** o'nlab mikrometr oralig'ida ustun bo'ladi. Agar uzunlik **sub-mikrometr** diapazonigacha kamaytirilsa, **anizotropiya energiyasi** ustuvorlikka ega bo'ladi (masalan, yuqori zichlikdagi ma'lumot tasmaida). **Bundan ham kichik o'lchamlarda esa almashinuv energiyasi** magnit xususiyatlarni boshqaradi, natijada **magnito-optik disklar va HDD** hosil bo'ladi. Agar qurilma o'lchami elektronlarning o'rtacha erkin yo'l uzunligidan ancha kichik bo'lsa (mesoskopik tizimlarda), spin harakat jarayonida saqlanib qoladi va **sochilishsiz harakat qilishi** mumkin bo'ladi. Spintronikaning asosiy maqsadlaridan biri – **yarimo'tkazgichdagi uzun spin koherensiya uzunligidan** foydalanib **kvant kompyuterini yaratishdir**. [9]

Birinchi bosqich sifatida **spin-qutblangan uch terminalli qurilmalar**, natijada **bir elektron tranzistoriga (SET)** olib kelishi mumkin bo'lgan texnologiyalar keng o'rganilgan. [10] Ushbu qurilmalar **bitta elektron yordamida asosiy ma'lumotlarni qayta ishlashni** ta'minlaydi.

3-rasm. Oddiy magnit uzunlik o'lchovlari va magnit yozuv qurilmalarining rivojlanishi.

Nazariy jihatdan, **yuqori konsentratsiyali kirishma kiritilgan yarimo'tkazgichlar** spin injeksiyasi uchun qo'llanilishi mumkin. Ammo spinning umr ko'rish muddati **ma'lum kirishma konsentratsiyasida maksimal qiymatga yetadi**. Masalan, GaAs uchun bu qiymat 10^{24} m atrofida [11].

Ferromagnit kontaktlarning lateral ajralishi **spin diffuziya uzunligidan kichik** bo'lishi kerak va mahalliy Hall effektlarining ferromagnit ta'siridan qochish kerak. **Si/Si_{0.75}Ge_{0.25} kvant o'rasida (QW)** 4,2 K haroratda **3 μ s gacha spin koherensiya vaqtlari** kuzatilgan.[12] Bu **20 nm qalinlikdagi QW uchun spin relaksatsiya uzunligi 100 μ m dan ortiq** ekanligini ko'rsatadi, bu GaAs dagi qiymatdan deyarli 100 baravar katta.

Xulosa.Spintronika nanotexnologiya sohasidagi istiqbolli tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib, juda tez rivojlanmoqda. Spintronika tadqiqotlari **1988-yilda gigant magnitorezistivlik (GMR) kashf etilgandan** so'ng boshlandi. Ushbu hodisa **spin-qutblangan elektronlarning nomagnit metall qatlam orqali transportiga** asoslangan edi. Atigi **10 yil ichida** bu kashfiyot **qattiq disklar (HDD)** – eng keng tarqalgan ma'lumot saqlash vositalarida amaliyotga joriy qilindi. **19 yil o'tib esa** ushbu yutuq **fizika bo'yicha Nobel mukofoti** bilan taqdirlandi. Hech bir ilmiy sohada bunday tez rivojlanish kuzatilmagan.Hozirgi kunda spintronika tadqiqotlari **ikkinchi avlod spin dinamikasi** va undan ham rivojlangan yo'nalishlarga qaratilmoqda. Ushbu sharhda biz avvalo **spintronikaning tarixiy taraqqiyoti va uning fizik asoslarini** ko'rib chiqamiz, so'ngra **asosiy qurilma ilovalari** haqida so'z yuritamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Ziese M and Thornton M J (ed) 2001 *Spin Electronics* (Berlin:Springer)
2. Baibich M N, Broto J M, Fert A, Van Dau F N, Petroff F, Etienne P, Creuzet G, Friederich A and Chazelas J 1988 *Phys. Rev. Lett.* **61** 2472
3. Julliere M 1975 ` *Phys. Lett. A* **54** 225
4. Munekata H, Ohno H, von Molnar S, Segmuller A, Chang L L and Esaki L 1989 *Phys. Rev. Lett.* **63** 1849
- 5 Crooker S A, Baumberg J J, Flack F, Samarth N and Awschalom D D 1996 *Phys. Rev. Lett.* **77** 2814
6. Ohno H 1998 *Science* **281** 951
7. Ohno H 2002 Ferromagnetic III–V semiconductors and their heterostructures *Semiconductor Spintronics and Quantum Computation* ed D D Awschalom *et al* (Berlin: Springer) p 1
8. Schmidt G and Molenkamp L W 2002 Electrical spin injection: spin-polarized transport from magnetic into non-magnetic semiconductors *Semiconductor Spintronics and Quantum Computation* ed D D Awschalom *et al* (Berlin: Springer) p 93
9. Hubert A and Schafer R 1998 “ *Magnetic Domains* (Berlin: Springer)
10. Kikkawa J M and Awschalom D D 1999 *Nature* **397** 139
11. Fujiwara A and Takahashi Y 2001 *Nature* **410** 560
12. Tyryshkin A M, Lyon S A, Jantsch W and Schaffler F 2005 *Phys. Rev. Lett.* **94** 126802

KRIXGOF MASALALARINI LABORATORIYA USULIDA YECHISH VA TAHLIL QILISH

Xudoyberdiyeva Malika Karomat qizi

O'zbekiston Milliy Universiteti
Fizika fakulteti katta o'qituvchisi, PhD

Karimova Farangiz Turaqulovna

O'zbekiston Milliy Universiteti Fizika fakulteti 2-kurs talabasi

Quvondiqova Nozimaxon Ruslon qizi

O'zbekiston Milliy Universiteti Fizika fakulteti 2-kurs talabasi

E-mail: Xudoyberdiyeva94@inbox.ru,
quvondiqovanozimaxon011@gmail.com, parikarimova93@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada laboratoriya usullari yordamida masalalarni yechishning pedagogik va ilmiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda eksperimental metodlar asosida o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirish, bilimlarni chuqurlashtirish hamda ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlari o'rganilgan. Laboratoriya yondashuvi orqali nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada taqdim etilgan metodik tavsiyalar STEM asosida o'qitish tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi

Abstract: This article analyzes the pedagogical and scientific foundations of solving problems using laboratory methods. The study examines the possibilities of increasing students' interest in science, deepening knowledge, and developing creative thinking skills based on experimental methods. Special attention is paid to the issues of integrating theoretical knowledge with practice through the laboratory approach. The methodological recommendations presented in the article serve to improve the STEM-based education system.

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические и научные основы решения задач с помощью лабораторных методов. В исследовании изучены возможности повышения интереса учащихся к науке, углубления знаний и развития способности к творческому мышлению на основе экспериментальных методов. Особое внимание уделено вопросам интеграции теоретических знаний с практикой посредством лабораторного подхода. Методические рекомендации, представленные в статье, служат совершенствованию системы обучения на основе STEM.

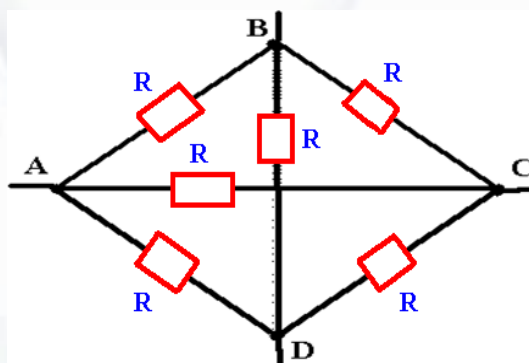
Kalit soʻzlar: Sxema, rezistor, ampermetr, ommetr, generator,

Key words: Scheme, resistor, ammeter, ohmmeter, generator

Ключевые слова: Схема, резистор, амперметр, омметр, генератор

Kirish. Krixgof masalalarini laboratoriya usulida yechish va tahlil qilish.

Quyidagi sxemada simdan yasalgan ABCD rombning AC nuqtalari orasidagi qarshilikni topishni koʻrib chiqaylik. Rombning tomonlari va diagonallarining qarshiligi R ga teng, AC va BD diagonallar kesishmagan boʻlsin:

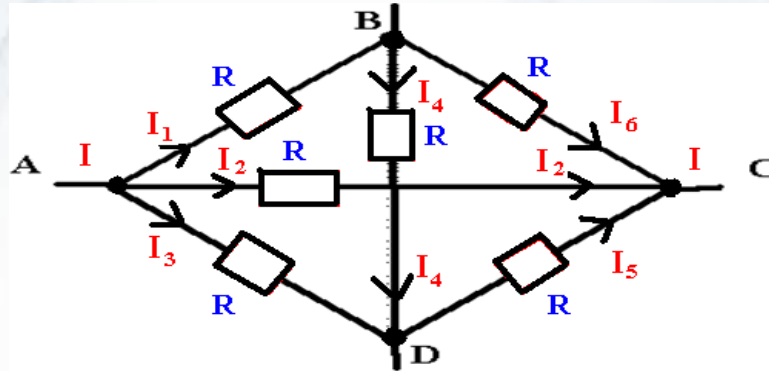
B va D nuqtalarda potentsiallari teng $\varphi_B = \varphi_D$. Potentsiallar farqi

$$\varphi_B - \varphi_D = U_{BD} = 0$$

boʻlganligi uchun BD nuqta orqali tok oʻtmaydi.

AC nuqtalar orasidagi umumiy qarshilikni hisoblash uchun biz

avval har bir rezistor orqali o'tadigan toklarni topib chiqamiz va sxemada tok kuchlarini pastdagi tasvirlangan rasmdagidek joylashtiramiz.

Kirxgofning 1-qoidasiga ko'ra tugunlarga kiruvchi va chiquvchi toklar tengligidan quyidagi natijaga ega bo'lamiz.

$$I_1 + I_2 + I_3 = I$$

$$I_2 + I_5 + I_6 = I$$

$$I_3 + I_4 = I_5$$

AB; AC; AD rezistorlar va BC; AC; DC rezistorlar o'zaro parallel ulanganligi uchun bu yo'nalishlardagi kuchlanishlari teng bo'ladi.

$$U_1 = U_2 = U_3$$

$$I_1 R = I_2 R = I_3 R$$

$$I_1 = I_2 = I_3$$

$$U_2 = U_5 = U_6$$

$$I_2 R = I_5 R = I_6 R$$

$$I_2 = I_5 = I_6$$

Bu natijalarni Kirxgofning 1-qoidasidan chiqqan natijalarga qo'ysak ushbu ifodalarga ega bo'lamiz:

$$I_1 = I_2 = I_3 = \frac{I}{3}$$

$$I_2 = I_5 = I_6 = \frac{I}{3}$$

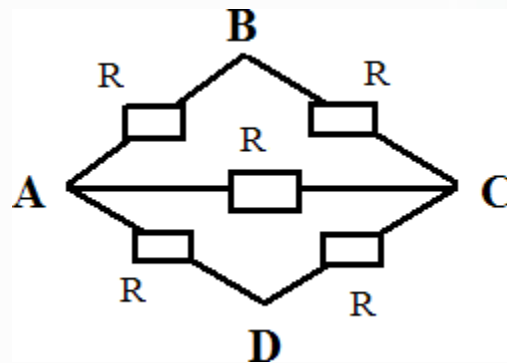
$$I_4 + I_6 = I_1; \quad I_4 + \frac{I}{3} = \frac{I}{3}; \quad I_4 = 0$$

$$I_3 + I_4 = I_5; \quad I_4 + \frac{I}{3} = \frac{I}{3}; \quad I_4 = 0$$

Bulardan BD rezistordagi tok kuchi $I_4 \neq 0$ ga teng bo'lib chiqdi. shuning uchun BD diagonalni olib tashlaymiz va 2 usulda ishlaymiz.

1-usul:

Bu sxemani tushunarliroq bo'lishi uchun quyidagidek soddalashtiramiz:

$$R_{ABC} = R + R = 2R$$

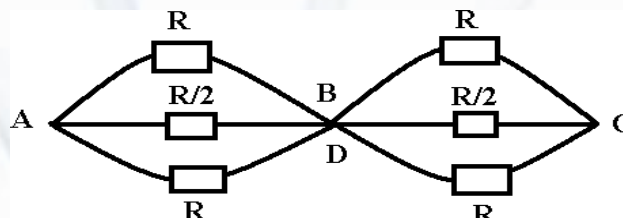
$$R_{ADC} = R + R = 2R$$

$$\frac{1}{R_{AC}} = \frac{1}{R_{ABC}} + \frac{1}{R} + \frac{1}{R_{ADC}}$$

$$\text{Javob: } R_{AC} = \frac{R}{2}$$

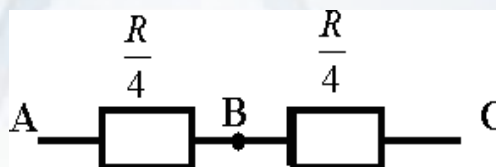
2-usul:

B va D nuqtalarda potentsiallar farqi 0 bo'lganligi uchun BD nuqta orqali tok o'tmaydi, shu sababli BD nuqtalarni birlashtiramiz va u quyidagi holga keladi

$$R_{AB} = \frac{R}{4}; \quad R_{BC} = \frac{R}{4}$$

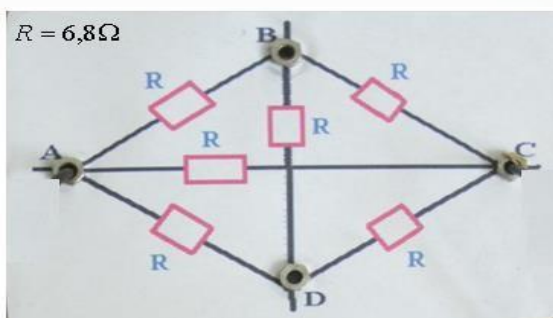
Ushbu hisoblashlardan so'ng sxemamiz oddiy holga kelib qoladi

$$R_{AC} = R/2$$

Endi nazariy yo'l bilan isbotlab chiqarilgan natijalarni amalda bajaramiz.

$\varphi_B - \varphi_D = U_{BD} = 0$ ushbu formulani amalda isbotlaymiz. Buning uchun quyidagi sxemani yig'amiz.

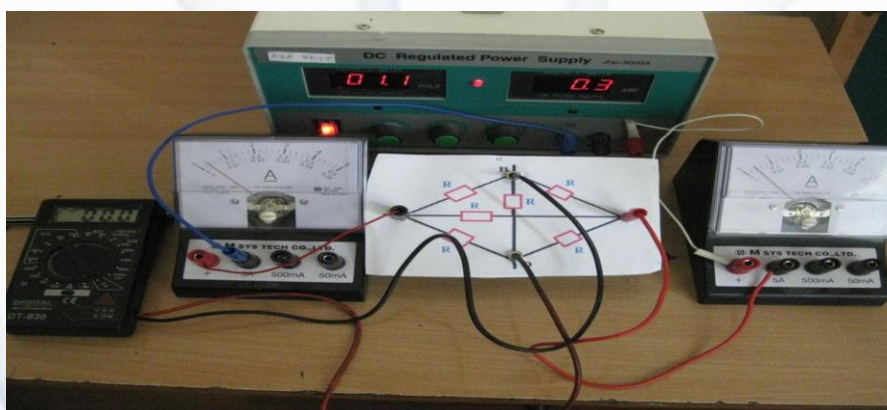

Old ko'rinishi:

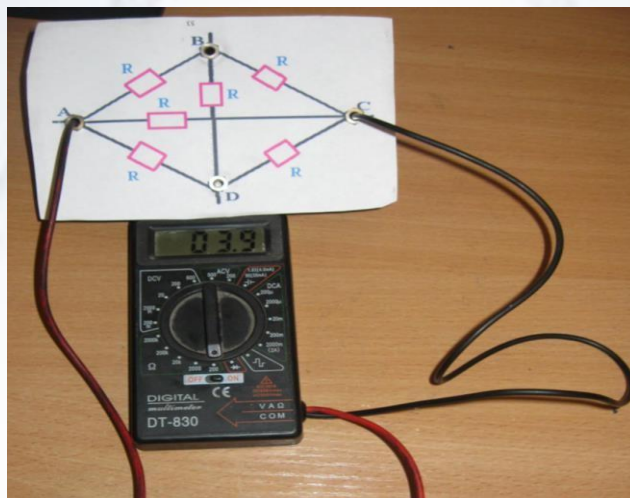
Sxemamizni A va C nuqtasini tok manbaiga ketma-ket, B va D nuqtalarni esa voltmetrga parallel ulaymiz.

Tajribadan ko'rinib turibdiki voltmetr 0 ni ko'rsatmoqda demak, B va D nuqtalarning potentsiallar farqi 0 ga teng ekan.

Tajribadan ya'na shunday xulosa chiqarish mumkinki, Kirxgofning 1-qoidasida: Tugunlarga kiruvchi va chiquvchi toklar teng deyilgan edi, haqiqatdan ham A nuqtaga ulangan ampermetr va C nuqtaga ulangan ampermetr bir xil toklarni ko'rsatmoqda.

Endi umumiy qarshilikni hisoblaymiz buning uchun qarshilik o'lchaydigan asbob ommetrdan foydalanamiz.

Bizga nazariy yo'l bilan $R_{AC} = 0,5R$ javob chiqqan edi, biz qarshiligi

$R = 6,8\Omega$ bo'lgan qarshiliklardan foydalanganimiz uchun javob

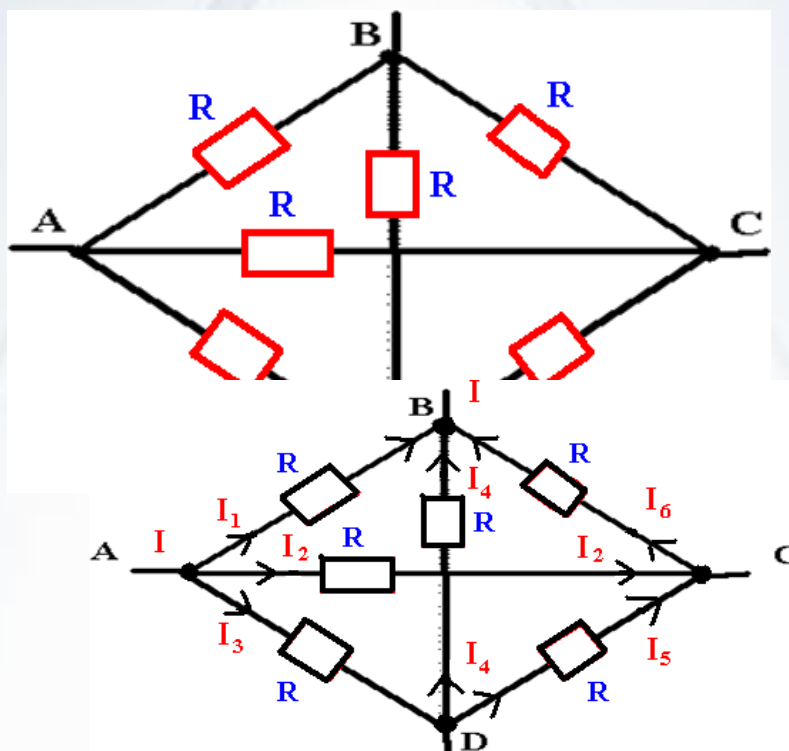
$R_{AC} = 0,5 \cdot 6,8 = 3,4\Omega$ chiqishi kerak edi, lekin simlarning qarshiligi

borligi uchun $R_{AC} = 3,9\Omega$ chiqdi.

Endi ushbu simdan yasalgan ABCD rombning AB nuqtalari orasidagi qarshilikni topamiz. Rombning tomonlari va diagonallarining qarshiligi R ga teng, AC va BD diaganallar kesishmagan.

D va C nuqtalarda potentsiallari teng $\varphi_D = \varphi_C$. Potentsiallar farqi

$\varphi_D - \varphi_C = U_{DC} = 0$ bo'lganligi uchun DC nuqta orqali tok o'tmaydi.

AB nuqtalar orasidagi umumiy qarshilikni hisoblash uchun biz avval har bir rezistor orqali o'tadigan toklarni topib chiqamiz. Demak A va B nuqta orasidagi qarshilikni toping deyilgani uchun A nuqtadan I tok kirib B nuqtadan chiqib ketadi deb faraz qilib masalani ishlaymiz. Va sxemada tok kuchlarini quyidagicha joylashtirib chiqamiz.

Kirxgofning 1-qoidasiga ko'ra tugunlarga kiruvchi va chiquvchi toklar tengligidan quyidagi natijaga ega bo'lamiz.

$$I = I_1 + I_2 + I_3; I = I_1 + I_4 + I_6$$

$$I_3 = I_4 + I_5; I_6 = I_2 + I_5$$

AB; AC; AD rezistorlar va BC; BD; BA rezistorlar o'zaro parallel ulanganligi uchun bu yo'nalishlardagi kuchlanishlari teng bo'ladi.

$$U_1 = U_2 = U_3$$

$$I_1 = R = I_2 = R = I_3 = R$$

$$I_1 = I_2 = I_3$$

$$U_1 = U_4 = U_6$$

$$I_1 \square R \square I_4 \square R \square I_6 \square R$$

$$I_1 \square I_4 \square I_6$$

Bu natijalarni Kirxgofning 1-qoidasidan chiqqan natijalarga qo'yamiz

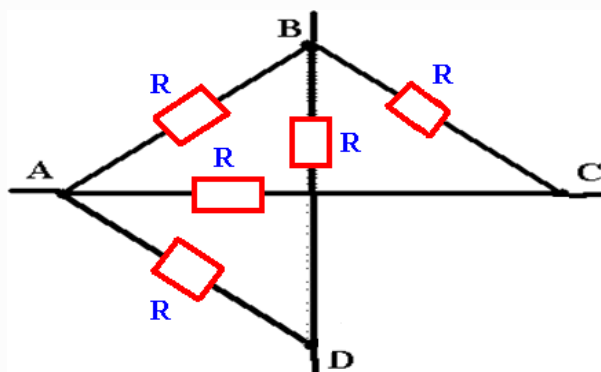
$$I_1=I_2=I_3=\frac{I}{3}; \quad I_1=I_4=I_6=\frac{I}{3}$$

$$I_4+I_5=I_3; \quad I_5+\frac{I}{3}=\frac{I}{3}; \quad I_5=0$$

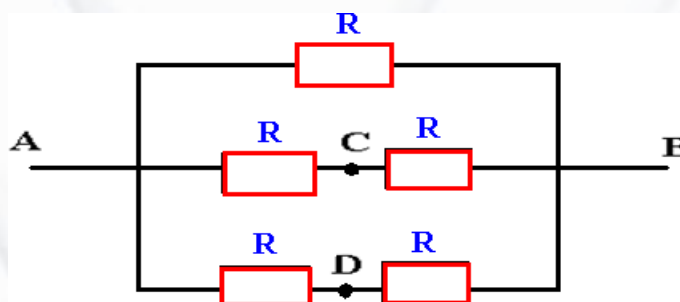
$$I_2+I_5=I_6; \quad I_5+\frac{I}{3}=\frac{I}{3}; \quad I_5=0$$

Bulardan DC rezistordagi tok kuchi $I_5 \square 0$ ga teng bo'lib chiqdi.

Shuning uchun DC diagonalni olib tashlaymiz va quyidagicha ishlaymiz

AC va CB rezistorlar va AD va DB rezistorlarham ketma-ket ulanganligi uchun quyidagicha soddalashtiramiz.

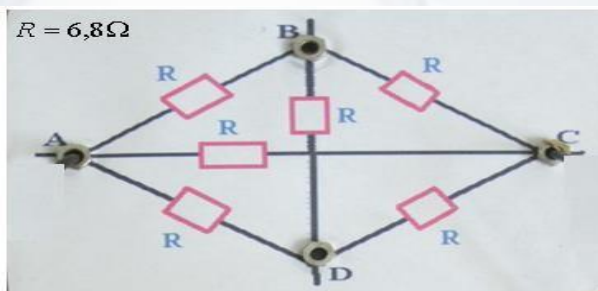

$$R_{ACB}=R_{ADB}=2R$$

$$\text{Javob: } R_{AB}=R/2$$

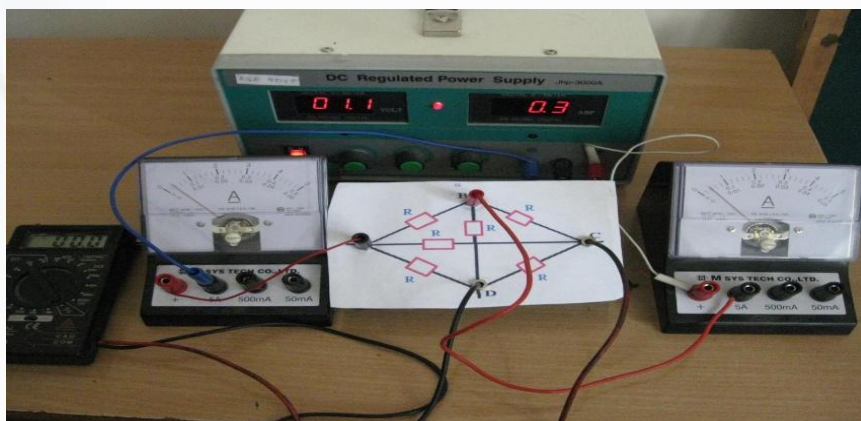
Endi nazariy yo' bilan isbotlab chiqarilgan natijalarni amalda bajaramiz.

$\varphi_D - \varphi_C \square U_{CD} \square 0$ ushbu formulani amalda isbotlaymiz .Buning uchun quyidagi sxemani yig'amiz.

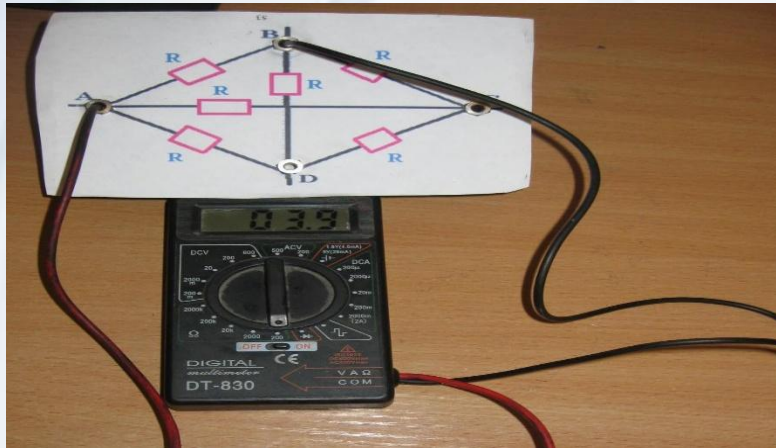

Old ko'inishi:

Sxemamizni A va B nuqtasini tok manbaiga ketma-ket, D va C nuqtalarni esa voltimetr ga parallel ulaymiz.

Tajribadan ko'rinib turibdiki voltimetr 0 ni ko'rsatmoqda demak D va C nuqtalarda potentsiallar farqi 0 ga teng ekan. Tajribadan ya'na shunday xulosa chiqarish mumkinki, Kirxkofning 1-qoidasida: Tugunlarga kiruvchi va chiquvchi toklar teng deyilgan edi haqiqatdan ham A nuqtaga ulangan ampermetr ham B nuqtaga ulangan ampermetrham bir xil tokni ko'rsatmoqda. Endi umumiy qarshilikni hisoblaymiz buning uchun qarshilik o'lchaydigan asbob ommetrdan foydalanamiz.

Bizga nazariy yo‘l bilan $R_{AB} = 0,5R$ javob chiqqan edi, biz qarshiligi

$R = 6,8\Omega$ bo‘lgan qarshiliklardan foydalanganimiz uchun javob

$R_{AB} = 0,5 \times 6,8 = 3,4\Omega$ chiqishi kerak edi lekin simlarning qarshiligi

borligi uchun $R_{AB} = 3,9\Omega$ chiqdi.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda laboratoriya yo‘li bilan masalalarni yechishning ilmiy-nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari chuqur tahlil qilindi. O‘quvchilarda analitik va tanqidiy fikrlashni shakllantirish, hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo‘naltirishda laboratoriya metodlarining ta’siri yuqori ekanligi isbotlandi. Eksperimental usullar yordamida olib borilgan tadqiqotlar natijasida, masalalarni amaliy ko‘rinishda yechish o‘quvchilarning mavzuga oid bilimlarini mustahkamlashga, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Shuningdek, tadqiqot doirasida laboratoriya ishlarini o‘quv jarayoniga samarali integratsiya qilish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqildi. Ular zamonaviy ta’lim standartlariga mos ravishda, STEM yo‘nalishida chuqurlashtirilgan ta’lim berish tizimini rivojlantirishga qaratilgan. Kelgusida ushbu yondashuv asosida interaktiv o‘quv resurslarini ishlab chiqish va ularni ta’lim amaliyotiga

joriy etish orqali ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Kalashnikov S.G. Elektr. O‘qituvchi. Toshkent, 1979 y.
2. Sivuxin D.V. Obshiy kurs fiziki. I – tom Nauka” Moskva, 1977 y.
3. Savelev I.V. Umumiy fizika kursi. I – tom. O‘qituvchi 1976 y.
4. Zisman G.A. va Todes O.M. Kurs obshey fiziki. I – tom Moskva, 1972 y.
5. Telesnin R.V. va Yakovlev V.F., Kurs fiziki, Elektrichestvo, Prosveshenie, Moskva 1969 y

MULOQOT - BOLA SHAXSI SHAKLLANISHINING ASOSIY SHARTI SIFATIDA

Raxmatullayeva Zamira Olimjonovna

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya kafedrasi katta o‘qituvchisi

Nazirjonova Diyora Alisher qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Psixologiya: amaliy psixologiya yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada, bola rivojlanishida muloqotning o‘rni va uning ahamiyati o‘rganilgan. Shuningdek, maqolada bola shaxsini shakllanishida uning ota-onalar, tarbiyachilar va tenddoshlari bilan muloqotining o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Muloqot, psixologiya, bola shaxsi, ota-ona, o‘zini o‘zi anglash.

Аннотация: В этой статье исследуется роль общения и его значение в развитии ребенка. Также в статье анализируется роль его

общения с родителями, воспитателями и сверстниками в формировании личности ребенка.

Ключевые слова: общение, психология, личность ребенка, воспитание, самосознание.

Annotation: in this article, the role of communication in Child Development and its importance are studied. The article also analyzes the role of the child in the formation of his personality in communication with his parents-oanas, caregivers and peers.

Keywords: Communication, Psychology, child personality, parent, self-awareness.

Muloqot bola rivojlanishining asosiy sharti, shaxsiyatini shakllantirishning eng muhim omili hamda boshqa odamlar orqali o'zini o'zi bilish va baholashga qaratilgan inson faoliyatining eng muhim turlaridan biridir. Bola hayotining birinchi kunlaridanoq muloqot bolaning aqliy rivojlanishi va shaxslaroro munosabatlarni shakllantirishda katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonida bola atrofdagi tabiatni sevis, uni his qilish, unga g'amxo'rlik qilish hamda insonlarga mehr-oqibatli bo'lishni va fidoyilikni o'rganadi. Demak, muloqot bola shaxsni shakllantirish va o'zini o'zi anglashning zaruriy shartidir.

Shuning uchun ham maktabgacha yoshdagi bolalar muloqoti muammolari tadqiqotchilarning alohida e'tiborini tortdi. Masalan, V.N.Myasishchev bola shaxsni uning faoliyati va boshqa odamlar bilan muloqot qilish jarayonida rivojlanadigan murakkab munosabatlar tizimi sifatida ochib berdi [4]. L.S.Vigotskiy esa o'z tadqiqotlarida muloqot nafaqat bolalar ongini boyitishda, balki bolaning yangi bilim va ko'nikmalarni egallashida ham hal qiluvchi omil ekanligini aytib o'tgan

[2]. A.V.Zaporojets, M.I.Lisina va Z.M.Boguslavskayalar esa bolaning aqliy rivojlanishida muloqotning rolini o'rganishgan[3].

Ko'plab tadqiqotchilar bolaning aqliy rivojlanishining asosiy sharti uning kattalar bilan muloqoti ekanligini ta'kidlaganlar. Chunki, bola kattalar bilan aloqada bo'lganida, ularning faoliyatini kuzatadi va undan taqlid qilish uchun namunalar oladi.

Bundan tashqari bola oilada, bolalar bog'chasida, kattalar - otalar va tarbiyachilar bilan muloqotda o'z harakatlarini muvofiqlashtirishni va uni ijtimoiy xulq-atvor normalari bilan bog'lashni o'rganadi. Shuningdek, bolaning bolalar bilan munosabati ham asosan kattalar va maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari muloqotining tabiati bilan belgilanadi.

Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi turli xil og'zaki va og'zaki bo'lmagan aloqa vositalaridan foydalangan holda bolada o'z ehtiyojlari va his-tuyg'ularini ifodalash imkoniyati haqidagi tushunchalarni rivojlantiradi. O'z "men" ini tushunish esa bolalarning o'zini o'zi qadrlashini shakllantiradi, bu ularning harakatlarini to'g'ri baholashga, boshqa bolalar, kattalarning his-tuyg'ularini farqlashga yordam beradi. Muloqot orqali bolaga eng yaqin odamlarga nisbatan mehribonlik va samimiy tuyg'ular singdiriladi. Buni natijasida bolalar yaxshi munosabatlarni qadrlaydigan va o'z yaqinlari bilan muloqot qilishdan zavqlanadigan, ularga g'amxo'rlik qiladigan bo'lib shakllanadilar.

Kattalar bilan muloqot qilish qobiliyati asta-sekin tengdoshlar bilan muloqotga o'tadi. Tengdoshlar bilan muloqot ham bolani shaxs sifatida shakllanishiga katta ta'sirini ko'rsatadi.

Xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, bolaning tengdoshlari bilan muloqotga bo'lgan ehtiyoji yetarli

darajada qondirilmasa va boshqa faoliyatda qoplanishi mumkin bo'lmasa, bu bolaning psixo-emotsional sohasida salbiy xulq-atvor xususiyatlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Bola tengdoshlariga bo'lgan ishonchni yo'qotadi, tajovuzkor, qo'pol, ta'sirchan va injiq bo'lib qoladi. Bolalarning bir-biri bilan muloqot qilish jarayonida esa g'amxo'rlik, e'tibor, mehr-oqibat, sezgirlik, xayrixohlik va hamkorlik kabi xususiyatlar shakllanadi. Shuningdek, tengdoshlar bilan muloqotda bola o'z kayfiyatini boshqarishni, turli vaziyatlarda ijobiy his-tuyg'ularni namoyon qilishni, atrofdagi dunyo bilan muloqot qilishda o'ziga va boshqalarga quvonch keltirishni o'rganishga qodir ekanligini his qiladi. Odamlarning xatti-harakatlari va odatlari haqida tasavvurga ega bo'lgan bolalar ijobiy xulq-atvor uchun ijtimoiy ahamiyatga ega motivlarni va yaxshi namunalarga taqlid qilish istagini rivojlantiradilar.

Bundan tashqari, bolalar o'rtasidagi o'zaro muloqot gender farqlarni ya'ni o'g'il bolalar va qizlar o'rtasidagi o'ziga hos psixologik farqlarni anglashga ham yordam beradi. Bolalar qarama-qarshi jinsdagi sheriklarining fikrlarini tushunish va hurmat qilishni o'rganadilar.

Xulosa qilib aytganda muloqot, bolalar uchun aqliy rivojlanish, ijtimoiy xulq-atvor, empatiya va o'zini o'zi anglashni o'rganish uchun zaruriy shart hisoblanadi. Kattalar, ayniqsa ota-onalar va tarbiyachilar bilan muloqot orqali bolalar ijtimoiy me'yorlar va qoidalarni o'rganadilar, bu esa ularning sog'lom shaxsiyatini shakllantirishga yordam beradi. Muloqotning bolalar o'rtasida rivojlanishi esa, ularning mehr-oqibat, hamkorlik va sezgirlik kabi ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlashga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Верещагина Н.В. Дифференциальная диагностика «безречевых» детей раннего возраста / Н.В. Верещагина // Дошкольная педагогика, 2010.
2. Смирнова И.А. Логопедическая работа по коррекции произношения у детей / И.А. Смирнова // Дошкольная педагогика, 2020.
3. Щербакова И.Ю. Формирование просодической стороны речи у детей с ОНР через развитие двигательной сферы / И.Ю. Щербакова // Дошкольная педагогика, 2010.
4. Янковская В.М. Дистанционное обучение детей, родителей и педагогов в условиях социального партнерства: практическая организация в ДОО / В.М. Янковская, Ю.В. Ахтырская, О.А. Кернер // Дошкольная педагогика, 2019.

RAQAMLASHGAN ASRDA MOBIL ALOQA VOSITALARINING BOLALAR RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Sultonova Nazokatxon Otabek qizi

Farg'ona Davlat Universiteti

1-bosqich magistranti

Tel: +998943929042,

E-mail: sultonovanazokatxon2@gmail.com

Annotatsiya: Bugungi raqamli texnologiyalar asri bolalar rivojlanishiga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Mobil aloqa vositalari bolalar hayotining ajralmas qismiga aylangan bo'lib, ular bilim olish, ijtimoiylashuv va psixologik holatga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu tadqiqot bolalar rivojlanishining turli jihatlariga – kognitiv, ijtimoiy-emotsional va psixomotorik rivojlanishiga mobil aloqa vositalarining

ta'sirini tahlil qiladi. Maqolada ilmiy manbalarga asoslangan holda, mobil qurilmalar foydalanishining ijobiy va salbiy jihatlari yoritilib, ularning oqibatlarini minimallashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit soʻzlar: raqamlashgan asr, mobil aloqa vositalari, bolalar rivojlanishi, kognitiv rivojlanish, ijtimoiy-emotsional ta'sir, psixologik holat.

Аннотация: В современную эпоху цифровых технологий развитие детей неизбежно подвергается их воздействию. Мобильные средства связи стали неотъемлемой частью жизни детей, оказывая прямое влияние на получение знаний, социализацию и психологическое состояние. В данном исследовании проводится анализ влияния мобильных устройств на различные аспекты развития детей – когнитивное, социально-эмоциональное и психомоторное развитие. В статье на основе научных источников освещаются положительные и отрицательные стороны использования мобильных устройств и разрабатываются рекомендации по минимизации их негативных последствий.

Ключевые слова: цифровая эпоха, мобильные средства связи, развитие детей, когнитивное развитие, социально-эмоциональное воздействие, психологическое состояние.

Annotation: In today's digital age, children's development is inevitably influenced by modern technologies. Mobile communication devices have become an integral part of children's lives, directly affecting their learning, socialization, and psychological state. This study analyzes the impact of mobile devices on various aspects of child development—cognitive, social-emotional, and psychomotor. Based on scientific sources, the article highlights both the positive and negative aspects of mobile

device usage and offers recommendations to minimize their adverse effects.

Keywords: digital age, mobile communication devices, child development, cognitive development, social-emotional impact, psychological state.

XXI asrning raqamlashgan dunyosida mobil texnologiyalar inson hayotining har bir jabhasiga kirib kelgan. Bugungi kunda bolalar ham mobil qurilmalardan keng foydalanmoqda, bu esa ularning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. xavotirlar asosan bolalarning tengdoshlari va ota-onalari bilan yuzma-yuz muloqot qilish o'rniga virtual aloqaga ko'proq e'tibor qaratishiga, kompyuterda o'tkazilgan vaqtning ijtimoiy va sport faoliyati kabi rivojlanishga foydali mashg'ulotlardan siqib chiqarilishiga, shuningdek, kiberbulling yoki nojo'ya raqamli kontentga duch kelish xavfiga asoslanadi. Masalan, kompyuterdan ortiqcha foydalanish haqiqiy hayotdagi ijtimoiy aloqalarni siqib chiqarib, oila va yaqin do'stlar bilan bog'liqlikni zaiflashtirishi mumkin

Bundan tashqari, internetda vaqt o'tkazish, ijtimoiy tarmoqlarda faol bo'lish yoki kompyuter o'yinlarini o'ynash sport, to'garak yoki boshqa maktabdan tashqari mashg'ulotlarga ajratilishi mumkin bo'lgan vaqtни egallaydi. Mazkur to'garak va mashg'ulotlar esa mavjud do'stlikni mustahkamlash va yangilarini shakllantirish uchun muhim platforma sifatida qaraladi Eng og'ir holatda, ijtimoiy izolyatsiya bolalarning maktabga borishdan qochishiga yoki darslardan tez-tez kechikishiga olib kelishi mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, mobil aloqa vositalaridan haddan tashqari ko'p foydalanish bolaning diqqat, xotira va muloqot qobiliyatiga salbiy ta'sir qilishi mumkin . Shu bilan birga, to'g'ri nazorat ostida va maqsadli foydalanish ta'lim jarayonini yaxshilash, ijodiy

fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi . ushbu tadqiqot doirasida mobil aloqa vositalarining bolalarga ijobiy va salbiy ta'sirini tahlil qilishga harakat qilamiz,avvalo ijobiy ta'siriga to'xtalsak: 2015-yil olim Hirsh-Pasek mobil qurilmalar orqali ta'lim dasturlaridan foydalanish bolalarning xotira, e'tibor va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilishini o'z tadqiqotlari orqali isbotladi.Bundan tashqari yaxshi tashkil etilgan interaktiv o'yinlar va ta'lim ilovalari bolalarning matematik va til qobiliyatlarini mustahkamlashi mumkin.Interaktiv o'yinlar, jumboqlar va muammolarni hal qilishga asoslangan dasturlardan samarali foydalanish ularni to'g'ri tanlash bolalarning e'tiborini jamlashga yordam beradi. Masalan, "Lumosity" va "Peak" kabi ilovalar bolalarning kognitiv qobiliyatlarini yaxshilashga mo'ljallangan,lekin ushbu ilovalar yoki dasturlarning deyarli 80 % boshqa tillarda. Mobil vositalaridagi ba'zi o'yinlar xotira va eslab qolish qobiliyatini oshirishga ham xizmat qilishini alohida ta'kidlash lozim ular bolalarda ishchi xotira va uzoq muddatli xotirani rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, "Memory Match" kabi o'yinlar vizual va eshitish xotirasini yaxshilaydi,o'yin o'ynash davomida bola keyingi harakatlarni eshitish va yutish uchun diqqat bilan tinglaydi va sezgirlik bilan harakat qiladi. Strategik o'yinlar va mantiqiy jumboqlar bolalarga muammolarni tahlil qilish va optimal yechim topish qobiliyatini shakllantiradi. Mobil vositalar til o'rganish jarayonini osonlashtiradi vaTil va nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. "Duolingo", "ABCmouse" yoki "Lingokids" kabi ilovalar bolalarning lug'at boyligini oshirish va talaffuzini yaxshilashga yordam beradi.Bundan tashqari yaratuvchanlik va tasavvur qobiliyatini kuchaytirish funksiyasi ham mavjud bo'lib- dizayn, rasm chizish, hikoya yozish kabi ijodiy ilovalar bolalarning tasavvurini kengaytiradi. Masalan, "Toca Life

World" yoki "Drawing for Kids" ilovalari bolalar ijodkorligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bolalar raqamli muloqot orqali empatiya va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishi mumkin. Masalan, onlayn jamoalarga qo'shilish bolalarning o'z fikrini ifodalash va muhokama qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Mobil vositalar bolalarga do'stlari, o'qituvchilari va oilasi bilan muloqot qilish imkoniyatini beradi. Videoqo'ng'iroqlar, ovozli xabarlar va interaktiv platformalar orqali bolalar o'z fikrlarini aniq ifodalashni va muloqot qilishni o'rganadilar. Ba'zi ta'limiy ilovalar va multfilmlar bolalarga hissiyotlarni tushunish, turli vaziyatlarga hamdardlik bildirish va boshqalarning his-tuyg'ularini anglash imkonini beradi. Meditatsiya va dam olishga mo'ljallangan ilovalar bolalarning ruhiy holatini barqarorlashtirishga yordam beradi. ilovalari bolalarga o'z his-tuyg'ularini boshqarish, nafas olish mashqlarini bajarish va stressni yengish usullarini o'rgatadi. Mayda motorika va qo'l-koordinatsiyani rivojlantirish Sensorli ekranlarda ishlash, yozish, rasm chizish va turli interaktiv ilovalar bilan shug'ullanish bolalarning mayda motorikasi va barmoq harakatlari muvofiqligini rivojlantirishga yordam beradi.

Mobil aloqa vositalarining bolalar rivojlanishiga salbiy ta'siri

Biroq, mobil aloqa vositalarining haddan tashqari ko'p qo'llanilishi turli salbiy oqibatlariga ham olib kelishi mumkin:

- Kognitiv pasayish va diqqatning buzilishi. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, mobil aloqa vositalaridan ortiqcha foydalanish diqqatni jamlash qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Twengening fikriga ko'ra, ko'p ekran oldida o'tirish bolalarning bilimni chuqur idrok etish jarayonini susaytiradi.

Ijtimoiy-emotsional buzilishlar. Bolalar mobil qurilmalarga ortiqcha bogʻlanib qolganida, real hayotdagi ijtimoiy muloqot kamaya boshlaydi. Uzoq vaqt davomida mmobil vositalardan foydalanish vaqti bolalarda depressiya, xavotir va yolgʻizlik hissini oshiradi va bolada yuzma-yuz muloqotning kamayishiga sabab boʻladi. Bolalar mobil qurilmalardan haddan tashqari foydalanishsa, real hayotdagi ijtimoiy muloqot tajribasi kamayishi mumkin. Bu esa ularning tananing imo- ishoralarini tushunish, jonli suhbat qurish va jamoa bilan ishlash qobiliyatiga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin.

Baʼzi bolalar ijtimoiy tarmoqlarga yoki mobil oʻyinlarga qaram boʻlib qolishi mumkin. Bu esa hissiy barqarorlikni buzishi, sabrsizlik va stress darajasini oshirishi mumkin. Shuningdek, mobil qurilmalardan ortiqcha foydalanish bolalarni yolgʻizlik hissiga duchor qilishi ham ehtimoldan holi emas. Salbiy kontentlarni muntazam koʻrib borish agressivlikka olib kelsa va oʻta dabdabali kontentlar ijtimoiy taqqoslash, oʻz hayotidan qoniqmaslik kayfiyatini uygʻotadi. Ijtimoiy tarmoqlarda va YouTube kabi platformalarda bolalar muvaffaqiyatli yoki idealizatsiya qilingan obrazlarni koʻrishadi, bu esa ularning oʻzlariga nisbatan ishonchsizligiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, noxush yoki yoshiga mos boʻlmagan kontent bolalarning ruhiy rivojlanishiga salbiy taʼsir qilishi mumkin. Doimiy ekran oldida boʻlish bolalarni real hayotdagi hissiy tajribalardan ajratib qoʻyishi mumkin. Masalan, oʻyin yoki videolar orqali tezkor lazzatlanish olishga oʻrganib qolgan bola sabr va chidamlilikni kamroq rivojlantirishi mumkin.

Koʻp hollarda bolalar kechqurun ham mobil qurilmalardan foydalanadi, bu esa uyqu sifatining pasayishiga olib keladi. Shuningdek, uzoq vaqt statik holatda oʻtirish jismoniy harakatsizlik va ortiqcha vaznga sabab boʻlishi mumkin. Boshqa tomondan, bolalarning kompyuter

bilan "yolg'iz o'tkazgan vaqti" ularning virtual muloqot orqali boshqalar bilan aloqasini mustahkamlashiga ham xizmat qilishi, hattoki yuzma-yuz uchrashuvlarga turtki bo'lishi mumkin. Shu ma'noda, kompyuterga egalik qilish shaxsiy muloqotning o'rnini bosish emas, balki uni to'ldirish rolini o'ynashi mumkin. Bolalar ko'pincha kompyuterdan muloqot va ijtimoiy tarmoqlar uchun foydalanishadi. Ushbu qarama-qarshi ta'sirlarning umumiy natijasi hanuz noaniq.

Mobil aloqa vositalari bolalar rivojlanishiga ijobiy ham, salbiy ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, ota-onalar va pedagoglar quyidagi strategiyalarni qo'llashi lozim:

- Yoshga mos foydalanish me'yorlarini belgilash (2 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun ekran vaqti minimal bo'lishi kerak).
- Ta'limiy va foydali kontentga e'tibor qaratish (masalan, ilmiy interaktiv dasturlarni tanlash).
- Oilaviy vaqtni oshirish va real ijtimoiy muloqotni rag'batlantirish.
- Jismoniy faollikni oshirish uchun harakatga asoslangan ilovalarni tavsiya etish.

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, mobil aloqa vositalarining bolalar rivojlanishiga ta'siri murakkab va ko'p qirrali bo'lib, ota-onalar va pedagoglarning ongli yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Subrahmanyam, K., Greenfield, P., Kraut, R., & Gross, E. (2001). The impact of computer use on children's and adolescents' development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22(1), 7–30. [https://doi.org/10.1016/s0193-3973\(00\)00063-0](https://doi.org/10.1016/s0193-3973(00)00063-0)
2. Hale, L., & Guan, S. (2015). Screen time and sleep among school-aged children and adolescents: A systematic literature review. *Sleep Health*, 1(2), 50-58.

3. Hirsh-Pasek, K., Zosh, J. M., Golinkoff, R. M., Gray, J. H., Robb, M. B., & Kaufman, J. (2015). Putting education in “educational” apps: Lessons from the science of learning. *Psychological Science in the Public Interest*, 16(1), 3-34.

4. Kirkorian, H. L., Wartella, E. A., & Anderson, D. R. (2016). Media and young children's learning. *Future of Children*, 18(1), 39-61.

INKLYUZIV TA'LIMNING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI

G'oiptova Nodira Baxtiyorovna

Namangan davlat pedagogika instituti

Kreativ pedagogika va psixologiya kafedra o'qituvchisi

Botirjonov Muhammadzoxid Muxammadmansur o'g'li

NamDPI Ijtimoiy fanlar fakulteti 2-bosqich talabasi

E-mail: muhammadzoxidbotirjonov597@gmail.com

Annotatsiya: Inklyuziv ta'lim – bu har bir shaxsning, jumladan, maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan kishilar uchun ham, umumta'lim muassasalarida o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishga yordam beradigan innovatsion ta'lim tizimidir. Maqolada O'zbekistonda inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy asoslarining rivojlanishi, uning amalga oshirilishi va davlat siyosati aspektlari tahlil qilingan. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishda mavjud muammolar ko'rib chiqilib, uni davom ettirish yo'llari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, me'yoriy-huquqiy asoslar, O'zbekiston, davlat siyosati, maxsus ta'lim ehtiyojlari, ta'lim sifati.

Аннотация: Инклюзивное образование — это инновационная система образования, способствующая полному раскрытию потенциала каждого человека, включая лиц с особыми

образовательными потребностями, в рамках общеобразовательных учреждений. В статье проанализировано развитие нормативно-правовой базы инклюзивного образования в Узбекистане, его реализация и аспекты государственной политики. Рассматриваются существующие проблемы в развитии инклюзивного образования и предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, нормативно-правовая база, Узбекистан, государственная политика, особые образовательные потребности, качество образования.

Annotation: Inclusive education is an innovative educational system that helps every individual, including those with special educational needs, to fully realize their potential within general education institutions. This article analyzes the development of the regulatory and legal framework of inclusive education in Uzbekistan, its implementation, and aspects of state policy. The article also addresses existing challenges in the development of inclusive education and suggests ways to overcome them.

Keywords: Inclusive education, regulatory and legal framework, Uzbekistan, state policy, special educational needs, quality of education.

Zamonaviy dunyo ta'lim tizimining eng muhim tamoyillaridan biri – inklyuzivlik tamoyili hisoblanadi. Bu tamoyil orqali har bir shaxsning jamiyatda erkin ishtirok etishi va o'zining ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini to'liq namoyon qilishi ta'minlanadi. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tushunchasi o'zgaruvchanlik davrida, ya'ni 1991-yildan keyin boshlangan islohotlar natijasida rivojlanib kelmoqda. Davlat tomonidan qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar va qonunlar majmuasi bu jarayonga asos bo'lib xizmat qilmoqda. Bunday yondashuv yangi pedagogik texnologiyalar, ta'lim uslublari va resurslar bilan bog'liq

bo'lib, unda har bir bolani individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda o'qitishga alohida urg'u beriladi.

Inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni asosida shakllangan. Ushbu hujjatlarda ta'lim olish huquqi, ta'limning uzluksizligi va universal egalik tamoyillari o'z aksini topgan. Misol uchun, Konstitutsiyaning 50-moddasida har bir fuqaroning ta'lim olish huquqi ta'minlanadi, bunda davlat ta'lim muassasalarini yaratish va rivojlantirish borasida mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi.

Shuningdek, 2020-yilda qabul qilingan "Maxsus ta'lim va psixologik-pedagogik yordam ko'rsatish to'g'risida"gi qonun inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillarini aniqlab bergan. Ushbu qonunda maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'yicha bolalar uchun moslashtirilgan dasturlar va uslubiy yechimlar ishlab chiqilishi talab qilingan. Bundan tashqari, ta'lim sohasidagi barcha islohotlar xalqaro standartlar va konvensiyalarga mos ravishda amalga oshiriladi. Masalan, BMT Konvensiyasi ("Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida") inklyuziv ta'limni ta'minlash zarurligini nazarda tutadi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni amalga oshirishda bir qator muammolar mavjud. Birinchidan, davlat budjetining cheklanganligi va ta'lim sohasiga ajratiladigan mablag'larning kamligi turli innovatsion loyihalarni amalga oshirishga to'sqinlik qilmoqda. Ikkinchidan, maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'yicha pedagog kadrlar yetishmagani va ularga ta'lim metodikasi bilan bog'liq malaka oshirish kurslarining kamligi ham inklyuziv ta'limni rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda.

Bundan tashqari, ta'lim muassasalarining infrastrukturasini inklyuziv ta'limning talablariga javob bermaydi. Ko'plab maktablar maxsus moslamalarga ega emasligi sababli, noto'g'ri sog'liq holatiga ega

bolalar uchun qulay sharoit yaratishda qiyinchiliklar tugʻiladi. Shunga qaramay, davlat tomonidan inklyuziv taʼlimni rivojlantirishga qaratilgan bir qator choralar koʻrib chiqilmoqda. Masalan, 2021-yilda "Taʼlim sifatini oshirish va inklyuziv taʼlimni rivojlantirish" davlat dasturi qabul qilindi. Bu dastur doirasida taʼlim muassasalarining infrastrukturasini modernizatsiya qilinmoqda, oʻqituvchilarga maxsus tayyorlov kurslari tashkil etilmoqda.

Xalqaro tajribaga murojaat qilganda, Finlandiya, Kanada va Norvegiya kabi mamlakatlardagi inklyuziv taʼlim tizimi namunali hisoblanadi. Bu mamlakatlarda taʼlim muassasalari infrastrukturasini butunlay inklyuziv taʼlim talablariga moslashtirilgan, oʻqituvchilar esa maxsus pedagogik malakaga ega. Oʻzbekiston ham bunday tajribalarni oʻrganib, oʻz tizimiga tatbiq etishi kerak deb hisoblanadi.

Xulosa

Inklyuziv taʼlim Oʻzbekistonda yanada rivojlanib, milliy taʼlim tizimining boshqa yoʻnalishlari bilan integratsiya qilinishi zarur. Meʼyoriy-huquqiy bazaning mustahkamlanishi, taʼlim muassasalarining infrastrukturasini va pedagog kadrlar malakasining oshirilishi shu jarayonning asosiy omillaridan biridir. Davlat tomonidan qabul qilingan islohotlar va dasturlar inklyuziv taʼlimni yanada yaxshilashga imkon beradi. Shu bilan birga, xalqaro tajribadan foydalanish, taʼlim sifatini oshirish va har bir bolaning potensialini ochishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. <http://lex.uz/docs/-6445145> Konstitutsiya
2. Abdullaev A.A. (2020). *Inklyuziv taʼlim: nazariya va amaliyot*. Toshkent: "Fan" nashriyoti.
3. Karimov I.A. (2022). *Inklyuziv taʼlim va uning ahamiyati*. Pedagogika ilmi, №4, 67-73.

4. Maxmudova N.R. (2021). *Inklyuziv ta'limni rivojlantirishda davlat siyosati* . Ta'lim va tarbiya, №1, 23-29.
5. Mirzaev Z.A. (2020). *Inklyuziv ta'limning xalqaro tajribasi* . Ilmiy axborot, №5, 89-95.
6. Rahimov R.T. (2021). *Maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'yicha pedagog kadrlar tayyorlash* . Ta'lim sohasidagi innovatsiyalar, №2, 34-40.
7. Salimova D.M. (2022). *Inklyuziv ta'limni amalga oshirishda uchraydigan muammolar* . Ilmiy izlanishlar, №3, 56-62.
8. To'xtasinov B.B. (2020). *Inklyuziv ta'limni rivojlantirish strategiyasi* . Ta'lim va tarbiya, №4, 112-118.
9. Yusupova L.K. (2021). *Inklyuziv ta'lim va uning ijtimoiy ahamiyati* . Jamiyat va ta'lim, №6, 78-84.

O'SMIRLIK DAVRIDA STRESS HOLATLARINI OLDINI OLISH VA TARBIYAVIY JARAYONLARNI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

Kulchayeva Dilfuza Abduqayumovna

Sirdaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi
tasarrufidagi 11-sonli ixtisoslashtirilgan “Nurli maskan”
maktab internati pedagog tarbiyachisi

E-mail: kulchyevad@gmail.com

Tel: +998915072521

Anatatsiya: ushbu maqolada biz o'smirlik davridagi stress va uning yuzaga kelish sabablari uning oldini olish chora tadbirlari haqida so'z yuritib boramiz.

Kalit so'zlar: stress, dipressiya, stimulli, zoriqish, stressogen,

fiziologik rivojlanish

Аннотация: В этой статье мы рассмотрим причины возникновения стресса в подростковом возрасте, а также меры по его профилактике.

Ключевые слова: стресс, депрессия, стимуляция, усталость, стрессоген, физиологическое развитие

Abstract: In this article, we will discuss the causes of stress in adolescence, as well as measures to prevent it.

Keywords: stress, depression, stimulation, fatigue, stressogen, physiological development

O'smirlik davri insonning hayotidagi eng murakkab va hissiy jihatdan jiddiy davrlaridan biridir. Ushbu davrda o'smirlar bir qator stressors, ya'ni ruhiy va jismoniy bosimlar bilan yuzlashadilar. O'smirlikdagi stress turli omillar, jumladan, biologik o'zgarishlar, ijtimoiy munosabatlar, akademik bosim, oila bilan bog'liq muammolar va shaxsiy identitetni izlash kabi sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin. Ushbu maqolada o'smirlikda stressning paydo bo'lishi, uning turli xil shakllari va psixologik ta'sirlari muhokama qilinadi. O'smirlikdagi stressning qanday boshqarilishi va uning salbiy ta'sirlaridan qanday himoyalaniish mumkinligi ham alohida tahlil qilinadi.[1] Keyinchalik "stress" tushunchasi fiziologik, biologik, psixologik darajadagi noqulay sharoitlarda shaxsning keng doiradagi holatlarini tavsiflash uchun ishlatilgan.

Zamonaviy adabiyotda "stress" atamasi uch ma'noda qo'llaniladi. - odamda zo'riqish yoki hayajonni keltirib chiqaradigan har qanday tashqi ogohlantirishlar yoki hodisalar sifatida.

- kuchlanish va hayajonning ichki ruhiy holatini aks ettiruvchi sub'ektiv reaksiya sifatida; (bu holat mudofaa reaktsiyalari, shuningdek,

insonning o'zida yuzaga keladigan yengish jarayonlari sifatida talqin etiladi). Bu jarayonlar funksional tizimlarning rivojlanishi va takomillashishiga hissa qo'shishi va ruhiy stressni keltirib chiqarishi mumkin. Aynan, o'smirlik davrida insonlar ortiqcha ruhiy va jismoniy zo'riqishga duchor kelishadi.[2]

Maktabda, oilada o'smirlar turli xil muammolarga duch kelishadi, ularning salbiy ta'siri ko'plab stressli vaziyatlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Bu shunday bo'lishi mumkin: Maktabda sinfdoshlar tomonidan rad etiluvchi munosabat (begonalik, o'zgalik, boshqalarga nisbatan, milliy va diniy murosasizlik, ziddiyat va boshqalar) darsda past baho olishdan qo'rqish (o'zini past baholaganlik, o'qituvchining adolatsizligi, noaniqlik, tashvish, dangasalik tufayli o'rganilmagan dars va boshqalar.); O'qituvchilar bilan normal munosabatlarning yo'qligi (o'qituvchining o'quvchidan doimiy noroziligi, o'qituvchining xatti harakatidan g'azablanishi, o'qituvchining o'quvchining darsga tayyorgarligi tufayli); muammo, adolatsizlik, undan faqat salbiy baho kutish, "semantik to'siq" mavjudligi va boshqalar);

Turli xil stressli vaziyatlarning salbiy ta'siri talabaning rivojlanishiga, uning xatti harakatlariga, tengdoshlari va o'qituvchilari bilan munosabatlariga ta'sir qiladi, ya'ni. barcha yangi stressli vaziyatlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Har bir o'qituvchi talabalardan o'z fanlari bo'yicha o'quv materialini yetarli darajada bilishni talab qiladi, bu, bir tomondan, tabiiy, lekin, ikkinchi tomondan, o'smirning barcha fanlar bo'yicha a'lo natijalarni ko'rsatish istagi, afsuski, ba'zida, salomatlik va hissiy farovonlikka zarar yetkazadi [3]

Depressiya (tibbiyotda) – o'ziga ishonmaslik ruhidagi g'amginlik, tushkunlik kayfiyati, umidsizlik, tasavvurlarning bir "qolip"ga tushib qolishi, xohish-istakning kamayishi, harakatlarning chegaralanishi.

Ko'pgina ruhiy kasalliklarda kuzatiladi. Surunkali o'ta toliqish, ruhiy ozor yetkazadigan sharoit (holdan toyish depressiyasi), g'am-g'ussa (reaktiv depressiya) depressiyaga sabab bo'lishi mumkin. Depressiya alomatlari turlicha namoyon bo'ladi. Ba'zi turlarida fikrlash, savollarga javob qaytarish, ba'zan hatto harakat qilish qiyinlashadi. Bemor g'amgin ko'rinadi, ayni vaqtda ishtahadan qolib, ozib ketadi, yurak urishi va qon bosimi o'zgaradi, boshi og'riydi, qabziyat bo'ladi, terisi qurishib qoladi yoki ter bosadi; ayollar hayz ko'rmaydi; uyqu buziladi; ish qobiliyati pasayadi. Depressiyaning ba'zi turlarida bemor o'zini irodasizlikda ayblaydi, kasallikka, azobuqubatlarga duchor bo'ldim deb o'ylaydi, oilasi uchun keraksiz kishi, gunohkor deb hisoblaydi va hokazo. Depressiya holati moddalar almashinuvining buzilishi va endokrin kasalliklar bilan birga kechadi. Depressiya holati kuzatilgan kishi o'zini o'zi o'ldirishga urinishi mumkin, shuning uchun bemorga ko'zquloq bo'lib turish kerak. Davo choralari kasallik alomatlariga qarab buyuriladi. [4]

Xulosa. O'smirlik davri jismoniy, ruhiy va ijtimoiy o'zgarishlarga boy davr bo'lib, bu jarayonda stress holatlari tez-tez uchrab turadi. Stressga o'z vaqtida e'tibor berilmasa, u salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shu sababli, o'smirlarni ruhiy qo'llab-quvvatlash, ularning muammolarini tinglash, ijtimoiy faolligini oshirish va sport, san'at kabi foydali mashg'ulotlarga yo'naltirish stressni kamaytirishga yordam beradi. Shuningdek, ota-onalar, o'qituvchilar va psixologlar hamkorligida sog'lom muhit yaratish – stressning oldini olishning eng muhim chora tadbirlaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'oziev E.G'. Umumiy psixologiya. T.: O'qituvchi, 2010. [1-76 bet]

2. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Bolalik_va_o%CA%BBsmirlik_k_smirlik_davridagi_depressiya_holati
3. Ravshanov, S. A., Ergashev, M. M., & Rustamova, M. T. (2025). TA'LIM JARAYONIGA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI. *Mahalliy va xalqaro konferensiyalar platformasi*, (1), 277-283.
<https://confpro.uz/index.php/conference/article/view/42>
4. Abdimalik o'g'li, R. S. (2025, March). PSIXOLOGIK TAHLILNING DRAMATURGIK USULI. In *Uz Conferences* (Vol. 1, No. 3, pp. 3-6). [2-3 bet]
5. Istamovna, D. D., & Abdimalik o'g'li, R. S. (2025). IJTIMOIIY TARMOQLARNING IJOBIY VA SALBIY TARAFLARI. *ИКРО журнал*, 14(02), 26-31. [1-5 bet]
<https://worldlyjournals.com/index.php/IFX/article/view/9945>
6. Abdimalikovich, R. S. (2024). XXI ASRDA O 'ZBEKISTON PSIXOLOGIIYASINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(2), 7-12. [3-2 bet]
7. Karshiyeva, Y., & Ravshanov, S. (2023). HISTORY OF EMERGENCE AND FORMATION OF SCIENTIFIC SCHOOLS IN UZBEKISTAN PSYCHOLOGY. *Science and innovation*, 2(B6), 198-201. [4-76 bet]
<https://scientists.uz/view.php?id=4845>
8. Saboxat, S., & Abdimalik o'g'li, R. S. YIGITLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI.
<https://inlibrary.uz/index.php/iqro/article/view/73134>

GEOGRAPHIC DEVELOPMENT, HISTORICAL FORMATION, AND PROBLEMS OF CITIES

Jaksimuratov Azamat Bekmurat uli

3rd-year student of Geography and Fundamentals of Economic
Knowledge, Nukus State Pedagogical Institute,
Geography and Fundamentals of Economic Knowledge teacher at
Secondary School No. 10, Kegeyli District

E-mail: jagsimuratov004@gmail.com

Abstract: This article analyzes the geographic development of cities and urbanization, as well as the economic, social, and environmental impacts of urbanization processes. It provides detailed information on city growth, changes in urban infrastructure, and problems associated with urbanization. The article covers the expansion of cities, increasing population density, development of infrastructure and social services, and the resolution of ecological issues arising during urbanization.

Keywords: Urbanization, cities, geographic development, social impact, environmental impact, urban infrastructure, social services, environmental problems.

Аннотация: В данной статье анализируется географическое развитие городов и урбанизации, а также экономические, социальные и экологические последствия процессов урбанизации. Представлена подробная информация о росте городов и изменениях в их инфраструктуре, а также о проблемах, связанных с урбанизацией. Освещаются вопросы расширения городов, увеличения плотности населения, развития инфраструктуры и социальных услуг, а также решения экологических проблем, возникших в ходе урбанизационных процессов.

Ключевые слова: урбанизация, города, географическое развитие, социальное воздействие, экологическое воздействие, городская инфраструктура, социальные услуги, экологические проблемы.

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaharlar va urbanizatsiyaning geografik rivojlanishi, shuningdek, urbanizatsiya jarayonlarining iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ta'sirlari tahlil qilingan. Shaharlarning o'sishi va ularning infratuzilmasidagi o'zgarishlar, urbanizatsiya bilan bog'liq muammolar haqida batafsil ma'lumot berilgan. Shaharlarning kengayishi, aholi zichligining ortishi, infratuzilma va ijtimoiy xizmatlarning rivojlanishi, urbanizatsiya jarayonida yuzaga kelgan ekologik muammolarni hal qilish masalalari maqolada yoritilgan.

Kalit so'zlar: Urbanizatsiya, shaharlar, geografik rivojlanish, ijtimoiy ta'sir, ekologik ta'sir, shahar infratuzilmasi, ijtimoiy xizmatlar, ekologik muammolar.

Introduction: Cities and the process of urbanization are key factors in geographic development. Every year, millions of people migrate from rural areas to cities, influencing the growth of urban centers and their social, economic, and environmental conditions. Analyzing this process, studying its geographic effects, and developing new approaches to solving arising problems is an urgent issue. Cities are not only economic centers but also important hubs of social and cultural life. The urbanization process varies between countries and regions; therefore, each city develops according to its geographic location, economic, and environmental conditions.

Methodology. During the research, the historical-geographical approach, the comparative method, and source analysis were chosen as the main methods.

Results. The geographic study of cities and the urbanization process holds great significance. Cities serve not only as concentrations of population but also play major roles as economic, cultural, and political centers. The geographic development of cities and urbanization is primarily linked to economic and social changes. During urbanization, cities rapidly develop, new infrastructures are constructed, transportation systems expand, and the architectural appearance and population density of cities change.

The geographic development of cities gives rise to several economic and ecological problems. Socially, cities create new opportunities; however, they simultaneously bring about issues such as social inequality, housing shortages, and uneven distribution of jobs. From an ecological perspective, urbanization negatively impacts the urban environment. Problems such as excessive consumption of water and energy resources, air pollution, environmental degradation, and deterioration of living conditions are among the adverse consequences of urbanization.

Urban infrastructure also evolves during the urbanization process. In many cities, transportation networks, sewage systems, electricity supply, and other infrastructure must be rebuilt or modernized. However, rapidly developing urban infrastructure often leads to excessive use of existing resources and limits the provision of social services.

Numerous scientific studies exist on the geographic development of cities and urbanization. These studies analyze the economic, social, and ecological impacts of urbanization and assist in developing effective management methods for city growth. Research on cities and urbanization highlights the necessity of creating new approaches and

strategies to address the social and environmental challenges arising from urbanization.

For the first time in human history, the majority of the global population resides in cities. Three billion people—half of the world's population—live in urban areas. By 2050, two-thirds of the world's population are expected to live in cities. (In 1800, only about 2% of the population lived in cities, and in 1950, urban dwellers made up only 30% of the global population). Nearly 180,000 people migrate to cities every day. In developing countries, the urban population increases by 60 million people annually. This growth is projected to continue over the next 30 years. Within the next 15 to 20 years, many cities in Africa and Asia are expected to double in size [7].

Several studies demonstrate that city growth and development are largely based on economic analysis. For example, econometric analyses have been used to examine the correlations between urban growth and economic development. The interconnection between economic growth and urbanization has been studied in numerous countries, helping to identify economic disparities among cities. These studies emphasize the importance of developing the infrastructure and service networks necessary for the economic development of cities.

Furthermore, there are extensive studies on the ecological impacts of urbanization. Researchers assist in developing strategies aimed at the efficient management of resources and solving problems related to water and energy supply during the urbanization process. For instance, investigations have been conducted on issues such as the reduction and pollution of water resources, energy consumption, and air pollution in cities. These studies contribute to the development of new technologies and approaches to ensure the ecological sustainability of urbanization.

Research also deeply analyzes the social impacts of cities and urbanization. During urbanization, population density increases, leading to rising housing prices, exacerbation of social inequality, and housing problems. The growth of cities, especially in developing countries, generates numerous social challenges. Researchers are working on improving social policies and developing new methods to provide social services to address these issues.

Modern technologies, such as Geographic Information Systems (GIS) and continuous monitoring systems, can be effectively used in studying the social and ecological impacts of cities and urbanization. These technologies allow for tracking changes among cities and monitoring the negative consequences of urbanization. Moreover, they create new opportunities for the efficient management of urban infrastructure, sustainable use of natural resources, and the sustainable development of cities.

Conclusion. Studying the geographic development of cities and the urbanization process is essential for reducing the negative impacts of urbanization and managing urban infrastructure effectively. It is necessary to consider economic, social, and ecological factors in managing and developing urbanization. More scientific research and analyses on the geographic development of cities and urbanization are required, as this issue is of global importance and demands the creation of new opportunities for cities and their populations, as well as solving arising problems.

The social impacts of urbanization include increased population density, housing problems, social inequality, and uneven distribution of services. Addressing these issues requires the efficient allocation of resources and opportunities between cities and regions. The growth of

cities involves an increase in social services and renewal of infrastructure, which is critically important.

From an ecological perspective, urbanization leads to the overconsumption of resources, environmental pollution, and depletion of natural resources. To solve these problems, the introduction of green technologies and sustainable development strategies is necessary. Cities play a crucial role in addressing ecological problems. Providing cities with green infrastructure, developing renewable energy sources, and implementing policies aimed at environmental protection help reduce the ecological impact of urban areas.

By managing the geographic development of cities and analyzing their social, economic, and ecological impacts, new strategies for sustainable urban development can be formulated. Managing and developing urbanization must take into account economic, ecological, and social factors. The goal should be to develop cities in a sustainable and environmentally friendly manner, meeting the needs of the population and ensuring social equity.

Conclusion. The study of cities and urbanization remains a continuing global challenge, and scientific research in this field is ongoing. Research can be an important tool in ensuring sustainable development of cities, mitigating negative ecological consequences, and establishing social equity. Only through collaboration and the adoption of innovative approaches can we ensure the successful and sustainable development of cities.

REFERENCES:

1. Hall, B., & Johnson, E. (2019). "Geography of Urban Growth and Development." *Geography Review*, 56(1), 12-26.

2. Jaksimuratov A. TARIXIY GEOGRAFIYANING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISH TARIXI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 13.
3. Jaksimuratov A., Amidullaev B., Turdimuratova A. TURIZM GEOGRAFIYASING KELIB CHIQISH VA RIVOJLANISH TARIXI // Научный Фокус. – 2023. – T. 1. – №. 3. – С. 389-392.
4. Lee, S., & Thomas, G. (2022). "Urbanization and its Geographical Impact." Urban Studies Journal, 19(2), 88-102.
5. Uzakbaev K. K., Eshiniyazov B. A., Jaksimuratov A. B. ZAMONAVIY GEOGRAFIYANING INTEGRATSIYA MUAMMOLARI //Educational Research in Universal Sciences. – 2024. – T. 3. – №. 4 SPECIAL. – С. 135-138.
6. Uzakbaev K. K., Jaksimuratov A. B. SOCIALLIQ GEOGRAFIYANIN GEOGRAFIYA ILIMLERI SISTEMASINDAGI ORNI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 17. – С. 1026-1028
7. <https://www.un.org/>

BUXORO AMIRLIGIDA JADIDCHILIK HARAKATI

Xudoyberdiyev Olloberdi G'ayratjon o'g'li

University of Business and Science

Tarix yo'nalishi 2- kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro amirligida jadidchilik harakatining shakilanishi va rivojlanishi, jadidlarga va ular amalga oshirgan islohatlarga yuqori mansab egalari va oddiy xalq qanday munosabatda bo'lanligi. Buxoroda jadidchilik harakatiga o'zini katta

hissasini qoshgan ziyolilar va bu davirda yetishib chiqan mutafakirlar hayot yo'larini, qilgan islohatlari, bu islohatlar qanday natija berganligi haqida gap boradi.

Kalit so'zlar: Yosh turklar, qadimchilar, shirkat, "Tarbiyai Atfol", "Turon", "Buxoroi sharif", Mehmed Akif, kutubxona, jamiyat, elchixona, inqilob, Yosh buxoroliklar.

Buxoro amirligi xalqi uchun mustamlakachilik zulmidan ko'ra boylar va mushtimzo'rlar zulmi kuchlik edi. Boylar va amaldorlar amir himoyasida edi. Ko'p holarda amir zulmi hammasidan oshib tushar edi. Mehnatkash xalqning arz-dodini eshitadigan biror bir kimsa yo'q edi. Xalq ommasi hokimi mutloq monarx amir o'rniga insofliroq va adalatli hukimdorga ega bo'lishi hohlar edilar. Xalqning bu qiziqish va intilishlarini Buxoro jadidlari idrok etdilar va ko'tarib chiqtilar. Ular shu boyisdan ham amirga qarshi kurashni bosh maqsad qilib qo'yidilar. "Buxorodagi islo hatchilik harakati murkkab va mashaqatli yo'lni bosib o'tdi. Ko'hna zaminda jadidchilikning vujudga kelishida XX asr boshlarida Rossiya, Eron, Turkiyada kechgan inqilobiy harakatlar, amirlikdagi ma'rifatparvarlikning ijtimoiy-siyosiy faoliyati muhim ahamiyat kasib etgan"[1]. Yosh turklar faoliyati Buxoro jadidlari uchun namuna va o'lchov bo'ldi.

XIX asrning 50-60-yillarida Ahmad Donish Buxoro maktab va madrasalaridagi o'qish-o'qitish metodlarini tubdan islox qilish masalasini keskin qo'ygan. Sadridin Ayniy uni "Buxoroning porloq yulduzi" deb ataydi. Buxoro amirligi jadidlari o'z g'oyalariga va maqsadlariga erishiga harakat qiladi va 1900-yil boshida amirda yangi usul maktablari ochishga ruxsat oladilar. Ammo bunday yangi usul maktablarni ochilishi Rossiya manfaatlariga zid edi. Shu boyisdan Buxoro amiri jadidlarni qatiq siquv ostiga oladi. Rossiya barcha imkoniyatlarni

ishga solib jadidlar, umuman, Oʻrta Osiyo bilan musulmon mamlakatlari, xususan, Turkiya bilan boʻladigan har qanday bordi-keldi aloqalarini oldini olishga birinchi darajada eʼtibor beradi. Bunday qarshiliklarga qaramay 1900-yili Buxoroda Joʻraboy tomonidan yangi usuldagi maktab ochiladi. 1908-yilda Mirza Abdulvohid tomonidan “Taʼlim oʻchogʻi” nomli maktab ochiladi. Buxoro amiri bunday maktablarni tan olishga majbur boʻladi. Lekin bir oy oʻtar-oʻtmas bu maktab ham amirning buyrugʻi bilan yopiladi. Mufti Domullo esa bu yangi usuldagi maktablarning diniy jamoat tomonidan qabul qilinishiga erishdi. 1908-yilning fevralida esa Ismoil Gasprali ikkinchi marta Buxoroga keladi. U bu safar ziyolilar bilan uchrashdi, maktab va madrasa isloxoti masalasiga aloxida etibor berdi. Buxoro amirligi hududida ham “Tarjimon” gazetasi keng tarqala boshladi, “Usuli savtiya” usuliga asoslangan tatar maktablari birin-ketin ochila boshladi. Shunday sharoitda Buxoroda ham “jadid” va “qadim” nizolari yuzaga keldi.

Ahmad Donish vafotidan soʻng uning shogirtlari, va hammaslamlari Sharif Mahzum, Sadriddin Ayniy va boshqalar maktab va madrasa islohoti borasidagi qarashlarni amalyotda davom etirdilar. Sadridin Ayniy, Ahmadjon Maxdiy Buxoroda faoliyat koʻrsatayotgan tatar mualimi Xolid Burnashev maktabiga biradilar. Ular u yerda taʼlim qoidalaridan tortib, darsxona tartibigacha, oʻqitiladigan ilmlardan tortib, kitob va darsliklargacha tanishadilar va maʼlumotlar oladilar. 1908-yilda Buxoroda ilk bor tashkil etilgan “Birodari Buxoroyi sharif” hayriya shirkatining tobshirigʻiga binoan Sadridin Ayniy Samarqandga keldi va bir necha yillardan beri jadid maktabi ochib, faoliyat koʻrsatayotgan Abduqoqir Shakuriyning jadid maktabi, uning oʻqitish usular bilan tanishadi. Sadriddin Ayniyni bu tashrifi Shakuriyni ajablantirmadi

chunki uning o‘zi buni bilish, o‘rganish uchun Istanbul, Qozon va Bog‘chasaroyga borgan edi. A.Shakuriy Sadriddin Ayniyga yangi usul maktablari uchun Ismoil Gaspiralining “Xo‘jayi sibiyan”iga o‘xshagan darslik va alifbo yaratishni maslahat beradi. Sadriddin Ayniy bu taklifga amal qilib “usuli jadid” maktablari uchun “Taxzib us-sibyan” (Pokiza bola) deb nomlanga o‘qish kitobini yaratdi, kitob 1909 va 1917-yillarda nashir qilinadi. Sadriddin Ayniy va A.Munzim maktabi ancha muvaffaqiyat qozondi va o‘quvchilar soni kun sayin ortib bordi. 1909-yilning oktyabrda Buxoroda ilk marotaba ushbu maktab o‘quvchilaridan imtohan olish tadbiri bo‘lib o‘tdi. Bunday o‘zgarishlarga hammaga ham maqul kelavermadi, jadidlarga qadimchilar qarshi chiqadi. Shu tariqa birinchi usuli jadid maktabi Rossiyaning Buxorodagi elchixonasi tomonidan yopiladi. Buxoro jadidlari bunday to‘siqlarga qaramay o‘zlarini faoliyatini kengaytirib bordilar ular Toshkent va Farg‘ona vodiysida faoliyat ko‘rsatayotgan jadidlar bilan aloqa o‘rnatadilar.

Buxoroning ilg‘or kuchlarining birlashtirish zarur edi shu tariq ular jamiyat tuzishga kirishdi. 1909-yilda Ahmadjon Hamdin, Abduvohid Munzim, Hamidxo‘ja Mehdiy, Sadridin Ayniy, Xo‘ja Rofe, Mukammal Burxonlar “Tarbiyai Atfol” nomli yashirin jadidlar jamiyatini tuzadilar. Ushbu jamiyat Buxoroda ilk bor usulijadid maktablarini darslik va o‘quv qo‘lanmalari bilan ta‘minlovchi “Ma‘rifat” shirkatini ochadi. Jamiyat qisqa fursat bo‘lsa-da, o‘zbek tilida “Turon”, “Buxoroi sharif” gazetalarini chiqarishga muvaffaq bo‘ldi, bu nashirlar butun Turkiston o‘lkasida e‘tibor qozondi. Jamiyat nizomida Buxoro davlat siyosiy tuzimini isloh qilish va davlat mamuriyatiga ilg‘or yoshlarni qo‘yish orqali davlat siyosiy tuzimida o‘zgarishlar yaratish edi. Ularni asosiy vazifasi iqtidorli yoshlarni Orenburg, Ufa, Bog‘chasaroy va Istanbul kabi shaxarlarga o‘qishga jo‘natish edi. Katta say harakatlari

bilan bir guruh iqtidorli o‘quvchilarni o‘qish uchun Istanbulga jo‘natadilar. Sadriddin Ayniy bu haqqida shularni yozadi: “Ikmoli taxsil uchun Usmonxo‘ja Po‘latxo‘ja o‘g‘li (1878-1968), uning birodarlari Atoyo‘ja (1894-1938), Mahzar Mahzum Burxon Mahzum o‘g‘li, Abdurauf Fitrat, Muqumbek Istanbulga safar qiladilar. Fitrat mazkur talabalarning eng iste’dodlisi va eng fozili edi”[2]. O‘qishga ketgan yoshlar Abdurauf Fitrat boshchiligida “Tarbiyai atvol” jamiyatining “Buxoro ta’mimi morif jamiyati” nomi bilan shubasini ochadilar. Shubani asosiy vazifasi Buxoro va Turkistondan o‘qish uchun brogan yoshlarga iqtisodiy va madaniy yordam ko‘rsatish edi. 1912-yilga kelib Istanbul o‘quv yurtlarida taxsil olayotgan buxorolik va turkistonlik talabalarininh umumiy soni 30 taga yetdi.

Istanbulda o‘qiyotgan talabalar va ushbu jamiyatning say harakatlari orqli Turkiyada nashir qilinayotgan “Turk yurdu”, “Ta’rifi muslimin”, mashxur turk shoiri Mehmed Akif muharrirligida chiqayotgan “Sirot ul-mustaqim” gazeta va jurnallari Buxoroga ham keng tarqala boshladi.

1913-yilning bahorida Istanbulda o‘qiyotgan bir gurux yoshlar Usmonxo‘ja Po‘latxo‘ja o‘g‘li, Atoyo‘ja, Fitrat, Xomidxo‘ja vatanlariga qaytib keldilar. Ular ham Buxoroda “usuli jadid” maktablarini ochadilar. Ularning say-harakati bilan “Ma’rifat kutibxonasi” ochiladi. Kutibxonaning asosiy maqsadi “usuli savtiya” kitoblar va darsliklar bilan taminlash edi. Shu jumladan jadid ziyolilari Turkiyada o‘qiyotgan talabalar bilan aloqa o‘rnatib kitoblar va yangi nashir etilgan darsliklar kelib turgan. 1913-yilda Xomidxo‘ja va Usmonxo‘ja Po‘latxo‘ja o‘g‘li Buxoroda, Atoyo‘ja va Fitrat Shaxrisabizda maktab ochadilar. Usmonxo‘ja maktabida 200 nafar, Xomidxo‘ja maktabida 100 nafardan ortiq o‘quvchilar taxsil olgan. O‘quvchilarning ko‘pligi o‘qtuvchilarga

ehtiyojni oshirdi. Shu sababli Samarqand, Toshkentdan o'qtuvchilar olib kelindi. Usuli ta'lim va tadrisini organish maqsadida Xoshim Qori Bog'chasaroyga, Ziyovuddin mahzum Ufaga, Zahiriddin Fahriddinzoda Orenburga yuborildi. Fitrat singari jadidchilik harakati rahbarlari dastur ahamiyatiga ega risolava maqolalarini e'lon qililadilar va bunday maqolalarni e'lon qilibgina qolmay bu maqolalar zamirida yotgan asosiy g'oya-marifatparvarlik faoliyati bilan amaliy ham shug'ulanishdi. Jadid mutafakirlari qanchalik harakat qilmasinlar ularni faoliyatiga qarshi chiqadiganlar ham topildi. Jadidchilarni ashadiy dushmanlaridan bo'lgan Burhoniddin Buxoro qozi kaloni mansabini egalagach, birinchi qilgan ishi jadid makablarini yopish bo'ldi. 1909-yilda birinchi jadid maktabi yopilishida va u maktablarning bunyodkorlari Sadriddin Ayniy va Mirzo Abdulvohid Munzimning Buxorodan quvg'in qilinishida ham Burxxoniddin bosh-qosh bo'ladi.

1914-yil 4 iyulda Burhoniddin qo'zikalon jadidlarni badnom qiluchi va jadid maktablarini tez yopishga qaratilgan arizasini amir Olimxonga taqdim etadi. Ushbu arizada shunday yozilgan edi: “Amir marhum Abdulahad davrlarida ulamoning fatvolari bilan usuli jadid maktablarining xarom va bidatlar sobit bo'lib, janobi oliyning amirlari bilan yopilgan edi. Bir necha vaqitdan beri yana mufsid jadidlar bosh ko'tarib, shaharning har tarafida maktablar ochib, xalqning bolalarini buzib, fitna va fasod qo'zg'atib yuribdilar. Agar janobi oliylarining amirlari bilan ushbu maktablar tezlik bilan bog'lanmasa, mullabachchalar bu bidatga barham bermoq uchun ularni ko'zg'alishlari aniqdir. U holda manlakatda fitna va fasodlar ko'payib, davlatni oliyga zarar yetishi ehtimolidir”[3]. Shu tariqa usuli jadid maktablari ikkinchi marotaba yopiladi. Birinchi jahon urushi yillarida “usuli savtiya” maktablari soni yana birmuncha ko'paydi, maktablar islohoti masalasi

yana ko'tarildi. Buxorodagi rus elchixonasining boshlig'i B.Miller elchixona masul hodimlari P.P.Vvediniskiy, Shulga va Buxorodagi Rossiya politsiyasi raxbari Vilman politsiyachilar bilan birga hoxlagan buxorolikning uyiga kirib, islohatchilarni qidirar, tintuv o'tkazar, odamlarga zulum qilar edi.

1917-yil marta Yosh buxoroliklarning Markaziy qo'mitasi tashkil qilindi. Abduvohid Burxonov qo'mita rayisi, Abdurauf Fitrat kotib, Usmon Xo'jayev xazinachi, Muhiddin Raf'at, Muso Saidjonov, Ota Xo'jayev, Ahmadjon Abdusaidov, Fayzulla Xo'jayev va Homidxo'jalar qo'mita a'zosi etib saylandi. Ular Muvaqqiyat hukumat va Petrogradagi ishchi, askar deputatlar hukumatini Rossiya ozodligi bilan tabriklab, Buxoroda islohatlar o'tkazish uchun amirga bosim otkazishini so'raydi. Ammo bu harakat zoya ketdi. Shundan so'ng Fayzulla Xo'jayev Abdurauf Fitrat va Usmon Xo'jayevni Muvaqqat hukumatni Buxorodagi ahvoldan xabardor qilish uchun Petrogradga jo'natadi. Orenburga yetib brogan elchilar, jadidlar va amir o'rtasidagi nizolarni hal qilish uchun Buxoroga Rassiyadan vakillar yuborilganini eshitib ortga qaytadilar.

1917-yil rus fevral inqilobidan keyin Buxoro amiri o'z hukumronligini saqlab qolish uchun bir muncha islohatlarga ruxsat berganday harakat qiladi. Shu munosabat bilan 1917-yil 7 aprel kuni amir Olimxonning "Arki oliy"da oliy farmoni e'lon qilinadi. Farmoni oliyga bag'ishlangan katta yig'inda Samarqandan buxoroliklarni muborakbot qilib, Turkiston jadidchilik xarakatining Qo'rboshisi Mahmudxo'ja Behbudiy maruza qildi. Ertasi kuni Buxoro jadidchilik harakati nomoyondalari-islohatchilar qamoqqa olinadilar: Sadriddin Ayniy va Mulla Nazirullo Lutfiy 75 tayoq jazosiga hukm qilinadi. Mulla Nazrullo Lutfiy ushbu jazo orqali xalok bo'ldi. Doimiy ta'qib ostida bo'lsa-

da, islohatchilar harakati vakilari o'z faoliyatini to'xtadmadi. Vatan ozodligi, ma'rifat va tarqqiyot uchun kurash keyin ham davom etdi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkunki Buxoro jadidlari amirlikda turli to'siqlarga duch keldi. Amir va uning amoldorlari jadidlarning faoliyatiga qarshilik ko'rsatishdi. Shunga qaramay, jadidlar o'z ishlarini davom etirishdi va ko'plab yangi usul maktablari, kutibxonalar ochishga muvaffaq bo'ldilar. Ular amirlikning ijtimoiy va madaniy hayotida katta iz qoldirishdi. Jadidlar g'oyalari keyinchalik miliy ozodlik harakatining rivojlanishiga turki bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sadriddin Ayniy. Asarlar. Sakkiz tomlik. Birinchi tom. "O'zSSR davlat Badiiy adabiyot". -T. 1963. -B. 252-253.
2. Qosimov. B. Maslakdoshlar (Bexbudiy, Ajziy, Fitrat). "Sharq". - T. 1994. -B. 73-74.
3. Rustam Sharipov. Turkiston jadidchilik harakati tarixidan. "O'qtuvchi"-Toshkent. 2002.
4. Satimjon Xolboyev. Turkiston jadidchiligi-milliy uyg'onish davri tarixi. "Namangan". -Namangan. 2012.
5. R.Shamsidinov, Sh.Karimov, O'.Ubaaydullayev. Vatan tarixi-2. "Sharq". -T. 2010.

THE CRUCIAL ROLE OF EDUCATION IN SHAPING FUTURE

Tursunboyeva Jasmina

9th grade, student of 1st school in Jizzakh

Supervisor: Erkinova Sabrina

1st grade, Faculty of foreign languages

Annotation: This article explores the vital role of education in modern society. It discusses how education empowers individuals with knowledge and skills, drives economic growth and innovation, and promotes social cohesion and civic responsibility. The article also highlights the transformative impact of digital technology on education and emphasizes the need for inclusive, equitable access to learning opportunities. Ultimately, education is presented as a cornerstone for personal development and societal progress.

Keywords: Education, personal development, economic growth, innovation, social cohesion, civic responsibility, digital learning, inclusive education, lifelong learning, social mobility, technology in education, equality, skills development, 21st century education.

Аннотация: В статье рассматривается важная роль образования в современном обществе. Обсуждается, как образование даёт людям знания и навыки, способствует экономическому росту и инновациям, а также укрепляет социальное единство и гражданскую ответственность. Отмечается влияние цифровых технологий на образование и необходимость обеспечения инклюзивного и равного доступа к обучению. В итоге образование представлено как основа личного развития и общественного прогресса.

Ключевые слова: Образование, личностное развитие, экономический рост, инновации, социальное единство, гражданская

ответственность, цифровое обучение, инклюзивное образование, обучение на протяжении всей жизни, социальная мобильность, технологии в образовании, равенство, развитие навыков, образование XXI века.

Education is a fundamental human right and one of the most powerful tools for personal and societal development. It influences almost every aspect of modern life, from economic prosperity to social harmony, and from health to technological advancement. In an increasingly complex and interconnected world, the role of education is more important than ever.

Empowering Individuals Through Knowledge and Skills

At its core, education provides individuals with the knowledge, skills, and competencies necessary to navigate life successfully. It develops critical thinking, creativity, and problem-solving abilities, which are essential in today's fast-paced and competitive environment. A well-educated population is better equipped to adapt to changes in the job market, including the rise of automation and artificial intelligence. Education also fosters lifelong learning—a mindset that encourages continuous self-improvement and adaptation. This is crucial because the skills required for many professions are constantly evolving. By promoting curiosity and intellectual engagement, education helps people stay relevant and competitive throughout their lives. Education plays a vital role in shaping both individuals and societies. It is the foundation for personal development, helping people gain knowledge, think critically, and build the confidence needed to face life's challenges. Through education, individuals learn important values such as respect, honesty, and responsibility, which guide their behavior throughout life.

Beyond personal growth, education is a powerful driver of economic progress. It provides people with the skills they need to succeed in the workforce, improves productivity, and opens doors to better job opportunities. Countries with strong education systems tend to have stronger economies, as well-educated citizens are better equipped to innovate and solve complex problems.

Education also plays a key role in promoting social equality. It gives everyone, regardless of their background, the chance to improve their lives. Access to quality education helps break the cycle of poverty, empowers women and minorities, and ensures that all members of society can contribute meaningfully to their communities.

In democratic societies, education supports active citizenship. Educated individuals are more likely to vote, participate in public discussions, and make informed decisions. Schools teach young people about their rights and responsibilities, encouraging them to engage in society in positive and thoughtful ways.

Moreover, education is essential in addressing global challenges such as climate change, poverty, and public health. It raises awareness and inspires action, helping people understand the importance of sustainability and cooperation. With the right education, future generations will be better prepared to create a more just and sustainable world.

As technology continues to evolve rapidly, education must keep pace. Teaching digital skills and encouraging lifelong learning are essential in preparing people for future jobs, many of which do not yet exist. Education helps individuals adapt to change and harness the power of innovation. Lastly, education fosters global citizenship. In a connected world, it teaches empathy, respect for other cultures, and the

importance of working together to solve international problems. Educated individuals are more likely to value peace, human rights, and social justice.

Driving Economic Growth and Innovation

On a broader scale, education is a key driver of economic growth. Countries that invest in quality education tend to have higher rates of innovation, productivity, and competitiveness. Educated workers are more likely to contribute to research and development, entrepreneurship, and technological advancement. Moreover, education reduces income inequality by creating opportunities for social mobility. It opens doors for individuals from disadvantaged backgrounds, allowing them to improve their socio-economic status and contribute meaningfully to society.

Promoting Social Cohesion and Civic Responsibility

Education is not just about individual success; it also strengthens communities and democracies. Schools and universities are places where young people learn about their rights, responsibilities, and the values of tolerance, respect, and cooperation. Through education, individuals develop a sense of civic duty and social responsibility, which are essential for the functioning of democratic societies. In multicultural societies, education plays a crucial role in promoting understanding and acceptance of diversity. It helps break down prejudices and fosters peaceful coexistence among people of different ethnicities, religions, and backgrounds.

Harnessing Technology for Inclusive Education

The rise of digital technology has transformed education in unprecedented ways. Online learning platforms, virtual classrooms, and educational apps have made knowledge more accessible than ever before.

This digital revolution has the potential to overcome barriers related to geography, disability, and economic status.

However, it also presents new challenges, such as the digital divide—where some communities lack access to reliable internet or devices. Addressing these gaps is essential to ensure that education remains inclusive and equitable for all.

Conclusion:

Education is a powerful catalyst for change that shapes individuals, economies, and societies. By investing in inclusive, high-quality education systems, we can build a more just, innovative, and resilient world. As the challenges of the 21st century grow more complex, the importance of education will only continue to rise, making it a cornerstone of progress and prosperity for generations to come.

Referances:

1. UNESCO. (2020). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. UNESCO Publishing.
2. World Bank. (2018). *World Development Report 2018: Learning to Realize Education’s Promise*. World Bank Publications.
3. OECD. (2019). *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*. OECD Publishing.
4. Selwyn, N. (2016). *Education and Technology: Key Issues and Debates*. Bloomsbury Academic.
5. United Nations. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN General Assembly.

SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA TIBBIY CHAQIRUV XIZMATLARINI AVTOMATLASHTIRISH

Xasanova Mohichexra Farxod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-bosqich talabasi

xasanovamohichehra8@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalari asosida yaratilgan Med Call nomli platformaning tibbiy chaqiruv xizmatlarini avtomatlashtirishdagi o'рни yoritilgan. Loyihaning asosiy maqsadi — favqulodda holatlarda tez yordam xizmatini inson aralashuvisiz, avtomatik tarzda ishga tushiradigan tizim yaratishdir. Med Call platformasi foydalanuvchini yuzni aniqlash, geolokatsiyani aniqlash, shaxsiy tibbiy ma'lumotlarni saqlash va tez yordam xizmatiga avtomatik murojaat funksiyalari bilan ta'minlaydi. Maqolada ushbu tizimning arxitekturasini, sun'iy intellektning undagi roli va ilovaning amaliy qo'llanilish yo'nalishlari tahlil qilingan. Loyihaning afzalliklari sifatida uning ijtimoiy zaif qatlamlarga — nogironlar va keksa yoshdagi fuqarolarga xizmat qilishi, shuningdek, milliy ehtiyojlarga moslashtirilganligi keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Med Call, sun'iy intellekt, tez yordam, tibbiy chaqiruv, avtomatlashtirish, yuzni aniqlash, geolokatsiya, favqulodda vaziyatlar, mobil ilova.

Abstract: The article discusses the role of the Med Call platform in the automation of medical call services based on artificial intelligence technologies. The goal of the project is to launch a production ambulance service that automatically starts without human intervention. The Med Call platform provides the user with the functions of face control, geolocation verification, storage of personal medical data and automatic access to emergency services. The article analyzes the architecture of the

system, the role of artificial intelligence in it and the areas of practical application of the application. Accordingly, the project is aimed at serving socially vulnerable groups - people with disabilities and elderly people, and is adapted to national security.

Keywords: Med Call, artificial intelligence, ambulance, medical call, automation, face recognition, geolocation, installation, mobile application.

Kirish

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot davrida sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari insoniyat hayotining deyarli barcha sohalariga, xususan sog'liqni saqlash tizimiga keng ko'lamda joriy etilmoqda. Tibbiy xizmatlar samaradorligini oshirish, kasalliklarni erta aniqlash, individual davolash yondashuvlarini yaratish va eng muhimi — favqulodda vaziyatlarda inson hayotini saqlab qolish imkoniyatlarini kuchaytirishda sun'iy intellekt muhim vositaga aylanmoqda.

Aholi sonining o'sishi, hayot tarzining o'zgarishi, surunkali va favqulodda kasalliklarning ko'payishi, shuningdek, yirik shaharlarda transport tirbandliklari va geografik qiyinchiliklar kabi omillar tez tibbiy yordam xizmatlariga bo'lgan talabni sezilarli darajada oshirib yubordi. Natijada, an'anaviy qo'ng'iroq markazlari va inson omiliga tayanadigan dispecherlik tizimlarining samaradorligi pastlab bormoqda. Ayrim holatlarda, yordamga kechikib yetib borish, bemor holatining to'liq tushunilmasligi yoki noto'g'ri manzilga yuborilgan brigadalar inson hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa tibbiy yordam ko'rsatish tizimlarining qayta ko'rib chiqilishi, ularni zamonaviy, avtomatlashtirilgan va aqlli algoritmlar yordamida boshqariladigan shaklga o'tkazishni talab qilmoqda.

Shu kabi ehtiyojlar asosida ishlab chiqilayotgan "Med Call" platformasi ushbu muammolarning zamonaviy yechimi sifatida taklif etilmoqda. Loyiha sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanib, favqulodda holatlarda bemor yoki ularning yaqinlari tomonidan amalga oshirilgan chaqiruvlarni avtomatik tarzda qabul qilish, bemor bilan muloqot o'rnatib, uning ahvolini dastlabki baholash, manzilini aniqlash va to'plangan ma'lumotlarni eng yaqin tez tibbiy yordam brigadasiga uzatishni maqsad qilgan[1]. Platforma orqali inson omiliga bog'liq bo'lgan xatoliklar va kechikishlar kamayadi, bemor haqida aniq va ishonchli ma'lumotlar real vaqtda tez yordam xodimlariga yetkaziladi, bu esa ularning samarali harakatlanishini va tez yordam ko'rsatishni ta'minlaydi[2].

Ushbu maqolada "Med Call" sistemasining g'oyaviy asoslari, texnik arxitekturasi, sun'iy intellekt algoritmlarining roli hamda uning real hayotdagi amaliy qo'llanilishi keng yoritiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — zamonaviy raqamli yechimlar orqali sog'liqni saqlash tizimidagi mavjud muammolarga innovatsion yondashuvni taklif qilish va bu orqali fuqarolarga ko'rsatilayotgan tibbiy xizmatlar sifatini yangi bosqichga olib chiqishdir.

Asosiy qism

"Med Call" — bu sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan, favqulodda vaziyatlarda tez yordam xizmatini tezkor va samarali tashkil etishga yordam beruvchi innovatsion tibbiy yechimdir. Uning asosiy maqsadi — bemorga imkon qadar tez va to'g'ri yordam ko'rsatishdir. Quyida ushbu tizim qanday ishlashi haqida bosqichma-bosqich ma'lumot beriladi:

1. Chaqiriq qabul qilinadi

Agar bemor yoki uning yaqinlari 103 raqamiga qo‘ng‘iroq qilsa, bu qo‘ng‘iroq avval maxsus tizimga tushadi. Bu yerda sun‘iy intellekt bemor yoki yaqinining gapirgan so‘zlarini eshitib, holatni aniqlashga harakat qiladi.

Masalan, bemor ovozidan nafas qisilayotgani yoki og‘riq borligi sezilsa, tizim buni darhol aniqlaydi va tez yordam chaqirish zarurmi-yo‘qligini baholaydi.

2. Oddiy savollar orqali holat aniqlashtiriladi

Tizim avtomatik ravishda savollar beradi, masalan:

- “Bemor hushidami?”
- “Qayerdasiz?”
- “Qon ketayaptimi?”
- “Bemor necha yoshda?” kabi

Bu savollarga og‘zaki javob berish kifoya. Javoblarni sun‘iy intellekt tezda tahlil qiladi va holat jiddiyligini aniqlaydi.

3. Tibbiy brigadaga aniq ma‘lumot yuboriladi

Tizim orqali aniqlangan ma‘lumotlar — bemorning manzili, ahvoli, simptomlari — yaqin atrofdagi tez yordam brigadasiga yuboriladi. Bu orqali shifokorlar bemor holati haqida oldindan ma‘lumotga ega bo‘ladi va kerakli asbob-uskunalarini tayyorlab boradi.

4. Yordam tez va aniq yetkaziladi

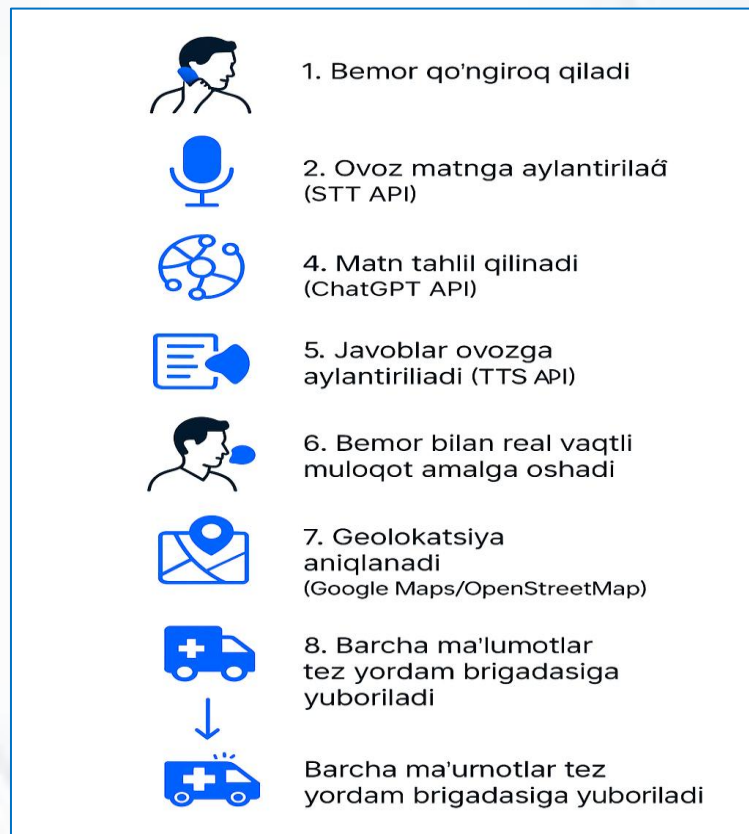
Shu tarzda bemor manziliga yaqin joyda bo‘lgan tez tibbiy yordam brigadasi jo‘natiladi. Tizimning maqsadi — vaqtni tejash va bemorga imkon qadar tez tibbiy yordam ko‘rsatish.

5. Ma‘lumotlar saqlanadi va tahlil qilinadi

Har bir murojaat va chaqiriq tizimda saqlanadi. Bu ma‘lumotlar orqali keyinchalik statistik tahlil olib borish, kamchiliklarni aniqlash, va xizmat sifatini yaxshilash mumkin.

6. Sun’iy intellekt doimiy o’rganib boradi

“Med Call” tizimi o’z faoliyatida mashinaviy o’rganish (machine learning) texnologiyasidan foydalanadi. Har safar yangi murojaat bo’lganda, tizim undan saboq oladi va keyingi holatlarda to’g’riroq va tezroq qaror qabul qila oladi.

1-rasm. Sun’iy intellekt asosidagi tez yordam chaqiruv jarayoni

Hozirgi kunda sun’iy intellekt texnologiyalari asosida tez tibbiy yordam xizmatlarini avtomatlashtirish bo’yicha bir qator rivojlangan davlatlar o’z tajribalarini shakllantirgan. Masalan:

- **AQShda** “DispatchHealth” va “RapidSOS” kabi platformalar orqali sun’iy intellekt yordamida tez tibbiy yordamga chaqiruvlar avtomatik tarzda qayta ishlanadi va kerakli manzilga yuboriladi.
- **Buyuk Britaniyada** “Babylon Health” kabi tizimlar sun’iy intellekt asosida bemorlarning alomatlarini tahlil qilib, boshlang’ich maslahatlar beradi va zarur bo’lsa, shifokorga yo’naltiradi.

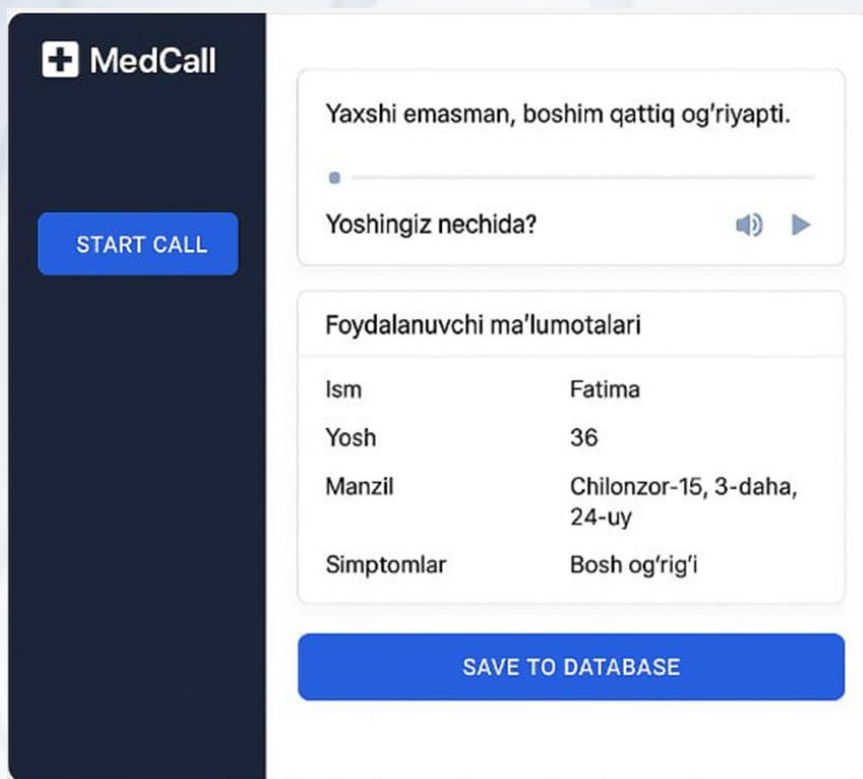
- **Germaniya va Janubiy Koreyada** esa AI va IoT (Internet of Things) texnologiyalari yordamida tez yordam mashinalarining optimal yoʻnalishini aniqlash, tibbiy maʼlumotlarni real vaqtda uzatish keng qoʻllanilmoqda.

“Med Call” platformasi ushbu xalqaro tajribalardan ilhomlanib, mahalliy ehtiyojlar va infratuzilmalar hisobga olingan holda ishlab chiqilmoqda. Tizim foydalanuvchi interfeysi, savol-javob moduli, real vaqtli maʼlumot uzatish va sunʼiy intellekt asosidagi qaror qabul qilish mexanizmlarini oʻz ichiga olgan boʻlib, uni oʻzbek sogʻliqni saqlash tizimi sharoitiga moslashtirish ustuvor yoʻnalish hisoblanadi.

Shuningdek, “Med Call” platformasi:

- **Nogironlar va keksalar** kabi ijtimoiy zaif qatlamlar uchun maxsus interfeys va ovozli boshqaruv imkoniyatlarini taklif qiladi;
- **Koʻp tilli qoʻllab-quvvatlash** imkoniyatini kengaytiradi (oʻzbek, rus, ingliz tillarida);
- Mahalliy **yordam xizmatlari** (103, 112) bilan integratsiyalashga yoʻnaltirilgan.

Bu kabi imkoniyatlar orqali “Med Call” platformasi nafaqat texnologik innovatsiya, balki ijtimoiy jihatdan ham dolzarb yechim sifatida koʻrilmoqda.

Foydalanuvchi ma'lumotalari	
Ism	Fatima
Yosh	36
Manzil	Chilonzor-15, 3-daha, 24-uy
Simptomlar	Bosh og'rig'i

2-rasm. Med Call tizimining ko'rinishi.

Yuqoridagi rasmda Med Call platformasining foydalanuvchi interfeysi tasvirlangan bo'lib, u sun'iy intellekt asosida ishlaydigan tez tibbiy yordam chaqiruv tizimining qulay va interaktiv shaklini namoyon etadi. Tizim foydalanuvchi bilan muloqotga kirishadi, holatini aniqlash uchun ovozli savollar beradi va bemorning javoblarini avtomatik tarzda matnga aylantiradi.

Tizim tomonidan to'plangan asosiy ma'lumotlar — ism, yosh, manzil va simptomlar — foydalanuvchining profili sifatida alohida oynachada ko'rsatiladi. Bu ma'lumotlar real vaqt rejimida aniqlanadi va keyinchalik “Save to Database” tugmasi orqali markaziy ma'lumotlar bazasiga uzatiladi. Bu esa tez yordam xizmatlariga zarur ma'lumotni o'z vaqtida yetkazish, bemorga tezkor va to'g'ri yordam ko'rsatish imkonini beradi.

Med Call interfeysi sodda, tushunarli va funksional bo'lib, har qanday yoshdagi foydalanuvchilar uchun mo'ljallangan. Ayniqsa,

favqulodda holatlarda tez va aniqlik bilan ishlashi bu tizimni tibbiy sohada yuqori samaradorlikka olib chiqadi. Rasm ushbu innovatsion yondashuvning amaliy jihatlarini yaqqol aks ettirib, sun'iy intellektning sog'liqni saqlash sohasidagi imkoniyatlarini namoyish etadi.

Xulosa. Sun'iy intellekt texnologiyalarining tibbiy sohadagi joriy etilishi, xususan, tez yordam xizmatlarini avtomatlashtirishda qo'llanilishi inson hayoti uchun muhim bo'lgan vaqtda to'g'ri va tezkor qaror qabul qilish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshiradi[3]. Ushbu maqolada ko'rib chiqilgan "Med Call" platformasi favqulodda vaziyatlarda inson omilidan holi, avtomatik ishlaydigan tizim sifatida tez tibbiy yordam chaqiruv xizmatlarini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanilgan bunday platformalar kelajakda tibbiy xizmatlar sifatini oshirish, inson hayotini saqlab qolish ehtimolini kuchaytirish va sog'liqni saqlash tizimidagi mavjud muammolarga innovatsion yechim taklif qilishda muhim rol o'ynaydi. "Med Call" platformasining milliy sharoitga moslashtirilganligi va foydalanuvchi uchun qulay interfeysga ega bo'lishi uni keng joriy etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu sababli, bunday tizimlarni takomillashtirish va amaliyotga tatbiq etish bo'yicha ilmiy-texnik izlanishlarni davom ettirish dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ismatillayev Muzaffar. Tez tibbiy yordam qo'ng'iroqlarini intellektual avtomatlashtirish: samaradorlik tahlili va iqtisodiy-ijtimoiy ta'siri // *International Scientific and Practical Conference "TECH HORIZON 2025: IT and Innovation Summit"*. April 17, 2025. – pp. 251–255. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15284638>

2. Jamaludin, A., Kadir, T. and Zisserman, A. Spinenet: automatically pinpointing classification evidence in spinal mris. In International Conference on Medical Image Computing and Computer-Assisted Intervention 166–175 (Springer, 2016).
3. World Health Organization. (2022). Digital health systems: interventions for health system strengthening. Geneva: WHO.
4. Tashkent Medical Academy. (2022). Axborot texnologiyalari asosida sog'liqni saqlash tizimida innovatsiyalar. Tashkent: TMA Nashriyoti.
5. <https://genie.healow.com/healthcare-call-center-ai/>
6. Topol, E. (2019). Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again. New York: Basic Books.

STYLISTIC ISSUES IN TRANSLATION

Olimjonova Maftunaxon Omiljon qizi

Namangan davlat chet tillar instituti talabasi

Tel: (94) 025 69 05

E-mail: maftunaolimjonova568@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada tarjimadagi stilistik masalalarni hal qilishda muhim bo'lgan tamoyillar, metodlar va qiyinchiliklar tahlil qilinadi. Tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar leksik, madaniy va stilistik farqlar bilan bog'liq bo'lib, ularni hal etish uchun kontekstual moslashuv, izohli tarjima va ekvivalent ifodalarni topish kabi usullar qo'llanilishi tavsiya etiladi. Maqola tilshunoslik va tarjimashunoslik sohalarida izlanish olib borayotgan tadqiqotchilar uchun muhim manba bo'lib, sinekdoxaning lingvistik va stilistik tahlilini chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: tarjima, stilistika, tarjimada uslub, emotsional uslub, madaniy farqlar, tarjima va madaniyat, metodlar, leksik va grammatik stilistika, ijodiy tarjima.

Аннотация: В статье анализируются важные принципы, методы и трудности, связанные с решением стилистических вопросов в переводе. Проблемы, возникающие в процессе перевода, связаны с лексическими, культурными и стилистическими различиями, и для их решения рекомендуется использовать такие методы, как контекстуальная адаптация, пояснительный перевод и поиск эквивалентных выражений. Статья является важным источником для исследователей, работающих в области лингвистики и переводоведения, и способствует углублению лингвистического и стилистического анализа синекдохи.

Ключевые слова: перевод, стилстика, стиль в переводе, эмоциональный стиль, культурные различия, перевод и культура, методы, лексическая и грамматическая стилстика, творческий перевод.

Abstract: The article analyzes important principles, methods, and challenges involved in addressing stylistic issues in translation. Problems arising during the translation process are related to lexical, cultural, and stylistic differences, and it is recommended to apply methods such as contextual adaptation, explanatory translation, and finding equivalent expressions to resolve them. The article serves as an important resource for researchers in the fields of linguistics and translation studies and contributes to deepening the linguistic and stylistic analysis of synecdoche.

Keywords: translation, stylistics, style in translation, emotional style, cultural differences, translation and culture, methods, lexical and grammatical stylistics, creative translation.

While applying some grammatical or lexical transformation in translation the translator is guided by principle of rendering grammatical or lexical meaning. When rendering stylistic meaning of the source text a translator should be guided by the same principle -to recreate in translation the same impression that might be left by the original text. A translator should not try to preserve the stylistic device given in the sentence, but reproduce its function in the target language. We should not forget that almost all stylistic devices are multi-functional. It is like when polysemantic words in English and Russian languages do not coincide in their lexical-semantic variants and the same is when they differ in the function of identical stylistic device. Thus, when comparing stylistic devices, we can easily identify complete correspondence, partial correspondence and even sometimes absence of correspondence and their functions. Repetition as you know is a more widespread stylistic device in the English language, than in Russian. In some cases, repetition as the stylistic device should be necessarily kept in translation, but for the difference in combinability and various semantic structures of polysemantic words or words of wide meaning in English and Russian languages the translator has to change and place some of elements. The repetition is widely used with stylistic purposes in newspaper publicity. In these cases, the translator is compelled to apply stylistic changes, make substitution or omission.

However, in style of fiction the metaphor always carries original character, whereas in political literature the original metaphor is used rather seldom and basically-copied metaphors. Nevertheless, in

advanced clauses of the English and American political literature, the purpose of which is to assure, to make people believe and to impress the reader, that is to force him to agree with the point of view given in the article, one often sees rather bright and colorful metaphors. Sometimes the difficulty of translation of metaphor consists in translating some word combination or a phrase logical unit, which does not have figurative equivalent in Russian. We have already discussed the necessity of neutralization of means of expressiveness when translating English or American politics. Let us consider the problem of extended metaphor. The extended metaphor represents a chain of the logically connected figurative components. Sometimes such components of the extended metaphors pass through the whole clause. The below-mentioned example is taken from clause of the American observer James Reston. In the final paragraph of the article the elements of one metaphor are partially repeated: but all this is a little more complicated than "backing out of the saloon". The images of this extended metaphor are taken from so-called "western" -of Se about cowboys in "wild" West. In this case all (unwrapped) metaphor, perhaps, can be kept in translation. However, there are cases, when the preservation of all figurative components of the developed (unwrapped) metaphor is impossible, as well as preservation of bot components of synonymic pair, for it would break the stylistic norms of Russian. Being purely linguistic and stylistic device-metonymy is used more and mor in political literature, perhaps, even more than metaphor. Metonymy translation presents one of numerous problems for the use of metonymy significantly differs in English and Russian languages. Due to this fact the translator is often forced to go back to the primary meaning of a word that is to the meaning that was firstly created by metonymy. It is a

widespread case of metonymy usage-substitution of concrete notion by an abstract one, which cannot always be preserved.

Different Aspects of Stylistic Problems

Stylistic problems of translation may be approached from several angles: styles of language, their peculiarities, their goals and their interrelation; stylistic meaning of words; stylistic devices, their nature and structure, their expressive function; foregrounding of linguistic means for stylistic purposes and its attention-compelling function.

The translation of texts belonging to different functional styles of the language presents a vast comprehensive problem.

A style of language is dependent upon the sphere of communication and the aim of communication which determine the peculiar choice of language means. These means are interrelated and form a system is characteristic of each style. Texts belonging to different styles of language possess distinctive stylistic features and thus are easily recognizable although they may to some extent vary from language to language. These features can be classified as leading or subordinate, obligatory or optional. The leading or dominant features form a common core in the S and T languages. They are reflected in the composition of each text, in its syntactic structure, in the choice of linguistic means and stylistic devices. The same means naturally occur in different styles but their use and functions are different.

Stylistics in translation is the study of how to convey the unique style and aesthetic qualities of a source text in its translation. Style refers to the distinctive way an author expresses ideas through word choice, sentence structure, tone, and literary devices. It encompasses the emotional and aesthetic dimensions of a text. A successful

translation not only conveys meaning but also reflects the original's style. This is crucial for literary works, poetry, and any text where tone and voice are essential to its impact. Stylistic devices are essential tools in the realm of language and literature, serving as the building blocks that shape the voice and tone of a text. These devices—ranging from metaphors and similes to alliteration and hyperbole—allow writers to express ideas vividly and creatively, enhancing the emotional resonance and aesthetic appeal of their work.

Stylistic problems of translation One of the main responsibilities of translation is the transfer of stylistic units. A special focus should be given to it. A language's stylistic devices are separated into four categories:

1. Lexical stylistic devices- epithet, metaphor, metonymy, ontonomasia, zeugma, irony, pun, oxymoron, violation of phraseological units.
2. Syntactical stylistic devices- repetition, detachment, parallelism, gap-sentence link, asyndeton, polysyndeton, chiasmus, aposiopesis, question-in-the-narration, rhetorical questions, sudden-break—in the narration.
3. Lexica-syntactical stylistic devices- represented speech, antithesis, hyperbole, understatement, simile, climax, anticlimax, litotes, periphrasis, euphemisms.
4. Phonetical stylistic devices- rhyme, alliteration, rhythm, onomatopoeia

Conclusion.

Translation, both spoken and written, is a rather complex and multifaceted process. Translation is not just replacing one language with another. Different cultures, personalities, levels of development,

traditions and attitudes collide in translation. The translator's challenge has always been and always will be to keep in mind the complexities of translation and try to express the author's thoughts as faithfully as possible, all the while retaining the translator's various literary techniques. As mentioned above, becoming aware of these challenges is a step towards a successful professional translator.

The translator's self-confidence should not turn into self-confidence, and the available knowledge - into a fixed dogma, not subject to verification or improvement. It's important to remember that translation is, above all, a difficult, painstaking, responsible job that requires not only versatile knowledge and creative attitude, but also a great desire to convey the author's intention as clearly as possible. It should be noted that such a transfer is virtually impossible, and a literary translation would only be an attempt to reproduce by means of another language the totality of the techniques of the original, a kind of variation on the theme of the original.

References:

1. Hassan Langgulung. (1995). Pendidikan Islam Dan Peralihan Paradigma. Shah Alam: Hizbi.
2. Roger T. Bell "Translation and Translating"- Theory and Practice, 1991, Longman Inc., New York
3. Seyyed Ali Miremadi Ph.D. "Theoretical Foundations and Principles of Translation"
4. T.A Sebeok "Style in Language", 1960, Cambridge, Mass

MEHNAT SHARTNOMALARIDA ENG KO'P UCHRAYDIGAN HUQUQIY XATOLAR

Sultanova Zarina Abdujabbor qizi

Namangan davlat pedagogika instituti
Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va huquq
ta'limi yo'nalishi talabasi

Tel: +998-93-484-60-03

E-mail: sultanovazarina965@gmail.com

Annotatsiya: Mehnat shartnomalaridagi eng ko'p uchraydigan huquqiy xatolar, asosan, shartnomada ko'rsatilgan ma'lumotlarning noto'g'riligi, aniq va tushunarli bo'lmasligi, shartnomani tuzish jarayonidagi qonunbuzarliklar va boshqa huquqiy me'yorlarga rioya etmaslik oqibatida yuzaga keladi. Ushbu maqolada, mehnat shartnomalarida eng ko'p yo'l qo'yilgan xatolarni tahlil qilish, ularni oqibatlarini ko'rib chiqish va bunday xatolarga boshqa yo'l qo'ymaslik zarurligi haqida so'z boradi.

Аннотация: наиболее частые юридические ошибки в трудовых договорах возникают в основном из-за неточности, неточности и разборчивости информации, изложенной в договоре, нарушений в процессе заключения договора и несоблюдения иных правовых норм. В данной статье речь пойдет о необходимости проанализировать наиболее часто допущенные ошибки в трудовых договорах, рассмотреть их последствия и больше не допускать подобных ошибок.

Annotation: the most common legal errors in employment contracts are mainly caused by inaccuracies in the information specified in the contract, lack of clarity and understanding, violations in the process of concluding the contract and non-compliance with other legal norms. This article will talk about the need to analyze the most common

mistakes made in employment contracts, consider their consequences and avoid such mistakes again.

Kalit soʻzlar: Shartnoma, Ish vaqti va dam olish vaqti, Ish beruvchi va xodim, xodimga taklifnoma yuborish, xodimning ijtimoiy huquqlari, moliyaviy vajinoiy javobgarlik, korxona va tashkilot sharoitlari.

Ключевые слова: договор, время работы и отдыха, работодатель и работник, направление работнику приглашения, социальные права работника, финансовая и уголовная ответственность, условия деятельности предприятия и организации.

Keywords: contract, Working Time and rest time, employer and employee, sending an invitation to the employee, social rights of the employee, financial and financial responsibility, conditions of the enterprise and organization.

Mehnat shartnomalari bu, ish beruvchi va xodim oʻrtasidagi huquqiy munosabatlarni belgilovchi muhim hujjatdir. Ular ish joyida mehnat sharoitlarini, ish haqqilarini, ish vaqti, taʼtil va dam olish vaqtlarini tartibga solib turadi. Baʼzan mehnat shartnomalarida turli huquqiy xatolar va noaniqliklar ham yuzaga kelib turishi mumkin. Bunday xatolar, xodimning huquqlarini buzilishiga, balki ish beruvchining ham manfaatlariga ziyon yetkazib qoʻyishi mumkin. Shartnomalarni tuzishda ehtiyotkorlik bilan yondashish, kelajakda yuzaga kelishi mumkin boʻlgan nizolarni kamaytiradi va ish munosabatlarni meyorlashtiradi. Baʼzi mehnat shartnomalarida ishchilar va ish beruvchilar oʻrtasida maxfiylik shartlari yoki ish joyidagi maxsus kelishuvlar toʻgʻrisida notoʻgʻri yoki noaniq maʼlumotlar boʻlishi mumkin. Bu ishchining kelajakda boshqa ish joylariga oʻtishi yoki maʼlum bir sohada ishlashga toʻsqinlik qilishi mumkin. Mehnat

shartnomasi - bu ikki tomonlama huquqiy hujjat bo'lib, xodim va ish beruvchi o'rtasidagi mehnat munosabatlarini tartibga soladi. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 72-moddasiga muvofiq, mehnat shartnomasi yozma ravishda, taraflar kelishuvi asosida tuzilishi shart. O'zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksining 103-moddasiga muvofiq, **mehnati shartnomasi** xodim va ish beruvchi o'rtasidagi taraflarning o'zaro huquqlari hamda majburiyatlarini belgilovchi kelishuv bo'lib, unga muvofiq xodim ish beruvchining manfaatini ko'zlab, ushbu kelishuvda belgilangan mehnat vazifasini uning rahbarligi va nazorati ostida shaxsan bajarish, ichki mehnat qoidalariga rioya etish majburiyatini, ish beruvchi esa xodimga shartlashilgan mehnat vazifasi bo'yicha ish berish, xodimga ish haqini o'z vaqtida hamda to'liq miqdorda to'lash, mehnat to'g'risidagi qonunchilikda, mehnat haqidagi boshqa huquqiy hujjatlarda va ushbu kelishuvda nazarda tutilgan mehnat sharoitlarini ta'minlash majburiyatini o'z zimmasiga oladi. [7]. Xodim va ish beruvchi **mehnati shartnomasining taraflari** bo'lib hisoblanadilar.

Tuzilgan shartnomada aniq ma'lumotlarning bo'lishi, hamda barcha qonun-qoidalar va mehnat shartlarining yuridik jihatdan to'g'ri ko'rsatilishi juda ham zarurdir. Bu xatolarni oldini olish uchun har ikki tomon ham huquqiy bilimlarga ega bo'lishi va mehnat qonunchiligi talablariga amal qilishi kerak. Yaxshi tuzilgan shartnoma, ishchining va ish beruvchining ishonchini oshiradi hamda yuridik muammolarni kamaytiradi. Ko'plab kichik korxona va tashkilotlarda xodim ishga og'zaki kelishuv asosida qabul qilinadi. Bu holat Mehnat kodeksining 74-moddasiga zid hisoblanadi. Shartnomaning yozma shaklda tuzilmasligi, ayniqsa, mehnat huquqlarining buzilishida xodimning o'zini himoya qilish imkoniyatlarini cheklaydi. Mehnat shartnomasida qonunda yo'l qo'yiladigan shartlarga mehnat shartnomasini bekor qilish asosi

sifatida nazarda tutilishi mumkin. Qonunga zid keladigan shartlarni mehnat shartnomasini bekor qilish asosi sifatida shartnomaga kiritilishi haqiqiy hisoblanmaydi. Mehnat shartnomasi xodim tashabbusi bilan istalgan paytda, asos ko'rsatilmadan bekor qilinishi mumkin, bunda mehnat shartnomasining muddati yoki nomuayyan muddatga tuzilganligining ahamiyati yo'q.[2] Yangi mulkdor tashkilot rahbari, uning o'rinbosarlari, bosh buxgalter va tashkilot alohida bo'linmasi rahbari bilan ushbu Kodeks 489-moddasining 1-qismi 1-bandiga muvofiq **mehnat shartnomasini bekor qilishga haqlidir**. Tashkilotning boshqa xodimlari bilan mehnat shartnomasini faqat ushbu Kodeksga va boshqa qonunlarga muvofiq bekor qilish mumkin.[6] Tashkilotning mulkdori almashganda xodimlar sonini yoki shtatini o'zgartirishga faqat mulk huquqining boshqa shaxsga o'tishi davlat ro'yxatidan o'tkazilganidan keyin yo'l qo'yiladi.

Ba'zan, ish beruvchi va xodim o'rtasida tuziladigan shartnomalarda ish haqqi aniq ko'rsatilmay qolishi mumkin. Lekin tuzilgan shartnomalarda xodimning ish haqqi miqdori, to'lov shakli va maoshning to'lanish muddatlari hamda qo'shimcha to'lanadigan ustamalar aniq ko'rsatilishi zarurdir. Bu holatlarni shartnomaga kiritilmasligi mehnat qonunchiligiga zid bo'lishi va ish haqqi minimal ish haqqidan-da kam bo'lishi ish beruvchining qonunbuzarlik qilganligi hamda xodimning moliyaviy huquqlari buzilishi bilan baholashimiz mumkin.

Bundan tashqari mehnat shartnomalarida yana ko'p uchraydigan xatoliklardan biri bu- Ish kunlari va dam olish kunlarini shartnomada aniq ko'rsatilmasligidir. Ba'zi ish beruvchilar bunday kunlarni shartnomada yo ko'rsatmaydilar, yoki noto'g'ri ko'rsatadilar. Bu esa xodimlar uchun muammo tug'diradi. Ish beruvchi isitish yoki sovutish

uskunalari bilan jihozlangan va xodimlarning dam olishi uchun yaroqli binolar bilan ta'minlashi shart. Bunday tanaffuslarni taqdim etish kerak bo'lgan ishlar ro'yxati, harorat ko'rsatkichlari, ushbu tanaffuslarning davriyligi va davomiyligi ish joylarini mehnat sharoitlari va uskunalarning shikastlanish xavfi bo'yicha attestatsiyadan o'tkazish asosida aniqlanadi.[4] Misol uchun, shartnomada “Ish vaqti 8:00 dan 17:00 gacha” deb belgilangan bo'lsa, lekin dam olish kunlari yoki vaqti aniq ko'rsatilmagan bo'lsa, xodim haftada qancha vaqt ish kuni ekanligini bilmaydi, bu esa xodimda qo'shimcha stress va charchoqni keltirib chiqarishi mumkin. Ish vaqtining ortiqcha belgilanib, qo'shimcha soatlarda ishlaganlik uchun to'lov belgilanmasligi, yillik ta'tilning cheklanishi yoki undan mahrum etish - amaliyotda uchraydigan muhim kamchiliklardandir. Bu holatlar O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 115 va 118-moddalariga ziddir. Lekin, dam olish kuni ishlanmaydigan bayram kuniga to'g'ri kelsa, dam olish kuni bayramdan keyingi ish kuniga ko'chiriladi. Masalan, 2023 yil 1 oktyabr (Ustoz va murabbiylar kuni) yakshanba kuniga to'g'ri keladi. Tegishincha, 2 oktyabr, dushanba kuni ham dam olish kuni bo'ladi. Bunda dam olish kunlari va bayramlardan oqilona foydalanish maqsadida dam olish kunlari Prezident farmoni bilan boshqa kunlarga ko'chirilishi mumkinligi belgilab qo'yilgan.[5] Mehnat jarayonida zararli va xavfli ishlab chiqarish omillari ta'siriga duchor bo'ladigan xodimlarga haftasiga o'ttiz olti soatdan oshmaydigan ish vaqtining qisqartirilgan davomiyligi belgilanadi. Bunday ishlar ro'yxati va ularni bajarishdagi ish vaqtining aniq davomiyligi jamoa kelishuvlarida, jamoa shartnomasida, agar ular tuzilmagan bo'lsa - ish beruvchi tomonidan kasaba uyushmasi qo'mitasi bilan kelishilgan holda ish o'rinlarini mehnat sharoitlari va

asbob-uskunaning jarohat yetkazish xavfi yuzasidan attestatsiyadan o'tkazish asosida belgilanadi.[4]

Mehnat Kodeksining 176-moddasiga muvofiq xodim o'z mehnat vazifalarini vijdonan bajarishi shart. Boshqa tomondan, Ushbu kodeksning 177-moddasida ish beruvchi xodimdan uning mehnat vazifalari doirasiga kirmaydigan ishlarni bajarishni talab etishga haqli emasligi belgilangan. Amaliyotda xodim bilan ish beruvchi o'rtasida ushbu masala yuzasidan ko'p ixtiloflar chiqadi. [4] Noto'g'ri keltirilgan asoslar ham xodimning ishdan bo'shatilishiga asos bo'la olmaydi. Ya'ni "Xodim o'z vazifasini bajarmadi" deb yozilgan bo'lsa, lekin xodim o'z vazifalarini bajarish uchun zarur uskunalarni olmagan bo'lsa, bu nohaqlik hisoblanadi. Shuning uchun xodimlarning huquq va majburiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlar yetarlicha berilishi kerak.

Avval mehnat majburiyatlarini buzganligi uchun xodim intizomiy yoki moddiy javobgarlikka tortilgan yoxud unga nisbatan mehnat to'g'risidagi qonunchilikda va mehnat haqidagi boshqa huquqiy hujjatlarda nazarda tutilgan ta'sir choralari qo'llanilgan kundan e'tiboran bir yil ichida xodim tomonidan takroran intizomiy nojo'ya harakat sodir etilganligi mehnat majburiyatlarini muntazam ravishda buzishdir.[6]

Agar ish beruvchi ishga joylashtirish to'g'risidagi taklif bilan jismoniy shaxsga taklifnoma yuborgan bo'lsa, ish beruvchi taklifnomaning amal qilish muddati davomida, agar taklifnomada muddat shartlashilmagan bo'lsa, taklifnoma yuborilgan kundan e'tiboran 1 oy ichida ushbu shaxsni ishga qabul qilishni rad etishga haqli emas. Taklifnoma deganda ish beruvchining ushbu jismoniy shaxs bilan mehnat shartnomasini tuzish uchun to'g'ridan-to'g'ri, aniq ifodalangan rozilik bildirishi tushuniladi. Taklifnoma ish beruvchining tegishli

vakolatli mansabdor shaxsi tomonidan yozma yoki elektron shaklida yuborilishi mumkin.[3] Ammo, afsuski, amaliyotda ushbu shartnomani tuzish va uni bajarish jarayonida ko'plab xatolik va kamchiliklarga yo'l qo'yiladi. Bu holatlar nafaqat mehnatga oid qonunchilikning buzilishiga olib keladi, balki xodim va ish beruvchi o'rtasida nizolar, ishonchsizlik va huquqbuzarliklar paydo bo'lishiga sabab bo'ladi.

Mehnat shartnomalari har qanday mehnat munosabatining huquqiy asosi sifatida nafaqat ish beruvchi va xodim o'rtasidagi huquq va majburiyatlarni mustahkamlaydi, balki umumiy mehnat tartibotining barqarorligini ta'minlovchi tushuncha hisoblanadi. Ushbu munosabatlar mustahkam huquqiy asoslarga ega bo'lsagina zamonaviy jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning uzluksizligi ta'minlanadi. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab mehnat shartnomalari tuzilishi jarayonida tizimli, metodologik va huquqiy xatolarga yo'l qo'yilmoqda. Bu holat o'z navbatida nafaqat xodimlarning mehnat huquqlari buzilishiga, balki ish beruvchining ham ma'muriy, moliyaviy va hatto jinoiy javobgarligiga olib keluvchi holatlarning yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda.

Shartnomaning yozma shaklda tuzilmasligi, ish shartlarining noaniq yoki umumiy tarzda ifodalanishi, ish haqi va ish vaqti bilan bog'liq tafsilotlarning ko'rsatilmashligi, xodimning ijtimoiy huquqlari (ta'til, sug'urta, dam olish va hokazo) bo'yicha ma'lumotlar yetarli darajada yoritilmasligi kabi holatlarda namoyon bo'lmoqda. Bunday kamchiliklar, asosan, kichik tadbirkorlik subyektlarida, xususiy sektor vakillarida, shuningdek, mehnatga oid qonunchilikdan xabardorlik darajasi past bo'lgan shaxslar tomonidan yo'l qo'yilmoqda. Qayd etilgan xatoliklarning mavjudligi bir nechta asosiy omillar bilan izohlanadi. Mehnat qonunchiligi bo'yicha keng aholi o'rtasida huquqiy madaniyat

yetarli darajada shakllanmaganligi, hamda mehnat shartnomalarining tuzilishi bo'yicha namunaviy hujjatlar va metodik tavsiyalarni amaliyotga joriy qilish tizimi yaxshi yo'lga qo'yilmaganligidir. Mehnat inspeksiyalari tomonidan nazorat funksiyalarining amaliy samarasizligi ham shartnomaviy huquqiy tartibga salishdagi kamchiliklarning saqlanib qolishiga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, ishga qabul qilish, ishdan bo'shatish, mehnatga haq to'lash, qo'shimcha ish vaqtlari uchun to'lov, kompensatsiyalar, ta'til haqlari kabi muhim shartnomalarda yetarlicha yoritilmaganligi - xodimlar va ish beruvchilar o'rtasidagi mehnat nizolarining ko'payishiga olib kelmoqda. Bu holat esa o'z navbatida sudlarga bo'lgan yuklamani orttiribgina qolmay, ish muhitida ishonchsizlik va nizolarga olib keladi.

Shunday qilib, mehnat shartnomalarida yo'l qo'yilayotgan xatolar mehnat munosabatlarining sifatsiz yuritilishiga, ishchi kuchi bozorida noaniqliklarning yuzaga kelishiga va ish beruvchi bilan ishchi o'rtasida huquqiy muvozanatning buzilishiga sabab bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, mehnat shartnomalari qonun talablari asosida to'g'ri va puxta shakllantirilgan taqdirdagina, xodimlar va ish beruvchilar o'rtasidagi huquqiy muvozanatni ta'minlash, mehnat nizolarining oldini olish, shuningdek, zamonaviy mehnat bozorining sog'lom va barqaror rivojlanishini kafolatlash mumkin. Shunday ekan, mehnat shartnomalarini sifatli va qonuniy tuzish, uni to'g'ri yuritish jamiyatda mehnat madaniyatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Y. Tursunov, M.A. Usmanova. Mehnat huquqi. Darslik. -T.: TDYI nashriyoti. 2006. -238 bet
2. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi 72-115-118-176-177-489-moddalari

3. Mehnat huquqi Toshkent-2024 “Firdavs-shoh nashriyoti”
4. https://www.norma.uz/oz/bizning_sharhlar/mehnat_shartno_masini_tuzishda_5_ta_hato?ysclid=m9traruueb174344358
5. https://kadrovik.uz/oz/publish/doc/text185601_yangi_mehnat_kodeksi_ish_vaqti_va_dam_olish_vaqti1?ysclid=m9uw4c8m816807082
[53](#)
6. <https://advice.uz/oz/document/2920?keyword=Mehnat%20ta'tili>
7. <https://toshkent-vil.adliya.uz/uz/news/detail.php?ID=57908>

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA NUTQ TARAQQIYOT

Karimova Nadiya Baxoniddinova

Namangan davlat pedagogika instituti

Maxsus pedagogika (Logopediya) yo‘nalish 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda nutq taraqqiyoti tahlili ko‘rib chiqilgan. Kichik maktab yoshidagi bolalarda nutq taraqqiyotining asosiy omillari, shart-sharoitlari hamda unga ta’sir qiluvchi psixofiziologik va pedagogik ma’lumotlar yoritilgan. Mavzu doirasida Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning iqtiboslari orqali barkamol avlodni tarbiyalashda malakali pedagog kadrlarning o‘rni va nutq taraqqiyotining ta’lim-tarbiyadagi ahamiyati ta’kidlab o‘tilgan. Bolaning tovush va so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz etishida kattalarga taqlid qilish, eshitish faoliyati, ko‘rish va boshqa analizatorlar o‘rtasidagi shartli aloqalarning shakllanishi muhim omillar sifatida ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit soʻzlar: eshitish faoliyati, koʻrish analizatori, grammatik tizimi, lugʻat boyligi, nutq taraqqiyotining omillari

Speech development in younger school-age students

Annotation: This article examines the analysis of speech development in younger school-age students. The main factors, conditions of speech development in younger school-age children, as well as psychophysiological and pedagogical data affecting it are covered. Within the framework of the topic, the role of qualified pedagogical personnel in raising a harmonious generation and the importance of speech development in education are emphasized through quotes from our President Sh.M. Mirziyoyev. Imitation of adults, auditory activity, the formation of conditional connections between vision and other analyzers are indicated as important factors in the correct pronunciation of sounds and words by a child.

Keywords: auditory activity, visual analyzer, grammatical system, vocabulary, factors of speech development

Развитие речи у учащихся младшего школьного возраста

Аннотация: В статье рассматривается анализ развития речи учащихся младшего школьного возраста. Освещены основные факторы и условия развития речи у детей младшего школьного возраста, а также психофизиологические и педагогические сведения, влияющие на него. В рамках темы наш Президент Ш.М. В цитатах Мирзиёева подчеркивается роль квалифицированных учителей в воспитании всесторонне развитого поколения и важность развития речи в образовании. Показано, что подражание взрослым, слуховая деятельность, образование условных связей между зрением и другими анализаторами являются важными факторами в правильном произношении ребенком звуков и слов.

Ключевые слова: слуховая деятельность, зрительный анализатор, грамматический строй, словарный запас, факторы развития речи.

Kirish: Bugungi kunda maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar orasida nutqiy nuqsonlarga ega bo'lganlar soni ortib bormoqda. Ular orasida ba'zan nutqning to'liq rivojlanmasligi holatlari ham kuzatiladi. Bu kabi bolalar o'qish va yozishni o'zlashtirishda muammolarga duch keladilar va logopedik yordamsiz bu muammolarni yengib o'tish qiyin kechadi.

Bolaning nutqi tug'ma emas, balki hayot davomida bosqichma-bosqich shakllanib boradigan ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Bu jarayonda bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishi bilan bir qatorda, u yashayotgan muhit, atrofdagi odamlar, ayniqsa ota-onalar va tarbiyachilar faoliyati katta ahamiyat kasb etadi.[1]

Bola tovush va so'zlarni to'g'ri talaffuz etishni, avvalo, kattalarga taqlid qilish orqali o'rganadi. Shu bois, ota-onalar hamda tarbiyachilar o'z nutqlarining to'g'ri, ravon bo'lishiga alohida e'tibor qaratishlari lozim. Bolaning nutqida uchraydigan kamchiliklar va nuqsonlar erta aniqlanib, o'z vaqtida bartaraf etilsa, ularning kelgusidagi nutqiy rivojlanishi barqaror kechadi.

Muhokama va natijalar. L.V. Neyman va V.I. Beltyukov olib borgan tadqiqotlar natijasiga ko'ra, eshitishdagi pasayish ayrim tovushlarni to'g'ri idrok etish va talaffuz qilishda jiddiy muammolar keltirib chiqaradi. Eshitishdagi buzilishlar erta bolalik davrida yuzaga kelsa, bu nutqning umuman rivojlanmaganligiga olib kelishi mumkin. Natijada bolaning lug'at boyligi, grammatik tizimi yetarli darajada shakllanmaydi.

Shuningdek, bola rivojlanishida eshitish, ko'rish va boshqa analizatorlar o'rtasida shartli reflektor bog'lanishlar vujudga keladi. Bu aloqalar takroriy holatda mustahkamlanib boradi va bolaning nutq faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Eshituv orqali bola atrofdagi nutqni idrok etadi, unga taqlid qiladi, va o'z talaffuzini nazorat qiladi.[2]

Bola nutqining normal shakllanishi uchun quyidagi omillar muhim hisoblanadi:

Ruhiy va jismoniy sog'lomlik;

- Normal eshitish va ko'rish;
- Aqliy rivojlanishning yoshiga mos bo'lishi;
- Ruhiy faollik va muloqotga ehtiyoj;
- To'g'ri nutq muhitining mavjudligi.

Mazkur shartlar ta'minlanganda bola doimo yangi tushunchalarni o'zlashtiradi, atrofdagi hodisa va voqealar haqida bilim va tasavvurlarini kengaytiradi. Bu esa uning tafakkurining rivojlanishiga zamin yaratadi.[3]

Prezident Shavkat Mirziyoyevning bolalar tarbiyasi bo'yicha bildirgan fikrlari bu boradagi faoliyatga alohida e'tibor qaratishni talab etadi: "...bolalar tarbiyasi jarayoniga o'z ishini puxta biladigan, malakali va har bir bolaga individual yondasha oladigan pedagog kadrlarni jalb qilgan holda, ularning ongi va tafakkurini to'g'ri shakllantirib bormasak, kelajakda yuksak saviya, bilim va ma'naviyatga ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalash qiyin bo'ladi."

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti jarayonida ta'lim-tarbiya tizimiga bo'lgan e'tibor yanada kuchaymoqda. Demokratik jamiyat sifatida shakllanayotgan mamlakatimizda barcha sohalarda, jumladan ta'lim, madaniyat va ma'naviyat yo'nalishlarida tub islohotlar amalga oshirilmoqda.[4]

Xulosa va takliflar

Bolalar nutqining to'g'ri va to'liq rivojlanishi ularning kelajakdagi shaxsiyati, fikrlash darajasi va jamiyatga moslashuvchanligining asosi bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, bolalikdan boshlab, ularga to'g'ri nutq muhitini yaratish, o'z vaqtida logopedik yordam ko'rsatish va tarbiyachi-pedagoglar faoliyatini samarali tashkil etish dolzarb masala hisoblanadi.[5] Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning nutq taraqqiyoti ularning aqliy va ijtimoiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Bu yoshdagi bolalar nutq orqali atrof-muhitni anglaydi, o'z fikrini ifoda etadi va muloqot malakalarini shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, to'g'ri tashkil etilgan ta'lim-tarbiya jarayoni orqali bolalarda og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishga keng imkoniyatlar yaratiladi. O'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, nutq faoliyatini rag'batlantiruvchi interaktiv usullar va dars shakllarini joriy etish muhim ahamiyatga ega.[6] Ayniqsa, og'zaki nutqni rag'batlantiruvchi topshiriqlarga ustuvorlik berish kerak.

1. Innovatsion texnologiyalar va didaktik materiallardan foydalanish orqali bolalarda nutq faolligini kuchaytirish mumkin.
2. O'qituvchilarga nutq rivojlanishi bilan bog'liq metodik ko'rsatmalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish taklif etiladi.
3. Nutq nuqsonlariga ega bolalar bilan logopedik mashg'ulotlarni erta bosqichda tashkil etish tavsiya etiladi.
4. Ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash, uy sharoitida ham bola nutqini rivojlantiruvchi faoliyatlarga e'tibor qaratish zarur.
5. O'yin asosida o'qitish metodikasini keng qo'llash – bolalar uchun turli rolli o'yinlar, dramatik sahna ko'rinishlari orqali nutq faolligi va lug'at boyligini rivojlantirish samarali hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. G‘ofurov K. “Pedagogika asoslari”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
2. Abdullaeva Z. “Bola nutqining rivojlanish bosqichlari”. – Samarqand: Ilm Ziyo, 2019.
3. Karimova M. “Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Vygotskiy L.S. “Pedagogik psixologiya”. – Moskva: Prosveshchenie, 2003.
5. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni. – 2021-yilgi tahrir.
6. Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim metodikasi. Ilmiy-uslubiy majmua. – Toshkent, 2022.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ СУЩНОСТИ СОЗНАНИЯ

Эркинова Сабрина

Студентка 1-курса факультета иностранных языков и литературы, Джизакского Государственного педагогического университета. Г.Джизак, Узбекистан

Супервайзер: д.ф.н., проф. ДЖГПУ Саиткасимов Акбар

Annotatsiya: Ushbu maqolada ong falsafiy masalasi, xususan, Chalmers tomonidan taklif qilingan «og‘ir ong» kontseptsiyasiga alohida e’tibor qaratilgan. Chalmersning fikriga ko‘ra, ongning fizik tabiatini tushuntirish hali ham yechilmagan muammo bo‘lib qolmoqda. Shuningdek, maqolada ongni tushunishga ta’sir etadigan dualizm, materializm va funksionalizm kabi falsafiy yondashuvlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit soʻzlar: ong, dualizm, materializm, funksionalizm, «ogʻir ong», ong falsafasi, Chalmers, sezgi.

Аннотация: В статье рассматривается философская проблема сознания, с особым акцентом на так называемую «трудность сознания» — концепцию, предложенную Чалмерсом, согласно которой объяснение физической природы сознания остается непреодолимой задачей. Также будет рассмотрено влияние философских подходов, таких как дуализм, материализм и функционализм, на наше понимание и сознание.

Ключевые слова: сознание, дуализм, материализм, функционализм, трудная проблема сознания, философия сознания, Чалмерс, восприятие.

Annotation: This article examines the philosophical problem of consciousness with a special focus on the so-called "hard problem of consciousness"—a concept proposed by Chalmers, which argues that explaining the physical nature of consciousness remains an unresolved issue. The influence of philosophical approaches such as dualism, materialism, and functionalism on our understanding of consciousness is also discussed.

Keywords: consciousness, dualism, materialism, functionalism, hard problem of consciousness, philosophy of mind, Chalmers, perception.

Введение.

Вопрос о природе сознания является одной из самых глубоких и сложных проблем философии. От философов Декарта до современных теоретиков, таких как Даниэль Чалмерс, исследование сознания заставляет нас задуматься о его связи с телом, восприятием и реальностью. В статье рассматривается философская проблема

сознания, с особым акцентом на так называемую «трудность сознания» — концепцию, предложенную Чалмерсом, согласно которой объяснение физической природы сознания остается непреодолимой задачей. Также будет рассмотрено влияние философских подходов, таких как дуализм, материализм и функционализм, на наше понимание сознания.

Сознание — это тот аспект человеческого существования, который продолжает оставаться загадкой для науки и философии. Вопрос о том, что такое сознание, как оно связано с нашим восприятием и каковы его физические основы, беспокоит философов, психологов и нейробиологов уже многие столетия. Как утверждает В.Самченко, «На наш взгляд, необходимо пояснить, что внутреннее понятийное мышление не обязательно оперирует общепринятыми в некотором сообществе словами. Его орудием может быть любая условная знаковая система, способная выражать понятие»[1].

Одним из центральных философских вопросов является так называемая «трудность сознания», впервые сформулированная австралийским философом Даниэлем Чалмерсом в 1990-х годах. Это понятие предполагает, что существует фундаментальная проблема в объяснении субъективного опыта, что делает сознание уникальным и сложным объектом для научного анализа.

Основная часть:

1. История философских подходов к сознанию:

Дуализм Рене Декарта [2] и его теория, согласно которой сознание (дух) и тело (материя) существуют отдельно. Декарт утверждал, что сознание является нематериальной сущностью, которая не поддается физическому объяснению.

Материализм — противоположная концепция, согласно которой все явления, включая сознание, могут быть объяснены через физические процессы в мозге.

Современные нейробиологи придерживаются материалистической точки зрения, утверждая, что сознание возникает как результат активности нейронов.

Функционализм — теория, предложенная в XX веке философами, такими как Джерри Фодор[3], утверждает, что сознание можно рассматривать как функцию, которая выполняется мозгом, независимо от того, на каком материале она реализована (биологическом или искусственном).

2. Проблема «трудного сознания»:

Даниэль Чалмерс [4] сформулировал проблему «трудного сознания» в контексте сознания как субъективного опыта. Он выделил два аспекта сознания:

Легкие проблемы: Это вопросы, которые можно решить с помощью нейробиологии и когнитивной науки, такие как, например, как мозг обрабатывает информацию.

Трудные проблемы: Это вопросы, связанные с тем, почему и как физические процессы приводят к субъективному переживанию. Почему мы «ощущаем» боль или видим цвет?

Чалмерс утверждает, что объяснение субъективного опыта не может быть получено только через физическое описание мозга, и что существует неразрешенная проблема, которую невозможно объяснить с помощью текущих научных теорий.

3. Современные подходы и теории сознания:

Теория интегрированного информационного сознания Гилбертона Тони, которая утверждает, что сознание возникает из

интеграции информации в мозге. Чем больше информация интегрируется в систему, тем более сложным и осознаваемым становится этот опыт.

Теория функционализма и ее возможности в объяснении субъективного опыта через «функции» мозга, а не через его физическую структуру.

Заключение:

Проблема сознания остаётся одной из самых непростых в философии и науке. Несмотря на прогресс в нейробиологии и когнитивных науках, проблема субъективного опыта продолжает вызывать споры и дискуссии. Теории, такие как дуализм, материализм и функционализм, предоставляют различные подходы, но ни одна из них не решает «трудную проблему» сознания в полной мере. Возможно, в будущем мы сможем раскрыть эту тайну, но на данный момент сознание остаётся важной и непреодолимой проблемой в философии.

Список литературы:

1. Самченко В. Вестник КрасГАУ. 2010. №1. –С.184.
2. Chalmers, D. J. (1996). The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory. Oxford University Press.
3. Dennett, D. C. (1991). Consciousness Explained. Little, Brown and Company.
4. Searle, J. R. (1992). The Rediscovery of the Mind. MIT Press.
5. Tononi, G. (2008). Consciousness as Integrated Information: A Provisional Manifesto. Biological Bulletin, 215(3), 216-242.
6. Fodor, J. A. (1975). The Language of Thought. Crowell.

HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL ASSESSMENT OF AIR POLLUTION IN UZBEKISTAN

Jaksimuratov Azamat Bekmurat uli

3rd-year student of Geography and Fundamentals of Economic Knowledge, Nukus State Pedagogical Institute,
Geography and Fundamentals of Economic Knowledge teacher at
Secondary School No. 10, Kegeyli District

E-mail: jagsimuratov004@gmail.com

Annotation: This article provides a historical and geographical assessment of the level of air pollution in Uzbekistan and presents a step-by-step analysis of ways to address this environmental issue. During the research, air pollution in the country was examined from both historical and geographical perspectives. The impact of this problem on Uzbekistan's socio-economic life was also analyzed. The main sources of air pollution were identified. The measures taken by the government to resolve the environmental issues mentioned in the article were evaluated. This article serves as a scientific basis for a comprehensive geographical analysis of air pollution in Uzbekistan and for future studies in this field.

Keywords: atmosphere, air, air pollution, Abu Nasr Al-Farabi, Ibn Sina, Uzhydromet.

Аннотация: В данной статье проводится историко-географическая оценка степени загрязнения атмосферного воздуха в Узбекистане, а также поэтапно анализируются пути устранения данной экологической проблемы. В ходе исследования загрязнение атмосферного воздуха в нашей стране изучалось с исторической и географической точек зрения. Также был проанализирован его эффект на социально-экономическую жизнь Узбекистана.

Рассмотрены основные источники загрязнения атмосферного воздуха. Проанализированы меры, предпринимаемые государством для решения указанных в статье экологических проблем. Данная статья служит научной основой для глубокого географического анализа загрязнения атмосферного воздуха в Узбекистане и последующих исследований в данном направлении.

Ключевые слова: атмосфера, атмосферный воздух, загрязнение атмосферного воздуха, Абу Наср Фараби, Ибн Сина, Узгидромет.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda atmosfera havosining ifloslanish darajasi tarixiy-geografik nuqtayi nazardan baholanadi hamda bu ekologik muammoni bartaraf etish yo'llari bosqichma-bosqich tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida mamlakatimizda atmosfera havosining ifloslanishi tarixiy va geografik jihatdan o'rganildi. Shuningdek, ushbu muammoning O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga ta'siri tahlil qilindi. Atmosfera havosini ifloslantiruvchi asosiy manbalar ko'rib chiqildi. Bugungi kunda davlatimiz tomonidan ushbu maqolada ko'rsatilgan ekologik muammoni hal etishga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilindi. Mazkur maqola O'zbekistonda atmosfera havosining ifloslanish darajasini chuqur geografik tahlil qilishga va kelgusida shu yo'nalishdagi tadqiqotlar uchun ilmiy asos yaratishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: atmosfera, atmosfera havosi, atmosfera havosining ifloslanishi, Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, O'zgidromet.

INTRODUCTION. According to the World Health Organization (WHO), air pollution caused the premature deaths of 4.2 million people worldwide in 2019. Approximately 89% of these cases occurred in low- and middle-income countries, primarily in Southeast Asia and the

Western Pacific region. In the same year, 99% of the global population lived in areas where air pollution levels exceeded the WHO's recommended air quality standards [6]. This article evaluates air pollution, which has become a global environmental concern, from a historical and geographical perspective.

METHODOLOGY. This article employs qualitative research methods to conduct an in-depth geographical analysis of atmospheric air pollution in Uzbekistan and to examine the development of historical viewpoints on this issue. The research is based on the use of historical-geographical approaches, comparative analysis, and source analysis as the primary scientific methods.

RESULTS. As a component of natural resources, atmospheric air is considered a national treasure and is protected by the state. While a person can survive for several days without water and even a month without food, one cannot live for more than a few minutes without air. Abu Nasr al-Farabi, known as the "Aristotle of the East," was a renowned polymath — an astronomer, mathematician, physician, philosopher, music theorist, and geographer — recognized worldwide. He authored more than 160 works on natural and social sciences. In his treatise *The Origins and Classification of the Sciences*, he evaluated the sciences of nature as richer and broader than all other branches of knowledge. Farabi also asserted that the material world consists of four basic elements — fire, air, water, and earth — underscoring the unparalleled importance of air in human life [1, 2].

Ibn Sina's interpretations of climate, atmospheric phenomena, and meteorological elements remain scientifically relevant to this day. He emphasized that air has a complex composition, consisting not only of

hydrogen and oxygen — the primary components of real air — but also water vapor, dust, smoke, and particles of fire (carbon).

Air pollution arises from the intrusion of gases, dust, pollutants, pollen, viruses, and other harmful substances into the atmosphere. This process renders the air unsafe, unhealthy, and toxic for respiration. The degree of air pollution determines its adverse effects on humans, animals, plants, and entire ecosystems.

When analyzing the sources of atmospheric pollution, it is essential to consider their historical significance. Natural sources include volcanic eruptions, forest fires, dust storms, weather events, and the decomposition of organic matter. Anthropogenic sources, on the other hand, comprise industrial and thermal power plants, transportation systems, residential heating, agricultural activities, and domestic waste [4].

Anthropogenic sources of air pollution intensified particularly following the scientific and technological revolution. Whereas in earlier times humans lived in harmony with nature, today this relationship is often perceived as one of conflict. In reality, however, humans are an inseparable part of nature and are obliged to adapt to and respect it.

The rapid pace of urbanization has also contributed significantly to increased levels of atmospheric pollution. Today, more than half of the global population resides in cities, where pollution sources are concentrated. Consequently, the negative impacts of air pollution are most pronounced in these urban areas.

Uzbekistan, too, faces air pollution challenges in several major cities. The “Uzhydromet” — the Center of the Hydrometeorological Service of the Republic of Uzbekistan — monitors air pollution levels through 66 stationary observation points located in 26 cities, in

accordance with Resolution No. 737 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, dated September 5, 2019, "On Improving the Environmental Monitoring System." These cities include Almalyk, Angren, Andijan, Bekabad, Bukhara, Gulistan, Denov, Kokand, Kogon, Karshi, Margilan, Mubarek, Navoi, Namangan, Nukus, Nurobod, Samarkand, Sariosiyo, Shakhrisabz, Yangiyul, and others [4].

From a geographical standpoint, air pollution in Uzbekistan is most intense over large cities and industrial centers. Notably, Tashkent, Navoi, and Samarkand are among the regions with the highest recorded pollution levels.

To mitigate air pollution in Uzbekistan, the following measures should be prioritized:

1. Implementing environmentally friendly technologies in industrial enterprises to reduce atmospheric emissions;
2. Transitioning to clean energy sources, especially by developing rapid public transport systems in cities, expanding pedestrian and bicycle infrastructure, and prioritizing rail transport for goods and passengers;
3. Enhancing the energy efficiency of buildings, greening urban areas, and expanding green zones;
4. Broad adoption of low-emission fuels and renewable energy sources such as solar, wind, and hydro energy. (Figure 1)

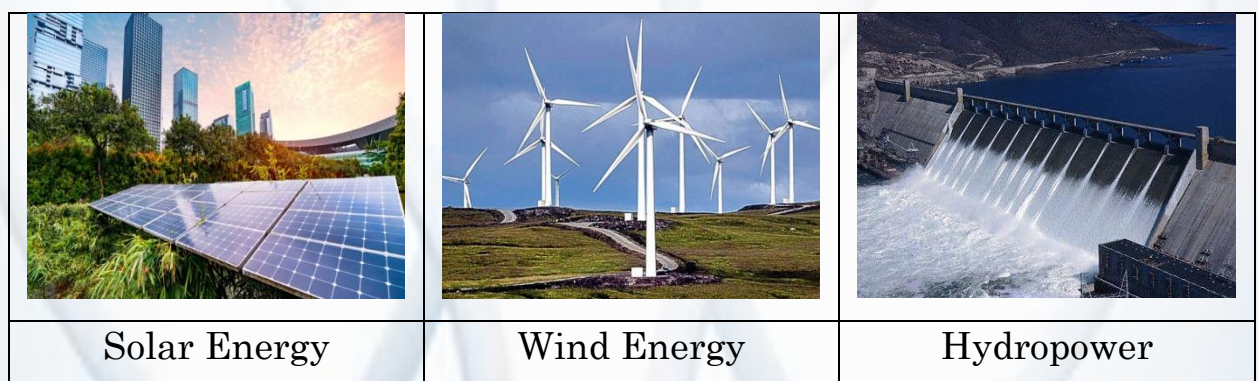

Figure 1. Solar, Wind, and Hydropower Energy Sources

This figure illustrates three main types of renewable energy — solar, wind, and hydropower — which play a crucial role in reducing atmospheric pollution. These sustainable energy sources not only help mitigate harmful emissions but also support the long-term ecological balance by minimizing dependence on fossil fuels.

CONCLUSION. The findings of this study indicate that air pollution in Uzbekistan has not emerged overnight; rather, it has developed gradually over an extended historical period. At present, the assessment of air quality in the country is conducted using advanced technologies. In particular, satellite imagery, geographic information systems (GIS), and data obtained from monitoring observation stations are employed for analytical purposes.

Based on the outcomes of this research, it can be concluded that future scientific studies must place special emphasis on air pollution as one of the key environmental challenges. Addressing this issue is vital for ensuring sustainable development and safeguarding public health and the natural environment.

References:

1. Gadoev K., Berdieva S. O‘zbek geografiya fani fidoyilari. T.: O‘zbekiston, 2015.
2. Gadoev K., Berdieva S. Jahongashta sayyoh-olimlar. T., “O‘zbekiston”, 2011.
3. Savtsova T. M. Obshee zemevedenie. -M.: Akademiya, 2003.
4. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi huzuridagi Hidrometeorologiya xizmati agentligiga ma’lumotlari.

<https://monitoring.meteo.uz/ru/menu/monitoring-zagrjaznenija-atmosfernogo-vozduha>

5. Purelogic Labs India Pvt. Ltd. Tashkiloti ma’lumotlari.
<https://www.pranaair.com/ru/what-is-air-pollution/>

6. Jahon sog’liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlari.
[https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-quality-and-health](https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-quality-and-health)

IMPROVING WRITING SKILLS THROUGH SOCIAL MEDIA-BASED ACTIVITIES

Diorbek Ashirov O’ktam o’g’li

3rd year Student, English language and literature department
Berdakh Karakalpak State University
Nukus, Uzbekistan

E-mail: diorbekashiroff03@gmail.com

Abstract. This study explores how using social media activities can help improve the writing skills of university students learning English as a foreign language. Twenty students took part in tasks using platforms like Instagram, Telegram, and Facebook. Their writing, reflections, and interviews were analyzed. Results showed that social media encouraged more fluent writing, increased motivation, and improved awareness of audience. Each platform supported different aspects of writing. While some challenges were noted, the findings suggest that social media can be a useful tool for supporting writing development when used alongside traditional teaching methods.

Keywords: Social media, Writing skills, English as a Foreign Language (EFL), Language learning, Digital literacy, Student motivation, Audience awareness, Educational technology, Informal writing, Language instruction.

Introduction

Writing is a fundamental component of language learning, enabling learners to express their ideas, demonstrate understanding, and engage in meaningful communication. In English language education, writing is not only an essential skill but also one that often presents significant challenges to learners. Traditional approaches to teaching writing, which typically involve structured compositions, grammar drills, and rigid formats, may lack engagement, especially for students who are accustomed to fast-paced, interactive digital environments. In response to these challenges, educators are increasingly exploring innovative approaches that integrate digital technologies into writing instruction. One such promising approach involves the use of social media as a platform for enhancing students' writing skills. The rapid growth of social media usage among students has created new opportunities for language learning. Platforms like Instagram, Facebook, Telegram, and blogs are now part of students' daily routines, offering a space where they read, write, and interact in real-time. These platforms encourage communication through short posts, comments, messages, and multimedia content, all of which can be harnessed for language learning purposes. Unlike traditional writing tasks, which may feel abstract or disconnected from students' lives, social media writing is often authentic, immediate, and socially interactive. This aligns with contemporary pedagogical views that emphasize the importance of meaningful context and learner engagement. Previous research, including earlier studies on social media usage among students at Karakalpak State University, has highlighted the widespread and growing influence of digital platforms in academic and non-academic settings. Findings from such studies suggest that students not only use social media frequently but also perceive it as

a valuable tool for communication, collaboration, and self-expression. While earlier research has largely focused on general attitudes toward social media in education or its impact on motivation, there remains a need to examine more targeted applications of these tools. Specifically, the role of social media in developing core language skills such as writing has yet to be fully explored in practical, classroom-oriented contexts. This article aims to address this gap by exploring how social media-based activities can be effectively integrated into English language classrooms to improve students' writing skills. Rather than focusing solely on theoretical benefits, this research adopts a more practical lens by outlining specific strategies and platform-based activities that can be adapted by English teachers. The goal is to identify how digital platforms can support writing instruction in ways that are engaging, learner-centered, and pedagogically sound.

2. Literature Review

Social media platforms offer an interactive environment that fosters communication, collaboration, and authentic language use. Researchers have argued that these platforms align well with constructivist learning theories, which emphasize learning through interaction and social engagement (Vygotsky, 1978). According to Wang and Vasquez (2012), social media tools can support language acquisition by encouraging learners to engage in meaningful communication in real-time contexts. These platforms also provide opportunities for learner autonomy and self-expression, which are crucial for language development. Junco et al. (2011) found that students who used Twitter for academic purposes showed increased engagement and improved writing quality. Similarly, Blattner and Lomicka (2012) emphasized that platforms like Facebook can promote written interaction and foster a

sense of community among learners, which contributes to improved writing fluency. Writing is often considered one of the most demanding skills in second language acquisition (Weigle, 2002). It requires not only knowledge of vocabulary and grammar but also the ability to organize ideas and convey meaning clearly. Traditional classroom writing activities, such as essay writing or grammar worksheets, often fail to engage students or provide real-life communicative value (Hyland, 2003). As a result, many educators are turning to digital platforms that support more dynamic and authentic writing tasks. According to Warschauer (2010), digital writing environments can offer scaffolding and feedback opportunities that support the development of writing competence. He notes that the immediacy and interactivity of online writing tools help students revise and improve their texts more frequently. Additionally, the presence of a real or imagined audience motivates learners to produce higher-quality writing. The use of social media specifically for writing practice has been explored in various contexts. Godwin-Jones (2018) argues that writing for digital platforms often mirrors authentic communication in the real world, making it particularly useful for language learners. Instagram captions, blog posts, and Telegram messages require learners to express their thoughts clearly and concisely, which enhances both fluency and accuracy. A study by Shadieva and Yang (2020) found that integrating social media into English writing classes helped students write more frequently and with greater confidence. Participants reported that writing in a familiar, low-pressure environment allowed them to experiment with vocabulary and sentence structures. Moreover, the ability to use emojis, images, and multimedia content enabled learners to enhance their written messages and develop multimodal literacy. Similarly, Yunus, Salehi, and Chenzi (2012)

demonstrated that blogs and Facebook posts could improve students’ writing engagement and motivation. Their study showed that students who participated in regular online writing tasks were more willing to write and showed improved grammatical accuracy and coherence over time.

3. Methodology

This study adopts a qualitative case study approach to examine how social media-based activities influence the development of English writing skills among university EFL students. The aim is to explore both the impact of these platforms on writing proficiency and the learners’ engagement with writing in digital environments. A case study method was chosen because it allows an in-depth understanding of learners’ experiences within a real-life educational context. This design is well-suited for exploring how students interact with social media tools while performing writing tasks, especially when the boundaries between the learning process and technology use are not clearly defined (Yin, 2014).

4. Results

The analysis of students’ written outputs, reflective journals, and interview responses revealed several key findings about the impact of social media-based activities on the development of writing skills among EFL learners. These findings are presented under four main themes: increased writing fluency, improved motivation and engagement, development of audience awareness, and platform-specific outcomes. One of the most noticeable outcomes was an improvement in students’ writing fluency. Over the four-week period, students’ posts showed a greater ease in expressing ideas, with longer and more structured texts. While accuracy varied, many participants demonstrated better sentence formation, richer vocabulary, and fewer pauses in their writing process.

Participants also reported feeling more confident when writing in English. This confidence stemmed from the informal and low-pressure nature of social media, which allowed them to write more freely. Several students mentioned that they no longer felt the need to translate from their first language before writing and instead began to think directly in English while composing captions or comments. Reflective journals and interviews consistently highlighted that students found the activities enjoyable and motivating. Unlike traditional writing assignments that felt repetitive or overly academic, social media-based tasks offered variety and personal relevance. Students were particularly engaged when writing about their daily lives, opinions, or personal experiences. In addition, the sense of public visibility (e.g., friends or classmates reading their posts) created a level of accountability. Many participants reported being more careful with spelling and grammar when they knew others would read their writing. This naturally encouraged more thoughtful editing and self-correction. Some students also expressed excitement about receiving likes or comments on their posts, which served as positive reinforcement and made the writing process more interactive and rewarding. Instagram encouraged creativity and brevity. Students enjoyed pairing images with short captions in English. Many said they tried to make their writing interesting or poetic, even when describing simple things like their meals or routines. Telegram served as a collaborative space. Group chats and channels facilitated peer feedback and more extended writing, such as explanations, questions, and responses. This platform was particularly useful for sharing short paragraphs and engaging in conversations in written form. Facebook was used for longer reflections or mini-essays. Students created posts on topics such as “Why I want to travel” or “My opinion on online learning,”

which allowed for more structured writing practice. It was also where students received the most written feedback from their peers and teachers. Participants generally preferred Instagram and Telegram due to their simplicity and immediacy, but they acknowledged that Facebook offered better opportunities for extended writing.

5. Discussion

The findings of this study indicate that social media platforms can positively influence EFL students’ writing skills, particularly in terms of fluency, motivation, and audience awareness. These results support and extend prior research, offering practical insight into how digital tools enhance writing instruction. Students’ increased fluency reflects the benefits of informal, low-pressure writing spaces. Similar to Ducate & Lomicka’s (2008) conclusions, social media allowed learners to express themselves without fear of judgment. As they wrote more frequently and spontaneously, many stopped translating from their native language and began thinking directly in English, a sign of growing confidence and automatization (Hyland, 2003). Writing on topics that were personally meaningful and receiving feedback via likes and comments helped boost motivation. This mirrors Wang & Vasquez’s (2012) findings that social media fosters engagement. Students felt that their writing had a real audience, which gave their tasks a greater sense of purpose—something that traditional assignments often lack. The study also highlighted how students adapted their tone and language depending on the platform, demonstrating an increased awareness of audience. This supports Thorne & Reinhardt’s (2008) idea that informal writing online can prepare learners for more formal writing contexts. While emojis and hashtags may not be academic, the ability to shift tone and clarify messages is a valuable skill across all writing types. Each platform

contributed differently. Instagram encouraged creativity and concise expression, Telegram supported interaction and feedback, and Facebook was useful for more structured, extended writing. This aligns with Mills (2011), who noted that different platforms serve different pedagogical purposes. Teachers can use this variety to create balanced and engaging writing tasks. Despite the benefits, challenges remain. Some students were hesitant to share their writing publicly, and concerns around privacy and screen time must be considered (Kessler, 2013). Also, the informal nature of social media may not always support grammatical precision. Thus, these activities should enhance, not replace, formal writing instruction.

6. Conclusion

This study has explored how social media platforms can be meaningfully integrated into English language instruction to support the development of students’ writing skills. Drawing on both theoretical insights and practical classroom applications, it has shown that platforms like Instagram, Telegram, and Facebook can offer engaging, authentic, and collaborative spaces for language learners to express themselves in written English. One of the most notable findings is that social media-based writing activities encourage learners to write more frequently and confidently. Unlike traditional writing tasks, these platforms provide immediate feedback, real audiences, and relevant contexts that increase students’ motivation and interest in writing. Learners become more willing to take risks, explore new vocabulary, and adapt their language based on the intended audience—all of which contribute to improved writing fluency and awareness. In addition, the variety of available tools allows teachers to customize writing tasks to meet different instructional goals. For example, Instagram fosters

creativity and concise expression, while Telegram supports collaboration and feedback. These platform-specific features can be strategically used to design writing activities that are both pedagogically sound and engaging. However, the integration of social media into writing instruction also requires thoughtful planning. Teachers must consider student privacy, platform accessibility, and the need to balance informal and formal writing styles. While social media writing should not entirely replace traditional approaches, it can serve as a powerful complement that enriches the learning process. In conclusion, social media-based activities, when used purposefully, can help students develop stronger writing skills, build digital literacy, and become more confident communicators in English. As digital communication becomes increasingly important in both academic and professional settings, incorporating such tools into language education is not only timely but essential.

References:

1. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip your classroom: Reach every student in every class every day. International Society for Technology in Education.
2. Blattner, G., & Lomicka, L. (2012). Facebook-ing and the Social Generation: A New Era of Language Learning. *Alsic*, 15(1).
3. Chugh, R., & Ruhi, U. (2018). Social media for teaching and learning: A review of the literature. *Journal of Educational Technology Systems*, 47(1), 69–94.
4. Ellis, R. (2003). Task-based language learning and teaching. Oxford University Press.
5. Godwin-Jones, R. (2018). Second Language Writing Online: An Update. *Language Learning & Technology*, 22(1), 1–15.

6. Hyland, K. (2003). *Second Language Writing*. Cambridge University Press.
7. Junco, R., Heiberger, G., & Loken, E. (2011). The effect of Twitter on college student engagement and grades. *Journal of Computer Assisted Learning*, 27(2), 119–132.
8. Kabilan, M. K., Ahmad, N., & Abidin, M. J. Z. (2010). Facebook: An online environment for learning of English in institutions of higher education? *Internet and Higher Education*, 13(4), 179–187.
9. Seow, A. (2002). The writing process and process writing. In Richards, J. C., & Renandya, W. A. (Eds.), *Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice* (pp. 315–320). Cambridge University Press.
10. Shadiev, R., & Yang, M. (2020). Review of studies on technology-enhanced language learning and teaching. *Sustainability*, 12(2), 524.
11. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
12. Wang, S., & Vasquez, C. (2012). Web 2.0 and second language learning: What does the research tell us? *CALICO Journal*, 29(3), 412–430.
13. Warschauer, M. (2010). Inviting Change Through Online Community. In D. Gruber, *Digital Literacies* (pp. 89–102). Routledge.
14. Weigle, S. C. (2002). *Assessing Writing*. Cambridge University Press.
15. Yunus, M. M., Salehi, H., & Chenzi, C. (2012). Integrating social networking tools into ESL writing classroom: Strengths and weaknesses. *English Language Teaching*, 5(8), 42–48.

TA'LIM TASHKILOTDA INKLYUZIV MUHITNI LOYIHALASH

G'oyipova Nodira Baxtiyorovna

Namangan davlat pedagogika instituti
Kreativ pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Bobojonov Sardorbek

Ijtimoiy fanlar fakulteti milliy g'oya
va manaviyat asoslari yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekistonda maktabgacha va umumiy ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan davlat siyosatini yoritadi. Unda bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun maktabgacha ta'limni takomillashtirish, nogironligi bo'lgan bolalar uchun esa inklyuziv ta'lim muhitini yaratish bo'yicha qabul qilingan prezident qarorlari va konsepsiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, inklyuziv ta'limning imkoniyati cheklangan va sog'lom bolalar rivojiga ijobiy ta'siri hamda uning afzalliklari keltirilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, ta'lim, maktabgacha ta'lim, bolalar bog'chasi, inklyuziv ta'lim, nogironligi bo'lgan bolalar, davlat siyosati, rivojlantirish, integratsiya, sifatli ta'lim, qonunchilik, konsepsiya, yo'l xaritasi, pedagog kadrlar, moddiy-texnika ta'minoti, ijtimoiy muhit, imkoniyatlar, hamkorlik, mustaqillik, jamiyat a'zosi, g'amxo'rlik, hurmat.

Annotation: This article highlights the state policy being implemented in Uzbekistan to develop inclusive education in the preschool and general education systems. It analyzes the presidential decrees and concepts adopted to improve preschool education for the comprehensive development of children, and to create an inclusive educational environment for children with disabilities. Furthermore, the positive

impact of inclusive education on the development of both children with disabilities and typically developing children, as well as its advantages, are presented.

Keywords: Uzbekistan, education, preschool education, kindergarten, inclusive education, children with disabilities, state policy, development, integration, quality education, legislation, concept, roadmap, pedagogical staff, material and technical support, social environment, opportunities, cooperation, independence, member of society, care, respect.

Аннотация: Данная статья освещает государственную политику, проводимую в Узбекистане по развитию инклюзивного образования в системах дошкольного и общего образования. В ней анализируются принятые президентские постановления и концепции по совершенствованию дошкольного образования для всестороннего развития детей и созданию инклюзивной образовательной среды для детей с инвалидностью. Кроме того, представлены положительное влияние инклюзивного образования на развитие как детей с инвалидностью, так и детей с типичным развитием, а также его преимущества.

Ключевые слова: Узбекистан, образование, дошкольное образование, детский сад, инклюзивное образование, дети с инвалидностью, государственная политика, развитие, интеграция, качественное образование, законодательство, концепция, дорожная карта, педагогические кадры, материально-техническое обеспечение, социальная среда, возможности, сотрудничество, независимость, член общества, забота, уважение.

Mamlakatimizda ta'lim masalasiga davlat siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. O'tgan yillar davomida o'sib

kelayotgan yosh avlodni sog'lom va har jihatdan barkamol etib tarbiyalash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy va samarali usullar hamda shakllarni joriy etish maqsadida maktabgacha ta'limning yaxshi tizimini yaratish bo'yicha katta ishlar qilindi.

Shu bilan birga, o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, bolalarning maktabgacha ta'limga qamrab olinishini ta'minlash, maktabgacha ta'lim muassasalarini zamonaviy o'quv-metodik materiallar va bolalar adabiyoti bilan boyitish, sohaga yetuk pedagog va boshqaruv kadrlarini jalb qilish kabi masalalarni hal qilish zarur.

Bolalar bog'chalarini yaxshilash va ularga hamma bolalar bir xilda bora olishi uchun davlatimiz Prezidentining maxsus qarori chiqdi. Bu qarorda kelajakda, 2030-yilgacha bolalar bog'chalari qanday rivojlanishi haqida reja tuzilgan.

Bolalar bog'chalariga oid qonun-qoidalarini yanada yaxshilash, kichkintoylarning aqliy, axloqiy, go'zallik va jismoniy jihatdan har tomonlama o'sishi uchun imkoniyatlar yaratish, ularning hammasi sifatli bog'chaga bora olishini ta'minlash maqsad qilindi.

O'zbekiston Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi farmoniga ko'ra, O'zbekistonda nogironligi bor bolalar kabi alohida ehtiyoji bo'lgan bolalarning ta'lim olishi uchun sharoitlarni yaxshilash, ularga berilayotgan ta'lim sifatini oshirish maqsadida 2020-yildan 2025-yilgacha xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish rejasi tuzildi.

2020-yildan boshlab 2025-yilgacha xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasini 2020-2021-yillarda hayotga tatbiq etish bo'yicha "Yo'l xaritasi" tuzildi. Alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalarning ta'limini 2025-yilgacha rivojlantirishning aniq maqsadli ko'rsatkichlari (indikatorlari) tasdiqlandi.

Konsepsiya erishilgan natijalar, belgilangan maqsadli ko'rsatkichlar va kelgusi davrga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlardan kelib chiqib, 2022-yildan e'tiboran har yili tasdiqlanadigan alohida "Yo'l xaritasi" asosida bosqichma-bosqich amalga oshirilishi belgilab qo'yildi.

Konsepsiyani ikki bosqichda amalga oshirish rejalashtirilgan, jumladan:

2020-yildan 2022-yilgacha bo'lgan davrda:

Inklyuziv ta'lim tizimi sohasidagi me'yoriy hujjatlar bazasini yaxshilash;

Inklyuziv ta'lim tizimi uchun yetuk pedagog kadrlarini tayyorlash, ularning malakasini oshirish va qayta tayyorlash;

Inklyuziv ta'lim joriy etilgan muassasalarning moddiy-texnika ta'minotini kuchaytirish, ularni maxsus moslamalar (ko'tarish qurilmalari, panduslar, tutqichlar va boshqalar), zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun asbob-uskunalar bilan ta'minlash;

Inklyuziv ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va yangi loyihalarni tatbiq etish;

Alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalarning bilim olish huquqini tushuntirish, inklyuziv o'qitishning mohiyatini aholi o'rtasida targ'ib qilish orqali ijobiy ijtimoiy muhitni shakllantirish;

Alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalarni kamsitish, ularga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishning oldini olishga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish;

Inklyuziv ta'lim tizimini tajriba-sinov tariqasida ayrim maxsus ta'lim muassasalarining ish faoliyatiga joriy etish;

2023-yildan 2025-yilgacha bo'lgan davrda:

Inklyuziv ta'lim tizimini bosqichma-bosqich boshqa umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ham joriy etish;

Alohida ta'limga muhtoj bo'lgan har bir bolaning inklyuziv ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

Inklyuziv ta'limda o'qitish usullarini takomillashtirish hamda ta'lim jarayoniga bosqichma-bosqich individuallashtirish tamoyillarini joriy etish;

Inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga, ularning jismonan sog'lom va kuchli bo'lib voyaga yetishiga qaratilgan tadbirlarni ko'rish;

O'quvchilarning jismoniy va aqliy ehtiyojlaridan hamda ta'lim muassasalarining joylashuvidan kelib chiqib, alohida ta'limga muhtoj bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasalari sonini maqbullashtirish belgilab qo'yildi.

Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi bolalarning qobiliyati va holatidan qat'i nazar, ularning har biriga sifatli ta'lim berishdir. Bunda inklyuzivlik tamoyili imkoniyati cheklangan bolalarning ruhiy va ijtimoiy jihatdan yaxshi rivojlanishi uchun ular oilasida yashashi va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishi kerakligini ta'kidlaydi. Inklyuziv ta'lim tizimi nogironlik aravachasidagi bola o'zi yashaydigan joyga yaqin bo'lgan istalgan maktabda o'qishi, agar o'zlashtirishda qiyinchilikka duch kelsa, o'qish va yozishni o'rganishi uchun maxsus yordam olishi, darslarga kelmay qo'yg'an bolaga esa maktabga qaytishi uchun zarur ko'mak ko'rsatilishini kafolatlaydi.

Maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv ta'limning ahamiyati shundaki, imkoniyati cheklangan bolalarni erta yoshdan boshlab sog'lom

bolalar bilan birga qo'shib o'qitish orqali ularning ruhiy va jismoniy hissiyotlari hamda harakatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga nimalar beradi?

O'z qobiliyatlarini mustaqil ravishda kashf etish imkoniyatini yaratadi.

Mustaqil harakat qilish, birgalikda va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Dunyoviy qarashlarini kengaytiradi, hayotiy tajribalarini oshiradi.

O'qishga bo'lgan ehtiyoj va qiziqishlarini kuchaytiradi.

O'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida his qilishga yordam beradi.

Ilgari sezilmagan qobiliyatlarini ochib beradi.

Yotsirash va yolg'izlik kabi tuyg'ularini yo'qotadi.

Inklyuziv ta'lim sog'lom bolalar hayotiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

O'zlariga o'xshamagan tengdoshlari va ularning hayoti, ehtiyojlarini chuqurroq his qilishga o'rgatadi.

Tengdoshlariga nisbatan g'amxo'rlik tuyg'usini uyg'otadi.

Ularni qo'llab-quvvatlash va yordam berishga intilish orqali insonparvarlik hissini tarbiyalaydi.

O'quvchilarda atrofdagi insonlarga, imkoniyati cheklanganlarga nisbatan ijobiy munosabat va o'zaro hurmatni shakllantiradi.

Yordamga muhtoj insonlarga befarq bo'lmaydigan mehribon shaxslar bo'lib yetishishlariga zamin yaratadi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda inklyuziv ta'limga yo'naltirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni tobora ko'payib va sifat jihatdan yaxshilanib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axmedova, M. (2023). *Inklyuziv ta'lim asoslari*. – Toshkent: O'qituvchi.
2. Soliyev, A., Hamidova, N. (2022). *Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim*. – Toshkent: TDPU nashriyoti.
3. Karimova, D. (2021). *Ta'limda teng imkoniyatlar: inklyuziv yondashuvlar*. – Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Toshxo'jayev, B. (2020). *O'zbekiston ta'lim tizimida inklyuziv muhitni shakllantirish*. – Toshkent: Ilm Ziyos.
5. Bobojonova, S. (2022). *Pedagogik texnologiyalar va inklyuziv ta'lim*. – Toshkent: Yangi asr avlodi.

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI O'STIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING AHAMIYATI

Mexmonbekova Shohsanam Atxamjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim davrida katta yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishi masalasi ko'rib chiqilgan. Maqola didaktik o'yinlar vositasida nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish, lug'at boyligini oshirish, grammatikani mustahkamlash va muloqot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan. Shuningdek, "Ilk qadam" davlat o'quv dasturidagi tavsiyalar asosida didaktik o'yinlarning amaliy qo'llanilishi misollar bilan taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: nutq rivoji, didaktik o'yin, maktabgacha ta'lim, bolalar, muloqot.

Аннотация: В данной статье рассматривается развитие речи у детей дошкольного возраста посредством использования

дидактических игр. Статья освещает вопросы формирования речевых навыков, расширения словарного запаса, закрепления грамматических знаний и развития коммуникативных умений. Особое внимание уделяется практическому применению методик, рекомендованных государственным образовательным стандартом «Ilk qadam».

Ключевые слова: развитие речи, дидактические игры, дошкольное образование, дети, общение.

Abstract: This article examines the development of speech in preschool children through the use of didactic games. It focuses on enhancing vocabulary, strengthening grammatical structures, and promoting effective communication skills. The paper also presents practical approaches based on the recommendations of the “Ilk qadam” educational program.

Keywords: speech development, didactic games, preschool education, children, communication.

Kirish

Maktabgacha ta’lim – har bir bolaning insoniy fazilatlarini shakllantirish, atrof-dunyo bilan bog’lanishning birinchi qadamidir. Ayniqsa, 5–6 yoshdagi bolalarda nutqning shakllanishi va rivojlanishi ularning kelajakdagi ta’limi va ijtimoiy faoliyatining asosi hisoblanadi. Nutq orqali bola o’z g’oyalarini ifodalaydi, hissiyot va fikrlarni bayon etadi hamda jamiyat a’zolari bilan muloqot qiladi. Shunday ekan, nutq rivoji masalasi nafaqat pedagogik balki psixologik jihatdan ham katta ahamiyatga ega.

Didaktik O’yinlar.

Didaktik o’yinlar – bu bolalarning bilim olish jarayonini qiziqarli va interaktiv shaklda tashkil etish vositasidir. Ular orqali bola yangi

tushunchalarni mustahkamlaydi, o'zini ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi va atrof-muhitni yaxshiroq anglaydi.

O'yin Turlari

Buyumli o'yinlar: Turli predmetlar va o'yinchoqlar yordamida ranglar, shakllar va mavzularni o'rganish. Masalan, "Ranglarni ajrat" o'yini.

So'zlashuv o'yinlari: Og'zaki muloqot orqali yangi so'zlarni o'zlashtirish, tezkor javob berish va fikr almashish. "Gapni tugat" o'yini bunga misol bo'la oladi.

Stol-bosma o'yinlar: Kartochkalar va mozaikalar yordamida yosh bolalarda kontseptual fikrlash va diqqatni rivojlantirishga qaratilgan o'yin shakllari.

Rolli o'yinlar: Bolalar o'zlarini turli rollarga qo'yib, ijtimoiy muloqot va his-tuyg'ularni ifodalashni mashq qiladilar.

"Ilk qadam" davlat o'quv dasturida didaktik o'yinlar orqali nutq rivojlanishi asosiy yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Dasturda ko'rsatilgan tavsiyalarga binoan, didaktik o'yinlar:

- ✓ Bolalarning nutqiy faolligini oshirish,
- ✓ Lug'at boyligini kengaytirish,
- ✓ Grammatikani mustahkamlash va
- ✓ Muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Didaktik O'yinlar Orqali Nutqni Rivojlantirish

Bolada nutqning rivojlanishi — ularning dunyoqarashi, bilim olish uslubi va ijtimoiy faolligiga bog'liq murakkab jarayondir. Didaktik o'yinlar orqali nutqni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilar:

Leksik rivojlanish: Yangi so'zlar, sinonimlar va antonimlar o'rganilib, ularni kundalik muloqotda qo'llash. "So'z ayt, men gap tuzaman" o'yini bu jarayonda samarali vositadir.

Muloqot madaniyati: Bolalar o'yin davomida savol-javob shaklida muloqot olib borishadi, bu esa ularning mustaqil fikr bildirishiga, fikr almashish va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu o'yinlar orqali bolaning nutqi nafaqat so'z boyligi, balki uning strukturaviy va mantiqiy fikrlash salohiyati ham shakllanadi. "Ilk qadam" dasturida bu jarayon tizimli ravishda amalga oshirilishi, muntazam nazorat va baholash orqali mustahkamlanishi ta'kidlanadi.

Amaliy Misollar va Metodologik Tavsiyalar

Didaktik o'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda nazariy bilimlarni amaliy faoliyatga tatbiq etishda sezilarli natijalar beradi. Quyida bir nechta o'yin misollari keltirilgan:

"Qaysi rasm ortiqcha?" o'yini

Bu o'yin orqali bolalarga turli predmetlar va rasm tasvirlari taqdim etiladi. Bola mantiqan tahlil qilib, ulardan qaysi biri mavzuga mos kelmasligini aniqlaydi. Masalan, olma, banan, pomidor, televizor berilgan bo'lsa, bola "Televizor – bu meva emas" deydi [3].

"So'z ayt, men gap tuzaman"

Bu o'yinda bola biror so'z tanlab aytadi, ikkinchi bola esa shu so'z asosida to'liq gap tuzadi. Ushbu mashq orqali so'zlashuv jarayonida grammatik strukturalarning mustahkamlanishi, yangi so'zlar va ularning qo'llanilish usullari o'zlashtiriladi.

"Nimani eshitding?"

Tarbiyachi turli tovushlar chiqaradi yoki qisqa musiqalarni ijro etadi, bola esa bu tovushlarni tinglab, ularning manosi va qanday ohangda berilganligini aniqlaydi. Bu o'yin orqali eshitish va talaffuz ko'nikmalari rivojlanadi.

"Gapni davom ettir"

Ushbu o'yinda tarbiyachi boshlang'ich gapni beradi va bola uni davom ettirishi kerak bo'ladi. Masalan: “Bugun men bog'chaga keldim va...” Bu mashq bolaga o'z fikrini erkin ifodalash, to'g'ri gap tuzish va hissiyotlarini muloqotga jalb etish imkonini beradi.

Xulosa

Didaktik o'yinlar maktabgacha katta yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirishda eng samarali va qiziqarli usullardan biridir. Ular orqali bola nafaqat yangi so'zlar va grammatik tuzilmalarni o'zlashtiradi, balki o'z fikrini erkin ifodalash, muloqot qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu sababli tarbiyachilar tomonidan bu o'yinlar amaliyotga doimiy tatbiq etilishi zarur. Ko'rsatilgan metodologiyalar, “Ilk qadam” dasturi tavsiyalari va ilgari surilgan amaliy misollar asosida, didaktik o'yinlar yosh bolalarning kognitiv va nutqiy salohiyatini maksimal darajada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi. Toshkent, 2022.
- 2.Raxmonova Sh. “Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish”, Toshkent, 2021.
- 3.“Didaktik o'yinlar va ularning maktabgacha yoshdagi bolalar nutqiga ta'siri”, 2022.

GENDER TENGLIK VA O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Xaydarova Sayyora Chinaliyevna

GulDU Pedagogika va psixologiya
kafedrasi katta o‘qituvchisi

Tel: +998973319265

Eshonqulova Roziya Ilhomjon qizi

GulDU Psixologiya yo‘nalishi talabasi

E-mail: roziyaeshonqulova975@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda muhim mavzularidan biri bo‘lgan gender tengligi yoritiladi. Inson ruhiyati va shaxsiy taraqqiyoti ko‘p jihatdan jamiyatdagi turli xil kutilmalarga bog‘liq. Bundan tashqari turli xil bosimlarga duch kelganda inson o‘zini qanday anglashi kerakligi yoritilib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: gender tengligi, o‘zini anglash, jamiyat, ruhiy holatlar, gender stereotiplari.

Аннотация: В этой статье обсуждается гендерное равенство, одна из важнейших тем в современном обществе. Психология человека и личностное развитие во многом зависят от различных ожиданий в обществе. Кроме того, в ней обсуждается, как человек должен понимать себя, сталкиваясь с различными давлениями.

Ключевые слова: гендерное равенство, самосознание, общество, психические состояния, гендерные стереотипы.

Annotation: This article discusses gender equality, one of the most important topics in modern society. Human psychology and personal development are largely dependent on various expectations in society. In addition, it discusses how a person should understand themselves when faced with various pressures.

Keywords: gender equality, self-awareness, society, mental states, gender stereotypes.

Gender tenglik goyasi XX asrning oxirgi un yilliklarida to'liq shakllandi, u turlicha va ijtimoiy-madaniy sharoitda xar xil ma'naviy-axlokiy talablar asosida o'zgarib turgan ijtimoiy-madaniy jarayon ekanligi anglanildi. Gender madaniyatini shakllantirishda eng muxim pedagogik xulosalardan biri, yeshlarni gender tenglik ruhida tarbiyalash ishlarida oila, maktab, tengdoshlar, ommaviy axborot vositalari (radio, televideniye, internet)ning roli ahamiyatlidir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT)ning inson xuquqlari, erkinliklarini ta'minlashga karatilgansiyosati ana shu ijtimoiy farqlarni yumshatishga, iqtisodiy ijtimoiy taraqqiyotning barcha soxalarida ularga teng imkoniyatlar yaratishga gender tenglik goyasini shakllantirishga qaratilgandir.

Gender tenglik jamiyatimizda muhokamaga sabab bo'ladigan mavzulardan biri hisoblanadi. Hatto hozirgi kunda ham bu mavzu bo'yicha turli xil uchrashuvlar va munozaralar bo'lmoqda. Jamiyatda har bir yosh avlodning o'z o'rnini bor. Xoh u erkak bo'lsin, xoh ayol kishi.

Oldingi davrlarda qiz bolani na o'qishga na ishga qo'yishgan. Chunki ularda qiz bola o'qib dunyoni olib bermaydi degan fikr mavjud bo'lgan. Oradan ancha vaqt o'tdi, texnika va texnologiya takomillashdi undan tashqari ta'lim sifati yaxshilandi. Hozirgi kunga kelib hayotimizni yarmini talaba qizlar va ishlayotgan ayollar tashkil qiladi. Universitetlarda o'g'il bolalarga qaraganda qiz bolalar ko'proq ta'lim olmoqda. Hatto ish bilan ta'minlangan ayollar safi ham kengayib bormoqda. Prezidentimiz tomonidan ayol va qizlarga juda ko'p imkoniyatlar yaratib bermoqda. Masalan, turli davlat grandlari, davlat stipendiyalari yo kreditlar ajratib bermoqda.

Gender – xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihat hisoblanadi.

Gender tenglik tushunchasi jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, madaniyat, ta'lim, ilm-fan, sport munosabatlarida xotin-qizlar va erkaklarning huquq hamda imkoniyatlarining tengligini anglatadi.

Gender tengligi va jinsiy tenglik, aniqrog'i: erkaklar va ayollar o'rtasidagi tenglik — bu oilada va jamiyatda erkaklar va ayollar o'rtasida teng huquqlarga erishishni nazarda tutadigan tushuncha va boshqa qonuniy munosabatlar. Ba'zi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra , gender tengligi — bu patriarxal tizimdan keyingi ijtimoiy-jinsiy munosabatlarning keyingi bosqichi. Gender tengligi tamoyili insonning shaxs sifatida paydo bo'lishiga to'sqinlik qiladigan barcha ijtimoiy to'siqlarni o'rganish va yo'q qilish, shuningdek, hayotning barcha sohalarida erkakalar va ayollar shaxsiyatini o'rganish uchun teng ijtimoiy imkoniyatlarni yaratishdan iborat.

Endi gender stereotiplariga to'xtaladigan bo'lsak. Ular 3 guruhga bo'linadi Birinchisi maskulinlik/feminlik (yoki femininlik) stereotiplari. Boshqacha aytganda, bu mardlik, latofatlik stereotiplari deb ataladi.

Birinchi guruhdagi gender stereotiplarni mardlik va latofatlik haqidagi tasavvurlar aksini topgan muayyan shaxsiy fazilatlar va ijtimoiy-psixologik xususiyatlar yordamida erkaklar va ayollarni tasniflovchi stereotiplar sifatida belgilash mumkin.

•Masalan, ayollarga passivlik, bog'liqlik, emotsionallik kabi xususiyatlar, erkaklarga esa-faollik, mustaqillik, kompetentlik, jahldorlik va hokazolar xos.

Gender stereotiplarning ikkinchi guruhi oilaviy, professional va boshqa sohalarda muayyan ijtimoiy rollarni mustahkamlash bilan bogʻliq. Ayollarga, odatda, asosiy rollar sifatida oilaviy (ona, uy bekasi, turmush oʻrtogʻi) rollar, erkaklarga esa professional rollar belgilanadi.[1]

- Erkaklar oʻz kasb-korida erishgan yutuqlariga qarab, ayollar esa-oilasi va bolalari mavjudligiga qarab baholanadi.

Gender stereotiplarining uchinchi guruhi erkaklar va ayollar oʻrtasidagi farqlikni mehnatning muayyan turlari bilan shugʻullanish jarayonida oʻz ifodasini topgan. Jumladan, erkaklarga odatda ijodiy va yaratuvchanlik xarakteriga ega instrumental soha faoliyatidagi mashgʻulot va kasblar, ayollarga esa- bajaruvchi va xizmat koʻrsatuvchi xakteri bilan farqlanuvchi ekspressiv sohalar xos deb hisoblanadi. Shuning uchun "erkaklarga xos" va "ayollarga xos", deb ataluvchi kasblar mavjudligi toʻgʻrisidagi fikr keng tarqalgan. [2]

Jamiyat erkaklar va ayollarga nisbatan anʼanaviy rollarni yuklaydi. Masalan, erkaklar kuchli, mustaqil va rasyonalligini namoyish etishi, ayollar esa mehribon, hissiy va uy ishlari bilan band boʻlishi kerak degan tasavvurlar mavjud. Ushbu stereotiplar shaxsning oʻzini anglash jarayoniga taʼsir qiladi: inson jamiyat talablariga moslashishga harakat qilgani sari ichki erkinligi cheklanadi. Bu insonlarga shunday psixologik taʼsir koʻrsatadi:

Natijalar:

Oʻzini anglash jarayoni murakkablashadi, inson oʻziga boʻlgan ishonchini yoʻqotishi mumkin:

Psixologik stress, depressiya va xavotir kuchayishi mumkin:

Shaxsiy taraqqiyotga toʻsiq boʻluvchi ichki ziddiyatlar yuzaga keladi:

Gender tenglik jamiyatda har bir inson o'zini erkin anglash va rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'lishini anglatadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gender tenglik yuqori bo'lgan jamiyatlarda:

- Insonlarning o'ziga bo'lgan ishonchi yuqori bo'ladi;
- Stress darajasi kamayadi, depressiya kamroq uchraydi;
- Ayollar va erkaklar o'zlarini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida his qilishad.

Psixologlar gender tenglikning psixologik farovonlikka ijobiy ta'sirini ta'kidlaydi. Odamlar ijtimoiy stereotiplardan xoli bo'lganda, ular o'z istaklarini erkin ro'yobga chiqarishlari mumkin. [3]

Jamiyatdagi gender tenglikni ta'minlash uchun quyidagi psixologik strategiyalar tavsiya etiladi:

- Stereotiplarga qarshi kurashish. O'z shaxsiy qobiliyatlarini aniqlab, gender rollaridan qat'i nazar, o'z yo'lini tanlash;
- O'zini qabul qilish va ishonchni shakllantirish. Jamiyat bosimiga berilmasdan, o'z qadr-qimmatini anglash;
- Hissiy muvozanatni saqlash. O'z his-tuyg'ularini tahlil qilish va ularga nisbatan sog'lom munosabatda bo'lish;
- Tenglik madaniyatini rivojlantirish. Farzandlarga bolalikdan gender tenglik qadriyatlarini singdirish;

Gender tenglik faqat jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal qilish bilan cheklanmay, balki insonning psixologik holatiga ham kuchli ta'sir qiladi. Tenglik yuqori bo'lgan jamiyatlarda:

- Ayollarda stress va depressiya darajasi past bo'ladi, chunki ular o'z martaba yo'lini tanlashda erkin bo'lishad;
- Erkaklar hissiy jihatdan ochiqroq bo'lishadi va muammolarini yashirish o'rniga, ularga yechim topishga intilishadi;

-Jinsiy rollarga bog'liq bosim kamaygani sababli shaxsiy rivojlanish tezlashadi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gender tenglik mavjud bo'lgan muhitda odamlarning hissiy intellekti yuqori bo'ladi, ular o'z his-tuyg'ularini yaxshiroq boshqara oladi va boshqalar bilan sog'lom munosabatlar o'rnatadi.

Bir qancha tadqiqotlar gender tenglik va psixologik farovonlik o'rtasidagi bog'liqlikni isbotlagan. Masalan:

-WHO (Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti) ma'lumotlariga ko'ra, gender tenglik darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda ruhiy kasalliklar kamroq uchraydi;

-Harvard universiteti tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ayollar va erkaklar o'rtasida mehnat bozoridagi tenglik kuchaygani sayin, stress darajasi pasayadi;

-Shvetsiya va Norvegiya kabi gender tengligi yuqori bo'lgan mamlakatlarda baxt indekslari boshqa mamlakatlarga nisbatan yuqoriroq bo'lishi kuzatilgan. [4]

Psixologlar gender tenglikni qo'llab-quvvatlashda katta rol o'ynaydi. Ular orqali:

-Jinsiy stereotiplardan ozod bo'lish bo'yicha psixologik maslahatlar beriladi;

-Ota-onalar va bolalar uchun gender tenglik bo'yicha treninglar o'tkaziladi;

-Ayollar va erkaklarning ruhiy sog'ligini muhofaza qilishga yo'naltirilgan maxsus dasturlar ishlab chiqiladi.

2024-yil boshida BMT Taraqqiyot Dasturi tomonidan mahalla darajasida o'tkazilgan kichik tajriba: zararli gender normalariga qarshi

kurashish va ularni o'zgartirish quyidagilarga chuqur ta'sir qilganini ko'rsatdi:

- Ishlash uchun teng imkoniyatlar: Erkaklar ayollarga qaraganda ko'proq ishlash huquqiga ega bo'lishi kerak degan qarash ikki baravar kamaydi (60% dan 30% gacha). Bundan tashqari, 100% erkak ishtirokchilar endi ayollar uchun biznesda imkoniyatlarni kengaytirishni qo'llab-quvvatlashlarini bildirishgan, 80% ayollar esa o'z daromadlariga ega bo'lish imkoniyatini ko'rib chiqmoqda. [5]

- Jinsiy sherik tomonidan zo'ravonlik: Aralashuv jinsiy sherigiga nisbatan zo'ravonlikka yo'l qo'yish darajasini pasaytirdi: "erkak o'z xotinini kaltaklashi mumkin" degan fikrga qo'shilish 67% ga kamaydi.

- Siyosat va ta'lim: "Siyosatda ayollar uchun ko'proq imkoniyatlar bo'lishi kerak" g'oyasini qo'llab-quvvatlash 65 foizdan 85 foizga ko'tarildi, shuningdek, ayollar erkaklar bilan teng huquqqa ega bo'lishi demokratiya uchun zarur degan fikr 20 foizdan 50 foizgacha o'sdi. Bundan tashqari, ayollarning oliy ta'lim olishini qo'llab-quvvatlash 100 foizga yetdi.

- Oiladagi xulq-atvordagi o'zgarishlar: Aralashuvdan so'ng ishtirokchilarning 85 foizi erlarining ko'proq uy-ro'zg'or ishlarini o'z zimmlariga ola boshlaganliklarini ma'lum qildilar. Bu oilada gender rollarining sezilarli darajada o'zgarganligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, ishtirokchilarning 80 foizi gender tenglik masalalarini muntazam ravishda muhokama qilishni boshlashgan.

- Jamoatchilik fikri yetakchilarining ta'siri: Ayollar uchun namuna bo'lgan shaxslar, diniy rahbarlar va jamoat arboblari, ayniqsa ayollar orasida, muammoga bo'lgan munosabatni o'zgartirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi. Nufuzli jamoatchilik fikri yetakchilarini

jalb etish orqali amalga oshirilgan harakatlarning muvaffaqiyati jamiyatni gender tengligini rivojlantirishga jalb qilishning qudratini namoyon etdi. [6]

Xulosa qilib aytganda, jamiyatda avvalo gender tenglikni rivojlantirish kerak. Qachongi gender tenglik rivojlansa, insonlarning ruhiy holati ham yaxshilanadi. Gender tenglik insonning o'zini anglash jarayoniga bevosita ta'sir qiladi. Tenglik va erkinlik insonning ruhiy holatini va faravonligini oshiradi. Gender teng bo'lgan jamiyatda insonlar o'z qobiliyatlarini to'liq namoyon qila oladilar va hayotdan mamnunlik hissi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonuni. 2019-yil, 2-sentabr. [2-34 bet]
2. Gender i kultura. - Dushanbe: Aziya-plyus, 1999. - 96 s.
3. <https://www.mintrans.uz/gender-tenglik-asosiy-inson-huquqlaridan-biri> [1-3 bet]
4. https://uz.wikipedia.org/wiki/Gender_tengligi [3-25 bet]
5. https://uz.wikipedia.org/wiki/Gender_stereotiplar[4,5-8,15 betlar]
6. Saparova Z.A. (2024). Jamiyatda gender tenglik muammolariga nisbatan psixologik qarashlarning shakllanishi. [6-181 bet]

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA TASHBEHLARNI O'RGATISH METODIKASI (3-SINF O'QISH SAVODXONLIGI DARSLIGI MISOLIDA)

Matqurbonova Sevara Ikromjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 2-bosqich talabasi

E-mail: sevaramatqurbonova8@gmail.com

Tel: +998-94 535-37-67

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga tashbehlarni o'rgatishning bir qancha foydali jihatlari hamda tashbehlarning bolalar tasavvurini rivojlantirishdagi ahamiyati, ularning ijodiy fikrlashini oshirish, nutqini boyitish va adabiyotga bo'lgan qiziqishni kuchaytirishdagi roli ko'rsatilgan. Shuningdek, maqolada Dilshod Rajabning "Qish tashbehlari" she'ri va Xudoyberdi To'xtaboyevning "Enajonim ertak aytadi" deya nomlangan "Jannati odamlar" romanidan olingan parcha orqali tashbehlarning ta'sir kuchi va ta'limdagi ahamiyati batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: tashbeh, ijodiy fikrlash, tilni boyitish, tasavvurni kuchaytirish, dunyoqarashni kengaytirish, adabiyotga qiziqtirish.

Abstract: This article shows some useful aspects of teaching allusions to elementary school students and the importance of allusions in developing children's imagination, increasing their creative thinking, enriching their speech and increasing interest in literature. Also, the article describes in detail the influence of allusions and their importance in education through Dilshod Rajab's poem "Winter Allusions" and Khudoyberdi Tokhtaboyev's passage from the novel "Jannatii ertak zayat" called "Enajonim ertak zayat".

Key words: allusion, creative thinking, language enrichment, imagination enhancement, worldview expansion, interest in literature.

Аннотация: В данной статье показаны некоторые полезные аспекты обучения аллюзиям учащихся младших классов и значение аллюзий в развитии воображения детей, повышении их творческого мышления, обогащении речи и повышении интереса к литературе. Также в статье подробно описано влияние аллюзий и их значение в воспитании через поэму Дилшода Раджаба «Зимние аллюзии» и отрывок Худойберди Тохтабоева из романа «Джаннатии эртак зяят» под названием «Энаджоним эртак зяят».

Ключевые слова: аллюзия, творческое мышление, обогащение языка, активизация воображения, расширение мировоззрения, интерес к литературе.

Barchamizga ma'lumki, bugungi kunda yurtimizda ilm-fannni rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Bu borada mamlakatimizda bir qancha tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Zero Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev: "Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni tarqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib xizmat qilishi lozim" [1] deya bejizga ta'kidlab o'tmaganlar. Xususan biz yoshlarimizni ma'naviyati yuksak, ilmiy, salohiyatli qilib tarbiyalashni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, ular o'rtasida kichik maktab yoshidanoq to'g'ri ta'lim va tarbiyani keng targ'ib qilishimiz darkor.

Amaldagi boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darsliklarida bolalarning tafakkurini rivojlantiradigan hamda ularni fikrlashga undaydigan foydali ma'lumotlar bir talaygina. Bular orasidan 3-sinf o'qish savodxonligi darsligining II qismidan alohida bo'lim sifatida o'rin olgan tashbehlar mavzusi ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Tashbeh (arab. — o'xshatish)

— she'riy san'atning biri, so'zlarda ifodalangan ikki yoki undan ortiq narsa, hodisa yoki xususiyatni ular o'rtasida mavjud bo'lgan biror o'xshashlik, umumiylik nuqtai nazaridan qiyoslash [2].

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tashbehlarni o'rgatishda 3-sinf o'qish savodxonligi darsligida keltirilgan Dilshod Rajabning "Qish tashbehlari" "she'ri yaqindan yordam beradi.

Qish tashbehlari

Dilshod Rajab

Qor kiyingan archalar
Oq qalpoqqa o'xshaydi.
Yaltiroq shox-shabbalar
Jez taroqqa o'xshaydi.

Muz qotgan ariqchalar
Zar belbog'ga o'xshaydi.
Sumalaklar – qandillar
Muz chiroqqa o'xshaydi.

Qor ustida qarg'alar
Qora dog'ga o'xshaydi.
Yo oq qog'ozga tomgan
Rang-siyohga o'xshaydi.

Fe’li sovuq izg’irin
Ko’p chatoqqa o’xshaydi.
Quvib solar hammani,
“Ur to’qmoq”qa o’xshaydi [3].

Yuqoridagi she’rda bolalar uchun eng sevimli fasl bo’lgan qish tasviri mahoratli tarzda yoritib berilgan. She’rdagi har bir qator o’ziga xos tashbehni taqdim etadi hamda har biri ma’lum bir obrazni yaratishda bolalarga yaqindan yordam beradi. Yuqoridagi she’rda keltirilgan tashbehlarni quyidagicha tahlil qilishimiz mumkin:

1. ***Qor kiyingan archalar – Oq qalpoqqa o’xshaydi:*** Archalar qor bilan qoplanib, oq rangga kirganligi sababli, ular oq qalpoqni eslatadi. Bu tashbehda qorli qish manzarasi tasvirlanmoqda.
2. ***Yaltiroq shox-shabbalar - Jez taroqqa o’xshaydi:*** Daraxtlarning yaltiroq, qor bilan qoplangan shoxlari, jazni ya’ni taroqni eslatadi. Bu yerda sovuq ob-havo bilan birga, tabiatning o’ziga xos go’zalligi ifodalanadi.
3. ***Muz qotgan ariqchalar - Zar belbog’ga o’xshaydi:*** Muz bilan qoplangan ariqchalar (suvi muzlagan daryo, ariq hamda kanallar) zar belbog’ni fodalaydi, ya’ni bu joyda ularning ingichka va toza yuzasi qimmatbaho zarga o’xshashi mahorat bilan tasvirlangan.
4. ***Sumalaklar - qandillar - Muz chiroqqa o’xshaydi:*** Ushbu qatorda tashbeh ichida tashbeh keltirilgan bo’lib, bunda qishning sovuq kunlarida uylarimiz tomlarida hosil bo’ladigan sumalaklar avval qandillarga, keyin esa rang-barang va yoritilgan ko’rinishi muzli chiroqqa o’xshatilgan.

5. ***Qor ustida qarg'alar - Qora dog'ga o'xshaydi:*** Qarg'alar qor ustida qora dog'lar kabi ko'rinadi. Bu tashbeh qorli maydonda qora qushlarning yaqqol ko'rinishi va ularning tabiatdagi o'rni bilan bog'liq.

6. ***Yo oq qog'ozga tomgan - Rang-siyohga o'xshaydi:*** Bu yerda oppoq qorning ustida yurgan qarg'alar unga tomizilgan siyohga o'xshatilgan.

7. ***Fe'li sovuq izg'irin - Ko'p chatoqqa o'xshaydi:*** Bu tashbehda sovuq hamda izg'irin, boshqarilmaydigan va ko'p xatolarga olib keladigan bir holatga o'xshatilgan. Sovuqning kuchli va salqin ta'siri boshqacha bir xatolik, ya'ni "chatoq" sifatida tasvirlangan.

8. ***Quvib solar hammani, "Ur to'qmoq"qa o'xshaydi:*** Bu tashbehda qishning izg'irin sovug'i issiq o'lkalarga uchib ketuvchi qushlarni hamda insonlarni issiq uylariga "Ur to'qmoq" singari quvgani juda chiroyli tarzda ko'rsatilgan.

Tashbeh ma'nolari bolalarga yuqoridagidek qilib tushuntirilgandan so'ng, ularga she'r yuzasidan turli xil savollar berish orqali mavzuni tushunganlik darajasini aniqlab olishimiz mumkin bo'ladi.

Shu bilan birgalikda, 3-sinf o'qish savdixonligi darsligida keltirilgan "Enajonim ertak aytadi" deya nomlangan Xudoyberdi To'xtaboyev qalamiga mansub "Jannati odamlar" romanidan keltirilgan parchada ham tashbehlarining yorqin namunasini ko'rishimiz mumkin.

Enajonim ertak aytadi

("Jannati odamlar" romanidan parcha)

Xudoyberdi To'xtaboyev

Enajonim har hal ertak boshlashidan oldin bir nafasgina ko'zlarini yumgan ko'yi jim bo'lib qolardi. Bu gal ham shunday qildi. Eslab olsa kerak-da.

- Qadim-qadim zamonda, - deb gap boshladi keyin. – Shu o'zimizning Farg'ona tomonda ajoyib inson yashagan ekan. Xushfe'l, xushxulq, bobojoningga o'xshab yaxshi bog'bon, saxiy, saxovatli yana yetim-yesirlarga, beva-bechoralarga ko'p mehribon ham bo'lgan ekan. Uning 4 nafar farzandi bor ekan. Har o'g'illar ekanki, ularga tojdor podsholarning ham havasi kelarkan.

- Enajon, katta bo'lsam, men ham o'sha yigitlardaqa bo'lamanmi? – deb so'radim.

- Albatta, bo'lasan. Gap qo'shmay tur-da, o'g'lim, adashib ketaman. Cholning 4 o'g'li ham otalari kabi saxiy, saxovatli, mehnatkash bo'lgan ekan. Ular har kuni o'rinlariga yotganda bizga shunday fazilat ato qilginki, butun olamdagi odamlarga yaxshilik qilaylik, bu yaxshilik hech ado bo'lmasin, deb iltijo qilisharkan. Xudo ularning iltijosini bajo qilibdi va har biriga alohida sehr ato etibdi. Duo o'qishsa, kata o'g'il qorga, ikkinchi o'g'il yomg'irga, uchinchi o'g'il shamolga, to'rtinchi o'g'il quyoshga aylanib qolar, yana duo o'qishsa, o'z hollariga qaytishar ekan.

Qish kelsa-yu qor yog'masa, yomon bo'larkan. Odamlar Xudodan qor so'rab, u yoq-bu yoqqa yugurib qolisharkan. Shunda katta o'g'il bilgan duosini o'qirkan. Butun olamga goh shakarqor, goh laylakqor yog'a boshlarkan. Bolalar sevinishib:

Qor yog'ar, qor yog'ar,
Dalalarga don yog'ar.
Qor yog'ar, qor yog'ar,
Uyimizga non yog'ar, -
deb ashula aytisharkan.

Negaki, qor ko'p yog'sa, qirlarda bug'doy yaxshi unarkan. Daryolarda suv ko'payarkan. Qurt-qumursqalar qorning ostiga kirib, sovuqdan jon saqlar ekan. Iliq bahor kelgach, qorlar erib bitar, yerlar

quruqshab qolarkan. Giyohlar qatqaloq yerni yorib chiqolmay qiynalarkan. Daraxtlardagi kurtaklar ozgina namlik bo'lsaydi, deya osmonga tikilarkan. Shunda ikkinchi o'g'il duo qilarkan. Shovullab iliqqina yomg'ir yog'a boshlarkan. Bolalar yugurishib ko'chaga chiqib, do'ppilarini osmonga otib:

Yomg'ir yog'aloq, echki chaqaloq,

Yomg'ir yog'aloq, unsa tuvaloq,

Bargi shapaloq, -

deb she'rlar to'qishar, ashulalar aytisharkan.

Ana undan keyin olam yashnab, yasharib ketarkan. Kurtaklar oppoq-oppoq gul ocharkan, qirlarda yam-yashil maysalar gurkirarkan. Qip-qizil lolalar adirlarga gilam yoyarkan.

Bu bolalar hozir ham hayot ekan. Ular dunyoni kezib yurisharkan. Qor so'raganga qor, yomg'ir so'raganga yomg'ir yog'dirib berisharkan.

Enajonim ertakni tugatib, deraza tomonga tikilgancha jim bo'lib qoldi. Men ham o'sha tomonga tikilib ancha mahal jim turdim.

Ushbu parchada ham bolalarning ma'naviy dunyoqarashini boyitishga xizmat qiladigan tashbehning bir qancha namunalari mavjud. Bunga misol qilib, qor yog'gandan keyin dalalardagi hosilning mo'l bo'lishi, daryolarda suvlarning ko'payishi, yomg'ir yog'ganda esa turli-xil o't-o'lanlarning ko'kka qarab bo'y cho'zishi singari tabiat hodisalari mahorat bilan tasvirlangan. O'g'illarning qor, yomg'ir, shamol va quyoshga aylanishi esa — bu ularning atrofdagi dunyoga ta'sir qilish, boshqalarga yordam berish va tabiatni tartibga solishdagi kuchini ifodalovchi tashbehlardir. Bu tashbehlarda tabiatning har bir elementi o'zining maxsus rolini o'ynaydi va o'g'illarni o'sha elementlarga o'xshatish orqali, ularning yuksak fazilatlari va o'zaro bir-biriga bo'lgan mehrini ta'kidlaydi. Umuman olganda, bu tashbehlarda tabiat va inson

o'rtasidagi uyg'unlik, ya'ni insonlar va tabiat bir-biriga bog'liq va bir-birini to'ldiradigan mavjudotlar sifatida ko'rsatiladi. Parchada tabiatning go'zalligi, insonlarning mehnatkashligi va saxovatli fazilatlari o'rtasidagi bog'lanish orqali biror bir ezgu maqsadga erishish, yaxshilik va hamkorlikni ilgari surish maqsad qilinadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tashbehlarni o'rgatishning bir qancha foydali tomonlari bor. Tashbehlar nafaqat tilni boyitadi, balki bolalarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi, tasavvurini kengaytiradi va adabiyotga qiziqishini oshiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tashbehlarni o'rgatishning foydali tomonlari sifatida quyidagilarni ko'rsatib o'tishimiz mumkin:

1	Tasavvurni rivojlantiradi	Tashbehlar narsalarni bir-biriga o'xshatib tasvirlash orqali bolalarning tasavvur qilish qobiliyatini kuchaytiradi. Masalan, "yomg'ir shovullab yog'ar" deganda, bolalar yomg'irning kuchli va tinimsiz yog'ishiga oid tasavvurlarini xayollarida gavdalantiradilar. Bu esa bolalar uchun tasavvur qilishni yanada osonlashtiradi.
2	Tilni boyitadi	Tashbehlar o'quvchilarga o'z fikrlarini yanada to'liq va aniq ifodalashni o'rgatadi. Tashbehlar yordamida ular oddiy so'zlarni yanada boy va ma'noli tarzda ishlatishni o'rganadilar.
3	Ijodkorlikni rivojlantiradi	Tashbehlar bolalarda ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi. Ular o'zlarini qanday tasvirlashni va boshqalarga qanday ta'sir

		ko'rsatishni o'rganadilar. Bu esa ularning hikoya yaratish, she'r yozish yoki boshqa ijodiy ishlarda muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi.
4	Badiiy adabiyotga qiziqishni oshiradi	Tashbehtar yordamida bolalar adabiyotning go'zalligini va keng mohiyatga ega ekanligini tushunishadi. Ular o'zlari uchun yangi dunyo yaratish va uni tasvirlashni o'rganadilar. Shu bilan birga, bolalar tashbehtarni o'qish va yozish orqali kitoblarga, she'rlarga va hikoyalarga qiziqishlari ortadi.
5	Tushunishni osonlashtiradi	Tashbehtar murakkab yoki noaniq tushunchalarni anglab olishni osonlashtiradi. Masalan, "yomg'ir tomchilari kabi kichik" yoki "ko'zlari yulduzday porlaydi" kabi tasvirlar yordamida bolalar fikrlarni aniqroq va yorqinroq tasavvur qilishadi
6	Emotsional ta'sirni kuchaytiradi	Tashbehtar orqali bolalar his-tuyg'ularni kuchliroq ifodalashni o'rganadilar. Masalan, "quyoshni ko'rganingizda yurakda ilqlik paydo bo'ladi" kabi tashbehtar, bolalar uchun his-tuyg'ularni tushunish va ularga ta'sir qilishda yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, tashbehtarni o'rgatish bolalar uchun nafaqat tilni rivojlantirish, balki ularning ijodiy fikrlashini, tasavvurlarini, adabiyotga bo'lgan qiziqishlarini va emotsional intellektini oshirishga yordam beradi. Bu esa o'z navbatida

o‘quvchilarning umumiy ta’lim darajasini ham yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/alisher-navoiy-asarlarida-nutq-so-zlash-odobi-masalasi/viewer>
2. [https://uz.wikipedia.org/wiki/Tashbih#:~:text=Tashbih%20\(ara b.,o%CA%BBxshashlik%2C%20umumiylik%20nuqtai%20nazaridan%20qi yoslash.](https://uz.wikipedia.org/wiki/Tashbih#:~:text=Tashbih%20(ara b.,o%CA%BBxshashlik%2C%20umumiylik%20nuqtai%20nazaridan%20qi yoslash.)
3. 3-sinf O‘qish savodxonligi darsligi II bo‘lim. – T.: Novda, 2021. 44-61 b.
4. Husanboyeva Q., Hazratqulov M., Jamoldinova Sh. Boshlang‘ich sinflarda adabiyot o‘qitish metodikasi. – T.: Innovatsiya – Ziyo, 2020
5. Abdullayev K. “Adabiyot o‘qitish metodikasi” fani bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmua.
6. file:///C:/Users/User/Downloads/171-173%20(1).pdf

KICHIK MAKTAB YOSH DAVRIDA DIQQAT VA XOTIRA JARAYONLARI: RIVOJLANISH DINAMIKASI

Go‘zal Rustamova

Namangan davlat pedagogika instituti
Kreativ pedagogika va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

Haydaraliyeva Vaziraxon Egamberdi qizi

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kichik maktab yoshi bolalari uchun ularni diqqatini rivojlantirish va xotirani mustahkamlashning keng xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek kichik maktab yoshi davrida

yosh avlodga turli interfaol metodlar turli interaktiv va innovatsion usullarini qo'llash hamda bugungi kunda barcha pedagoglar oldidagi o'ta mas'uliyatli vazifadir. Maqolada undan tashqari bolalarda diqqat va xotira bilan bog'liq muammolarni aniqlash va ularni korreksiya qilish usullariga bag'ishlangan. U ta'lim jarayonida diqqatni jamlash qiyin bo'lgan bolalar va xotira pasayishi kuzatilgan shaxslar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lib, psixologlar, pedagoglar va ota-onalar uchun tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Diqqat, xotira, bola psixologiyasi, kichik maktab yoshi bolalari, metodlar, korreksiya, interfaol.

Аннотация: В статье рассматриваются общие особенности развития внимания и укрепления памяти у детей младшего школьного возраста. Кроме того, использование различных интерактивных и инновационных методов обучения подрастающего поколения в младшем школьном возрасте является сегодня весьма ответственной задачей для всех педагогов. Статья также посвящена методам выявления проблем с вниманием и памятью у детей и их коррекции. Имеет практическое значение для детей, испытывающих трудности с концентрацией внимания, и лиц с потерей памяти в образовательном процессе, содержит рекомендации для психологов, педагогов и родителей.

Ключевые слова: Внимание, память, детская психология, дети младшего школьного возраста, методика, П.И. Иванов, исправление, интерактив.

Abstract: This article covers the broad features of developing attention and strengthening memory for children of primary school age. In addition, the use of various interactive and innovative methods of teaching the younger generation during primary school age is a very

responsible task for all educators today. The article is also devoted to methods for identifying problems with attention and memory in children and correcting them. It is of practical importance for children who have difficulty concentrating and people with memory loss in the educational process, and contains recommendations for psychologists, educators and parents.

Key words: Attention, memory, child psychology, children of primary school age, methods, P.I. Ivanov, correction, interactive.

Kirish: Hozirgi paytda kichik maktab yoshi bolalarida diqqatni jamlash uni bir joyga qaratish va uni uzoq vaqt davomida ushlab turish mushkul ish hisoblanmoqda. Uni rivojlantirishda va mustahkamlashda ko'p pedagoglar va psixologlar shug'ullanib kelmoqda. Avvalo, biz kichik maktab yoshi davri haqida tohtalib o'tadigan bo'lsak, kichik maktab yoshi-bu bolaning shaxsiy va aqliy rivojlanishida o'ziga xos o'tish davri bo'lib, bu bosqichda asosiy psixik jarayonlar, jumladan, diqqat va xotira jadal rivojlanadi. Ushbu davrda bola maktab hayotiga moslashadi, ta'limiy faoliyatga jalb etiladi hamda mustaqil fikrlash va eslab qolish ko'nikmalarini shakllantira boshlaydi. Diqqat-bu psixik faoliyatning biror-bir ma'lum narsaga yo'nalganligi va jamlanganligi deyiladi. P.I.Ivanovning aytishicha "diqqat deb ongini bir nuqtaga to'plab muayyan bir ob'ektivga aktiv qaratilishiga aytiladi". Bolalarda diqqat ikki turga bo'linadi va ular ixtiyoriy diqqat va ixtiyorsiz diqqat hisoblanadi. Ixtiyoriy diqqat bu unga oldindan maqsad qo'yilgan bo'ladi, ixtiyorsiz diqqatda esa uning aksi ya'ni uning oldiga hech qanday maqsad qo'yilmaydi.

Diqqatning nerv-fiziologik asoslari-odamga har vaqtda ta'sir qilib turadigan qo'zlatuvchilar turlicha reflekslarga sabab bo'ladi. Chunki har qanday refleks organizmning tashqi ta'surotga beradigan qonuniy

javob reaksiyasidir. Buning asosida orientirovka yoki tekshirish deb ataladigan maxsus refleks yotadi. Diqqatning kuchi va barqarorligiga ko'ra odamlarning diqqatlari o'zining kuchi va barqarorligi jihatdan bir biridan farq qiladi. Ayrim odamlarning diqqati kuchli va barqaror bo'lsa, boshqa bir odamlarning diqqati kuchsiz va beqaror bo'ladi. Diqqatning kuchi va barqarorligi deb, odam o'z diqqatini bir narsa yoki hodisaga uzoq muddat davomida muttasil qaratib tura olishiga aytiladi. Kuchsizligi va beqarorligi deb uning askiga aytiladi.

Diqqat ko'lamining kengligi aniq idrok bog'liq bo'lgan xususiyatlardir. Bu asosan bolalarning o'qish faoliyatlari uchun zarur. P.I.Ivanovning fikricha "biz faoliyatimiz jarayonida idrok va tassavur qiladigan har bir narsa har bir hodisa, o'zimiz qilgan ishimiz, o'y va fikrlarimiz diqqatning ob'ekti bo'la oladi".

Xotira-idrok etilgan narsa va hodisalarni yoki o'tmish tajribalarni esda qoldirish va zarur bo'lganda tiklashdan iborat psixik jarayon hisoblanadi. Xotira eng yaxshi damlarni esda olib qoldiradi. U nerv sisitemasi xususiyatlaridan biri bo'lib, tashqi olam voqealarini va organizm reaksiyalari haqidagi axborotlarni uzoq vaqt saqlash va uni ong faoliyatida va xulq, xatti-harakat doirasida takroriy qobiliyatida namoyon bo'ladi. Xotiraning barcha turi bir-biri bilan bog'liq bo'ladi. Psixologiyada bolalarda xotira diqqat kabi ikki turi bilan bir-biridan farqlanadi va ular ixtiyorsiz va ixtiyoriy xotira hisoblanadi. Bu ham huddi diqqat kabi bo'ladi ya'ni ixtiyorsiz xotira oldida maqsad bo'lmaydi, ixtiyoriy xotira oldida esa maqsad bo'ladi. Bolalarga fanda muhimligi jihatdan ixtiyorsiz diqqat va xotiraning ixtiyorsiz turidan ko'ra ixtiyoriy turi samaraliroq hisoblanadi.

Dastlab bolalar ko'proq mexanik yodlash orqali eslab qoladi — ya'ni materialni tushunmasdan, takrorlash orqali o'zlashtiradi. Ammo yosh

ortgani sayin, ayniqsa 2-3-sinflarda, ular mantiqiy yodlash usullarini o'rganadi. Hikoyalar, she'rlar yoki mavhum tushunchalarni bog'liqlikda eslab qolishga harakat qilish, tasavvurlar bilan birgalikda yodlash mantiqiy xotiraning rivojlanishidan dalolat beradi.

Kichik maktab yoshi bolalarida diqqat va xotiraning o'zaro bog'liqliklari haqida aytadigan bo'lsak diqqat va xotira — bu bir-biriga chambarchas bog'liq psixik jarayonlar. Bola qanday darajada darsga diqqat qaratgan bo'lsa, materialni eslab qolish darajasi ham shunga mos bo'ladi. Shu sababli, o'qituvchi va ota-onalarning asosiy vazifalaridan biri — bolada diqqatni boshqarish, to'g'ri yo'naltirish, diqqatni jalb etuvchi uslublardan foydalanish orqali xotirani samarali rivojlantirishga erishishdir.

Boshlang'ich sinflarda diqqat va xotiraning rivojlanishi uchun turli metodlar va yo'llardan foydalansa bolada rivojlanish kuchli bo'ladi.

Ya'ni:

- O'yin va faoliyat – didaktik o'yinlar, rol o'ynash faoliyati bolada psixik jarayonlarni faollashtiradi.
- Ta'lim metodikasi – interaktiv metodlar, jonli misollar, vizual vositalar bolada mantiqiy tafakkur va xotirani rag'batlantiradi.
- Oilaviy muhit – mehrli, ijobiy muhit bolada psixologik barqarorlikni ta'minlaydi va aqliy jarayonlarni qo'llab-quvvatlaydi. Huddi shu usullardan foydalansak bolada rivojlanish kuchayadi va tezlashadi.

Hozirgi kunda bolalar uchun kerakli metodlar juda ko'p desak adashmaymiz va bular o'z kuchi va samarasini foydalangan pedagoglarda ko'rsatib kelmoqda.

Xulosa: Xulosa qilib atadigan bo'lsam kichik maktab yoshi — bolalik davrining eng mas'uliyatli va serjilo bosqichlaridan biridir.

Aynan shu davrda diqqat va xotiraning asosiy poydevori qo'yiladi. To'g'ri tashkil etilgan o'quv-tarbiyaviy muhit, bolaning psixologik holatini e'tiborga olgan holda amalga oshirilgan yondashuvlar kelajakda mustahkam bilim va yuksak intellektual salohiyatga zamin yaratadi. Bundan tashqari bolaning qiziqishlarini ham inobatga olgan holda bolalar bilan ishlasak u ham o'z samarasini ko'rsatadi va rivojlanish dinamikasi ortib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Nishonova Z.T., Alimova G.K. Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi T: TDPU 2017-264 b.
2. G'oziyev Ontogenez psixologiyasi Nazariy-eksperimental tahlil T: Noshir 2010-356 b.
3. Kamolova, A. O. Q., & Rustamova, G. Z. X. Q. (2025). Pedagoglar faoliyati jarayonida salomatlik madaniyatining ahamiyati va o'рни. *Science and Education*, 6(2), 329-333.
4. Rustamova, G. Z. X. Q., & Kamolova, A. O. Q. (2025). Nosog'lom oila muhitida voyaga yetayotgan bolalarda ijtimoiy adaptatsiya muammosining psixologik xususiyati. *Science and Education*, 6(2), 301-305.
5. Rustamova, G. X. Q. (2025). Oilaning tarixiy rivojlanishi va bola tarbiyasidagi ijtimoiy psixologik o'рни. *Science and Education*, 6(3), 205-208.
6. Rustamova, G. X. Q. (2025). Noto'liq oilaning jamiyatdagi o'рни va psixologik ta'siri. *Science and Education*, 6(4), 265-269.

PRAGMATIC COMPETENCE IN ENGLISH LANGUAGE LEARNERS: A SOCIOLINGUISTIC PERSPECTIVE

Abdurakhmonova Muslima Fazliddin kizi

Uzbekistan State World Languages University

abdurakhmonovamuslimakhon@gmail.com

Abstract: This article examines the concept of pragmatic competence in English language learners, focusing on how sociolinguistic factors influence learners' ability to interpret and produce contextually appropriate language. The study evaluates strategies for teaching pragmatics in ESL/EFL settings and considers cultural influences on speech acts, politeness, and implicature.

Keywords: Pragmatic Competence, Sociolinguistics, Speech Acts, ESL, Politeness Theory.

Introduction

In the field of second language acquisition, pragmatic competence is increasingly recognized as a critical component of communicative competence. Pragmatic competence refers to the ability to use language appropriately in social contexts, considering cultural norms, politeness expectations, and implied meanings. Many English language learners (ELLs) may achieve grammatical accuracy yet still face miscommunication due to a lack of pragmatic awareness. This paper examines the development of pragmatic competence among English learners and emphasizes its significance in ESL/EFL education.

Theoretical Framework

Several theories underpin pragmatic competence. Grice's Cooperative Principle outlines how speakers rely on maxims of quality, quantity, relevance, and manner. Leech expanded this with a Politeness Principle that explains how speakers mitigate face-threatening acts.

Brown and Levinson's politeness theory further distinguishes between positive politeness (expressing solidarity) and negative politeness (showing respect for autonomy). These theories provide the foundation for analyzing speech acts such as requests, refusals, compliments, and apologies. Interlanguage pragmatics studies how second language learners develop these skills over time, often showing cross-linguistic influence from their native languages.

Methodology

The research employed a mixed-methods design. Twenty intermediate Uzbek EFL learners participated in role-play tasks, discourse completion tests (DCTs), and classroom observation over a 6-week period. The role-plays simulated real-life situations like ordering food, declining invitations, and asking for help. Their responses were evaluated for directness, politeness strategies, and adherence to target language norms. Teachers were interviewed to gather insight into instruction methods and challenges in teaching pragmatics. Quantitative data were analyzed using SPSS for frequency patterns, and qualitative data were thematically coded.

Findings

The results revealed consistent challenges in indirect speech act production. Learners frequently used direct forms (e.g., 'Give me water') in contexts requiring more polite requests (e.g., 'Could I have some water, please?'). Apologies and refusals were also often incomplete or overly formal. Cultural norms influenced their choices, with some students perceiving indirectness as insincerity. Teachers reported limited materials and insufficient training for pragmatic instruction. However, when learners received explicit instruction and feedback, they showed

measurable improvement in using hedging, softening devices, and appropriate register.

Teaching Implications

Given the importance of pragmatics, ESL/EFL curricula should integrate explicit instruction on speech acts, politeness strategies, and cross-cultural communication norms. Role-playing, watching authentic media, and analyzing dialogues can help learners understand context-sensitive language use. Teachers should be trained in interlanguage pragmatics to identify learners' needs and tailor instruction accordingly. Materials development should include corpus-informed dialogues that reflect real-life interactions rather than artificial textbook examples.

Conclusion

Pragmatic competence is vital for effective communication in English. Without it, even grammatically correct speech may lead to misunderstanding. This study confirms the need for comprehensive pragmatic training in language education, especially in contexts like Uzbekistan where exposure to authentic English is limited. Future research could explore longitudinal development of pragmatic skills and the role of digital tools in teaching pragmatics.

References:

1. Kasper, G., & Rose, K. R. (2002). Pragmatic Development in a Second Language. Blackwell.
2. Thomas, J. (1983). Cross-cultural Pragmatic Failure. *Applied Linguistics*, 4(2), 91-112.
3. Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. Longman.

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: CLIL METODI

Abduraxmonova Masturaxon Ma'murjon qizi

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish yo'nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Shahlo Karimjonova Ravshanjonovna (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy tillarni o'qitishda zamonaviy yondashuvlardan biri bo'lgan CLIL (Content and Language Integrated Learning) metodi haqida so'z boradi. Mazkur yondashuv xorijiy tilni o'rganishni fan bilimlari bilan birlashtirishga asoslanadi. CLIL metodi ta'lim jarayonini interaktiv va samarali qilish bilan birga, o'quvchilarning til ko'nikmalarini va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Maqolada metodning asosiy tamoyillari, afzalliklari, kamchiliklari hamda uni muvaffaqiyatli qo'llash uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar yoritilgan. CLIL o'quvchilarning muloqot qilish, madaniyatlararo tushunchalarini kengaytirish va xalqaro talablar darajasida bilim olishlariga yordam beruvchi innovatsion yondashuv sifatida taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: CLIL metodi, zamonaviy yondashuvlar, xorijiy tillarni o'qitish, integratsiyalashgan ta'lim, muloqot ko'nikmalari, tanqidiy fikrlash, interaktiv ta'lim, madaniyatlararo tushuncha, fan va til integratsiyasi, innovatsion ta'lim usullari.

Abstract: This article is about the CLIL (Content and Language Integrated Learning) method, which is one of the modern approaches to teaching foreign languages. This approach is based on combining foreign language learning with scientific knowledge. The CLIL method develops students' language skills and critical thinking skills while making the learning process interactive and effective. The article describes the main

principles, advantages, disadvantages of the method, as well as the conditions necessary for its successful use. CLIL is presented as an innovative approach that helps students to communicate, expand their intercultural understanding and acquire knowledge at the level of international standards.

Keywords: CLIL method, modern approaches, teaching foreign languages, integrated education, communication skills, critical thinking, interactive education, intercultural understanding, science and language integration, innovative educational methods.

Абстрактный: Эта статья посвящена методу CLIL (Content and Language Integrated Learning), который является одним из современных подходов к обучению иностранным языкам. Этот подход основан на сочетании изучения иностранного языка с научными знаниями. Метод CLIL развивает у учащихся языковые навыки и навыки критического мышления, делая процесс обучения интерактивным и эффективным. В статье описаны основные принципы, преимущества, недостатки метода, а также условия, необходимые для его успешного использования. CLIL представлен как инновационный подход, который помогает студентам общаться, расширять межкультурное понимание и приобретать знания на уровне международных стандартов.

Ключевые слова: Метод CLIL, современные подходы, обучение иностранным языкам, интегрированное образование, коммуникативные навыки, критическое мышление, интерактивное образование, межкультурное понимание, интеграция науки и языка, инновационные методы обучения.

Bugungi kunda xorijiy tillarni o'rganish zamon va makon talabidan kelib chiqqan holda ta'limning ajralmas qismiga aylanib ulgurgan. Chet

el mamlakatlari bilan olib borilayotgan iqtisodiy, siyosiy, ta’lim va turizm sohasida olib borilayotgan aloqalar chet tillarni o’rganishga bo’lgan ehtiyojning oshishiga asosiy sabab sifatida keltiriladi. Bugungi kunda xorijiy tillarni o’qitishda innovatsion texnologiyalar va yondashuvlardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim vositalaridan hisoblanadi. Xorijiy tillarni o’qitishda zamonaviy yondashuvlar tillarni o’rganishni samarali va qiziqarli qilishda, o’qituvchi va o’quvchilar uchun akademik muhit yaratishda yordam beradi. Bunda asosiy mas’uliyat o’qituvchi zimmasi yuklanadi ya’ni o’qituvchi ta’lim berish jarayonida ijodkor, izlanuvchan bo’lishi lozim. Ta’limda zamonaviy va an’anaviy metodlar juda ham ko’p bo’lib, ulardan biri zamonaviy texnologiyalar orqali darsni mazmunli va qiziqarli muhitda olib borish hisoblanadi. O’quvchilar o’quv metodlarini o’zlashtirish, mavzuni tushunish, mavzularni kitoblardagi hikoya, mashqlardan tashqari videodarslar, kinofilmlar(o’tilayotgan mavzuga oid syujetlari bor bo’lgan) orqali bilimlarini mustahkamlashlari kerak. Shuningdek, zamonaviy, jahon standartlariga mos bilim va ko’nikmalarni egallashda jahonning ilg’or va tajribadan o’tgan usullarning milliy o’qitish tizimiga joriy etishdagi samarali natijalarni ham aytib o’tish lozim. Shunday sifatli va samarali mexanizmlardan biri metodlarda biri CLIL metodi hisoblanadi. CLIL so’zi inglizcha Content Language Integratsion Learning so’zining qisqartmasidan olingan bo’lib, bunda:

Content – “fan”, “soha”, “mavzu”

Language – “til”

Integratsion – “integratsiya, aloqadorlik”

Learning – “o’rganish” degan ma’nolarni bildiradi.

Ushbu metod o'rganilayotgan yangi mavzuni (har qanday sohaga oid), fanni, sohani xorijiy tilda o'rganishni talab qiladi. CLIL intellektual, kamida bilingual (ikki tilli) o'qituvchi va o'quvchilarni yetishtirib berishni asosiy yo'li hisoblanadi. CLIL metodi o'qituvchi va o'quvchilarda kommunikativ salohiyatni rivojlantirishdan tashqari mavzuni bir paytning o'zida ham xorijiy, ham o'z ona tilida o'zganishni taklif qiladi. Shuningdek, bu metod o'quvchilarning xorijiy tilni real vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi va fan bilimlarini chuqurlashtirishga yordam beradi. CLIL o'quvchilarni ikki yo'nalishda bir vaqtning o'zida rivojlantirib, ularning muloqot qilish qobiliyatini oshiradi, madaniyatlararo tushuncha va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, o'rganuvchining chet tilini o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi. Ingliz tili ushbu metodning asosi sifatida olingan holatlarda o'quvchi doimiy ingliz tilini eshitishi, o'qishi, yozishi, gapirishi orqali tilni ham darslar davomida ham, kundalik hayotida qo'llay oladi. Shu asosida yangi mavzu bo'yicha ,qolaversa, matematika, tarix, geografiya, adabiyot va boshqa yo'nalishlarda ma'lumotlar olish, izlash, o'qish, tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish imkoni paydo bo'ladi. CLIL metodida talqin qilayotgan yana bir jihat bu xorijiy tilda mavjud, lekin til o'rganuvchilar orasida kam ishlatiladigan – passiv so'zlarni aktiv so'zlar sifatida ishlatish hisoblanadi. Aktiv so'zlar barcha til o'rganuvchilar tomonidan tez-tez foydalanilib, tushinish va qo'llashga oson hisoblanadi. Passiv so'zlar ham shunday jamiyatda keng ishlatilishi orqali aktiv lug'atlar qatoriga o'tishi mumkin. Xorijiy tilni o'rganishda ham o'z ona tilimizdagi so'zlarning tarjimasini yozish, ularda muloqotda foydalanish orqali ham til o'rganishni rivojlantirish, ham fanga oid so'zlarni amalda qo'llay olish qobiliyati shakillanib boradi. Umumiy qilib aytganda, CLIL o'quvchilarga xorijiy tilni faqatgina muloqot vositasi

sifatida emas, balki bilim olish va jahon tajribasini o'rganish vositasi sifatida ham qo'llashga imkon beradi. Masalan, geografiya darsida iqlim o'zgarishi mavzusini xorijiy tilda o'rgatish orqali o'quvchilar nafaqat yangi bilimlarni o'zlashtiradi, balki tilga oid lug'at boyligini oshiradi. Tabiiyki, bunday holatda o'quvchi ushbu mavzuga oid so'zlarni shunchaki yodlab foydalanadigan o'quvchilardan samaraliroq o'rganadi va foydalanadi.

CLIL metodining afzalliklari orasida til va fan bilimlarini birgalikda rivojlantirish, dars jarayonining interaktiv va qiziqarli bo'lishi, o'quvchilarning muloqot qilish va madaniyatlararo tushunchalarini kengaytirish kiradi. Ammo bu metod o'qituvchilardan yuqori malaka va maxsus tayyorgarlikni talab qiladi, chunki o'qituvchi fanni ham, xorijiy tilni ham mukammal bilishi kerak. Standartlarga mos keluvchi yetarli va malakali kadrlarni tayyorlash vaqt va moliyaviy ta'minotni talab qildi.

Shuningdek, CLIL uchun maxsus dars materiallari va resurslar zarur bo'lib, ularning yetishmovchiligi ayrim hollarda muammolarga olib kelishi mumkin. Ushu metoddan keng foydalanish uchun darslik va o'quv qo'llanmalarini yangidan ishlab chiqish kerak bo'ladi. Qolaversa, o'zlashtirish biroz qiyinlashadi, chunki o'quvchi nafaqat fanni, balki tilni ham mukammal bilishi lozim, bu esa ayrim o'quvchilarning qoniqarli bilim ola olmasligiga olib keladi, Yana bir salbiy jihat sifatida qaraladigan tomoni bu baholash tizimi hisoblanadi. Aytaylik, fanni chuqur o'rgangan, lekin til bilish ko'nikmasida muammosi bor yoki aksincha fanni yaxshi o'zlashtirmagan-u til bilish imkoniyatlari keng bo'lgan o'quvchilarning baholar reytingida noroziliklar kelib chiqishi mumkin. Shunday ekan, ushbu tizimga o'tishdan avval bosqichma-bosqich mukammal reja tuzilishi lozim. Biroq, CLIL metodidan to'g'ri

foydalanilgan taqdirda, u o'quvchilarning til va fan o'rganishga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi va ularni global talablar darajasida tayyorlashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, metodning muvaffaqiyati o'qituvchining malakasiga, darslarni to'g'ri rejalashtirishga va resurslarning yetarli bo'lishiga bog'liq. CLIL metodi orqali ta'limni interaktiv shaklda tashkil etish va xorijiy tilni o'quv fanlari bilan bog'lab o'rgatish bugungi globallashtirgan dunyoda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini xalqaro talablar darajasida shakllantirish uchun samarali vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Wikipedia.uz
2. www.ziyo.uz
3. 2. M.Xoldorova, N.Fayziyeva, F.Rixsittilayeva. Chet tilini o'qitishda yordamchi vositalardan foydalanish. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU. 2018.
4. M.F.Qurbonova, Individual ta'lim – innovatsion o'qitish usuli. Academic Research in Educational Sciences, Volume 4, Issue 3, 2023. – B. 394-399.
5. 1. Tajibayeva, D. (2023). CLIL va MINT: Boshlang'ich ta'limda xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy kontsepsiyasi. O'zbekistonda xorijiy tillar, №6 (53).
6. Abdinazarov, X. (2018). Texnikaga oid leksikani boyitishda CLIL yondashuv. O'zbekistonda xorijiy tillar, №1 (20).
7. Axmadjonov, A., & Sultonova, G. (2024). "Content and Language Integrated Learning" (CLIL) metodining ingliz tilini o'qitishda qo'llanilishi. Qo'qon universiteti xabarnomasi, Vol. 13.

8. Tursunova, K. U. (2024). CLIL metodikasi orqali talabalar nutqini rivojlantirish texnologiyalari. Zamonaviy ilm-fan va ta'lim: muammo va yechimlar.

9. Ibragimov, S. (2024). Content and Language Integrated Learning (CLIL) method and its merits and demerits. Golden Brain, Vol. 2, No. 7, 22–27.
<https://webgoldenbrain.com/index.php/gb/article/view/144>

O‘ZBEKISTONDA PSIXOLOGIYA SOHASI RIVOJLANISHIDA SHARQ ALLOMLARINING O‘RNI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Ravshanov Sobir Abdumalik o‘g‘li

Guliston davlat universiteti o‘qituvchisi

sobirravshanov3@gmail.com

Botiraliyeva Ruxshona Nazirjon qizi

Guliston davlat universiteti

psixologiya yo‘nalishi talabasi

botiraliyevvaruxshonaxon05@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolda sharqda psixologiya rivojlanishi jumladan IX-XII asrlarda psixologiya fan sifatida hissa qoshgan buyuk mutaffakirlar haqida so‘z boradi. O‘zbekistonda sharq allomalarining: Abu Ali ibn Sino, Imom Moturdiy ,kabi buyuk mutaffakirlarimiz psixologiya sohasiga qoshayotgan hissalar haqida malumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: qomusiy olim, pedagogik tamoillar, rostgo‘ylik, savodxonlik, ta’lim-tarbiya, ilm-fan, kamolot, mehr-muhabbat, to‘g‘ri, fiqh, kalom.

Аннотация: В статье рассматриваются великие мыслители, внесшие вклад в развитие психологии на Востоке, в том числе психологии как науки в IX-XII веках. Приводится информация о вкладе наших великих мыслителей Востока в Узбекистане, таких как Абу Али ибн Сино, Имам Матурди, в область психологии.

Ключевые слова: энциклопедический ученый, педагогические принципы, честность, грамотность, образование, наука, совершенство, любовь, истина, юриспруденция, калам.

Abstract: This article discusses the great thinkers who contributed to the development of psychology in the East, including psychology as a science in the 9th-12th centuries. Information is provided about the contributions of our great thinkers of the East in Uzbekistan, such as Abu Ali ibn Sino, Imam Maturdi, to the field of psychology.

Keywords: encyclopedic scholar, pedagogical principles, honesty, literacy, education, science, perfection, love, truth, jurisprudence, kalam.

Psixologiyaning fan sifatida yurtimizda rivojlanish tarixiga e'tibor beradigan bo'lsak shuni ta'kidlash lozimki, u oxirgi o'n yilliklar mobaynida shakllanmoqda, xolos. Lekin tarixan, umuman psixologiyaning O'zbekiston hududida shakllanishini tahlil qilinsa, uning diniy-falsafiy olimlar va qarashlar tizimida o'ziga xos tarzda shakllanib qolganini ko'rish mumkin. Chunonchi IX-XII asrlarda mamlakatimiz hududida psixologiya fani rivojlanishida buyuk olimlar Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Farobiy, Imom Moturdiy boshqalar o'z qarashlarida ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy adolat va shaxsning o'ziga xosligi kabi g'oyalarni keng tashviqot qilganlar. Lekin tarix bizga shundan darak beradiki, yaxlit, sistematik ijtimoiy psixologik qarashlar sistemasi umuman bo'lmagan.

Ibn Sino tarbiya masalalariga ham alohida to'xtalib o'tgan va tarbiyada suhbat metodini qo'llashni taklif etgan. Bolalarni tarbiyalashda va o'qitishda jamoa yoki guruhlar tashkil etib tarbiyalansa, bilim, ko'nikma berilsa, ularda moslashish, bir- biriga hurmat ko'rsatish, keraksiz odatlarni yo'qotish, bilimga tashnalik, mehr-muhabbat hissi, bir biriga hurmat e'tibori oshadi deb ta'kidlaydi. Tarbiya metodlaridan oila tarbiyasi, oilada bola tarbiyasini oshirishda muhim psixologik regional xususiyatlarni qo'llash muhimligini ta'kidlaydi.

Ibn Sino "Axloq qonuni" asarida shaxs xarakterining umumiy xususiyatlarida salbiy va ijobiy sifatlarning paydo bo'lish sabablarini ochib bergan. Olim bu asarida ijobiy va salbiy sifatlarni odat va davlat zodagonlarining ta'sirida paydo bo'lishini ko'rsatadi. Ibn Sino o'z asarlarida adolat, saxovat, sabr-toqat, mas'uliyat, vafo, vazminlik, hayo va boshqa fazilatlarga izoh beradi. Uning fikricha, ilimli odam har jihatdan halol bo'lishi va boshqalarga xushmuomalalik bilan munosabatda bo'lishi kerak. U o'z foydasiga hayot lazzatlaridan voz kechishni ayniqsa muhim deb bildi. Adolat, poklik kabi ijobiy fazilatlarga izoh berib, qo'rquv, ikkiyuzlamachilik, baxillik, o'g'irlik, firibgarlik kabi salbiy kamchiliklarni ham ochib beradi. Ibn Sino o'z asarlarida odamlar o'rtasidagi do'stona munosabat va do'stona munosabatga alohida e'tibor beradi, pastkashlik odamlarni do'stlashishga to'sqinlik qiladi, deb hisoblaydi. Uning asarlarida do'stlarga mehribon bo'lish, yordamini ayamaslik va do'stlarining kamchiliklaridan qaytmaslik, ulardan xalos bo'lish kabi tushunchalar ochib berilgan.

Ibn Sino tarbiyaviy dasturga asoslanib, do'stlikning 3 turini ajratib ko'rsatgan: birinchidan, inson qanchalik qiyin bo'lmasin, do'stini tashlab ketmaslikka harakat qiladi; ikkinchidan, mafkuraviy do'stlik, ya'ni umumiy manfaatlarga ega bo'lgan odamlar o'rtasidagi do'stlik;

uchinchidan, foyda va manfaatdan kelib chiqadigan do'stlikdir. Olim haqiqiy do'stni oynaga qiyoslaydi, chunki ko'zgu insonning haqiqiy haqiqatini ko'rsatadi.

Ibn Sino insonga xos psixologik jixatlari shuningdek, temperament va inson xarakteri haqida o'z fikr-mulohazalarini o'z talimotini ishlab chiqqan. Shu munosabat bilan olim shaxs xarakterini shakllantirishga yordam beruvchi odatlar, iroda, temperament, shuningdek, tashqi ijtimoiy sharoitlar kabi omillarni o'rganadi. Qadimgi an'analardan, xususan, shaxsning shakllangan xarakterini o'zgarmas deb hisoblagan Arastuning psixologik ta'limotidan farqli o'laroq, Ibn Sino bu muammoning boshqacha yechimini taklif qiladi.

Abu Ali ibn Sino kamolotga erishishning birinchi mezoni ma'rifatni egallashga da'vat etadi. Chunki ilm-fan insonga xizmat qilib, tabiat qonunlarini ochib avlodlarga yetkazishi kerak. Bu maqsadga erishish uchun insonda shu narsaga shijoat bilan mukammallik bilan yondashishi va bu narsa past nazarda qaramasligi kerak va bunday qiyinchiliklarga bardosh berishi kerak hech qachon qo'rqmasligi kerak, o'xshaydi deb emas o'xshaydi deb harakat qilishi kerak shundagina mukammal bo'ladi deydi.

O'rta asrlarda O'rta Osiyoda qator olimlar, mutafakkirlar yashab ijod etgan. Ular faqat dinga talluqli fanlardangina rivojlanib qolmasdan, ilm-fanning shunday sohalari: riyoziyot, falsafa, astranomiya, meditsina, pedagogika, anatomiya, etikaestetika va psixologiya fanlari bo'yicha butun jahon tan oladigan darajada ilmiy asarlar yaratgan.

Imom Abu Mansur Muhammad ibn Muhammad ibn Mahmud Moturudiy – imom, fiqh olimi, kalom ilmining moturudiylik oqimi asoschisi. Samarqandda tug'ilib, o'sib, ta'lim olib, ijod qilib, shu yerning o'zida hijriy 333-yilda vafot etgan.

Moturudiy- Samarqanddagi qishloqlardan birining nomi bo'lib, Arabcha “ما طرود” ya'ni „nima deysan“ so'zidan olingan. Shayx Abu Mansur kalom ilmiga ruju qilgan paytlarida shogirdlari ko'payib ketgan va ular o'zaro bahs qilganlarida bir-birlariga arab tilida ko'pincha “Moturid?” deb murojaat qilganlar. Shu so'z ko'pchilik qulog'iga tez-tez chalinavergach, Shayx shogirdlarini moturidiylar, qishloq nomini esa Moturid deb atay boshlaganlar (Zarnujiy. “Ta'lim al-muta'allim” sharhi).

Imom Abu Mansur Moturudiy hanafiy bo'lib, Imom A'zamning shogirdlari imom Muhammad ibn Hasan rahmatullohi alayhning ikki vosita ila shogirdlari bo'lgan. Ya'ni u kishining ustozlari imom Muhammadning shogirdlari bo'lgan. Imom Abu Mansur Moturudiy rahmatullohi alayh fuqarolar va muhaddislar chaqirgan narsaga chaqirgan. U kishi juda ham mashhur bo'lib, Movarounnahrda barcha unga murojaat qilgan. Ular u kishidan fiqh, usulul fiqh va boshqa diniy ilmlardan ta'lim olganlar.

Imom Moturidiyning qalamiga mansub asarlarning soni o'n beshtaga yetib qoladi. Tarixiy manbalarda Moturidiyning ko'plab asarlari haqida ma'lumotlar yetib kelgan. Ularda ta'kidlanishicha, Moturidiy uch yo'nalish: kalom, tafsir va fiqh bo'yicha asarlar yozgan Tafsirga oid “Ta'vilotu ahlis-sunna”

Kalomga oid “Kitob at-tavhid” (Tavhid kitobi), „Rad usul al-xamsa” (Besh usulga raddiya), “Radd al-Amamiyya li-ba'd ar-ravafid” (Imomiylarning ba'zi rofidiyilarga raddiyasi), “Rad alal Qaramita” (Qarmatiylarga raddiya).

Fiqhga oid “Ma'xaz ash-shara'i fi-l-fiqh” (Fiqh ilmida shar'iy manbalar), “Al-jadal fiy usul al-fiqh” (Fiqh ilmi asoslari xususida munozaralar)

Uning boy ilmiy merosidan faqat uch dona asari bizgacha yetib kelgan. Bular *"Ta'vilotu ahlis-sunna"*, *"Kitob at-tavhid"* va *"Kitobul maqolat"* asarlaridir. Imom Abu Mansur Moturudiy rahmatullohi alayh usul bo'yicha *"Kitobul Jadal"*ni va fiqhda „Ma'oxizush-shariy'at“ni taklif qilganidan keyin shuhrati yana ham oshib ketdi. Shundan keyin ilmi kalomda shuhrat qozonib, Xuroson ahli ushlagan mazhab sohibiga aylandi. Imom Abu Mansur rahmatullohi alayhning aqiydadagi mazhabib Aulhasan Ash'ariyning mazhabiga teng bo'ldi.

Xulosa. O'zbekistonda psixologiya faning rivojlanishiga sharq allomalarimizning qoldirgan chuqur ilmiy me'roslari muhim poydevor bo'lib xizmat qilmoqda. Bugungi kunda allomalarimizning ilmiy g'oyalari va farazlari psixologiyada keng ko'lamda qo'llanib kelajak yoshlarning ruhiy va jismoniy salomatligini ta'minlashda ahamiyatga ega bo'lib kelmoqda. Shunday tadbqiq etish orqali ham bugungi kunda psixologiya sohasi jadal rivojlanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Zununov A. Pedagogika tarixi. Toshkent-2004.
2. Qurbonov M. Ijtimoiy pedagogika. Toshkent, 2003
3. Ravshanov, S. A., Ergashev, M. M., & Rustamova, M. T. (2025). TA'LIM JARAYONIGA RAQAMLI VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI. Mahalliy va xalqaro konferensiyalar platformasi, (1), 277-283.
<https://confpro.uz/index.php/conference/article/view/42>
4. Abdimalik o'g'li, R. S. (2025, March). PSIXOLOGIK TAHLILNING DRAMATURGIK USULI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 3, pp. 3-6).

5. Istamovna, D. D., & Abdimalik o'g'li, R. S. (2025). IJTIMOIIY TARMOQLARNING IJOBIY VA SALBIY TARAFLARI. ИКРО журнал, 14(02), 26-31.

<https://worldlyjournals.com/index.php/IFX/article/view/9945>

6. Abdimalikovich, R. S. (2024). XXI ASRDA O 'ZBEKISTON PSIXOLOGIYASINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI. TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI, 1(2), 7-12.

7. Karshiyeva, Y., & Ravshanov, S. (2023). HISTORY OF EMERGENCE AND FORMATION OF SCIENTIFIC SCHOOLS IN UZBEKISTAN PSYCHOLOGY. Science and innovation, 2(B6), 198-201.

<https://scientists.uz/view.php?id=4845>

8. Saboxat, S., & Abdimalik o'g'li, R. S. YIGITLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI.

9. <https://inlibrary.uz/index.php/igro/article/view/73134>

AMIR TEMUR DAVLAT BOSHQARUV TIZIMI

Nabijonov Umidjon Abdug'ani o'gli

UBS Tarix yo'nalishi 2-kurs talabasi

E-mail: umidjonkak@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Amir Temur davridagi davlat boshqaruv tuzimida markazlashgan va qat'iy tartibga asoslangan boshqaruv va hokimiyatini mustahkamlash uchun qat'iy intizom, harbiy kuch va adolat prinsiplariga tayanishi, davlat boshqaruvida "Temur tuzuklari" o'rin, davlat siyosati, soliqlar, harbiy xizmat va sud ishlarining asosiy tamoyillari haqida so'z boradi.

Kalit soʻzlar: Devon, dargoh, tuzuklar, sayyidlar, raiyat, sipohiy, dirham va dinor, muhaddislar, voqeanavis.

Oʻzbekiston Respublikasi birinchi prezidenti Islom Abdugʻaniyevich Karimov 1998-yilda tarixchi olimlar bilan boʻlgan uchrashuvda, ularga muhim topshiriq beragan boʻlib, yurtimiz tarixini yangitdan yozish, tarixga obektiv nazar tashlash hamda Sovet hukumati davrida yoʻqqa chiqarilgan oʻtmishimizni qayta mustaqillik gʻoyalari asosida yozish vazifasi topshirildi. Bunda yurtimiz tarixida oʻchmas iz qoldirgan ajdodlarimiz xotiralarini abadiylashtirish masalasiga alohida eʼtibor qaratildi.

Bu ulugʻ bobolarimiz orasida ona tuprogʻi, mehnatkash xalqini jahonga mashhur qilgan buyuk Sohibqiron Amir Temur siymosi alohida oʻrin tutadi. Amir Temur avvalo qudratli davlat qurgan. Davlat kuchli boʻlmasa, manaviy va moddiy meros ham, tarixiy yodgorliklar ham boʻlmasmidi. A. Saidovning “Amir Temur oʻz davlatini har qanday kutilmagan voqealardan saqlashni, himoya qilishni bilgan. Davlatini kuchli va mustahkam, xalqini baxtli va uning hayotini farovon qilishni uddalay olgan. U oʻz oldiga qoʻygan maqsadlariga qatʼiylik bilan erishgan. Shuning uchun ham u oʻsha davrda dunyodagi eng kuchli saltanatga ega boʻlgan” – deya taʼkidlab oʻtgan [1. 48].

Amir Temur va Temuriylar davlatini boshqaruv tizimini oʻrganish orqali vatanimizni hoziri va kelajakdagi manaviyati va iqtisodiyotini yuksaltirish hammamizning birdek burchimizdir. Sohibqiron Amir Temurning davlat boshqarish va idora qilish haqida bunday siyosiy va iqtisodiy qarashlari asrlardan asrlarga oʻtkanda ham oʻz ahamiyatini yoʻqotmadi. Xaqli ravishda eʼtirof etish kerakki, jahonning juda koʻp davlatlarining hukmdorlari undan davlatni boshqarishda dastur amal qilib belgilab olishgan. Sharofiddin Ali Yazdiyning “Zafarnoma” asarida

Amir Temur haqida shunday deydi: “Amir Temur Adolatni nihoyatda yaxshi ko‘rardi, shu sababli ham uning saltanatida birorta inson behuda ranjitilmagan, zulm ko‘rmagan. U ilm – fanni ham, ilm ahlini ham hurmat qilar, eng ezgu maqsadi esa butun saltanatida madaniyat va san’atning gurkirab yashnashiga erishish edi. Uning oliyjanoblighi bisyor va bisyor xollarda namoyon bo‘lmishkim, alar haqida so‘ylab o‘tirishning o‘rni emasdur”.

Amir Temur o‘zining “Temur tuzuklari” asarida shunday yozadi: “O‘zga mamlakatlarni zabt etish, ularni idora qilish, g‘anim lashkarlarini sindirish, dushmanni tuzoqqa tushurish, muholifatlarni ko‘nglini ovlab do‘stga aylantirish, do‘st-dushman orasida muomila, murosayu-madora qilish xususida ushbu tadbir va kengashlarni qo‘lladim. Pirim Zayniddin Abubakr Taybodiy menga yozadilarki, “Abulmansur Temur, saltanat ishlarida to‘rt narsaga amal qilgan, ya’ni: 1) kengash, 2) Mashvaratu maslahat, 3) qat’iy qaror, tadbirkorlik va xushyorlik 4) Ehtiyotkorlik. Chunki kengash va mashvaratsiz saltanatni barcha qilgan ishlari va aytgan gaplari notog‘ri bo‘lgan joxil odamga qiyos qilish mumkin: uning aytgan so‘zlari va qilgan ishlari boshqa pushaymonlik va nadomat keltirgay. Shunday ekan, saltanat boshqarishda mashvaratu – maslahat va tadbirkorlik bilan ish yurgizgin, toki oqibatda nadomat chekib, pushaymon bo‘lmaysan” [2. 48].

Bularning birinchisi yer soliqlarini, ko‘proq chegara bojini undirish hamda mirshab ishlarini boshqargan. Ikkinchisi askarlarning maoshi, ozik-ovqat va boshqa ta’minotlar bilan shug‘ullangan. Uchinchisi, askar shaxslariga, ularning lavozim-u mansablarga tayinlanishiga hamda meros ishlariga qaragan. To‘rtinchisi, hoqon saroyining harajatlarini boshqargan. Ulug‘ amaldorlar o‘z vazifalarini bajargan paytda, soliqlar yig‘ish vaqtida yumshoq muomala kilishlari shart bo‘lgan[3. 39.]

Sohibqiron "Tuzuklar"da hukmronlik davomida o'n ikki qoidaga amal qilganligini ta'kidlab o'tgan: "Ushbu o'n ikki narsani o'zimga shior qilib olganligim uchun to'la mustaqillik bilan saltanat taxtiga o'tirdim. O'z tajribamdan sinab bildimki, agar qaysi bir podshoh, shu o'n ikki narsaga ega bo'lmas ekan, saltanatdan bebahra qolur". Bular quyidagilardan iborat:

1. Islom dini va shariat qonun- qoidalariga rioya qilishi, uni qo'llab quvvatlash.
2. Saltanatning ustunlarini tashkil etgan o'n ikki tabaqa va toifadagilar bilan bamaslahat ish ko'rish, siyosat yurgizish.
3. Maslahat, kengash, tadbirkorlik, faollik va hushyor – ehtiyotkor bo'lish.
4. Davlat ishlarini saltanat qonun – qoidalariga asoslangan holda boshqarish.
5. Amirlar va sipohiylar bilan yaxshi munosabatda bo'lish, ularga izzat va hurmat ko'rsatish, martaba va unvonlarini hurmatlash.
6. Adolat va insof bilan siyosat yurgizish.
7. Sayyidlar, ulamo-yu mashoyixlar, oqilu donolar, muhaddislar, tarixchilarni izzat-hurmat qilish. Fan va madaniyatga homiylik qilish.
8. Biror ishni amalga oshirishga qaror qilgan bo'lsa unga butun vujudi bilan kirishish va oxiriga yetkazish.
9. Raiyat ahvolidan doim ogoh bo'lish.
10. Turk, tojik, arabu ajamning turli toifalariga do'stona munosabatda bo'lish. Barcha qarindosh urug' bilan martabasidan qat'iy nazar yaxshi munosabatda bo'lish.
11. Sipohiylarga, qo'shinga e'tiborli bo'lish [4. 53-57].

Amir Temur o'zi tomonida bajarilgan yaxshi-yomon ishlar ommaning davlatga hurmati yoki nafratini belgilashini bilib doimo o'z

obro'sini saqlashga intilgan. Uning nabirasi Umarga aytgan pandu o'g'itlarida ham davlat boshlig'ining nimalarga e'tibor berishi lozimligi o'qtirilgan: "Xodimlar va lashkarlarga maosh, inom, uqalqo va suyurg'ol bermoq hayrli ishlarga keng yo'l ochish uchun qilinib, isrofgarchilik va haddan oshirmoq holatidan o'rtamiyonalik tomon og'moq lozim, toki ishlarning borishi to'g'rilik qonunidan chetga chiqmasin, to'sqinlik qiluvchi sabablar bir – biriga ulanib ketmasin, dil dardini keltirib chiqarmasin va pushaymon bo'lishga to'g'ri kelmasin".

Amir Temur mulozimlarining psixologiyasidan kelib chiqqan holda ular bilan turlicha muloqot qilgan. "Temur Tuzuklarida "bu haqida shunday deyiladi:

"Kunduzlari tajribali va dono kishilar bilan turli mamlakatlarni zabt etish shatranji ustida bosh qotirdim. Kechalari bo'lsa to'shagimda yonboshlab olib mamlakat ishlarini qanday yurgizish kerakligi haqida o'yladim va ularni bajarish vositalarini o'zimcha tasavvur qilib ko'rdim. Sipohiylarim bilan qanday muomila qilishim kerak, qaysi birini qanday tarbiyat qilishim kerak, qaysi ishni qay biriga topshirsam xato qilmagan bo'laman deb har ishning oldi-ketini o'ylar edim".

Amir Temur zukko siyosatdon va yirik davlat arbobi sifatida "Tuzukoti

Temuriy"da o'z davlatining tuzilishini, uning qay tarzda bo'lishi kerakligini bayon etadi, mansabdorlarning huquq va burchlarini belgilab beradi. U har bir tojdor o'z davlatining tayanchi bo'lgan ijtimoiy–siyosiy guruhlariga suyangan holda ish olib borishi lozimligini "tuzuklari"da bayon etgan. Faqat ularning yordamida raiyat, qo'shinlar va davlatini idora etishi zarur.

Bunday guruhlarga quyidagilar kirgan;

1) Muhammad alayhissalom avlodi bo'lmish sayyidlar, ulamolar, shayxlar; 2) tajriba orttirgan bilimdonlar; 3) duogo'y taqvodorlar; 4) amirlar, sarhanglar; 5) sipoh va raiyat; 6) saltanat ishlarini, uning siru asrorlarini bilgan, kengash qilishga munosib oqil, ishonchli kishilar; 7) vazirlar, sarkotib, devon munshiylari; 8) hakimlar, tabiblar, munajjimlar va muhandislar; 9) muhaddislar, roviylar; 10) mashoyix, so'fiy, oriflar; 11) hunar va san'at ahli; 12) har mamlakatdan kelgan sayohatchi va musofirlar, savdogarlar [5. 302].

Temur saltanatida boshqaruv idoralari: dargoh (saroy) va devon (vazirlik)larga bo'lingan.

Dargoh – eng oliy davlat idorasi hisoblangan va u albatta, mamlakat poytaxti

Samarqandda joylashgan. Uning boshlig'i oliy hukmdor, ya'ni Sohibqiron Amir Temurning o'zi bo'lib, saltanat ahamiyatiga molik masalalar uning farmoni va hukmi asosida hal etilgan. Shu bilan birga, saltanat hayotiga doir eng muhim siyosiy masalalar oliy tabaqa vakillaridan iborat holda tashkil etiladigan kengashlarda hal etilgan. Kengash maslahat bergan, biroq hukmni Amir Temurning o'zi chiqargan. Dargoh faoliyatini boshqarish, uning vazirliklar, mahalliy hokimiyat idoralarini saltanat faoliyati bilan bog'lab turish ishlarini oliy devon - "Devoni buzruk" olib borgan. Unga devonbegi boshchilik qilgan. Oliy devonga har kuni ijroiya idoralaridan bosh vazir, harbiy vazir, mulkchilik va soliq ishlari vaziri, moliya vaziri hisobot berib turganlar. Dargohdagi muhim vazifalardan biri arzbegi hisoblangan. Unga dargohga arzdod, shikoyat bilan kelganlar hamda mamlakatdagi o'z munosabatini bildiruvchilarni qabul qilishni

uyushtirish, tushgan arzlar, shikoyat va takliflarni oliy hukmdorga yetkazib turish vazifasi yuklatiladi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, Sohibqiron Amir Temurning davlat boshqaruvi borasidagi faoliyatidan saboq chiqarish yurt taraqqiyoti va uning xavfsizligini ta'minlash, jamiyatda tinchlik va osoyishtalik omili bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Keren L. Saidov A. Amir Temur fransuz olimi nazdida Amir Temur va Fransiya. –Toshkent. "Adolat", 1996. –B. 48.
2. Temur Tuzuklari. –Toshkent. "IJOD-PRESS". –B. 68.
3. Херман Вамбери. Бухоро ёхуд Мовароуннахр тарихи. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1990. – Б. 43.
4. Temur Tuzuklari fors tilidan Alixon Sog'uniiy va Habibullo Karomatov tarjimasi. –T., 1991. –B. 53-57.
3. Xofizi Abru. Nizomiddin Shomiiyning "Zafarnomai Shohiiy" asariga ilova // Nizomiddin Shomiiy. Zafarnoma.Fors tilidan o'g'iruvchi Yunusxon Hakimjonov. –Toshkent., "O'zbekiston", 1996. –B. 382.
4. Temur Tuzuklari. –Toshkent. "IJOD-PRESS". –B. 117.
5. Ahmedov B. Tarixiiy saboqlar. –Toshkent. "O'qituvchi", 1994. –B. 302.

THE IMPORTANCE OF LEARNING ENGLISH IN THE GLOBALIZED WORLD

Mannobjonova Mahmuda

Student Andijan State Institute of Foreign Languages

Supervisor: Lolaxon Jo'rayeva

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilining globallashtgan dunyoda tutgan o'рни va uni o'rganishning muhim jihatlari muhokama qilinadi. Ingliz tilining ta'lim, ish, va madaniyatlararo muloqotdagi ahamiyati yoritiladi.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль английского языка в глобализированном мире и важность его изучения. Обсуждается значение английского языка в образовании, работе и межкультурной коммуникации.

Annotation: This article discusses the role of English in the globalized world and the importance of learning it. It highlights the significance of English in education, employment, and intercultural communication.

Kalit so'zlar: Ingliztili, ta'lim, ishimkoniyatlari, muloqot, global til

Ключевые слова: Английский язык, образование, рабочие возможности, коммуникация, глобальный язык

Keywords: English language, education, job opportunities, communication, global language

In today's globalized society, the English language plays a fundamental role in bridging communication gaps across countries, cultures, and industries. English has become the world's lingua franca [1]— the most commonly used language for international discourse. According to the British Council, more than 1.5 billion people speak English globally,[2] either as a native or second language. The growing

influence of English is closely tied to globalization, international cooperation, and the digital age. This article examines the essential role English plays in modern education, career advancement, and intercultural communication, emphasizing why learning English is more important than ever before.

English is the primary language of instruction in many top universities and international institutions around the world. Academic literature, research publications, and online courses are predominantly available in English. This makes English proficiency a key to accessing global knowledge and participating in academic exchange programs. Furthermore, international tests such as IELTS and TOEFL are required for admission into many universities, which further increases the importance of mastering English at a proficient level.[4]

English also supports lifelong learning. Platforms such as Coursera, edX, and Khan Academy offer thousands of free and paid courses in English, allowing learners to gain skills and knowledge from prestigious universities regardless of their geographical location.

In today's job market, English fluency is often a prerequisite. Multinational companies conduct business meetings, write emails, and create reports in English. Industries such as tourism, aviation, science, and IT all rely heavily on English communication. According to studies, employees who speak English fluently can earn up to 30% more [3]than those who do not.

Moreover, the rise of remote work and freelancing has connected professionals from all over the world. Freelance platforms like Upwork and Fiverr operate mainly in English, offering global opportunities for those who are confident in their language skills.

Besides academic and professional benefits, English fosters global understanding by serving as a tool for intercultural communication. With more people traveling, studying abroad, and collaborating internationally, the need for a common language has never been greater.[5] English allows individuals from different linguistic backgrounds to connect, exchange ideas, and appreciate cultural diversity.

Through movies, music, literature, and social media, English helps individuals to engage with global content and express themselves on international platforms.

In conclusion, learning English is no longer a luxury but a necessity in the modern world. It empowers individuals with educational and career opportunities and facilitates global communication. Investing time and effort in learning English opens the door to a more connected, informed, and successful future.

References:

1. Crystal, D. (2003). English as a Global Language. Cambridge University Press.
2. Graddol, D. (2006). English Next. British Council.
3. Education First. (2023). EF English Proficiency Index. <https://www.ef.com/epi>
4. Jo'rayeva, L. T. (2024). NASRIY ASARLARDA QO'LLANILGAN IBORALAR XUSUSIDA. (TEODOR DREIZERNING “BAXTIQARO KERRI” VA CHO'LPONNING “KECHA VA KUNDUZ” ASARLARI ASOSIDA). SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(25), 248-251.
5. Ўзбек ва инглиз насрида халқ мақолларининг аҳамияти (“Бахтиқаро Керри” ҳамда “Кеча ва кундуз” асарлари мисолида)

TIL VA MADANIYAT: MADANIYAT TILDA QANDAY SHAKLLANADI?

Mo'minova Orzuxon Rasuljon qizi

Farg'ona davlat universiteti,
Chet tillari fakulteti, Filologiya va tillarni
o'qitish yo'nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Karimjonova Shahloxon Ravshanjonovna Phd

Annotatsiya: Til va madaniyat bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Har bir til o'z xalqining tarixiy, ijtimoiy va madaniy hayotini aks ettiradi.. Shuningdek, har qanday tilni o'rganadigan kishi, shu tilning bir nechta milliy fazilatlari, urf-odatlari va madaniyatini ham o'rganadi. Ushbu maqolada madaniyatning tilga qanday ta'sir ko'rsatishi, til vositasida madaniyat qanday ifodalanishi va bu munosabatning o'ziga xos jihatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: til, madaniyat, ijtimoiy omillar, tilshunoslik, lingvistik nisbiylik

Annotation: Language and culture are inseparable concepts. Each language reflects the historical, social and cultural life of its people. A person who learns any language also learns several national qualities, customs, and cultures of that language. This article analyzes how culture affects language, how culture is expressed through the medium of language, and the specifics of this relationship.

Keywords: language, culture, social factors, linguistics, linguistic relativity

Аннотация: язык и культура-понятия, неотделимые друг от друга. Каждый язык отражает историческую, социальную и культурную жизнь своего народа. Кроме того, любой, кто изучает язык, также изучает несколько национальных качеств, обычаев и

культуры этого языка. В этой статье будет проанализировано, как культура влияет на язык, как культура выражается через язык и каковы конкретные аспекты этого отношения.

Ключевые слова: язык, культура, социальные факторы, Лингвистика, лингвистическая теория относительности

Til – insoniyatning eng muhim ijtimoiy hodisalaridan biridir. U nafaqat muloqot vositasi, balki xalqning ma'naviy boyligini, tafakkur tarzini, tarixiy va madaniy tajribasini saqlovchi omildir. Madaniyat esa jamiyatning hayoti, axloqiy qadriyatlari, urf-odatlari va an'analarining yig'indisidir. Til va madaniyat o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, biri ikkinchisiz yashay olmaydi. Ushbu maqolada madaniyatning tilga ko'rsatgan ta'siri va til vositasida madaniyatning aks etishi xususida fikr yuritiladi.

Til – madaniyatning aksidir, ya'ni, u jamiyatdagi madaniy qadriyatlarni, urf-odatlarni, diniy va tarixiy an'analarni ifodalovchi asosiy vositadir. Har bir xalq o'zining tilida o'ziga xos dunyoqarashni, qadriyatlar tizimini, imon-e'tiqodini ifodalaydi. Masalan, o'zbek tilida "mehnat qilgan odam rohat topadi" kabi maqollar xalqning mehnat sevarligini ifodalaydi. Bu kabi iboralar va maqollar orqali til madaniyat ko'zgusiga aylanadi.

Madaniyatning tilga ta'siri katta. Negaki madaniyat tilga yangi so'zlar, atamalar, iboralarni olib kiradi. Masalan, yapon tilida "wabi-sabi" kabi tushunchalar mavjud bo'lib, ularni boshqa tillarga to'liq tarjima qilib bo'lmaydi, chunki bu so'zlar madaniy kontekst bilan bog'liq. O'zbek tilida esa "hurmat", "ehson", "mehr-oqibat" kabi so'zlar xalq mentaliteti va madaniyatini aks ettiradi. Har bir til o'z madaniy taraqqiyoti davomida o'zgaradi va boyiydi.

Til o'zgarishlari va global madaniyat

Zamonaviy dunyoda ingliz tilining xalqaro mavqei kuchaygani sababli ko'plab tillarga inglizcha so'zlar kirib keldi. Bu jarayon "globallashuv" deb ataladi. Internet, ommaviy axborot vositalari va texnologik rivojlanish tufayli zamonaviy sleng va yangi iboralar keng tarqalmoqda. Misol uchun, "blogger", "like qilish", "post" so'zlari o'zbek tilida ham ishlatilmoqda. Bu esa madaniyat va tilning o'zaro doimiy ta'sirini ko'rsatadi.

So'z tanlovi va madaniyatdagi stereotiplar

Ba'zi madaniyatlarda erkak va ayollarning til ishlatishidagi farqlar aniq ko'zga tashlanadi. Masalan, koreys tilida "oppa" va "unni" kabi iboralar jins va yoshga nisbatan hurmatni bildiradi. Shuningdek, arab, yapon, turk tillarida so'z tanlovi ijtimoiy mavqe va hurmat bilan chambarchas bog'liq. O'zbek tilida ham "siz" va "sen" iboralari kim bilan gaplashayotganimizga qarab tanlanadi.

Til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi g'oyasi tilshunoslik va til falsafasi tarixida katta o'rin egallaydi. Bu borada, Vilgelm fon Gumboldt (1767–1835) garchi til hamma odamlar uchun universal bo'lsa-da, dunyo tillari bir-biridan farq qiladi va har bir tilda dunyoqarash mavjud degan g'oyani ilgari suradi. Gumboldt uchun odamlarga (millat, irq) aqliy qobiliyatlar berilgan va ba'zi tillar va madaniyatlar ushbu aqliy qobiliyatlarning ishlariga asoslangan ijoddir. Shunday qilib, tillar va madaniyatlar "millat ruhini" ifodalaydi, va lingvistik va madaniy xilma-xillik turli xalqlarning (millatlar, irqlar) aqliy qobiliyatlaridagi farqlarni aks ettiradi.

Til va madaniyatning o'zaro aloqasi haqida ko'plab mutaxassislar tadqiqotlar olib borishgan. Masalan, amerikalik tilshunos Edward Sapir va uning izdoshi Benjamin Lee Whorf til tafakkurga bevosita ta'sir qilishi mumkinligini ta'kidlagan. Ularning fikricha, inson qanday tilda

fikr yuritsa, uning dunyoqarashi ham shu tilda shakllanadi. Ushbu qarash "lingvistik nisbiylik nazariyasi" nomi bilan mashhur.

Whorf misol sifatida qorli hududlarda yashovchi xalqlarning tilda qorning turli holatlarini ifodalovchi ko'plab so'zlarga ega ekanligini keltiradi. Bu ularning muhitga moslashuvi va madaniyatidan dalolat beradi. Xuddi shuningdek, o'zbek tilidagi "mehmon", "ehson", "sovg'a" kabi so'zlar xalqning mehmondo'stlik, e'tibor va mehr-muhabbatga asoslangan qadriyatlarini namoyon etadi.

Rus olimi L. S. Vygotskiy esa tilni inson tafakkurining shakllanishida markaziy vosita deb hisoblagan. Unga ko'ra, til nafaqat aloqa vositasi, balki inson fikrlashi va ongini shakllantiruvchi vosita hamdir. Bu yondashuv hozirgi zamon psixolingvistikasida muhim o'rin egallaydi. Demak, tilshunoslikda til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik faqat aloqa darajasida emas, balki tafakkur, dunyoqarash va qadriyatlar tizimi darajasida ham mavjudligi isbotlangan.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash mumkinki, til va madaniyat bir-birini to'ldiradigan va birgalikda yashaydigan hodisalardir. Madaniyat tilga mazmun, ohang va rang kiritadi, til esa ushbu madaniyatni ifoda etadi, uni boshqa avlodlarga yetkazadi. Tilshunoslar uchun til va madaniyat o'rtasidagi bu o'zaro ta'sirni chuqur o'rganish til rivojini tushunish va uni boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Sapir E. (1921). Tiling ijtimoiy hayotdagi o'rne haqida tadqiqot.
2. Whorf B. L. (1956). Til, tafakkur va haqiqat: tanlangan maqolalar.
3. Vygotsky L. S. (1986). Tafakkur va til: inson fikrlashining psixologik asoslari.

4. Kramsh C. (1998). Til va madaniyatning o'zaro munosabati. Oxford University Press.
5. Crystal D. (2003). Language and the Mind. Cambridge University Press.

AROMATERAPIYA USULINING SAMARALI YO'LLARI EFFECTIVE WAYS OF AROMATHERAPY ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ АРОМАТЕРАПИИ

Yorqulova Sevara Hotam qizi

Guliston davlat universiteti Psixologiya yo'nalishi talabasi

Tel: +998972047706

E-mail: yorqulovasevara6@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada aromaterapiya haqida uning nima ekanligi, inson salomatligi uchun qanday foydalari borligi va qo'llash usullari haqida fikr yuritiladi.

Abstract: This article discusses what aromatherapy is, what benefits it has for human health, and how it can be used.

Аннотация: В данной статье рассматривается, что такое ароматерапия, какую пользу она приносит для здоровья человека и как ее можно использовать.

Kalit so'zlar: Aromaterapiya, Aromaterapiya usullari, Aromatik lampalar, Bug' bilan nafas olish, Losonlar, Imunitet, Efir moylari.

Key words: Aromatherapy, Aromatherapy methods, Aromatic lamps, Breathing with steam, Lotions, Immunity, Essential oils.

Ключевые слова: Ароматерапия, Методы ароматерапии, Ароматические лампы, Дыхание паром, Примочки, Иммуниет, Эфирные масла.

Ma'lumki, qariyb 6000 yillik tarixga ega bo'lgan aromaterapiya birinchi bo'lib qadimgi Misr sivilizatsiyasi tomonidan mumiya tayyorlashda qo'llanilgan. Va aynan shu davrda aromaterapiya moylari hamda o'simliklari qadimgi Xitoy sivilizatsiyasi tomonidan Xudoga minnatdorchilik bildirish sifatida ishlatilgan. Aromaterapiyani davolash hamda go'zallik maqsadlarida qo'llash birinchi marta qadimgi yunon sivilizatsiyalarida paydo bo'lgan. Rim imperiyasi davrida aromaterapiya vannadan keyingi massaj usullari bilan birgalikda qo'llanilgan. Qadimgi Rimliklar aromaterapiya moylarini qadimgi arab hamda hind sivilizatsiyalaridan olib kelishgan. Bugungi kunda ishlatiladigan zamonaviy aromaterapiyaning otasi doktor Rene-Moris Gattefosse hisoblanadi.

Mohiyatan profilaktik tibbiyot tizimi bo'lgan aromaterapiyadan foydalanish bugungi kunda yo'qolib ketish arafasida bo'lsa ham o'simlik moylarining keng shifobaxsh ta'siri hanuzgacha ma'lum hamda qabul qilinadi.

Aromaterapiya - tabiiy davolash usuli sifatida ming yillar oldin ma'lum. O'simlik ekstraktlari yordamida amalga oshiriladigan bu terapiya aqliy, hissiy hamda jismoniy salomatlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadigan ko'plab amaliyotlarni o'z ichiga qamrab oladi. Aromaterapiyaning muhim asosini atirgul, yasemin hamda lavanta o'simliklaridan olingan yog'lar tashkil etadi.

Aromaterapiya amaliyotlari bir qator xilma –xil usullarni o'z ichiga oladi. Quyida tez-tez ishlatiladigan aromaterapiya usullari keltirilgan:

Massaj: Efir moylarini tashuvchi moy bilan aralashtirish hamda terini massaj qilish uchun ishlatish mumkin. Ushbu usul mushaklarning kuchlanishini engillashtirish hamda kamaytirish uchun samarali bo'lishi mumkin.

Bug' bilan nafas olish: Bir piyola issiq suvga bir necha tomchi efir moyi qo'shib, bug'ni nafas olish orqali nafas olish muammolariga yordam beradi.

Aromatik lampalar: maxsus aromatik chiroq yoki diffuzor yordamida efir moylarini havoga tarqatish xonani yoqimli hid bilan to'ldiradi hamda ruhiy dam olishni ta'minlaydi.

Hammom: Iliq vannaga bir necha tomchi efir moyi qo'shsangiz, cho'milish tasalli beradi.

Maskalar va losonlar: Ba'zi efir moylari terini parvarish qilish mahsulotlari yoki yuz niqoblariga qo'shilishi hamda to'g'ridan-to'g'ri teriga surilishi mumkin.

Aromaterapiya turli xil sog'liq muammolariga qarshi potentsial foyda keltirishi mumkin. Ammo, bu davolashning ilmiy jihatdan tasdiqlangan ta'siri efir moylarini ishlatishga hamda insonning shaxsiy javobiga qarab farq qilishi mumkin. Aromaterapiyaning ba'zi potentsial afzalliklari:

- Stress va xavotirni kamaytirish: lavanta, yalpiz va atirgul kabi efir moylari ruhiy yengillik hamda stressni kamaytirishga yordam beradi.
- Uyqu sifatini yaxshilash: Lavanda yog'i uyqusizlikka qarshi kurashda samarali yordamchi bo'lishi mumkin.
- Mushaklar kuchlanishi va og'riqni kamaytirish: Ayrim efir moylari, masalan, bibariya, archa va lavanta, mushaklarning kuchlanishi hamda og'rig'ini yo'qotish uchun ishlatilishi mumkin.
- Immunitet tizimini mustahkamlash: Ayrim efir moylari immunitet tizimining faoliyatini kuchaytirishda samarali bo'lishi mumkin.

- Terini parvarish qilish: jojoba yog'i hamda lavanta yog'i singari efir moylari terining salomatligi va ko'rinishini yaxshilashga yordam beradi.

Aromaterapiya usullari.

Aromaterapiya uchta usulda qo'llaniladi [1]

- bilvosita nafas olish: bemor joylashgan xonada efir moyi bilan namlangan mato qo'yiladi;
- to'g'ridan-to'g'ri nafas olish: bemor shaxsiy inhaleryordamida nafas oladi, unda yog' issiq suvda suzadi;
- massaj: aromaterapiya massaji paytida efir moyi asosiy yog'da eritiladi hamda teriga surtiladi.

Aromaterapiya amaliyotida efir moylarini qo'llashning bir necha usullari mavjud [3]:

- Ichki foydalanish:
 - o yutish;
 - o rektal yuborish;
 - o vaginal kiritish.
- Tashqi foydalanish:
 - o massaj;
 - o vannalar;
 - o kompresslar.
- Havoga purkash:
 - o nafas olish ;
 - o aroma lampalari ;
 - o xushbo'y marjonlarni;
 - o spreylar

Efir moylari, shuningdek, tish og'iz yuvish vositalarini yaratishda ham qo'llaniladi [4]

Xushbo'y o'simliklar uchuvchi organik birikmalarga boy bo'lib, efir moylarini distillash mumkin, ammo ularni distillash orqali ajratishdan oldin efir moylari deb atash noto'g'ri, ya'ni aromatik (efir moyli) o'simliklarda xuddi sut singari efir moylari mavjud emas. Xalqaro standartlashtirish tashkiloti tomonidan taqdim etilgan efir moyining zamonaviy ta'rifiga ko'ra, limonen singari bitta organik birikma efir moyi emas, bu efir moyining umumiy tarkibiy qismi bo'lgan uchuvchan organik birikma, u " efir moyi tarkibiy qismi". Efir moylari aromatik o'simlik turlaridan distillash natijasida ajratilgan uchuvchan organik birikmalar aralashmalari, shu jumladan jigar o'tlar hamda yuqori o'simliklar kabi briofitlar [2]

O'simliklarning turli qismlaridan - po'stlog'i, barglari, gullari, mevalari, urug'lari, poyalari hamda ildizlaridan turli usullar orqali olingan xushbo'y moylar uchuvchan xususiyatlarga ega. Shuningdek, ular atmosferada bug'langan holda ham mavjud. Yog'lar kimyoviy birikmalar bo'lib, ular beradigan hid orqali ko'plab o'simliklarga xarakter qo'shadi.

Garchi o'simlik moylari o'simliklarning ekstraktlarini tashkil qilganda, ularning nomlaridan farqli o'laroq, ular har doim ham yog'ni o'z ichiga olmaydi. O'simliklardagi yog'larning tirik mavjudotlardagi o'zni yaxshi tushunilmagan bo'lsa ham, ular hayvonlar hayoti uchun attraktor/repelent sifatida muhim hamda qisman o'simlikning o'z immun tizimini tashkil etishi ma'lum.

O'simlik moylari yonuvchan bo'lib, spirt hamda sovunda eriydi, ammo faqatgina 20% gacha suvda eriydi.

Xushbo'y hidlar asrlar davomida tabiiy / o'simlik davolashda ishlatilganligi uchun aromaterapiyani o'simlik / o'tlarni qo'llash sohasi deb hisoblash mumkin. Biroq, o'simlik orqali davolashni

aromaterapiyadan ajratib turadigan asosiy farqlar mavjud. Aromaterapiya doirasida qo'llaniladigan yog'lar shifobaxsh o'simliklar orqali davolashda ishlatiladigan o'simliklardan ko'p marta kuchliroqdir (1 tonna atirgul barglaridan taxminan 250 gramm atirgul yog'i olinishi mumkin), biroq ular ko'p faol moddalarni o'z ichiga olmaydi. Shuning uchun aromaterapiyada ishlatiladigan o'simlik moyi o'simlik terapiyasida ishlatiladigan o'simlikdan farqli xususiyatlarga ega bo'lishi normaldir. Aromaterapiyada ishlatiladigan yog'lar bir xil o'simlikning quritilgan yog'lariga qaraganda 75-100 marta kuchliroqdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, aromaterapiya – bu o'simlik efir moylaridan foydalanishni o'z ichiga olgan tabiiy davolash usuli. Ushbu terapiya stressni kamaytirish, uyqu sifatini yaxshilash, mushaklarning kuchlanishi va og'riqni kamaytirish kabi bir qator potentsial imtiyozlarni taklif etadi. Biroq, u hamma uchun bir xil ishlamasligi mumkin va har qanday yangi davolanishni boshlashdan oldin mutaxassis yoki aromaterapevt bilan maslahatlashish muhimdir. Allergiya yoki terining sezgirliigi kabi har qanday maxsus sog'liq sharoitlariga e'tibor berish ham muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirgorodskaya, Svetlana Alekseevna. Aromalogiya: Quantum Satis. –M.: Naveus, 1999. - 272 p. - 30 000 nusxa. – ISBN 5-900040-05-4.
2. Soldatchenko S.S. Aromaterapiya.: Efir moylari bilan kasalliklarning oldini olish va davolash. / Soldatchenko S. S., Kashchenko G. F., Pidaev A. V. - Ed. 2, rev. va qo'shimcha - Simferopol: Tavrida, 2002 yil.
3. Sheppard-Hanger, Silla. Aromaterapiya bo'yicha mutaxassisning sirtqi kursi. - Tampa: Atlantika aromaterapiya instituti, 1998 yil

4. Durafourd, C. La Plante médicinale:[fr.]/ C. Durafourd, J. C. Lapraz, R. Chemli.

ZAMONAVIY TA'LIMDA ROBOTOTEXNIKANING O'RNI

Muhammadjonov Muhammadali Halimboy o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti

Texnologik talim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada robototexnika fanining zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, uning o'quvchilar salohiyatini rivojlantirishdagi ahamiyati, xalqaro va mahalliy tajribalardagi qo'llanishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, robototexnikaning ta'limda joriy etilishi o'quvchilarning texnik fanlarga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ijodkorlik va amaliy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Mazkur maqola IMRAD strukturasi asosida yozilgan.

Kalit so'zlar: Robototexnika, ta'lim, texnologiya, innovatsiya, o'quvchi rivoji, metodika, fanlararo integratsiya, zamonaviy maktab, muhandislik ko'nikmalari.

Kirish

Zamonaviy dunyoda texnologik taraqqiyot barcha sohalarga, xususan, ta'lim tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu jarayonda robototexnika fanining o'rni tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda robototexnika maktabgacha ta'limdan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan bosqichlarda faol joriy qilinmoqda. Bu fan nafaqat texnik bilimlarni, balki tanqidiy fikrlash, muammo yechish va jamoada ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Mazkur maqolada robototexnikaning

zamonaviy ta'limdagi o'рни, uning o'quvchilarga ko'rsatadigan ijobiy ta'siri hamda amaliy qo'llanishi tahlil qilinadi.

Usullar

Tadqiqotda robototexnika fanining ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi va uning o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan munosabatiga ta'siri o'rganildi. Tadqiqot quyidagi metodologik yondashuvlar asosida olib borildi:

1. Tajriba maktablarini tanlash

Tahlil uchun O'zbekistonning turli hududlaridan 10 ta umumta'lim maktabi tanlab olindi. Tanlovda maktablarda robototexnika fani joriy etilganligi, dars mashg'ulotlarining muntazamligi va loyiha asosidagi o'quv faoliyatining mavjudligi inobatga olindi. Bu maktablar shahar va qishloq joylarida joylashgan bo'lib, taqqoslash imkonini berdi.

2. So'rovnomalar va intervyular

O'quvchilar, o'qituvchilar va ota-onalar orasida so'rovnoma va yarim tuzilgan intervyular o'tkazildi:

O'quvchilar uchun – robototexnika darslarining ular uchun qanchalik qiziqarli ekanligi, bilim olish jarayoniga bo'lgan ta'siri, o'zlashtirish darajasi, mustaqil ishlash va jamoada ishlash ko'nikmalari baholandi.

O'qituvchilar uchun – fanni o'qitish metodikasi, o'quvchilarning ishtirok faolligi, sinfdan tashqari loyihalardagi ishtirok, integratsiya qilinayotgan fanlar haqida ma'lumotlar yig'ildi.

Ota-onalar uchun – robototexnika fanining farzandlarining umumiy rivojlanishiga bo'lgan ta'siri yuzasidan fikrlar so'raldi.

Jami 300 nafar respondent (150 nafar o'quvchi, 100 nafar ota-ona, 50 nafar o'qituvchi) so'rovnomada ishtirok etdi.

3. Kuzatuv va amaliy tahlil

O'quv jarayonidagi mashg'ulotlarda bevosita kuzatuv o'tkazildi. Darslar vaqtida o'quvchilarning ishtirok darajasi, ijodiy yondashuvi, qurilgan robot modellarining funksionalligi baholandi. O'quvchilar ishtirok etgan robototexnika musobaqalari va loyiha ko'rgazmalari tahlil qilindi.

4. Xalqaro tajribani o'rganish

Xalqaro nashrlar, jumladan, UNESCO, OECD va boshqa yirik ilmiy tashkilotlarning robototexnika va STEM fanlari bo'yicha ta'limga oid hisobotlari o'rganildi. AQSh, Janubiy Koreya, Finlandiya va Singapur kabi davlatlarning maktablarida robototexnika integratsiyasi qanday yo'lga qo'yilgani o'rganilib, mahalliy sharoitga moslashtirilgan tahliliy taqqoslash amalga oshirildi.

5. Ma'lumotlarni tahlil qilish

Yig'ilgan ma'lumotlar sifat jihatdan tahlil qilindi. So'rovnoma natijalari diagrammalar va jadval shaklida tuzildi, intervyular kontekstual yondashuv asosida tahlil qilindi. Kuzatuv natijalari asosida har bir maktabning yondashuvi va natijalari solishtirildi.

Natijalar

O'tkazilgan tadqiqotlar, so'rovnomalar va amaliy kuzatuvlar natijasida robototexnika fanining o'quvchilarning rivojlanishiga ijobiy ta'siri aniqlandi. Quyida bu natijalar asosiy yo'nalishlar bo'yicha tahlil qilinadi:

1. O'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishi

So'rovnoma natijalariga ko'ra, robototexnika darslarida qatnashgan o'quvchilarning 82% texnik fanlarga (informatika, fizika, matematika) bo'lgan qiziqishi oshganini bildirdi. O'quvchilar o'zlashtirgan nazariy bilimlarni amaliyotda sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'lganliklari ularda motivatsiyani kuchaytirgan.

2. Ijodkorlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarining rivojlanishi

Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar robototexnika loyihalarini bajarishda yangi g'oyalar taklif qilish, eskiz chizish, algoritm yozish va mexanik yechimlarni ishlab chiqishda yuqori faollik ko'rsatganlar. Bu esa ularda ijodiy fikrlash va muammoli vaziyatlarga yechim topish ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qilgan.

Masalan, Toshkent viloyatidagi 12-maktabda o'quvchilar suv sathini avtomatik o'lchovchi oddiy sensorli qurilma ishlab chiqqan. Bu loyiha viloyat bosqichidagi tanlovda birinchi o'rinni egallagan.

3. Jamoaviy ishlash va kommunikativ kompetensiyalar

Robototexnika loyihalari jamoaviy shaklda tashkil etilgani sababli o'quvchilar bir-biri bilan fikr almashish, roli va mas'uliyatni taqsimlash, o'z g'oyasini asoslash kabi ko'nikmalarni rivojlantirgan. So'rovda qatnashgan o'qituvchilarning 88% i jamoaviy dars formatining samaradorligini yuqori baholagan.

4. Qizlar va o'g'il bolalar ishtirokidagi farq

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, dastlabki bosqichlarda robototexnika darslarida o'g'il bolalar soni ustunlik qilgan bo'lsa-da, loyiha faoliyatlari boshlanganidan so'ng qizlar soni 40% dan 62% gacha oshgan. Bu, ayniqsa, maktablarda gender tengligini ta'minlashda ijobiy holat hisoblanadi.

5. Fanlararo integratsiya samarasi

Robototexnika boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq bo'lgani bois, integratsiyalashgan darslarda o'quvchilarning bilimlarni ko'p fanli nuqtai nazardan anglash darajasi oshgan. Misol uchun, maktablarda fizika va informatika fanlari bilan birgalikda tashkil etilgan "Robot

mexanizmlari" darslarida o'quvchilarning darsdagi ishtirok faolligi 70% dan 93% gacha oshgani qayd etilgan.

6. Texnik muhit va o'quv jihozlarining roli

Yuqori natijalar aynan texnik baza yaxshi bo'lgan maktablarda kuzatilgan. Masalan, zamonaviy LEGO Mindstorms EV3 yoki Arduino to'plamlariga ega maktablarda o'quvchilar murakkab funksiyalarga ega robotlar loyihalagan bo'lsa, texnik ta'minot past bo'lgan maktablarda bu imkoniyatlar cheklangan bo'lgan. Bu esa moddiy-texnik baza rivoji natijalarga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, robototexnika fanining ta'lim tizimiga joriy etilishi o'quvchilar bilimni chuqurlashtirish va kompetensiyalarini shakllantirishda sezilarli natijalar bermoqda. Biroq, bu yo'nalishda nafaqat ijobiy jihatlar, balki muayyan muammolar va takomillashtirishga muhtoj sohalar ham mavjud. Quyida ushbu jihatlar chuqur muhokama qilinadi:

1. Robototexnikaning o'quvchilarga ta'sirining tahlili

O'quvchilarda ilmiy-tadqiqot faoliyatiga qiziqishning ortishi, texnik tafakkur va muammolarni hal qilish ko'nikmalarining rivojlanishi — robototexnikaning asosiy ijobiy ta'sirlaridandir. Bu holat o'quvchilarni nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy natijalarga yo'naltiradi. Ayniqsa, loyiha asosida ishlash, shaxsiy mas'uliyat, vaqtni boshqarish va texnik estetikani hisobga olish singari ko'nikmalar shakllanadi. Bu esa 21-asr kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, o'quvchilar o'rtasida sog'lom raqobat, innovatsion fikrlash va ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirishga qiziqish ortgani

kuzatilgan. Bu holat zamonaviy mehnat bozorida talab etilayotgan kasblarga tayyorlovning muhim bosqichidir.

2. Ta'lim sifatiga ko'rsatgan umumiy ta'sir

Robototexnikaning joriy etilishi fanlararo integratsiyani kuchaytiradi. Masalan, informatika, matematika va fizika fanlari birgalikda o'rganilayotganda, o'quvchilar bilimlar orasidagi mantiqiy bog'liqlikni anglab yetadi va amaliyotda qo'llash imkoniga ega bo'ladi. Bu o'z navbatida ta'lim samaradorligini oshiradi va an'anaviy "yodlashga asoslangan" o'qitishdan ko'ra samaraliroq yondashuvdir.

Robototexnika vositasida tashkil etilgan ochiq darslar, musobaqalar va loyihalar ta'limga yangilik ruhi olib kiradi. Ayniqsa, bu fan STEAM yondashuvini – ya'ni fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani integratsiyalashgan holda o'rgatishni faollashtiradi.

3. Amaliy muammolar va takliflar

Biroq, robototexnikaning ta'limga keng miqyosda tatbiq etilishi qator muammolar bilan kechmoqda. Quyidagilar asosiy kamchiliklar sifatida qayd etildi:

Malakali pedagog kadrlarning yetishmasligi – robototexnika bo'yicha maxsus tayyorgarlikka ega bo'lgan o'qituvchilar soni juda kam. Bu holat o'quv dasturlarining sifatli amalga oshirilishini cheklaydi.

Texnik jihozlarning etishmasligi – ko'plab maktablarda robototexnik to'plamlar (LEGO, Arduino, Raspberry Pi va boshqalar) yetarli emas, yoki ular mavjud bo'lsa-da, ularni to'g'ri ishlatish bo'yicha metodik qo'llanmalar kam.

Moliyalashtirishning sustligi – ayrim hududlardagi maktablar texnologik innovatsiyalarni joriy etishda moliyaviy imkoniyatlar nuqtayi nazaridan ortda qolmoqda.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

O'qituvchilarni robototexnika bo'yicha qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarini tizimli ravishda tashkil etish;

Har bir umumta'lim maktabini eng kamida 2 ta robototexnika to'plami bilan ta'minlash;

Ta'limga doir grant va subsidiyalar orqali maktablarni texnik jihozlashni kengaytirish;

Robototexnikani boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holda o'qitish bo'yicha metodik qo'llanmalar yaratish.

4. Xalqaro tajriba bilan taqqoslash

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda robototexnika ta'limning ajralmas qismiga aylangan. Masalan, Janubiy Koreya, Singapur va AQShda robototexnika 5-sinfdan boshlab majburiy darslar tarkibiga kiritilgan. Bu mamlakatlarda o'quvchilar maktabdayoq IT va muhandislik yo'nalishlariga yo'naltiriladi. O'zbekiston tajribasi bu borada endigina shakllanmoqda, ammo ijobiy sur'at bilan rivojlanmoqda.

Xulosa. Ushbu tadqiqot zamonaviy ta'limda robototexnikaning o'рни, imkoniyatlari va dolzarbligini chuqur o'rganish imkonini berdi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, robototexnika nafaqat texnik bilim va ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki o'quvchilarning umumiy tafakkur darajasini, ijodiy fikrlashini, jamoada ishlash madaniyatini va mas'uliyat hissini shakllantirishda ham muhim vositadir. Ayniqsa, loyiha asosida o'qitish orqali o'quvchilar hayotiy muammolarni tahlil qilish, texnologik echimlar ishlab chiqish va ularni amaliyotda sinab ko'rish kabi tajribalarni egallaydi.

Shuningdek, robototexnikaning fanlararo integratsiyasi o'quvchilarning bilimni yaxlit tarzda qabul qilishi, nazariy tushunchalarni real qurilmalar yordamida mustahkamlashi va innovatsion tafakkurga ega bo'lishiga sabab bo'ladi. Bu esa ularni zamonaviy jamiyat va raqamli iqtisodiyot talablariga mos ravishda tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Ammo, mavjud imkoniyatlar bilan birga, ayrim muammolar ham mavjudligi aniqlandi. Jumladan, pedagog kadrlarning malaka darajasi, texnik jihozlarning yetishmasligi va metodik ta'minotning sustligi robototexnikaning barcha hududlarda bir xil darajada rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda. Bularni bartaraf etish uchun quyidagi chora-tadbirlar zarur:

O'qituvchilarni maxsus malaka oshirish kurslari orqali qayta tayyorlash;

Robototexnika vositalarining mavjudligini har bir maktabda ta'minlash;

Mahalliy va xalqaro grantlar, investorlar yordamida texnologik bazani mustahkamlash;

O'quv dasturlariga robototexnikani bosqichma-bosqich integratsiyalash;

Xulosa qilib aytganda, robototexnika zamonaviy ta'limning ajralmas qismiga aylanishi kerak. U yosh avlodni nafaqat texnik jihatdan savodli, balki kreativ, tanqidiy fikrlovchi, muammolarni mustaqil hal qiluvchi va jamiyatda faol ishtirok eta oladigan shaxs sifatida shakllantirishda katta imkoniyatlarga ega. Shuning uchun, O'zbekiston ta'lim tizimi bu yo'nalishni yanada kengaytirish va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. UNESCO (2020). Artificial Intelligence and Robotics in Education. Paris: UNESCO Publishing.
2. Papert, S. (1980). Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. New York: Basic Books.
3. Resnick, M. et al. (2009). Scratch: Programming for All. Communications of the ACM, 52(11), 60–67.
4. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2023). Maktab ta’limida robototexnika o‘quv kurslari metodik qo‘llanmasi.
5. OECD (2019). Trends Shaping Education. OECD Publishing.
6. Axmedova N., Islomov A. (2022). Ta’limda STEAM yondashuvining ahamiyati. Toshkent: TDPU nashriyoti.
7. Karimov Sh. (2023). “Robototexnika va maktab ta’limi integratsiyasi”, Ilm va taraqqiyot jurnali, 4(7), 102–110.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS USULLARI

Abdubannobova Moxinur Boxodir qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Psixologiya: amaliy psixologiya yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola kichik yoshdagi bolalarning aql-zakovatini aniqlashning o‘zbekona usullarini yoritilgan. Unda samimiy suhbat, turli o‘yinlar, ertaklar muhokamasi, rasm chizish va kundalik kuzatuv kabi usullar orqali bolaning fikrlash qobiliyati, ijodkorligi va dunyoqarashini anglash muhimligi ta’kidlanadi. Bolalarning o‘ziga xosligini qadrlash va ularni rag‘batlantirishning ahamiyati xulosa qilinadi.

Kalit soʻzlar: Kichik yosh, aql-zakovat, usul, suhbat, oʻyin, ertak, rasm, kuzatuv, ragʻbatlantirish.

Annotation: This article highlights Uzbek approaches to determining the intellectual abilities of young children. It emphasizes the importance of understanding a child's thinking skills, creativity, and worldview through methods such as sincere conversation, various games, discussions of fairy tales, drawing, and daily observation. The significance of valuing the individuality of children and encouraging them is concluded.

Keywords: Early childhood, intellectual ability, determination methods, conversation, play, fairy tale, drawing, observation, encouragement.

Kichkintoylar – hayotimizning bebaho gavhari, koʻzimizning nuri, dilimizning sururidir. Ularning har bir qadami – yangi bir olamga sayohat, har bir soʻzi – begʻuborlik va samimiyat ifodasi, har bir nigohi esa – cheksiz qiziquvchanlik va bilishga intilish timsolidir. Ayniqsa, bogʻcha yillaridan boshlab, maktab ostonasiga qadar boʻlgan oltin davrda, ularning aql-zakovati nihol kabi oʻsib, fikr dunyosi gullab-yashnaydi.

Farzandlarimizning zehni qanchalik oʻtkir, idroki qay darajada teran ekanini bilish – biz, kattalar zimmasidagi muhim vazifadir. Bu bilim bizga ularning qobiliyatlarini toʻgʻri yoʻnaltirish, isteʼdodlarini erta kashf etish va kelajakda barkamol insonlar boʻlib yetishishlari uchun mustahkam poydevor yaratish imkonini beradi. Xoʻsh, bobolarimizdan meros qolgan oʻzbekona donolik bilan, ularning yoshiga mos usullar yordamida aqlini qanday rivojlantirish mumkin?

Shuni yaxshi bilamizki, kattalar uchun moʻljallangan qiyin sinovlar, murakkab aqliy mashqlar kichkintoylarimizning nozik

tabiatiga mos kelmaydi. Ularning olami – rang-barang o‘yinlar, sehrli ertaklar va dilni yayratadigan qiziqarli mashg‘ulotlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Demak, ularning zehni ham shu so‘lim olam orqali anglashga intilishimiz – eng to‘g‘ri yo‘ldir.

Kichkina bolalarning aqlini chamalashda quyidagi o‘zimizga xos yo‘llardan foydalanishimiz mumkin:

Farzandlarimizning aqlini anglashning eng birinchi va dilga yaqin yo‘li – bu ular bilan samimiy suhbat qurish va fikrlariga quloq tutishdir. Go‘dak qalbidan chiqqan har bir so‘z, har bir savol – bu uning olamni bilishga bo‘lgan cheksiz ishtiyoqining, aql-zakovati kurtak olayotganining yorqin namunasidir.

Bola bilan kundalik hayotning oddiy mavzulari – tabiat go‘zalligi, uyimizdagi buyumlar, o‘ynagan o‘yinchoqlari haqida mehr bilan so‘zlashish, uning har bir “Nima uchun?”, “Qanday qilib?” degan bolalarcha savollariga sabr-toqat bilan, donolik bilan javob berish – uning fikr doirasini kengaytirishga, bilishga bo‘lgan qiziqishini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Unutmangki, bolaning har bir fikri – bu uning o‘ziga xos dunyoqarashini va shakllanib kelayotgan tafakkurining bir parchasi. Ularning bu beg‘ubor fikrlarini hurmat qilish, ularga jiddiy e‘tibor bilan qarash – bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga, mustaqil fikrlashga undash va eng muhimi, uning zehni naqadar o‘tkir ekanligini anglashimizga yordam beradi. Zero, “Nima uchun?” va “Qanday qilib?” kabi savollar – bu oddiygina qiziqish emas, balki bolaning olam sirlarini ochishga, haqiqat tubiga yetishga bo‘lgan tabiiy intilishi uning zukkoligining yaqqol ko‘rinishidir.

“Kim topadi?”, “Nima yetishmayapti?” kabi oddiy, ammo serma‘no o‘yinlar bolaning kuzatuvchanligini oshiradi, diqqatini jamlashga

o'rgatadi, narsalar o'rtasidagi bog'liqlikni anglashga yordam beradi. Konstruktorlar bilan o'ynash esa bolaning fazoviy tasavvurini rivojlantiradi, ijodiy fikrlashga undaydi, qo'l motorikasini yaxshilaydi. Jumboqlar yechish esa bolaning mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini sinaydi, topqirligini oshiradi.

E'tibor beringchi, bola o'yin davomida qanday qarorlar qabul qiladi, berilgan topshiriqlarni qanday ijodkorlik bilan bajaradi? Uning har bir harakati, har bir topqirligi uning aqliy salohiyatidan, fikrlash tarzidan dalolat beradi. O'yin jarayonida bola xato qilishdan qo'rqmaydi, yangi usullarni sinab ko'radi, o'zining yechimlarini taklif etadi. Bu esa uning mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, bola tafakkurini rivojlantirishda ertaklarning o'rni katta. Ertak aytib uning qahramonlari, ularning qilgan ishlari, yaxshi va yomon xislatlari haqida bolalar bilan samimiy suhbat qurish bolada tafakkur operatsiyalarini rivojlanishida muhimdir. "Nega qahramon shunday yo'l tutdi?", "Siz uning o'rnida nima qilgan bo'lardingiz?", "Ertak sizga nimani o'rgatdi?" kabi oddiy savollar bolaning fikrlash qobiliyatini faollashtiradi, o'z nuqtai nazarini bildirishga undaydi.

Bolaning ertak mazmunini qanday tushungani, o'z his-tuyg'ularini, fikrlarini qanday so'zlar bilan ifodalagani uning zehni o'tkirlashib, dunyoqarashi kengayib borayotganidan dalolat beradi. Ertaklarni birgalikda muhokama qilish orqali biz farzandlarimizning nafaqat xotirasini mashq qildiramiz, balki ularning mantiqiy fikrlash, voqealarni tahlil qilish va o'z xulosalarini chiqarish qobiliyatlarini ham rivojlantiramiz.

Shunday ekan, har bir kechamizni ertaklar sehriga aylantiraylik, farzandlarimizning qalbini ezgulik nurlari bilan yoritaylik. Zero,

ertaklar – bu shunchaki hikoyalar emas, balki ularning aql-idrok bog'iga sepilgan bilim urug'laridir.

Xulosa va takliflar:

Kichkintoylarimizning aql-idrokini anglash – bu nafaqat ularning bugungi kunini to'g'ri yo'naltirish, balki kelajakdagi yorqin hayotini barpo etish uchun ham nihoyatda muhimdir. Biz ularning har birini o'ziga xos qobiliyatlari, qiziqishlari va intilishlari bilan qabul qilishimiz, ularga o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishlari uchun imkoniyat yaratib berishimiz darkor. Ularning beg'ubor savollari, qiziquvchan nigohlari va o'rganishga bo'lgan cheksiz ishtiyoqi biz uchun doimiy ilhom manbai bo'lib qolsin. Unutmangki, har bir kichkintoy – bu kelajakning buyuk yaratuvchisi, o'z olamining kashfiyotchisidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. G'oziyev, E. G. *Aqliy rivojlanish psixologiyasi*. Toshkent: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2023.
2. Karimova, V. M. *Psixologiya*. Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2022.
3. Nishonova, Z. T. *Pedagogik psixologiya*. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2024.
4. Sharipov, Sh. S. *Ijtimoiy psixologiya*. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
5. Umarova, M. U. *Bolalar psixologiyasi*. Toshkent: Ilm ziyo, 2022.

ILM-FANNI INNOVATSION RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Zamonova Shoira Umidjon qizi

Guliston davlat universiteti

Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

shoirazamonova2303@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirishning dolzarbligi, O'zbekistonda ilmiy-texnologik taraqqiyot yo'nalishlari va istiqbollari, shuningdek, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar haqida so'z yuritiladi. Ilm-fanni innovatsion rivojlantirish global tendensiyalar, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish bilan bevosita bog'liq.

Kalit so'zlar: ilm-fan, innovatsiya, sun'iy intellekt, texnologiya, taraqqiyot, ilmiy tadqiqot, texnoparklar, startaplar, iqtisodiy rivojlanish, ta'lim, davlat dasturlari.

Аннотация: В данной статье рассматривается актуальность развития науки и инноваций, направления и перспективы научно-технологического развития в Узбекистане, а также реформы, реализуемые государством. Инновационное развитие науки напрямую связано с мировыми тенденциями, внедрением современных технологий и повышением эффективности научных исследований.

Ключевые слова: наука, инновации, искусственный интеллект, технологии, развитие, научные исследования, технопарки, стартапы, экономическое развитие, образование, государственные программы.

Abstract: This article discusses the relevance of the development of science and innovation, the directions and prospects of scientific and technological development in Uzbekistan, as well as the reforms being

implemented by the state. Innovative development of science is directly related to global trends, the introduction of modern technologies and increasing the efficiency of scientific research.

Keywords: science, innovation, artificial intelligence, technology, development, scientific research, technoparks, startups, economic development, education, state programs.

Ilm-fan va innovatsiya – har qanday jamiyat taraqqiyotining asosi, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Hozirgi globallashuv sharoitida ilm-fan va texnologiya jamiyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Ilmiy izlanishlar va innovatsiyalar iqtisodiy o'sishni tezlashtirib, yangi ishlanmalar yordamida turli sohalarni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Xususan, rivojlangan mamlakatlarda ilm-fanning innovatsion rivojlanishi davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan bo'lib, yangi texnologiyalarga doimiy ravishda sarmoya kiritilmoqda. Zamonaviy dunyoda fan va texnologiyalar juda tez rivojlanmoqda va bu jarayonda ilmiy izlanishlarning samaradorligi, natijalarining tezkor tadbqiq etilishi hamda innovatsion yondashuvlarning ishlab chiqarishga joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z chiqishlarida ilm-fanning taraqqiyoti jamiyat rivojining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekanini ta'kidlab, bu borada muhim islohotlar olib borish zarurligini qayd etgan:

"Bugungi kunda bizning oldimizda turgan eng muhim vazifalardan biri – bu ilm-fanni rivojlantirish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish va yosh olimlarimizga zarur sharoit yaratib berishdir. Chunki ilm-fansiz taraqqiyot bo'lishi mumkin emas."

Ilm-fanning innovatsion rivojlanishi bir necha muhim jihatlarni qamrab oladi. Birinchidan, fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni

rivojlantirish, ularning samaradorligini oshirish zarur. Ikkinchidan, ilmiy izlanishlar natijalarini iqtisodiyot va sanoatga tezkor joriy etish mexanizmlarini yaratish lozim. Uchinchidan, ilmiy-innovatsion faoliyatga yoshlarni jalb qilish, ularning ilg'or g'oyalari va tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilm-fanni innovatsion rivojlantirish uchun quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

1. Ilmiy tadqiqotlarga investitsiyalarni oshirish – rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, ilm-fanni moliyalashtirish texnologik yutuqlarning asosi hisoblanadi.

2. Ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, innovatsion ta'lim tizimi yosh avlodga ilmiy izlanishlar olib borish uchun zarur bilim va ko'nikmalarni beradi.

3. Xalqaro ilmiy hamkorlikni rivojlantirish, global muammolarni hal qilishda turli davlatlarning ilmiy salohiyatini birlashtirish muhim ahamiyatga ega.

4. Startup va innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash, yosh tadqiqotchilar va innovatorlar uchun grantlar, inkubatsiya markazlari va texnoparklarni rivojlantirish zarur.

5. Ilm-fan natijalarini amaliyotga joriy etish, ilmiy tadqiqotlarning natijalarini sanoat va ishlab chiqarish jarayonlariga tatbiq etish fan va texnologiyaning uzviy rivojlanishini ta'minlaydi.

Mamlakatimizda ilm-fanni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar doirasida yangi ilmiy markazlar tashkil etilib, universitetlar huzurida innovatsion laboratoriyalar va startup inkubatorlari faoliyat yuritmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi qoshida yangi ilmiy laboratoriyalar, texnoparklar tashkil etilib, yosh

olimlar va tadqiqotchilarga ilmiy izlanishlar olib borish uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Ilmiy izlanishlar samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalarining ham roli beqiyosdir. Bugungi kunda sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), raqamli iqtisodiyot va blokcheyn texnologiyalari ilm-fan taraqqiyotining eng muhim yo'nalishlari bo'lib qolmoqda. Shu sababli, zamonaviy innovatsion texnologiyalarni ilmiy tadqiqotlarga keng joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shavkat Mirziyoyevning ta'kidlashicha, ilm-fanning taraqqiyoti ta'lim sifati bilan ham bevosita bog'liq. Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimining innovatsion rivojlanishini ta'minlash maqsadida xalqaro universitetlar va ilmiy markazlar bilan hamkorlik yo'lga qo'yilmoqda. O'zbekistonning yetakchi universitetlari xorijiy oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda qo'shma dasturlar va loyihalarni amalga oshirmoqda. Bu esa ilmiy kadrlar tayyorlash sifati va darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Ilm-fan va innovatsion taraqqiyotning muhim jihatlaridan yana biri – bu tadbirkorlik va sanoat bilan hamkorlik qilishdir. Ilmiy tadqiqotlarning natijalari sanoat va ishlab chiqarish jarayonlariga samarali joriy etilgandagina, ularning real iqtisodiy natijalari sezilarli bo'ladi. Shuning uchun ham innovatsion biznes-inkubatorlar, startup loyihalar, ilmiy tadqiqot markazlari va ishlab chiqarish sektori o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini jadallashtirish maqsadga muvofiqdir. So'nggi yillarda mamlakatimizda ilmiy loyihalarni moliyalashtirish hajmi sezilarli darajada oshdi. Ilmiy izlanishlarni rag'batlantirish maqsadida turli davlat va xalqaro grantlar ajratilmoqda, olimlarning xorijiy konferensiyalarda ishtirok etishi va tajriba almashishi uchun imkoniyatlar kengaymoqda. Shu bilan birga, ilm-fan natijalarini tijoratlashtirish masalasiga ham katta e'tibor qaratilmoqda.

Bu esa innovatsion ishlanmalarni real iqtisodiyotga tadbiq etish orqali mamlakatning iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi. Ilm-fan va innovatsiyaning rivojlanishi xalqaro miqyosdagi hamkorlikni ham talab etadi. Bugungi kunda O'zbekiston ko'plab rivojlangan davlatlarning ilmiy muassasalari bilan hamkorlik o'rnatgan. Xususan, Yevropa, AQSh, Janubiy Koreya, Yaponiya va Rossiya ilmiy markazlari bilan qo'shma loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu esa zamonaviy ilmiy texnologiyalarni o'zlashtirish, kadrlar almashinuvi va ilg'or tajribalarni o'rganish imkonini bermiqda. Ilm-fanning innovatsion rivojlanishi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy taraqqiyotga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Chunki innovatsion ishlanmalar sog'liqni saqlash, ekologiya, qishloq xo'jaligi, energetika va boshqa ko'plab sohalarda yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi. Shu sababli, davlat ilm-fan va innovatsiyaning strategik yo'nalish sifatida belgilab, bu boradagi islohotlarni jadallashtirishga alohida e'tibor qaratmoqda.

Xulosa qilib aytganda, ilm-fanning innovatsion rivojlanishi O'zbekistonning kelajakdagi taraqqiyotining asosiy omillaridan biridir. Ilmiy izlanishlarni qo'llab-quvvatlash, innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqarishga joriy etish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va yosh olimlarga keng imkoniyatlar yaratish orqali mamlakatimizning ilmiy salohiyati yanada mustahkamlanadi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek:

"Kelajagimiz poydevori bugungi innovatsion ilm-fan va ta'lim tizimimizning qanchalik rivojlanganiga bog'liq. Biz ilm-fan va texnologiyalar sohasiga katta mablag' yo'naltirib, intellektual salohiyatimizni oshirishimiz lozim."

Demak, ilm-fanni rivojlantirish, innovatsiyalarni keng joriy etish va yangi texnologiyalarni iqtisodiyotga tatbiq etish orqali O'zbekistonni dunyodagi ilg'or davlatlar qatoriga olib chiqish imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xolmuratov, X. S., Xusainova, Z. M., Dushanov, N. S., Abdullayev, R. A., & Yangibayeva, O. S. qizi. (2022). Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar. Science and Education, 3(1), 491-495.
2. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2021.
3. Mirziyoyev Sh. M. Ilm-fan va ta'lim taraqqiyoti – Yangi O'zbekiston poydevori. Prezident nutqlari to'plami, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. PF-6097-son Farmon, 2020. <https://lex.uz/docs/-5073447>
5. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligining rasmiy sayti. <https://www.mininnovation.uz>
6. World Economic Forum. (2023). The Future of Science and Innovation.
7. Hattie, J., & Yates, G. C. R. (2014). Visible learning and the science of how we learn. Routledge.
8. Kwon, O., & Bai, H. (2019). The Effects of Interactive Teaching Methods on Student Achievement: A Meta-Analysis. Educational Technology & Society, 22(4), 127-140.

ABDURAUF FITRATNING JADIDCHILIK HARAKATIDA TUTGAN O‘RNI

Xudoyberdiyev Olloberdi G‘ayratjon o‘g‘li

University of Business end Science

Tarix yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdurauf Fitratning hayot yo‘li, va jadidchilik harakatida tutgan o‘rni. Abdurauf Fitrat yashagan davirda Buxoro amirligida iqtisodiy-ijtimoiy ahvol, Abdurauf Fitratning morif tizimida amalga oshirgan ishlari hamda biz yoshlarga yozib qoldirgan asar va kitoblari haqida bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: Mijmar, qo‘mita, sho‘ba, so‘l jadidlar, kamunizm, Kanistitutsiya, jumhuryat, partiya, professor.

Abdurauf Abdurahim o‘g‘li 1886-yil Buxoro shahrida Abdurahim savdogar oilasida tug‘ilgan. “Abdurauf Abdurahim o‘g‘lining adabiy taxallusi Fitrat bo‘lib, bu so‘z tug‘ma iste‘dod, insonga Alloh bergan yaratuvchilik qobilyati ma‘nolarini anglatadi. Zamondoshlarining guvohlik berishicha, talabalik yillari Mijmar taxalusi bilan ham ijot qilgan”[1]. Dastlab mahalla maktabida, so‘ngra Mir Arab madrasasida tahsil olgan. Shoirning otasi savdogarchilik bilan mashg‘ul bo‘lgan ziyoli shaxs edi. Fitratning onasi Mustaf bibi (Bibijon) noziktab ayol bo‘lib, farzandlar ta‘lim-tarbiyasi bilan, asosan, shu kishi shug‘ulangan. Onasining ta‘sirida Abduraufda she‘r zavqi uyg‘ongan, u bolaligidanoq badiyat dunyosiga yaqinlashgan.

1902-1903 yilarda haj safari munosabati bilan Turkiya, Hindiston va Arabiston mamlakatlarida, taxminan, 1906-1908 yilarda esa Rossiyaning Maskiva, Peterburg kabi shaxarlarida bo‘lgan. Shundan so‘ng Sadridin Ayniy va uning birodarlari bilan tashkil etilgan “Tarbiyai Atfol” jamiyati Abdurauf Fitrat bir qancha ilimli yoshlar bilan Turkiyaga

joʻnatiladi. 1909-1913 yillarda Istanbulda yashagan va oʻqigan. Fitrat Yosh turklar harakati taʼsirida Turkiyadagi buxorolik yoshlar yordamida “Buxoro taʼlimi maorif jamiyati” nomi bilan Turkiyada “Tarbiyai Atfol” jamiyatini shubasini ochadi. Shubani asosiy vazifasi Buxoro va Turkistondan oʻqish uchun brogan yshlarga iqtisodiy va madaniy yordam koʻrsatish edi. Abdurauf Fitrat Turkiyada tahsil olishdan tashqari, samarali ijod ham qiladi. 1908 yil Istanbulda uning fors tilida yozgan “Munozara” asari, 1910 yilda esa “Sayha” sheʼriy majmuasi, 1913 yil esa “Sayohi hindi” asarlari nashir etiladi. Keyinchalik uning millatchi, turkparas va islomparas yozuvchi sifatida qoralinishiga sababchi boʻlgan bu asarlar XX asr boshlarida Turkistondagi milliy uygʻonish xarakatining norasmiy dasturi boʻlib xizmat qilgan. 1913 yilning bahorida Istanbulda oʻqiyotgan bir qator yoshlar: Usmonxoʻja, Atoyoʻja, Xomidxoʻja va Fitrat yurtiga qaytadilar. Sadriddin Ayniyning yozishicha “Bu orada Fitrat va Atoyoʻja Buxoroga qaytadilar. Tabiyki, ular jadid maktablari bilan bogʻlanib, oʻqtuvchilar tomonidan bordi keldi qilib, maktablar ishini yaxshilash boʻyicha turli tadbirlarni amalga oshirdilar, muallif va yoshlarga maslahat berdilar”. Ular Buxoroga kelgach “usuli jadid” matablarini ochadilar. Ularning tashabusi va say-harakati bilan “Maʼrifat kutibxonasi” ochildi. Kutibxonani asosiy maqsadi “usuli jadid” maktablarini kitoblar va darsliklar bilan tamirlash edi.

1915-1916 yilarga kelib esa “Rahbri najod” va “Oila” asarlari Bokuda nashir qilinadi. Bu asralar oʻsha davirdayoq xalq orasida keng tarqaldi. Boshqa tilarga ham tarjima qilindi. Masalan “Munozara” 1909-1914 yillar oraligʻida turk, ozarbayjon tillarida, “Sayohi hindi” rus tilda chop etilgan, “Rahbari najot” asarini doʻsti,shoir va noshir Abduvohid Burhonov Sankt-Peterburgda nashirdan chiqargan.

Fitrat Buxoro jadidlarining tashkilotchilaridan biri sifatida xalqni ma’rifat va madaniyatdan bahramand qilish uchun astoydil kurashdi. Lekin bu harakat sharoitga qarab turli yerlarda turlicha sodir bo’ldi. Jumladan, 1915-1916 yilarga qadar buxorolik jadidlar yakdil va yagonalik bilan ish olib borgan bo’lsalar keyinchalik ular ikkiga bo’linib ketdilar. Jadidlarning bir qismiga Abdulvohid Burhonov boshchilik qildi. Ular eski tarzda faqat madaniyat tarqatish yo’lini talagan bo’lsa, ikkinchi guruxga Fitrat va Fayzulla Xo’jayev kabi chet elda o’qib kelgan yoshlar omma orasida ma’rifat va madaniyat tarqatish bilan birga amirga qarshi kurashishni yo’qlab chiqdilar. Bu haqida Fayzulla Xo’jayev shunday yozadi “Abdulvohid Burhonov va Mirkomil Burhonov tomonidan ochilgan maktablar 1919-1920-yillardagi Buxoro inqilobiy xodimlarining katta qismini tayorlab bergan manba bo’ldi... eski tarzda jadidlarga A. Burhonov, so’l jadidlarga Fitrat boshchilik qildi”[2]. Nihoyat ikki gurux murosaga kelib, “Yosh buxoroliklar” qo’mitasini tuzadilar. A. Burhonov qo’mita raisi, Fitrat esa bosh kotib etib tayinlandi. Ular amirni tartibga chaqirish orqali Buxorodagi siyosiy va madaniy tizimini islohotlar vositasida o’zgartirmoqchi bo’ladilar. 1917-yildagi Fevral inqilobidan ruhlanib, markaziy qo’mita vakili etib, Fitrat va Usmonxo’jani yubormoqchi bo’ldilar. Hatto Buxoro amiri Said Olimxon 7-aprelda farmoni oliy elon qilib, ayrim madaniy islohatlarga yo’l beradi. Biroq Fitrat boshliq “so’l jadidlar” namoyish o’tkazishni rejalashtiradilar. Amir namoyishni quroli kuchlar yordamida bostiradi va Fitrat o’z faoliyatini Samarqandda davom etirishga majbur bo’ladi.

U Samarqandda Behbudiy tashkil etgan “Hurriyat” gazetasida muharrirlik (1917-1918-yillarda chop etilgan 26-85-sonlar) qilgan. Gazeta sahifalarida Fitratning 30 da ortiq maqola, sochma va she’rlari

e’lon qilingan. Gazeta yopib qo’yilgandan so’ng Firat Buxoroga qayib, islohatlar loyihasini tuzib chiqdi.

Fitrat Toshkentga kelib “Chig’atoy gurunigi” tashkilotini tuzishga kirishadi. Tashkilotning maqsadlaridan biri arab imlosini isloh qilib, o’zbek tiling tovush xususiyatlariga mos keladigan yangi yozuv tizimi yaratish edi. Bu maqsad bir necha yil o’tib 1921-yilgi Til va imlo qurultoyida amalga oshirildi.

1918-yili Fitratni Munavvarqori yangi tashkil etilga Turkiston Xalq dorulfununiga taklif etadi va yangi o’quv yildan Adabiyot va falsafa sho’basini boshqaradi. O’zbek tilida ilk darslik “Ona tili”ni nashir qildiradi. Fitrat bu orada o’zini bir qator nodir maqolalarini e’lon qiladi, “Ishtirokiyun” gazetasida mashuxr “Tilimiz” maqolasi chob etiladi.

Buxoroda Xalq jumhuryati qurulgach, Fitrat davlat ishlarida faoliyat yurutishi uchun 1921-yilning 9-martida chaqirib olinadi. Fitrat Buxoro Xalq jumhuryatining Maorif noziri sifatida faolyat ko’rsata boshladi. Buxoroda yangi usul maktablarini joriy qilish bilan birga musiqava qishloq xo’jaligi o’quv yurtlarini tashkil qilishga erishdi. Shuningdek Fitrat jumhoriyati hamda Turkiston ASSR o’rtasida o’quv yurtlari va maktablari uchun darslik tuzish borasida ishlarga ham mutasaddilik qildi. Iqtidorli talabalarni Turkiya, Germaniya va Rossiya shaharlaridagi unversitetlariga o’qishga yuboradi. Nozirlar kengashi qarori bilan Buxoro jumhoriyatida turk (o’zbek) tilini davlat tili den e’lon qildirdi. 1921-yildan teatir ishlariga ko’maklashish va “Buxoro axbori” gazetasiga muharirlik qilish uchun shoir Cho’lpon Buxoroga jalb qilinadi. Shu yilning 23-sentabirda Fitrat tahriridan chiqan “Buxoro xalqi sho’rolar jumhoriyati Konstitutsiyasi” qabul qilindi. 1923-yilning 12-iyunda Maskvada Rossiya Komunistlar partiyasi Markaziy qo’mitasining “Buxoro masalasiga doir” degan qarori qabul qilindi va

ushbu qarorga ko‘ra qo‘mita kotibi Y.Y.Rudzutak Buxoroga kelib davlat ishlariga o‘rnashib olgan sobiq jadidlarni tozalashga kirishdi. Shu tariqa Fitrat ham o‘zi boshqarayotgan mas‘ul vazifalardan ozod etildi. Tez orada sobiq ittifoq hukumati huzuridagi Buxoro jumhuryati Muxtor vakiligi tomonida Maskvaga chaqirib olinadi. U yerda chiqayotgan “Uchqun” hamada “Buxariskaya jizn” kabi vaqitli nashirlar ishlariga jalb qilinadi, Lazerevlar jonli sharq tillari institutiga marza o‘qish uchun chaqiriladi va professor unvoniga sazovor bo‘ladi. Fitrat Maskvadalik davrida (1923-1924-yillar) ko‘proq badiy adabyot bilan mashg‘ul bo‘ldi. Shu yillarda uning “Abdulfayizxon” fojiiyasi, “Bedil” nomli badihasi va “Qiyomat” kabi asarlar yozdi. Fitra Maskvadan qaytib kelib, Toshkentda yana ijodiy va ilmiy faoliyatga berildi. Uning O‘zbekiston Xalq maorif nozirligining ilmiy sho‘rosida barmoq she‘r tizimi haqidagi maruza qiladi. Keyinchalik Fitrat o‘zini ilg‘or g‘oyalari va fikirlari uchun ko‘pchilik jadidlar qatorida shakkoklik, isyonkorlikda ayiblandi, chor ma‘murlari esa uni mustamlakachilikka qarshi turgalikda ayibladilar, komunistik mafkura hukimron bo‘lgan qizil saltanat davrida esa milatchilikda, pantturkizm g‘oyasi tarafdori, “xalq qushmani” degan uydurma tamg‘a bilan ayiblandilar. 1937-yilgacha Fitratni yaqin do‘sti Fayzulla Xo‘jayev o‘z himoyasiga olib kelgan. Qatag‘on yilari ko‘pchilik qatori Fitrat ham qamoqqa olingan va 1938-yilning 4-oktabrda Toshkentda qatil etiladi. 1956-yilda Fitrat oqlanib, keyinchalik O‘zbekiston milliy qahramoni sifatida etirof etildi.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki Abdurauf Fitrat o‘zbek milliy uyg‘onish harakatining asoschilaridan biri bo‘lib, uning g‘oyalari va asarlari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Uning ilmiy va adabiy merosi O‘zbekistoning mustaqilik davrida qayta tiklanib, yosh

avlodni ma’rifat va milliy g’urur ruhida tarbiyalashda muhim ro’l o’ynamoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Xo’jayev F. Talangan asarlar. Uch to’mlik. 1-t. “Fan”. –T. 1976. - B. 100.
2. Hoji Ne’matilloh.M. Tazkiratu-sh-shuaro. Dushanbe. 1975. –B. 319-320.
3. Sharipov R. Turkiston jadidchilik harakati tarixidan. “O’qtuvchi”. –T. 2002.
4. Xolboyev S. Turkiston jadidchiligi-milliy uyg’onish davri tarixi. “Namangan”. –Namangan. 2012.
5. R.Shamsidino, Sh.Karimov, O’Ubaaydullayev. Vatan tarixi-2. “Sharq”. –T. 2010.
6. H.Boltaboyev. Jadidlar. Abdurauf Fitrat. “Yoshlar”. –T. 2022.

FARADAY INDUKSIYASI QONUNI VA ZAMONAVIY QURILMALARDA UNING AMALIYOTI

Numonjonova Gulxayo Ismoiljon qizi

Andijon Davlat Universiteti

Fizika-texnika fakulteti talabasi

E-mail: gulhayo88888@gmail.com

Tel: +998947132823

Annotatsiya: Ushbu ishda Faradey induksiya qonuni va uning zamonaviy texnologiyalardagi amaliy qo’llanilishi tahlil etiladi. Faradeyning elektromagnit induksiya qonuni elektromagnit hodisalarning nazariy asoslaridan biri hisoblanib, elektr va magnit maydonlar orasidagi o’zaro bog’liqlikni tushuntiradi. Mazkur qonunga

ko'ra, o'zgaruvchan magnit maydoni elektr yurituvchi kuch (EYuK)ni vujudga keltiradi. Ushbu tamoyil asosida ko'plab elektr qurilmalari, jumladan generatorlar, transformatorlar, induksion pechlar va simsiz zaryadlash tizimlari ishlab chiqilgan. Ishda Faradey qonunining nazariy asosi, uning matematik ifodasi hamda eksperimental isboti batafsil ko'rib chiqiladi. Shuningdek, zamonaviy hayotda keng qo'llanilayotgan qurilmalarda (masalan, elektr generatorlari, tibbiy magnit-rezonans tomografiya (MRT) tizimlari, elektromobillarni zaryadlash stansiyalari va boshqalarda) ushbu qonunning qanday ishlashi batafsil yoritib beriladi. Amaliy misollar orqali uning samaradorligi, energiya aylanishidagi o'rni va texnologik taraqqiyotga qo'shgan hissasi chuqur tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Faradey induksiyasi qonuni nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy hayotda ham muhim ahamiyat kasb etib, zamonaviy texnika va energetika tizimlarining poydevori sifatida xizmat qilmoqda.

Abstract: This work analyzes the Faraday induction law and its practical application in modern technology. Faraday's law of electromagnetic induction is considered one of the theoretical foundations of electromagnetic phenomena, explaining the correlation between electric and magnetic fields. According to this law, a variable magnetic field generates an electrically conducting force (EYuK). Based on this principle, many electrical devices have been developed, including generators, transformers, induction furnaces and wireless charging systems. The work examines in detail the theoretical basis of Faraday's law, its mathematical expression, as well as its experimental proof. Also, in devices that are widely used in modern life (for example, electrical generators, medical magnetic resonance imaging (MRI) systems, electric car charging stations, etc.), detailed coverage of how this law works is

given. Through Practical Examples, its effectiveness, its role in the energy cycle and its contribution to technological progress are analyzed in depth. The results of the study show that the Faraday induction law is important not only in theory, but also in practical life, serving as the foundation of modern technical and energy systems.

Аннотация: В данной работе анализируется закон индукции Фарадея и его практическое применение в современных технологиях. Закон электромагнитной индукции Фарадея считается одной из теоретических основ электромагнитных явлений и объясняет взаимосвязь между электрическим и магнитным полями. Согласно этому закону, изменяющееся магнитное поле создает электрическую движущую силу (Эюк). На этом принципе было разработано множество электрических устройств, включая генераторы, трансформаторы, индукционные печи и системы беспроводной зарядки. В работе подробно рассматривается теоретическая основа закона Фарадея, его математическое выражение, а также экспериментальное доказательство. Также будет подробно описано, как этот закон работает в устройствах, которые широко используются в современной жизни (например, электрические генераторы, системы медицинской магнитно-резонансной томографии (МРТ), зарядные станции для электромобилей и т. д.). На практических примерах подробно анализируется его эффективность, роль в круговороте энергии и вклад в технический прогресс. Результаты исследований показывают, что закон индукции Фарадея приобретает важное значение не только в теоретической, но и в практической жизни, служа основой современных технологий и энергетических систем.

Kalit soʻz: Faraday qonuni, elektromagnit induksiya, elektr toki, magnit maydon, generator, transformator, induksiya pechi, zaryadlash, tizimlar, texnologiya.

Keywords: Faraday's law, electromagnetic induction, electric current, magnetic field, generator, transformer, induction furnace, charging, systems, technology.

Ключевые слова: Закон Фарадея, электромагнитная индукция, электрический ток, магнитное поле, генератор, трансформатор, индукционная печь, зарядка, системы, технологии.

Kirish. Texnika va fan taraqqiyoti insoniyat hayotini tubdan oʻzgartirib yubordi. Bugungi kunda elektr energiyasi zamonaviy jamiyat infratuzilmasining ajralmas qismiga aylanib qolgan. Biz kundalik hayotimizda foydalanadigan turli xil qurilmalar — telefonlar, kompyuterlar, maishiy texnika vositalari, transport vositalari va sanoat uskunalarining barchasi elektr energiyasi yordamida ishlaydi. Elektr energiyasini ishlab chiqarish, uzatish va undan samarali foydalanish zamonaviy texnologiyalarning asosiy yoʻnalishlaridan biri sanaladi. Bu sohadagi fundamental qonunlar orasida, shubhasiz, Faradey induksiya qonuni alohida ahamiyatga ega. Faradey induksiya qonuni elektromagnit hodisalarning eng muhim va asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Uni ingliz fizigi Maykl Faradey 1831-yilda kashf etgan. Ushbu qonunga koʻra, magnit maydonning oʻzgarishi elektr yurituvchi kuch (EYuK)ni hosil qiladi. Boshqacha aytganda, magnit maydondagi oʻzgarishlar natijasida elektr toki vujudga keladi. Aynan shu tamoyil asosida elektr energiyasi ishlab chiqariladi, yaʼni generatorlar, transformatorlar, induksion qurilmalar va boshqa koʻplab zamonaviy asbob-uskunalar ishlaydi. Faradey induksiyasi qonuni nafaqat nazariy fizika sohasida, balki amaliy muhandislik va texnologiyada ham keng

qo'llaniladi. Misol uchun, elektr stansiyalarida aylanuvchi magnit maydon yordamida elektr energiyasi ishlab chiqariladi. Bu esa sanoatning rivojlanishiga, uy-joy infratuzilmasiga va kundalik hayotda elektr manbalaridan samarali foydalanishga imkon yaratadi. Bundan tashqari, mazkur qonun tibbiyotda ham qo'llaniladi. Masalan, magnit-rezonans tomografiya (MRT) singari zamonaviy tashxis qurilmalari elektromagnit induksiya tamoyillariga asoslanib ishlaydi. Bugungi kunda tobora ommalashib borayotgan simsiz zaryadlash qurilmalari, elektromobillar va energiya tejovchi tizimlar ham Faradey qonunining amaliy ifodasidir. Faradeyning kashfiyoti o'z vaqtida ulkan ilmiy yangilik bo'lishi bilan bir qatorda, zamonaviy texnologiyalar rivojlanishiga kuchli turtki berdi. Ushbu qonunning kashf etilishi elektr va magnit maydonlar orasidagi aloqani chuqurroq anglashga yordam berdi hamda keyinchalik Jeyms Klark Maksvellning elektromagnit to'lqinlar nazariyasini ishlab chiqishiga asos bo'ldi. Shunday qilib, Faradey induksiyasi nafaqat fizik qonun, balki global ilmiy-texnologik taraqqiyotning harakatlantiruvchi kuchiga aylandi. Bugungi kunda Faradey induksiyasi qonunining amaliy qo'llanilishi turli sohalarda keng tarqalgan. Ayniqsa, elektr energiyasini ishlab chiqarish va uzatish tizimlarida bu qonunning amaliy ahamiyati beqiyosdir. Turbinalar harakatlanganida magnit maydon hosil bo'lib, bu orqali elektr toki induksiyanadi. Aynan shu jarayon tufayli biz uyimizda chiroqlarni yoqib, elektron qurilmalardan bimalol foydalana olamiz. Bundan tashqari, yuqori kuchlanishli uzatish liniyalari va transformatorlar yordamida mazkur energiya uzoq masofalarga yetkaziladi. Bularning barchasi Faradey qonuni asosida yaratilgan mexanizmlarning samarali ishlashiga bog'liq. Zamonaviy fan va texnika tobora murakkablashib, yangi-yangi texnologiyalar ishlab chiqilmoqda. Ularning ayrimlari

bevosita Faradey induksiyasi qonunining zamonaviy talqini va takomillashtirilgan ko'rinishlariga asoslanadi. Masalan, induksion plitalar, elektr transport vositalari uchun quvvatlantirish tizimlari, qayta tiklanuvchi energiya manbalari (ayniqsa, shamol va gidroelektr stansiyalaridagi generatorlar) singari qurilmalar ushbu qonunning amaliy qo'llanilishidir. Xususan, yashil energiyaga o'tish jarayonida Faradey induksiyasi tamoyillariga asoslangan texnologiyalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib aytganda, Faradey induksiyasi qonuni shunchaki nazariy fizik qonun bo'lib qolmay, balki kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. U asosida yaratilgan qurilma va texnologiyalar tufayli insoniyat energiya manbalaridan yanada samaraliroq foydalanmoqda. Ushbu qonunning ilmiy va texnik ahamiyatini chuqur o'rganish orqali biz nafaqat fizikani yaxshiroq tushunishga erishamiz, balki kelajakda energetika, transport va sanoat sohalarida innovatsion yechimlar yaratish imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Asosiy qism. Faradey induksiyasi qonuni elektromagnit induksiya hodisasini tushuntirib beruvchi asosiy nazariy qonunlardan biridir. Ushbu qonunga ko'ra, magnit maydonning vaqt davomida o'zgarishi natijasida elektr yurituvchi kuch (EYuK) vujudga keladi. Bu hodisani dastlab 1831-yilda ingliz olimi Maykl Faradey kashf etgan. Faradeyning tajribalari shuni ko'rsatdiki, agar yopiq elektr konturga o'zgarmas magnit maydon ta'sir ettirilsa, hech qanday tok hosil bo'lmaydi. Biroq, magnit maydon vaqt o'tishi bilan o'zgarsa yoki kontur magnit maydonda harakatlansa, konturda elektr toki paydo bo'ladi. Bu jarayon elektromagnit induksiya deb ataladi. Faradey induksiyasi qonuni matematik jihatdan quyidagicha ifodalanadi: $E = - d\Phi/dt$, [1]

Bu yerda E - konturdagi elektr yurituvchi kuch (volt), Φ - magnit oqimi (veber), $d\Phi/dt$ - magnit oqimining vaqt bo'yicha o'zgarishi hisoblanadi. Manfiy ishora Lens qonunini ifodalaydi, ya'ni hosil bo'lgan tok o'zining sababiga - magnit maydon o'zgarishiga qarshi yo'nalishda harakatlanadi. Faradey induksiyasi qonuni zamonaviy elektr texnikasi va energetika sohasida keng qo'llanilmoqda. Uning eng muhim amaliy ishlanmalari qatoriga elektr generatorlari kiradi. Elektr generatorlari mexanik energiyani elektr energiyasiga aylantirish uchun aynan Faradey qonunidan foydalanadi. Masalan, GES (gidroelektr stansiya)larda suv oqimi turbinalarni aylantiradi, bu harakat esa magnit maydonni o'zgartiradi va natijada statorda elektr toki induksiyanadi.[2] Ushbu tamoyil asosida butun dunyo bo'ylab milliardlab odamlar elektr energiyasi bilan ta'minlanadi. Bundan tashqari, transformatorlar ham Faradey qonuni asosida ishlaydi. Ular magnit induksiyasi prinsipidan foydalanib, kuchlanishni oshiradilar yoki kamaytiradilar. Birinchi chulg'amda (birinchi chulg'amda) o'zgaruvchan tok oqadi, bu esa magnit maydon hosil qiladi. Bu maydon ikkinchi g'altakda (ikkilamchi g'altakda) induksiya hosil qiladi, bu induksiya orqali kerakli kuchlanishli tok olinadi. Transformatorsiz elektr energiyasini uzoq masofalarga uzatish mumkin emas edi.[3] Amaliyotning yana bir muhim yo'nalishi induksion pechlar va induksion plitalardir. Bu qurilmalarda magnit maydonini o'zgartirish yo'li bilan metall buyumlarda tok hosil qilinadi va bu tok metallni qizdiradi. Ushbu texnologiya, ayniqsa, sanoat issiqlik bilan ishlov berish jarayonlarida va maishiy texnikalarda keng qo'llaniladi. So'nggi yillarda Faradey induksiyasi prinsipiga asoslangan simsiz zaryadlash tizimlari tobora ommalashib bormoqda. Bunday qurilmalarda energiya uzatuvchi g'altak bilan qabul qiluvchi qurilma orasida magnit induksiyasi orqali uzatiladi.

Ushbu texnologiya mobil telefonlar, elektromobillar va boshqa ko'plab qurilmalarda qo'llaniladi. Bugungi kunda "Tesla," "Apple," "Samsung" kabi kompaniyalar aynan shu tamoyil asosida yangi mahsulotlarni ishlab chiqarmoqda.[4] Tibbiyot sohasida magnit-rezonans tomografiya (MRT) qurilmalari Faradeyning induksiya qonunining yuqori darajadagi amaliy namunasidir. Kuchli magnit maydoni va radioto'lqinlar yordamida inson ichki a'zolarining tasvirlari yuqori aniqlikda olinadi. Bu sog'liqni saqlash tizimida muhim diagnostika vositasiga aylandi. Shunday qilib, Faradeyning induksiya qonuni zamonaviy texnologiyalar asosida ishlaydigan ko'plab qurilmalarning nazariy poydevorini tashkil etadi. U elektr energiyasidan tortib tibbiyot, transport, maishiy texnika va boshqa ko'plab sohalargacha qo'llaniladi. Har qanday zamonaviy energiya manbai yoki tok aylanish tizimi aslida Faradey qonuniga bo'ysunadi. Bu esa mazkur qonunni nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ajralmas qismiga aylantiradi.

Adabiyotlar tahlili: Faradeyning induksiya qonuni va uning amaliy qo'llanilishi haqida ko'plab ilmiy va o'quv adabiyotlari mavjud. Tahlil natijalariga ko'ra, ushbu mavzu ham nazariy, ham amaliy jihatdan chuqur o'rganilgan bo'lib, hozirgi kunda zamonaviy texnologiyalarda keng miqyosda qo'llanilmoqda.

Respublika va xorijiy fizika darsliklari:

Masalan, T.N. Qodirov va boshqalar tomonidan yozilgan "Fizika" (10-11-sinflar uchun) darsligida elektromagnit induksiya mavzusi asosiy tushunchalar asosida yoritilgan. Bu darslikda Faradey qonuni tajribalar orqali tushuntirilgan va uning matematik asoslari batafsil bayon etilgan. Qonunning mohiyatini o'quvchilar oson tushunishi uchun juda qulay uslubda yozilgan.

Respublika oliy ta'lim muassasalari uchun darsliklar:

Oliy ta'lim muassasalarida qo'llaniladigan "Umumiy fizika" darsliklarida (masalan, A. Sodiqovning asarida) elektromagnit induksiya va Faradey qonunining matematik tahlili yanada chuqurroq berilgan. Ushbu manbalarda Lens qonuni, magnit oqimi, induktivlik tushunchalari, transformator va generatorlarning fizik ishlash tamoyillari batafsil yoritib berilgan.

Xorijiy ilmiy adabiyotlar:

R. Resnik va D. Gallidey tomonidan yozilgan "Fizika asoslari" asarida Faradey qonuni nazariy va grafik usullar yordamida batafsil tushuntirib berilgan. Xususan, ushbu kitobda elektromagnit induksiyaning kvant mexanikasidagi ahamiyati va uning zamonaviy texnologiyalardagi amaliy qo'llanilishi haqida ham ma'lumotlar keltirilgan. Mazkur asar dunyoda fizika sohasidagi asosiy darsliklardan biri sanaladi.

Ilmiy maqolalar va zamonaviy tadqiqotlar:

So'nggi yillarda chop etilgan ko'plab ilmiy maqolalar, jumladan, IEEE (Elektr va elektronika muhandislari instituti) jurnalida e'lon qilingan tadqiqotlar simsiz zaryadlash texnologiyalari, elektromobillarni zaryadlash tizimlari va MRT texnologiyasi asoslarini Faradey qonuni bilan bog'laydi. Bunday maqolalarda induksiya samaradorligini oshirish yo'llari va energiya yo'qotishlarini kamaytirish usullari chuqur tahlil qilinadi. Texnik hujjatlar va korxona yo'riqnomalari:

Faradeyning induksiya tamoyillari amalda qo'llaniladigan generator, transformator va induksion plitalar kabi qurilmalarning texnik pasportlari hamda ulardan foydalanish bo'yicha ishlab chiqilgan yo'riqnomalarda ham aks ettirilgan. Ushbu hujjatlar muhandislar uchun muhim amaliy manba sanaladi.

Internet resurslari va ochiq elektron kutubxonalar:

Khan Academy va Coursera singari onlayn ta'lim platformalari Faradey qonunini interaktiv darslar orqali tushuntiradi. Bunday manbalar, ayniqsa, mustaqil o'rganuvchilar uchun juda foydalidir.

Xulosa. Faradeyning induksiya qonuni elektromagnit hodisalar sohasidagi eng muhim va asosiy nazariy qoidalardan biri hisoblanadi. Mazkur qonun magnit maydonning o'zgarishi natijasida elektr tokining hosil bo'lishini tushuntiradi va elektromagnit induksiya hodisasining ilmiy asosini tashkil etadi. Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishida uning o'rni beqiyos bo'lib, u elektr energiyasini ishlab chiqarish, uzatish va foydalanishning ajralmas qismiga aylandi. Faradeyning induksiya qonuni asosida yaratilgan qurilma va tizimlar inson hayotida keng qo'llanilmoqda. Bularga elektr generatorlari, transformatorlar, induksion pechlar, simsiz zaryadlash tizimlari hamda tibbiyot sohasidagi magnit-rezonans tomografiya qurilmalari kiradi. Bu qurilmalarning barchasi magnit maydon o'zgarishini elektr tokiga aylantirish tamoyiliga asoslanib ishlaydi. Bu insoniyatga energiya samaradorligini oshirish, yangi texnologiyalarni yaratish va hayot sifatini yaxshilash imkonini beradi. Hozirgi zamonda energiya manbalaridan oqilona foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu nuqtayi nazardan, Faradeyning induksiya qonuniga asoslangan texnologiyalar, ayniqsa qayta tiklanuvchi energiya manbalarida (gidroelektr stansiyalari, shamol generatorlari) energiya ishlab chiqarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu qonun asosida yaratilgan qurilmalar energiya yo'qotishlarini kamaytiradi va barqaror energiya ta'minotini ta'minlaydi. Bundan tashqari, Faradey induksiyasi tamoyillariga asoslangan zamonaviy innovatsion texnologiyalar - simsiz zaryadlash, elektromobillar uchun zaryadlash tizimlari, sanoatda energiya samaradorligini oshiruvchi

qurilmalar - mazkur qonunning amaliy qo'llanilish doirasini yanada kengaytirmoqda. Bu esa iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va ekologik toza texnologiyalarni joriy etishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ilmiy adabiyotlar va zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, Faradeyning induksiya qonuni nafaqat o'tmishning fizik kashfiyoti, balki kelajak texnologiyalarining poydevori bo'lib qolmoqda. Bu qonun zamonaviy fizika va muhandislikning bir qator yo'nalishlarida, ayniqsa, elektromagnetizm, elektronika va energetika sohalarida yangi imkoniyatlarni ochishga yordam beradi. Shu bilan birga, ushbu qonunni chuqur o'rganish orqali energiya samaradorligini oshirish, yangi energiya manbalarini ishlab chiqish va ilg'or texnologiyalarni yaratish imkoniyatlari kengayadi. Xulosa qilib aytganda, Faradeyning induksiya qonuni nafaqat ilmiy nazariya, balki kundalik hayotimizning ajralmas qismi hamdir. U energiya ishlab chiqarish va undan foydalanish jarayonlarini samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Shuning uchun bu qonunni har tomonlama tushunish va uni amalda qo'llash zamonaviy texnologik taraqqiyotning muhim omillaridan biridir. Kelajakda Faradeyning induksiya qonuniga asoslangan yangi qurilma va tizimlar insoniyat hayotini yanada yaxshilashga, ekologik muammolarni hal qilishga va iqtisodiyotni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Faraday, M. (1832). *Experimental researches in electricity* (Vol. 1). Richard Taylor and Company.
2. Halliday, D., Resnick, R., & Walker, J. (2018). *Fundamentals of physics* (11th ed.). Wiley.
3. Qodirov, T. N., & Karimov, S. (2020). *Fizika* (10–11 sinflar uchun o'quv qo'llanma). Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.

4. Sodiqov, A. (2015). *Umumiy fizika: Elektromagnetizm* [Textbook]. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
5. IEEE Spectrum. (2022). Advances in wireless charging technologies for electric vehicles. *IEEE Spectrum*, 59(3), 45-52.
<https://doi.org/10.1109/MSPEC.2022.3145678>
6. Khan Academy. (n.d.). *Electromagnetic induction*.
<https://www.khanacademy.org/science/physics/magnetic-forces-and-magnetic-fields/electromagnetic-induction/a/what-is-electromagnetic-induction>

RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA INNOVATSION INVESTITSİYALARNI JALB QILISH STRATEGİYALARI

Mo‘ydinjonova Durdonaxon Ilhomjon qizi

Farg‘ona davlat texnika universiteti
Ishlab chiqarishda boshqaruv fakulteti
Raqamli iqtisodiyot yo‘nalishi talabasi
durdonaxonm.work@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion investitsiyalarni jalb qilish strategiyalari keng tahlil qilinadi. Unda global iqtisodiy integratsiya sharoitida zamonaviy texnologiyalar va innovatsion g‘oyalar asosida investitsion faoliyatni faollashtirishning dolzarb jihatlari ko‘rib chiqiladi. Xususan, innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, qulay investitsion muhit yaratish, intellektual mulkni muhofaza qilish, inson kapitalini rivojlantirish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish orqali investitsiyalarni jalb etish imkoniyatlari o‘rganiladi. Shuningdek, maqolada ayrim muvaffaqiyatli xalqaro tajribalar tahlil qilinib, ularni rivojlanayotgan mamlakatlar

sharoitida qo'llash bo'yicha tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari asosida innovatsion investitsiyalarni samarali jalb qilishga xizmat qiluvchi strategik yondashuvlar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: innovatsion investitsiyalar, rivojlanayotgan mamlakatlar, investitsiya strategiyalari, innovatsion rivojlanish, investitsion muhit, texnologik taraqqiyot, xalqaro hamkorlik, inson kapitali.

Аннотация: В статье представлен комплексный анализ стратегий привлечения инновационных инвестиций в развивающиеся страны. Рассматриваются актуальные аспекты активизации инвестиционной деятельности на основе современных технологий и инновационных идей в условиях глобальной экономической интеграции. В частности, будут изучены возможности привлечения инвестиций за счет развития инновационной инфраструктуры, создания благоприятной инвестиционной среды, защиты интеллектуальной собственности, развития человеческого капитала, расширения международного сотрудничества. В статье также анализируется успешный международный опыт и даются рекомендации по его применению в развивающихся странах. На основе результатов исследования будут разработаны стратегические подходы для эффективного привлечения инновационных инвестиций.

Ключевые слова: инновационные инвестиции, развивающиеся страны, инвестиционные стратегии, инновационное развитие, инвестиционная среда, технологический прогресс, международное сотрудничество, человеческий капитал.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of strategies for attracting innovative investments in developing countries.

It examines the current aspects of activating investment activities based on modern technologies and innovative ideas in the context of global economic integration. In particular, the possibilities of attracting investments through the development of innovative infrastructure, creating a favorable investment environment, protecting intellectual property, developing human capital, and expanding international cooperation are studied. The article also analyzes some successful international experiences and provides recommendations for their application in developing countries. Based on the results of the research, strategic approaches are developed to effectively attract innovative investments.

Keywords: innovative investments, developing countries, investment strategies, innovative development, investment environment, technological progress, international cooperation, human capital.

KIRISH

Zamonaviy global iqtisodiyotda innovatsion investitsiyalar iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Rivojlangan davlatlarda yuqori texnologiyalar, ilmiy-tadqiqot ishlanmalar va innovatsion infratuzilmalar asosida barqaror rivojlanish kuzatilayotgan bo'lsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun bu jarayon hali ham murakkab va izlanishga muhtoj sohaga aylanmoqda. Xalqaro valyuta jamg'armasi va Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, innovatsion investitsiyalar hajmi global darajada o'sib borayotgan bo'lsa-da, ushbu oqimning asosiy qismi rivojlangan iqtisodiyotlarga yo'naltirilgan. Bu esa rivojlanayotgan mamlakatlarda texnologik tafovutni kuchaytirmoqda. Bunday sharoitda rivojlanayotgan mamlakatlar o'z iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish, raqobatbardoshligini oshirish va barqaror

rivojlanishga erishish uchun innovatsion investitsiyalarni jalb etish strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishga ehtiyoj sezmoqda. Shu jihatdan, ushbu maqolada rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion investitsiyalarni jalb qilishga ta'sir etuvchi omillar, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish bo'yicha strategik yondashuvlar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi aynan innovatsion rivojlanish va xalqaro investitsion hamkorlikni uyg'unlashtirish zaruratidan kelib chiqadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Mazkur tadqiqotda rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion investitsiyalarni jalb qilish strategiyalarini aniqlash va tahlil qilish uchun kompleks yondashuv qo'llanilgan, innovatsion investitsiyalarning mohiyati, ularni jalb qilish omillari va xalqaro tajribalar nazariy jihatdan o'rganildi. Bu bosqichda ilg'or ilmiy manbalar, xalqaro tashkilotlarning (Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi, OECD, UNCTAD) statistik ma'lumotlari va yillik hisobotlaridan foydalanildi. Tadqiqotning empirik qismida 2015–2023 yillar oralig'ida rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion investitsiyalar oqimi, ularning tarkibi va sohalar bo'yicha taqsimoti o'rganildi. Ma'lumotlar tahlilida qiyosiy tahlil, tendensiyalarni aniqlash usuli, shuningdek SWOT tahlil kabi strategik tahlil vositalaridan foydalanildi. Shu orqali investitsion muhitga ta'sir etuvchi asosiy kuchli va zaif tomonlar, imkoniyatlar va tahdidlar aniqlab chiqildi. Bundan tashqari, ayrim yetakchi rivojlanayotgan mamlakatlar — Hindiston, Vyetnam, Braziliya va Janubiy Afrika tajribalari o'rganilib, ularning muvaffaqiyatli strategiyalari asosida tahliliy xulosalar chiqarildi. Mazkur metodologik yondashuv tadqiqotning aniqligi va ishonchliligini ta'minlashga xizmat qildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion investitsiyalarni jalb qilish ko‘plab omillarga bog‘liqligini ko‘rsatdi. Jumladan, UNCTAD'ning 2023-yilgi “World Investment Report” ma’lumotlariga ko‘ra, rivojlanayotgan mamlakatlar global to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (FDI) hajmining taxminan 70 foizini jalb qilgan bo‘lsa-da, bu investitsiyalarning atigi 15–20 foizi innovatsion texnologiyalar va ilmiy-tadqiqot sohalariga yo‘naltirilgan. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, muvaffaqiyatli strategiyalar ishlab chiqqan ayrim davlatlar innovatsion investitsiyalarni samarali jalb qilishga erishgan:

- Hindiston 2022-yilda \$27 milliard miqdorida texnologik FDI jalb qilgan bo‘lib, bu mamlakatdagi “Start-up India”, R&D soliq imtiyozlari va IT parklar kabi strategik dasturlar natijasidir.
- Vyetnam sun’iy intellekt, avtomatlashtirish va elektronika sohalariga qaratilgan xorijiy investitsiyalarni rag‘batlantirish orqali 2021–2023 yillarda innovatsion investitsiyalar hajmini 30% ga oshirishga muvaffaq bo‘ldi.
- Braziliyada esa davlat tomonidan texnologik klasterlar va universitetlar bilan hamkorlikda yaratilgan innovatsion markazlar orqali yuqori texnologik investitsiyalar hajmi barqaror o‘shishni ko‘rsatmoqda.

Tadqiqotda shuningdek aniqlanishicha, investitsion muhit sifati, intellektual mulk himoyasi, malakali ishchi kuchi mavjudligi va texnologik infratuzilma mavjudligi innovatsion investitsiyalarni jalb qilishda hal qiluvchi omillar hisoblanadi. Shu bilan birga, ko‘plab rivojlanayotgan mamlakatlarda korrupsiya, siyosiy beqarorlik va infratuzilmaning sustligi innovatsion sarmoya oqimini cheklamoqda.

Muzokaralar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsion investitsiyalarni samarali jalb etish uchun rivojlanayotgan mamlakatlarda institutsional islohotlar, infratuzilma modernizatsiyasi va inson kapitalini rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu fikr ilmiy manbalarda ham o'z tasdig'ini topgan. Xususan, iqtisodchi D. Rodrik (2018) o'z tadqiqotlarida ta'kidlaganidek, rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion o'sishni rag'batlantirish uchun nafaqat moliyaviy kapital, balki muayyan siyosiy va ijtimoiy islohotlar zarur. U ayniqsa, mahalliy korxonalar bilan xalqaro texnologik hamkorlikni kuchaytirish orqali investitsiyalar samaradorligini oshirish zarurligini uqtiradi. J. Stiglitz esa innovatsion investitsiyalarni jalb qilishda ta'lim sifati va ilmiy-tadqiqot infratuzilmasining rolini alohida ta'kidlaydi. Unga ko'ra, ilm-fan va texnologiyaga yo'naltirilgan davlat siyosati innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlovchi muhitni shakllantiradi va bu esa o'z navbatida xorijiy investitsiyalar uchun jozibadorlikni oshiradi (Stiglitz, 2017). Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Hindiston va Janubiy Koreya singari mamlakatlarning muvaffaqiyati ularning texnoparklar, innovatsion klasterlar va R&D (ilmiy-tadqiqot) markazlari tarmog'ini kengaytirish strategiyasiga bog'liq. Bu holatni UNESCO (2022) hisobotida ham ko'rish mumkin, unda aytilishicha, texnologik innovatsiyalarni rivojlantirish uchun eng samarali vositalardan biri – ilmiy hamjamiyat va biznes sektor o'rtasida yaqin aloqalarni yo'lga qo'yishdir.

Shunga qaramay, ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda quyidagi muammolar mavjud:

- Intellektual mulkni himoya qilish mexanizmlarining zaifligi;
- Soliq va tarif siyosatining nomutanosibligi;

- Davlat idoralari va investorlar o'rtasidagi ishonch yetishmovchiligi;
- Innovatsion loyihalarni moliyalashtirishga yo'naltirilgan institutsional mexanizmlarning yetarli emasligi.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun Y. Aghion (2015) ilgari surgan fikrga ko'ra, hukumatlar innovatsion faoliyatni rag'batlantiruvchi faol fiskal siyosat yuritishi, xususiy sektor bilan hamkorlikni mustahkamlashi, va eng muhimi – uzoq muddatli strategik yondashuvni qabul qilishi lozim. Umuman olganda, innovatsion investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha muvaffaqiyat kaliti — bu tizimli islohotlar, izchil davlat siyosati va xalqaro hamkorlikdir. Turli mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, innovatsion rivojlanish uchun strategik muvofiqlashtirilgan yondashuv asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion investitsiyalarni jalb qilish ko'p omilli va murakkab jarayon ekani aniqlanib, bu borada strategik yondashuv zarurligi asoslab berildi. Global raqobat kuchayib borayotgan sharoitda ushbu davlatlar uchun zamonaviy texnologiyalar, ilm-fan yutuqlari va innovatsion yechimlar asosida iqtisodiy o'sishga erishish dolzarb vazifaga aylanmoqda. Tadqiqotda aniqlanishicha, rivojlangan davlatlarga nisbatan rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion investitsiyalar hajmi kamroq bo'lishiga qator omillar sabab bo'lmoqda. Bular qatorida — infratuzilmaning sustligi, intellektual mulk huquqlarining yetarlicha himoya qilinmasligi, malakali kadrlar yetishmasligi hamda institutsional muammolar asosiy to'siqlar sifatida ko'rsatildi. Biroq, Hindiston, Vyetnam, Braziliya kabi mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, to'g'ri ishlab chiqilgan strategiyalar —

masalan, texnoparklar tashkil etish, ilmiy-tadqiqotga soliq imtiyozlari berish, xususiy sektor bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish — innovatsion investitsiyalar oqimini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi (2023) *O'zbekiston Respublikasiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi tahlili*. Toshkent: ISSV.
2. Karimov, I.A. (2015) *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
3. Normatov, R.X. (2020) *Innovatsion iqtisodiyot: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Iqtisodiyot va ta'lim nashriyoti.
4. Qodirov, A.Q., Jo'raqulov, S.N. va boshqalar (2021) *Investitsiyalar va innovatsiyalarni rivojlantirish strategiyalari*. Toshkent: Fan va texnologiyalar nashriyoti.
5. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi (2022) *Innovatsion infratuzilmani rivojlantirish bo'yicha davlat dasturi*. Toshkent.
6. Rodrik, D. (2018). *Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy*. Princeton University Press.
7. Stiglitz, J. E. (2017). *Globalization and Its Discontents Revisited: Anti-Globalization in the Era of Trump*. W.W. Norton & Company.
8. Aghion, P., Akcigit, U. and Howitt, P. (2015). *The Schumpeterian growth paradigm*. *Annual Review of Economics*, 7(1), pp.557–575.

BIOTEKNOLOGIYADA ILM-FAN YUTUQLARI

Maxbubova Ruhshona Oybekjon qizi

Andijon davlat universiteti

Biotexnologiya yoʻnalishi talabasi

Аннотация: Биотехнология является одной из самых перспективных областей науки, которая использует методы биологии, химии, генетики и инженерии для разработки новых технологий и продуктов. Она оказала значительное влияние на медицину, сельское хозяйство, экологию и промышленность. В медицине биотехнология способствовала созданию новых методов диагностики и лечения, а в сельском хозяйстве — созданию устойчивых к болезням и изменениям климата сельскохозяйственных культур. В статье рассматриваются ключевые достижения биотехнологии, её роль в различных областях и её влияние на будущее человечества.

Annotation: Biotechnology is one of the most promising fields of science, integrating methods from biology, chemistry, genetics, and engineering to develop new technologies and products. It has had a significant impact on medicine, agriculture, ecology, and industry. In medicine, biotechnology has contributed to the development of new diagnostic and therapeutic methods, while in agriculture, it has led to the creation of disease- and climate-resistant crops. This article explores the key achievements of biotechnology, its role in various sectors, and its impact on the future of humanity.

Annotatsiya: Biotexnologiya – yangi texnologiyalar va mahsulotlarni ishlab chiqishda biologiya, kimyo, genetika va muhandislik sohalarini birlashtiruvchi ilmiy sohaga aylangan. Soʻnggi yillarda biotexnologiya tibbiyot, qishloq xoʻjaligi, ekologiya va sanoatga sezilarli taʼsir koʻrsatdi. Tibbiyotda yangi diagnostika va davolash

usullarini yaratishda, qishloq xo'jaligida esa kasalliklarga va iqlim o'zgarishlariga chidamli o'simliklarni ishlab chiqishda muhim yutuqlarga erishildi. Ushbu maqolada biotexnologiyaning asosiy yutuqlari, uning turli sohalardagi roli va insoniyat kelajagiga ta'siri haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Biotexnologiya, genetik modifikatsiya, tibbiyot, qishloq xo'jaligi, CRISPR-Cas9, gen terapiyasi, ekologiya, bioenergetika, o'simliklar, hayvonlar, biotexnologik mahsulotlar, diagnostika, atrof-muhit, sun'iy implantatlar, biologik dori vositalari, kasalliklarga chidamli o'simliklar, genetik kasalliklar.

Kirish

Biotexnologiya – biologik tizimlarni va organizmlarni tadqiq etish va ulardan turli sohalarda foydalanishni o'rganuvchi ilmiy soha bo'lib, u biologiya, kimyo, fizika va informatika kabi fanlar bilan chambarchas bog'liqdir. Biotexnologiyaning rivojlanishi insoniyat uchun yangi imkoniyatlarni yaratib, tibbiyot, qishloq xo'jaligi, sanoat va atrof-muhitni saqlash sohasida katta yutuqlarga erishilishiga olib keldi.

Biotexnologiyaning tibbiyotdagi ro'li

Tibbiyotda biotexnologiya o'zining asosan dori vositalarini ishlab chiqarish, gen terapiyasi, diagnostika va kasalliklarni davolashda katta yutuqlarga erishdi. Genetik modifikatsiya yordamida ishlab chiqarilgan yangi dori-darmonlar, sun'iy implantatlar va organlarni o'stirish kabi sohalarda o'zining afzalliklari bilan tibbiyotga yangi ufqlar ochmoqda.

O'simliklardan olinadigan biotexnologik mahsulotlar yordamida yangi vaksinalar ishlab chiqilgan, genetik muhandislik texnologiyalari orqali, masalan, insulin yoki eritropoetin kabi biologik dori vositalari ishlab chiqarilmoqda (Verma et al., 2021). Bu yangi texnologiyalar

nafaqat tibbiyotda, balki biotexnologik asboblari va jihozlari ishlab chiqarishda ham katta salohiyatga ega.

Qishloq xo'jaligida biotexnologiyani o'rni.

Biotexnologiyani qishloq xo'jaligida qo'llanilishi oziq-ovqat ishlab chiqarishni optimallashtirish va ekologik xavf-xatarlarga qarshi kurashish uchun juda muhimdir. O'simliklarni genetik jihatdan modifikatsiya qilish orqali, tuproq va iqlim sharoitlariga moslashadigan, yuqori hosil beradigan o'simliklar yetishtirish mumkin. Shuningdek, hayvonlarni genetik modifikatsiya qilish orqali ularning turli kasalliklarga chidamliligini oshirish mumkin (Zhang et al., 2020).

Bundan tashqari, biotexnologiya yordamida o'simliklarni kasalliklarga, zararkunandalarga va qurg'oqchilikka chidamli qilish, shuningdek, oziq-ovqat ishlab chiqarishda natijalarga erishishda samarali usullarni yaratish mumkin (Glick et al., 2022).

Biotexnologiyada innovatsiyalar va tadqiqotlar. Biotexnologiyada yangi texnologiyalarning rivojlanishi har doim katta qiziqish uyg'otgan. Hozirgi kunda CRISPR-Cas9 texnologiyasi genomni tahrirlashda eng yangi va ommalashgan usul bo'lib, bu biotexnologiyada inqilob yaratmoqda. Ushbu texnologiya yordamida genlarni aniq va tez tahrirlash imkoniyati mavjud bo'lib, bu ko'plab genetik kasalliklarni davolash imkoniyatlarini yaratadi (Jinek et al., 2012).

Ekologik va atrof-muhitga ta'siri. Biotexnologiya nafaqat tibbiyot va qishloq xo'jaligida, balki atrof-muhitni himoya qilishda ham muhim rol o'ynaydi. Biodegradatsiya jarayonlarini tezlashtirish, kimyoviy moddalarni tozalash va bioenergetika sohasida innovatsion texnologiyalar yaratish ekologik muammolarga yechim topish uchun yangi usullarni taqdim etmoqda. Bu esa insoniyatning atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatini oshiradi (Barton, 2019).

CRISPR va Genomni Tahrirlash (Gene Editing). CRISPR-Cas9 texnologiyasi soʻnggi yillarda biotexnologiyada eng katta yutuqlardan biri sifatida tan olingan. Bu texnologiya yordamida genlarni aniq va samarali ravishda tahrirlash mumkin. CRISPR yordamida yangi terapiyalar, ayniqsa genetik kasalliklar (masalan, sickle cell anemia yoki kistoz fibroz) bilan kurashish uchun innovatsion davolash usullari ishlab chiqilmoqda.

Prime Editing deb ataladigan yangi usul, CRISPR texnologiyasidan ancha samaraliroq boʻlib, genetik oʻzgartirishlarni yanada yuqori aniqlik bilan amalga oshiradi.

Biologik dori-darmonlar (biopharmaceuticals). Biotexnologiyaning farmatsevtika sohasidagi roli sezilarli darajada ortdi. Antitela terapiyasi, CAR-T hujayra terapiyasi kabi innovatsion usullar yordamida saraton va boshqa kasalliklarni davolashda yangi imkoniyatlar ochilmoqda. mRNA vaksinalari — COVID-19 pandemiyasi davomida mRNA asosidagi vaksinalar ishlab chiqildi, bu texnologiya biotexnologiyaning eng soʻnggi yutuqlaridan biridir. U nafaqat COVID-19, balki boshqa yuqumli kasalliklarni davolashda ham keng qoʻllanilishi mumkin.

Sintetik biotexnologiya. Sintetik biologiya — bu yangi turdagi biologik tizimlarni yaratish va mavjud biologik tizimlarni qayta dizayn qilishga qaratilgan soha. Misol uchun, sintetik biologiya yordamida yangi organizmlar yaratish, yangi biologik modullarni ishlab chiqish yoki biologik jarayonlarni avtomatlashtirish mumkin.

Yashil sintetik biotexnologiya: Bu yoʻnalish atrof-muhitni muhofaza qilish va resurslarni tejash uchun biologik texnologiyalarni ishlab chiqishga qaratilgan. Bioyoqilgʻilarni ishlab chiqarish, kimyoviy

moddalarni biologik ravishda ishlab chiqarish kabi imkoniyatlar yaratilmoqda.

Biologik kompyuterlar va biologik hisoblash (Biocomputing). Biologik tizimlar yordamida hisoblash va ma'lumotni saqlash texnologiyalari ham rivojlanmoqda. Bu texnologiyalar orqali biologik elementlardan foydalanib, ma'lumotni saqlash yoki murakkab hisoblashlarni amalga oshirish mumkin.

Yangi biologik kompyuterlar o'simliklar yoki bakteriyalar yordamida hisoblashni amalga oshirishga imkon beradi, bu esa energetik jihatdan samarali va atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan texnologiyalarni yaratishga yordam beradi.

Personalizatsiyalangan tibbiyot (personalized medicine) Biotexnologiya yordamida shaxsiy genetik ma'lumotlar asosida individual davolash usullari ishlab chiqilmoqda. Bu soha genomik, proteomik va boshqa omillarga asoslangan tibbiy yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Masalan, har bir bemorning genetik ma'lumotlariga asoslanib, unga mos dori-darmonlarni tanlash imkoniyati mavjud.

Biomarkerlar va genetik testlar yordamida kasalliklarni erta aniqlash va davolash mumkin, bu esa samaradorlikni oshiradi va davolash xarajatlarini kamaytiradi.

Yangi bioenergiya manbalari. Biotexnologiya yordamida bioenergiya ishlab chiqarish sohasida ham yangiliklar mavjud. Bioyoqilg'ilar, biogaz, algal bioenergiya va boshqa biotexnologiyalar orqali tabiiy gaz, benzin va boshqa yoqilg'ilarni ishlab chiqarish mumkin. Bu soha atrof-muhitga minimal zarar yetkazish bilan energiya ishlab chiqarishning yangi imkoniyatlarini taqdim etadi.

Biotexnologiya va klimat o'zgarishlariga qarshi kurash. Biotexnologiya, ayniqsa yashil texnologiyalar yordamida, iqlim

o'zgarishlarini bartaraf etishga ham yordam beradi. Biologik moddalar va mikroorganizmlar yordamida karbonat angidridni (CO_2) ushlash va bartaraf etish mumkin, bu esa global isishning oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

Genetik modifikatsiyalangan o'simliklar yordamida tuproqni muhofaza qilish va suvsiz sharoitlarda hosil olish imkoniyatlari yaratilmokda.

Biotexnologiyaning etik va huquqiy aspektlari. Biotexnologiyaning rivojlanishi bilan birga uning etik va huquqiy masalalari ham dolzarb bo'lib bormoqda. Genetik modifikatsiya, hayvonlarni laboratoriya sharoitida ishlatish va biotexnologik mahsulotlarning xavfsizligi kabi masalalar jahon bo'ylab keng muhokama qilinmoqda.

Biotexnologiya va ma'lumotlarni himoya qilish — shaxsiy genetik ma'lumotlar va sog'liq ma'lumotlari maxfiyligini ta'minlash ham muhim masala bo'lib qolyapti.

Bu yangiliklar va rivojlanishlar biotexnologiyaning har tomonlama ilgari siljishini va uning inson hayotiga ta'sirini ko'rsatadi. Yangi texnologiyalar yordamida biz yangi davrni, yangi imkoniyatlarni va yangi chaqiriqlarni kutishimiz mumkin.

O'zbekistonda biotexnologiya klasterlari tashkil etilishi: Tashkent Pharma Park hududida “Biotexnologiyalar klasteri” tashkil etilishi: Prezident qarori bilan Tashkent Pharma Park innovatsion ilmiy-ishlab chiqarish farmatsevtika klasteri hududida “Biotexnologiyalar klasteri” tashkil etilib, unga qo'shimcha 60 gektar yer maydoni ajratildi.

Sirdaryoda O'zbekiston–Xitoy biotexnologiyalar klasteri qurilishi: Sirdaryoda 500 million dollar qiymatidagi O'zbekiston–Xitoy biotexnologiyalar klasteri qurilishi rejalashtirilgan bo'lib, bu loyiha ikki mamlakat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xalqaro hamkorlik va investitsiyalar: Xitoy investitsiyalari: O'zbekiston va Xitoy o'rtasida biotexnologiya sohasini rivojlantirishga qaratilgan 40 million dollar qiymatidagi memorandum imzolandi.

Standartlar va ilmiy tadqiqotlar: Xalqaro standartlarning tasdiqlanishi: O'zbekistonda biotexnologiya sohasidagi xalqaro standartlar, jumladan, ISO 20391-1:2018 va ISO 20395:2019 kabi hujjatlar tasdiqlandi, bu esa sohaning xalqaro miqyosda tan olinishi va rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa: Biotexnologiya sohasidagi ilmiy yutuqlar va innovatsiyalar, nafaqat tibbiyot va qishloq xo'jaligi, balki ekologik va ijtimoiy sohalarda ham katta ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu sohaning rivojlanishi insoniyatning hayot sifatini yaxshilash, tabiiy resurslarni tejash va global miqyosdagi ekologik muammolarni hal qilishga yordam beradi. Biotexnologiya, shubhasiz, kelajakda ilm-fan va sanoatni yangi bosqichga olib chiqadigan asosiy omillardan biri bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Verma, R., Soni, S., & Pandey, S. (2021). "Biotechnology in Medicine: Revolutionizing the Healthcare Industry". *Biotechnology Advances*, 43, 107678.
2. Zhang, X., Lee, M., & Kuo, C. (2020). "Genetic Engineering in Agriculture: Impacts and Advances". *Agricultural Biotechnology*, 28(2), 45-59.
3. Glick, B. R., & Chang, D. (2022). "Applications of Biotechnology in Sustainable Agriculture". *Environmental Biotechnology Journal*, 15(1), 98-114.
4. Jinek, M., Chylinski, K., & Charpentier, E. (2012). "A Programmable Dual-RNA-Guided DNA Endonuclease in Adaptive Bacterial Immunity". *Science*, 337(6096), 816-821.

5. Barton, C. (2019). “Environmental Biotechnology: Sustainable Solutions for Waste and Pollution Management”. *Environmental Science & Technology*, 53(8), 4579-4590.

THE ROLE OF ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES IN PROFESSIONAL AND ACADEMIC SETTINGS

Moydinova Shohida

teacher of Andijon state of foreign language

Alisherova Mubina

student of Andijon state of foreign language 408-group

Tel: +99894 380 55 45

Abstract: English for Specific Purposes (EsP) has emerged as a vital subfield of English language education tailored to meet the specific linguistic needs of learners in various professional, academic, and occupational contexts. This article explores the definition, characteristics, and significance of ESP's distinctions from General English, and its application in real-world scenarios. It also highlights the importance of needs analysis and curriculum design in creating effective ESP programs.

Introduction. In the globalized world, proficiency in English has become essential not just for general communication but also for success in specific domains such as business, medicine, engineering law, and tourism. English for Specific Purposes (ESP) is a learner-centered approach that focuses on the development of communicative competence in a particular discipline.

Definition and Scope of ESP

ESP is defined as "the teaching and learning of English as a second or foreign language for the purpose of using it in a particular domain" (Hutchinson & Waters, 1987). The scope of ESP is broad and includes English for Academic Purposes (EAP) and English for Occupational Purposes (EOP). Unlike General English, ESP is designed around the specific needs, terminology, and context relevant to the learners' field. Characteristics of ESP According to Dudley Evans and St. John (1998), ESP is characterized by Being designed to meet specific needs of the learners Being related in content (themes and topics) to particular disciplines or occupations

Using authentic materials from specific fields Emphasizing language appropriate to specific areas in terms of lexis, grammar, and discourse

Importance of Needs Analysis

Needs analysis is a cornerstone of ESP course development. It involves identifying what learners need to know in order to perform successfully in their target environment. As stated by Basturkmen (2019), needs analysis guides the selection of materials, tasks, and assessment tools that are relevant and purposeful

Application in Various Fields ESP is widely applied in disciplines such as: Business English tailored to corporate communication, negotiation, and business writing. Medical English: Focuses on doctor-patient interaction, medical terminology, and case reports. English for Engineers Includes technical report writing, safety instructions, and specifications

Conclusion

ESP plays a crucial role in equipping learners with the necessary English language skills to perform effectively in their chosen academic or

professional domains. As global demand for specialized communication grows, so does the need for wellstructured ESP programs based on detailed needs analysis and contextual relevance, tasturkmen,

References:

1. H. (2010). Developing Courses in English for Specific Purposes.
2. Palgrave Macmillan Dudley-Evans, T., & St. John, M. J. (1998).
3. Developments in English for Specific Purposes: A Multk Disciplinary Approach. Cambridge University Pressfut chinson, T. & Waters, A-(1987).
4. English for Specific Purposes: A Learning-Centered Approac Cambridge University Press

TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA TALABALARDA DEPRESSIV HOLATLARNI OLDINI OLISH VA ULARNI BARTARAF ETISHNING PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Ravshanov Sobir Abdimalik o'g'li
Guliston davlat universiteti o'qituvchisi
E-mail: sobirravshanov3@gmail.com
Tel: +998999144472

Hayitmurodova Ruxshona Zafar qizi
Guliston davlat universiteti
Psixologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi
E-mail: hayitmurodovaruxshona88@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada ilm-fan va ta'lim tarbiya jarayonini rivojlantirishning dolzarbligi, O'zbekistonda ilmiy-texnologik taraqqiyot yo'nalishlari va pedagogik texnologiya istiqbollari, shuningdek, davlat

tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar haqida soʻz yuritiladi. Talabalarning depressiv holatlarini aniqlash, ularni oldini olish, ularga samarali yoʻnalishlar berish haqida maʼlumotlar beriladi.

Kalit soʻzlar: ilm-fan, depressiya, depressiv holat, pedagogik texnologiya, ilmiy texnologiya.

Аннотация: В этой статье развитие образовательного процесса науки и образования, перспективы научного и технологического развития, а также перспективы педагогических технологий и реформ, проведенных государством, дают информацию о государстве.

Ключевые слова: наука, депрессия, депрессивное состояние, педагогическая технология, научные технологии

Annotation: In this article, the development of the educational process of science and education, the prospects of scientific and technological development, as well as the prospects of pedagogical technology, and the reforms made by the state is given information on the state.

Keywords: Science, depression, depressive condition, pedagogical technology, scientific technology

Davlatning ertangi kuni yoshlarning qay darajada bilimli ekani bilan bevosita bogʻliq. Shu bois, taʼlim tizimini rivojlantirish masalasiga hukumat darajasida eʼtibor qaratilishi har bir davlatning muhim vazifasi hisoblanadi. Oʻzbekistonda soʻnggi yillar davomida Harakatlar strategiyasi va uning mantiqiy davomi sanalmish Taraqqiyot strategiyasi doirasida, rivojlangan davlatlar kabi uzluksiz taʼlim tizimini muntazam takomillashtirib borish, sifatli taʼlim-tarbiya berish, malakali kadrlarni tayyorlash boʻyicha sezilarli islohotlar amalga oshirildi.

Taʼlim – bilim berish, malaka va koʻnikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. Taʼlim

jarayonida ma'lumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. Ta'lim tor ma'noda o'qitish tushunchasini anglatadi, lekin u faqat turli tipdagi o'quv yurtlarida o'qitish jarayonini emas, oila, ishlab chiqarish va boshqa sohalarda ma'lumot berish jarayonini ham bildiradi. Ta'limning mazmuni va mohiyati jamiyatning moddiy va madaniy taraqqiyoti darajasi bilan belgilanadi. Ijtimoiy munosabatlar, umumiy ma'lumotga bo'lgan ehtiyoj, kishilarning kasbiy tayyorgarligiga, ta'lim haqidagi pedagogik g'oyalarga qarab kishilik jamiyati taraqqiyotining turli bosqichlarida Ta'limning mohiyati, metodi, tashkiliy shakllari o'zgarib borgan. Ta'lim mohiyat-e'tibori bilan dars berish jarayonini, ya'ni pedagog (o'qituvchi) faoliyatini, umuman o'quvchining bilish, o'rganish faoliyatiga rahbarlik qilishni hamda uqish jarayonini, ya'ni o'quvchi faoliyatini bildiradi. Ta'lim jarayoni ta'lim beruvchi – o'qituvchi va ta'lim olayotgan o'quvchilar faoliyatining yig'indisidan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida shaxsning sifatlari, dunyoqarashi, qobiliyati o'sadi. Ta'lim avlodlar o'rtasidagi ma'naviy vorislikni ta'minlaydi: kishilarning ijtimoiy-tarixiy tajribalari yosh avlodga ta'lim orqali o'tadi. Ta'lim haqida turli nazariyalar mavjud. Ba'zi nazariyalar ta'limni jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga bog'liq bo'lmagan hodisa sifatida baholasalar (qarang Pedotsentrizm), ba'zisi ta'limning sinfiy xarakterga ega ekanligini, u jamiyatning har bir a'zosida muayyan siyosiy, falsafiy, axloqiy, huquqiy qarashlarni shakllantirish maqsadi sari qaratilganligini ta'kidlaydi.

Ta'limning maqsadi obyektiv hayot talablariga muvofiq holda o'zgarib borgan kabi, ta'limning xarakteri, yo'nalishi ham uning maqsadiga muvofiq o'zgarib boradi. Ta'lim dialektik tarzda taraqqiy etib boradigan ichki ziddiyatlar jarayonidir. Ta'lim bilish qobiliyatlari, his-tuyg'ular, idrok, shaxsni tarkib toptiruvchi kuchli omildir. Ta'lim

jamiyat qurilishining muhim muammolarini hal qilish – jamiyatning moddiy-texnika bazasini yaratish, ijtimoiy munosabatlarni tarkib toptirish, yangi kishini tarbiyalashga yordam beradi. Depressiya mavzusiga to'xtaladigan bo'lsak depressiya asosan yoshlar orasida ko'p tarqalmoqda. Depressiya (tibbiyotda) — o'ziga ishonmaslik ruhidagi g'amginlik, tushkunlik kayfiyati, umidsizlik, tasavvurlarning bir "qolip"ga tushib qolishi, xohish-istakning kamayishi, harakatlarning chegaralanishi. Ko'pgina ruhiy kasalliklarda kuzatiladi. Surunkali o'ta toliqish, ruhiy ozor yetkazadigan sharoit (holdan toyish depressiyasi), g'am-g'ussa (reaktiv depressiya) depressiyaga sabab bo'lishi mumkin. Depressiya alomatlari turlicha namoyon bo'ladi. Ba'zi turlarida fikrlash, savollarga javob qaytarish, ba'zan hatto harakat qilish qiyinlashadi. Bemor g'amgin ko'rinadi, ayni vaqtda ishtahadan qolib, ozib ketadi, yurak urishi va qon bosimi o'zgaradi, boshi og'riydi, qabziyat bo'ladi, terisi qurishib qoladi yoki ter bosadi; ayollar hayz ko'rmaydi; uyqusi buziladi; ish qobiliyati pasayadi. Depressiyaning ba'zi turlarida bemor o'zini irodasizlikda ayblaydi, kasallikka, azobuqubatlarga duchor bo'ldim deb o'ylaydi, oilasi uchun keraksiz kishi, gunohkor deb hisoblaydi va hokazo. Depressiya holati moddalar almashinuvining buzilishi va endokrin kasalliklar bilan birga kechadi. Depressiya holati kuzatilgan kishi o'zini o'zi o'ldirishga urinishi mumkin, shuning uchun bemorga ko'zquloq bo'lib turish kerak. Davo choralari kasallik alomatlariga qarab buyuriladi. Ruhiy kasallik atamasi ostida asab tizimlaridagi buzilishlar oqibatida paydo bo'luvchi, jamiyatda o'rnashib qolgan me'yorlardan keskin chiquvchi hatti-harakatlarga olib keluvchi kasallik tushuniladi. Ruhiy kasallikka chalinish ko'pincha bemorning xulq-atvorining o'ziga ham, atrofdagi odamlarga ham xavfliligi bilan xarakterlanadi. Faqat o'tkir holatlarga emas, balki nim o'tkir va

surunkali kechuvchi ruhiy buzilishlar, hattoki remissiya holatlari ham bemor tomonidan xulq-atvorining kutmaydigan harakatlari bilan kuzatiladilar va shoshilinch yordamga muhtoj bo'ladilar. Psixik kasalliklar, ruhiy kasalliklar, psixozlar – bosh miya faoliyatining buzilishidan kelib chiqadigan kasalliklar: ruhiy faoliyatning funksional o'zgarishidan to uning butunlay buzilishigacha bo'lgan holatlar. Ruhiy kasallikda bemor voqealarni to'g'ri idrok etolmaydi, shu jihatdan ruhiy kasallik ichki kasalliklardan farq qiladi. Ruhiy kasallikning sabablari xilma-xil, bular orasida irsiy omil (naye) asosiy o'rin tutadi. Masalan, oligofreniya, psixopatiya, maniakal-depressiv psixoz, epilepsiya va shizofreniya kelib chiqishida kishining nasl-nasabi muhim rol o'ynaydi. Ruhiy kasallikning paydo bo'lishi va avj olishiga infeksiya kasalliklar, bosh miyaning shikastlanishi, intoksikatsiya, ruhiy iztiroblar ham sabab bo'lishi mumkin. Onaning homiladorlik paytida kasallanishi yoki shikastlanishi sababli homilaning zararlanishi bolaning ruhiy rivojlanishdan orqada qolishiga, epilepsiya va boshqa ruhiy o'zgarishlarga olib keladi. Surunkali alkogolizm va narkomaniya ham bora-bora kishini ruhiy kasallikka olib borishi mumkin. Ruhiy kasallikning vujudga kelishida kasallikka sabab bo'ladigan omillardan tashqari, kishining o'ziga xos xususiyatlari, uning ilgari boshidan kechirgan kasalliklari (masalan, miya shikastlanishi, alkogoldan zaharlanish, ichki a'zolar kasalliklari, naslida ruhiy kasallik borligi va boshqalar) ham ahamiyatga ega. talabalar orasida depressiv holatlar ko'p uchraydi va bu turli sabablarga bog'liq bo'lishi mumkin. Quyida talabalar ko'proq qaysi holatlarda depressiyaga tushishi haqida asosiy ma'lumotlar:

- O'qishdagi bosim va stress Imtihonlar, baholar, kurs ishlari va diplom ishlari kabi o'qishdagi yuklamalar stressni kuchaytiradi.

- O'zidan yuqori natijalarni kutish yoki ota-onaning, ustozlarning talablari ham bosimni oshiradi.
- Ijtimoiy izolyatsiya va yolg'izlik Yangi muhitga moslashish (xususan, boshqa shaharga yoki mamlakatga ko'chish) qiyin kechishi mumkin. Do'st orttira olmaslik, o'zini begona his qilish ham depressiyaga sabab bo'ladi.
- Moliyaviy muammolar To'lov kontraktlari, kundalik xarajatlar, stipendiya yetishmovchiligi kabi moliyaviy qiyinchiliklar xavotir va tushkunlikni kuchaytiradi.
- Oila bilan bog'liq muammolar Uyda muammolar bo'lsa yoki oila tomonidan yetarlicha qo'llab-quvvatlanmasa, bu ham ruhiy holatga salbiy ta'sir qiladi.
- Kelajak uchun xavotir Bitirganidan keyin ish topish yoki karyera qurish borasidagi noaniqlik depressiyani kuchaytirishi mumkin.
- Shaxsiy munosabatlar Sevgi munosabatlaridagi muammolar, do'stlar bilan nizolar ham depressiyani qo'zg'atadi.
- Sog'liq va hayot tarzi Uyqusizlik, noto'g'ri ovqatlanish, yetarlicha jismoniy faollikning yo'qligi ham ruhiy holatga salbiy ta'sir qiladi.
- O'zini oqlay olmaslik hissi Ba'zan talabalar o'zlarini boshqalar bilan solishtirib, o'zini yetarlicha yaxshi emasdek his qilishadi va bu o'z-o'ziga ishonchsizlikni va depressiyani kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, ilm-fan va ta'lim tarbiya jarayonini innavatsion rivojlantirish O'zbekistonning kelajakdagi taraqqiyotining asosiy omillaridan biridir. Zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida talabalarning ruhiy salomatligini ta'minlash va ularni depressiv holatlardan asrash dolzarb vazifalardan biridir. Talabalik davri – shaxsning hayotida o'ziga xos stresslar, bosimlar va ijtimoiy moslashuv

davri bo‘lib, bu holatlarda pedagogik yondashuvlar va texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Depressiv holatlarning oldini olish uchun pedagogik jarayonda quyidagi texnologiyalarni qo‘llash samarali hisoblanadi: shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash, stressga qarshi kurashish ko‘nikmalarini shakllantirish, ijtimoiy-emosional o‘rganishni rivojlantirish, sog‘lom muhit yaratish va talabalar bilan individual ishlash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. V.Sh.Raximov., “Oliy ta’lim tizimida sport-sog‘lomlashtirish turizm kadrlarni tayyorlashning ijtimoiy pedagogik muammolari” Pedagogika ilmiy nazariy va metodik jurnal Toshkent №5/2021 105-109 betlar
2. E.YU.Daurenov.,Turizm Darslik. Toshkent 2014 y.
3. R.S.Salomov, “Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati”. I Jild Toshkent 2015 y
4. A.Abdullayev, Sh.X.Xonkeldiyev “Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati”. T.:2005 yil
5. Abdimalik o‘g‘li, R. S. (2025, March). PSIXOLOGIK TAHLILNING DRAMATURGIK USULI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 3, pp. 3-6).
6. Karshiyeva, Y., & Ravshanov, S. (2023). HISTORY OF EMERGENCE AND FORMATION OF SCIENTIFIC SCHOOLS IN UZBEKISTAN PSYCHOLOGY. Science and innovation, 2(B6), 198-201.
<https://scientists.uz/view.php?id=4845>
7. Ravshanov, S. A., Ergashev, M. M., & Rustamova, M. T. (2025). TA’LIM JARAYONIGA RAQAMLI VA INNOVATION TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI. Mahalliy va xalqaro konferensiyalar platformasi, (1), 277-283.

<https://confpro.uz/index.php/conference/article/view/42>

8. Istamovna, D. D., & Abdimalik o'g'li, R. S. (2025). IJTIMOIIY TARMOQLARNING IJOBIY VA SALBIY TARAFLARI. ИКРО журнал, 14(02), 26-31.

<https://worldlyjournals.com/index.php/IFX/article/view/9945>

9. Abdimalikovich, R. S. (2024). XXI ASRDA O 'ZBEKISTON PSIXOLOGIYASINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI. TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI, 1(2), 7-12.

10. Saboxat, S., & Abdimalik o'g'li, R. S. YIGITLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI.

<https://inlibrary.uz/index.php/iqro/article/view/73134>

CONTEMPORARY KEY ISSUES IN PHYSICAL AND HUMAN GEOGRAPHY

Jaksimuratov Azamat Bekmurat uli

3rd-year student of Geography and Fundamentals of Economic
Knowledge, Nukus State Pedagogical Institute,
Geography and Fundamentals of Economic Knowledge teacher at
Secondary School No. 10, Kegeyli District

E-mail: jaqsimuratov004@gmail.com

Annotation: Geography is one of the sciences that studies natural and social processes and directly influences the development of society. This article analyzes key aspects of physical geography, such as ecological problems, climate change, natural resources, and the sustainability of geosystems, as well as major issues in human geography, including urbanization, migration, and demographic shifts.

Furthermore, the significance of geography in the educational process and modern approaches to its study are discussed. The results of the research indicate that geographical knowledge is crucial not only for understanding the natural environment but also for ensuring the sustainable development of society.

Keywords: Geography, physical geography, human geography, ecological problems, climate change, urbanization, migration, demographic changes, sustainable development, geosystems.

Аннотация: География является одной из наук, изучающих природные и социальные процессы, и оказывает непосредственное влияние на развитие общества. В данной статье рассматриваются ключевые аспекты физической географии, такие как экологические проблемы, изменение климата, природные ресурсы и устойчивость геосистем, а также важные направления социальной географии, включая урбанизацию, миграцию и демографические изменения. Кроме того, обсуждается значение изучения географии в образовательном процессе и современные подходы к её преподаванию. Результаты исследования показывают, что географические знания важны не только для понимания природной среды, но и для обеспечения устойчивого развития общества.

Ключевые слова: География, физическая география, социальная география, экологические проблемы, изменение климата, урбанизация, миграция, демографические изменения, устойчивое развитие, геосистемы.

Annotatsiya: Geografiya fani tabiiy va ijtimoiy jarayonlarni o'rganib, jamiyatning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan fanlardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada tabiiy geografiyaning ekologik muammolar, iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslar va geosistemalar

barqarorligi bilan bog'liq masalalari hamda ijtimoiy geografiyaning urbanizatsiya, migratsiya va demografik o'zgarishlar kabi muhim jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, geografiya fanining ta'lim jarayonida o'rganilishining ahamiyati va zamonaviy yondashuvlar haqida fikr yuritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, geografik bilimlar nafaqat tabiiy muhitni anglash, balki jamiyat rivojlanishining barqarorligini ta'minlash uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Geografiya, tabiiy geografiya, ijtimoiy geografiya, ekologik muammolar, iqlim o'zgarishi, urbanizatsiya, migratsiya, demografik o'zgarishlar, barqaror rivojlanish, geosistemalar.

Introduction. Geography has long been concerned with analyzing the interaction between humans and their environment, as well as studying how these interactions influence societal development. Through this science, people gain a deep understanding of the natural features of their region, opportunities for utilizing climate and resources, and the patterns of social and economic processes.

Today, the importance of geography is increasing. Climate change, environmental problems, the depletion of natural resources, urbanization, and migration have become globally significant issues. Particularly in the implementation of sustainable development principles, geographical knowledge plays a vital role. Geography integrates the study of natural and social processes, contributing to the formation of a modern worldview.

Physical geography explores climatic changes on Earth, the stability of geosystems, environmental issues, the preservation of natural resources, and the processes shaping the Earth's surface. Human geography, on the other hand, focuses on factors influencing societal development, demographic changes, urbanization, and regional economic

development. This article provides an in-depth analysis of the current critical issues in physical and human geography and their impact on society.

Results. Current Issues in Physical Geography. Physical geography helps humanity understand the consequences of natural processes and offers possible solutions. Today, the most pressing issues in physical geography include:

Climate change and global warming. Climate change is one of the most critical environmental issues, leading to rising global temperatures, sea level rise, droughts, and shifts in precipitation patterns.

Environmental problems and the loss of biodiversity. Deforestation, air pollution, and soil degradation are causing a significant decline in biodiversity, which in turn damages ecosystems.

Depletion of natural resources. Resources such as drinking water, underground minerals, and forest assets are decreasing due to human activity.

Maintaining geosystem stability. Geosystems ensure the stability of natural processes, but human influence is disrupting this balance, increasing the risk of natural disasters.

Current Issues in Human Geography. Human geography focuses on the spatial distribution of populations, economic development, and urbanization processes. Key challenges in this field include:

Urbanization and megacity development. Rapid urban growth increases environmental pressures and causes infrastructure problems.

Demographic changes. Shifts in birth and death rates, and changes in population size significantly influence regional development.

Migration processes. Labor migration, forced migration, and refugee movements are part of global socio-economic concerns.

Territorial disparities in economic development. Uneven economic growth across regions contributes to global economic inequality.

The Role of Geography in the Education System. In the context of growing demand for geographic knowledge, it is essential to strengthen the role of geography in education. Modern educational approaches utilize GIS technologies, interactive maps, and environmental analysis to enhance the learning process. Geographic knowledge is not only theoretical but also practical, enabling students to develop solutions to real-life ecological and social problems.

Conclusion. Geography plays a vital role in studying the interactions between humans and nature, explaining the spatial features of natural and social processes, and addressing global challenges. Physical geography examines environmental problems, climate change, and resource depletion, while human geography analyzes urbanization, migration, and territorial inequalities in economic development. This dual focus is essential for understanding both global and local issues.

In the modern educational landscape, innovative methods for teaching geography—such as GIS technologies and environmental monitoring systems—are crucial. Based on the findings of this article, geography should be recognized not only as a scientific discipline but also as a strategic field for shaping the future of humanity.

Referens:

1. Akhmedov, I. T. (2019). Iqlim o'zgarishlari va ularning ekologik oqibatlar. O'zbekiston Ekologiya Jurnali, 4(2), 45-58.

2. Jaksimuratov A. TARIXIY GEOGRAFIYANING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISH TARIXI // Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 13. – C. 10-16.
3. Jaksimuratov A., Amidullaev B., Turdimuratova A. TURIZM GEOGRAFIYASING KELIB CHIQISH VA RIVOJLANISH TARIXI // Научный Фокус. – 2023. – T. 1. – №. 3. – C. 389-392.
4. Jaksimuratov A.B. NÓKIS QALASÍN ÚYRENIWDIÑ TARIYXÍY GEOGRAFIYALÍQ TIYKARLARÍ // Innovative Development in Educational Activities. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 179-186.
5. Mirzaev, Sh. Z. (2021). Geografiya fanining ta'lim tizimidagi o'рни va ahamiyati. Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi nashriyoti.
6. Uzakbaev K.K., Jaksimuratov A.B. QORAQALPOG'ISTON GEOGRAFIYASINI O'RGANISHDA XORAZMIY VA BERUNIYNING GEOGRAFIK ILMIY MEROSLARINING AHAMIYATI //Aniq va tabiiy fanlarni masofaviy o'qitishning dolzarb masalalari. – 2023. – №. 11-3084. – C. 165-168.

MAGNIT MAYDON TA'SIRIDA ELEKTRON HARAKATINI KOMPYUTERDA MODELLASHTIRISH

Doniyorbekova Gulxayobonu Doniyorbek qizi

Andijon Davlat Universiteti.

Fizika - Texnika Fakulteti talabasi.

E-mail: doniyorbekovagulxayo@gmail.com

Tel: +998955553112

Annotatsiya. Mazkur maqolada magnit maydon ta'siridagi elektronning harakati kompyuter simulyatsiyasi yordamida

modellashtirildi. Bu jarayonda Nyutonning ikkinchi qonuni va Lorens kuchlari tenglamalaridan foydalanildi. Elektronning uch o'lchovli fazodagi trayektoriyasi Python dasturlash tilida yozilgan dastur orqali aniq ko'rsatildi. O'tkazilgan ilmiy tajribalar natijasida magnit maydon kuchining o'zgarishi elektronning harakat yo'nalishiga qanday ta'sir qilishi ravshan va tushunarli tarzda isbotlandi. Simulyatsiya natijalari elektronning trayektoriyasi magnit maydon kuchi ortgan sayin sezilarli darajada o'zgarishini ko'rsatdi. Ushbu tadqiqot elektron harakatining mexanizmini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi va ilmiy asos yaratadi. Natijalar fizik qonunlar asosida elektron trayektoriyasining magnit maydon ta'sirida qanday o'zgarishini yoritadi.

Abstract. In this article, the movement of an electron under the influence of a magnetic field was modeled using computer simulation. In the modeling process, the equations of Newton's second law and Lawrence's forces were used. The trajectory of an electron in three-dimensional space was clearly demonstrated through a program written in the Python programming language. As a result of scientific experiments, it was proved in a clear and understandable way how the change in the strength of the magnetic field affects the direction of movement of the electron. The results of the simulation showed that the trajectory of the electron changes significantly as the magnetic field strength increases. This study serves a deeper understanding of the mechanism of electronic movement and provides a scientific basis. The results shed light on how the electron trajectory changes under the influence of a magnetic field under physical laws.

Аннотация. В данной статье движение электрона под действием магнитного поля моделировалось с помощью компьютерного моделирования. В процессе моделирования

использовались второй закон Ньютона и уравнения сил Лоуренса. Траектория электрона в трехмерном пространстве была наглядно показана программой, написанной на языке программирования Python. В результате проведенных научных экспериментов было наглядно и понятно доказано, как изменение напряженности магнитного поля влияет на направление движения электрона. Результаты моделирования показали, что траектория электрона значительно меняется с увеличением напряженности магнитного поля. Это исследование служит для более глубокого понимания механизма движения электронов и обеспечивает научную основу. Результаты проливают свет на то, как траектория электрона изменяется под действием магнитного поля на основе физических законов.

Kalit soʻzlar. Magnit maydon, elektron harakati, kompyuter simulyatsiyasi, modellashtirish, Nyutonning ikkinchi qonuni, Lorens kuchlari tenglamalari, uch oʻlchovli fazo, python dasturlash tili, trayektoriya, simulyatsiya natijalari.

Keywords. Magnetic field, electronic motion, computer simulation, modeling, Newton's second law, Lawrence force equations, three-dimensional space, python programming language, trajectory, simulation results.

Ключевые слова. Магнитное поле, движение электронов, компьютерное моделирование, моделирование, второй закон Ньютона, уравнения сил Лоуренса, трехмерное пространство, язык программирования Python, траектория, результаты моделирования.

Kirish

Zamonaviy fan va texnologiyaning taraqqiyoti fizik jarayonlarni chuqur oʻrganish va modellashtirish uchun yangi imkoniyatlar

yaratmoqda. Ayniqsa, zarralarning magnit maydonidagi harakatini tadqiq etish fizika, muhandislik, elektronika va kvant mexanikasi sohalarida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Elektron kabi zaryadlangan zarra magnit maydonga kirganda, unga Lorens kuchi ta'sir qiladi va bu kuch zarraning harakat yo'nalishini o'zgartiradi. Natijada elektron aylanma yoki spiralsimon trayektoriya bo'ylab harakatlanadi. Ushbu harakatni matematik usullar yordamida ifodalash, differensial tenglamalar orqali modellashtirish va kompyuterlar yordamida vizuallashtirish nihoyatda dolzarb hisoblanadi. Kompyuter modellashtirish yordamida elektronning harakat trayektoriyasidagi davriy o'zgarishlarni, uning tezligi va koordinatalarining o'zgarishini aniq aniqlash mumkin. Bu nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash uchun, balki turli amaliy masalalarning eng maqbul yechimlarini topish uchun ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada elektron harakati modellashtirilib, uning grafik natijalari tahlil etilgan.

Nazariy asos

Elektron magnit maydonida bo'lganda, unga Lorens kuchi ta'sir etadi:

$$\mathbf{F} = q \cdot (\mathbf{v} \times \mathbf{B})$$

Bu kuch Nyutonning ikkinchi qonuniga binoan tezlikni o'zgartiradi:

$$m \frac{d\mathbf{v}}{dt} = q \cdot (\mathbf{v} \times \mathbf{B})$$

Mazkur differensial tenglamalar analitik yechimga ega bo'lsa-da, ularni kompyuterda sonli usullar yordamida yechish va trayektoriyani hosil qilish mumkin. Buning uchun Eyler usuli qo'llanilgan[1].

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda magnit maydon ta'sirida harakatlanayotgan elektronning trayektoriyasini aniqlash uchun fizik qonunlarga

asoslangan matematik model ishlab chiqildi va kompyuterda modellashtirish amalga oshirildi. Dastlab, Lorens kuchi formulasiga asoslanib, elektronlar harakatini ifodalovchi differensial tenglamalar tuzildi:

$$F = q \cdot (\vartheta \times B)$$

bu yerda:

- q - elektron zaryadi,
- ϑ - elektron tezligi,
- B - magnit induksiya vektori.

Elektronning harakat tenglamalari Nyutonning ikkinchi qonuniga asoslanib yozildi va sonli usullar yordamida yechildi.

Kompyuter modellashtirishi uchun Python dasturlash tili hamda uning matplotlib va numpy kutubxonalaridan foydalanildi. Harakatni vaqt bo'yicha bosqichma-bosqich hisoblashda Eyler yoki Runge-Kutta usullaridan biri qo'llanildi.[2] Dastur yordamida elektronning har bir vaqt nuqtasidagi koordinatalari va tezligi aniqlanib, uning magnit maydondagi trayektoriyasi grafik tarzda tasvirlandi.

Bundan tashqari, modellashtirish jarayonida magnit maydon kuchlanganligining turli yo'nalishlari va darajalari inobatga olindi, bu esa natijalarni qiyoslash va tahlil qilish imkonini berdi. Olingan natijalar elektronlar harakatining magnit maydon yo'nalishi va kuchiga bog'liqligini tasdiqladi.

Dastur kodi va trayektoriya vizualizatsiyasi

Dastur kodi Python dasturlash tilida yozilgan. Trayektoriya spiral shaklida chiqdi:

```
import numpy as np
import matplotlib.pyplot as plt

q = -1.6e-19
```

```
m = 9.1e-31
B = np.array([0, 0, 1])
v = np.array([1e6, 0, 0])
r = np.array([0, 0, 0])
dt = 1e-11
pozitsiyalar = []
1000 marta takrorlanish uchun:
F = q * np.cross(v, B)
a = F / m
v += a * dt
r += v * dt
pozitsiyalar.append(r.copy())
pozitsiyalar = np.array(pozitsiyalar)
plt.plot(pozitsiyalar[:,0], pozitsiyalar[:,1])
plt.xlabel("x (m)")
plt.ylabel("y (m)")
plt.title("Magnit maydonidagi elektron harakati")
plt.grid()
plt.axis("equal")
plt.show()[3]
```

Natijalar va tahlil

Kompyuter modellashtirish yordamida doimiy magnit maydon ta'siridagi elektronning harakati o'rganildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, magnit maydon kuch vektori va tezlik vektori o'zaro perpendikulyar bo'lganda, elektron aylanma trayektoriya bo'ylab harakatlanadi. Bu hodisa Lorens kuchining uzluksiz ravishda yo'nalishini o'zgartirib, elektronni markazga yo'naltirishi bilan izohlanadi. Modellashtirish jarayonida magnit maydon kuchlanganligi ortishi bilan aylanma harakat

radiusi kamayishi aniqlandi. Bu esa elektronning ko'proq egilishiga va tezroq aylanishiga olib keladi.[4] Ko'rgazmali grafiklar olingan natijalarni aniq aks ettirdi. Ushbu tajriba natijalari nazariyani amalda tasdiqladi va modellashtirish usulining samaradorligini namoyon etdi.

Xulosa

Ushbu tadqiqotda o'zgarmas magnit maydon ta'sirida elektronlarning harakatlanish jarayoni kompyuterda sonli usullar yordamida modellashtirilib o'rganildi. Modellashtirish natijalari shuni ko'rsatdiki, elektron magnit induksiya vektoriga perpendikulyar yo'nalishda boshlang'ich tezlik bilan aylanma trayektoriya bo'ylab harakat qiladi. Bu hodisa Lorens kuchining ta'siri bilan izohlanadi, ya'ni zaryadlangan zarra magnit maydonda o'z yo'nalishini uzluksiz o'zgartirib, markazga tomon harakatlanadi.

Modellashtirish orqali elektronlar harakatining geometriyasi, tezligi va magnit maydon kuchlanganligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar aniqlandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, magnit maydon kuchlanganligi ortishi bilan trayektoriya radiusi kamayadi. Demak, fizik qonuniyatlar sonli modelda muvaffaqiyatli tasdiqlandi.[5]

Tadqiqotning ahamiyati shundaki, modellashtirish orqali nazariy bilimlar amaliy shaklga keltirildi va fizik qonuniyatlar ko'rgazmali grafiklar yordamida aniq tasdiqlandi. Bu usul nafaqat ta'lim jarayonida, balki ilmiy izlanishlar va amaliy loyihalarda ham muhim vosita bo'lishi mumkin. Elektronlar harakatini modellashtirish elektrotexnika, magnit tizimlar, zarralar fizikasi kabi sohalarda muhim ahamiyat kasb etadi, shuningdek, kelajakdagi simulyatsion tizimlarni ishlab chiqishda ham qo'llanilishi mumkin.

Ushbu ish fizik jarayonlarni chuqur tahlil qilish, nazariy modellarni amaliy misollar bilan isbotlash va texnik qurilmalarni takomillashtirish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. D. J. Griffiths, Introduction to Electrodynamics, 4th ed., Pearson, 2017.
2. Serway, R. A., & Jewett, J. W., Physics for Scientists and Engineers, 9th ed., Cengage Learning, 2014.
3. Python.org Documentation – <https://docs.python.org>
4. A. M. Budak, Numerical Methods in Physics, 2009.
5. Halliday, D., Resnick, R., & Walker, J., Fundamentals of Physics, 10th ed., Wiley, 2013.
6. M. L. Boas, Mathematical Methods in the Physical Sciences, 3rd ed., Wiley, 2006.
7. Matplotlib Documentation – <https://matplotlib.org/stable/contents.html>
8. J. D. Jackson, Classical Electrodynamics, 3rd ed., Wiley, 1998.
9. Reitz, J. R., Milford, F. J., & Christy, R. W., Foundations of Electromagnetic Theory, 4th ed., Addison-Wesley, 1993.
10. Numpy Documentation – <https://numpy.org/doc>

MILLIY MADANIYATDA GENDER IDENTIFIKATSIYASINING LINGVOKULTUROLOGIK IFODASI

Matsabirova Durdona Maksudjon qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti,

Filologiya va tillarni o'qitish (nemis tili)

ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

E-mail: durdonamatsabirova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy madaniyat kontekstida gender identifikatsiyasining lingvokulturologik ifodalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Muallif turli xalqlar tilida erkak va ayol obrazlarining til vositalarida qanday ifodalanganini, ular orqali genderga oid stereotiplar va qadriyatlarning shakllanishi va uzatilishini ko'rsatadi. Shuningdek, maqolada til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik asosida gender rollarining milliy o'zlikdagi o'rne, ularning tarixiy-madaniy ildizlari hamda zamonaviy davrdagi o'zgarishlari tahlil etiladi. Gender identifikatsiyasi lingvokulturologik yondashuv orqali turli madaniyatlarda qanday aks etishi, ijtimoiy rol, maqom va identitet orqali qanday ifodalanishi maqolaning asosiy tahlil obyektni tashkil etadi.

Kalit so'zlar: gender identifikatsiyasi, lingvokulturologiya, milliy madaniyat, til va madaniyat, stereotip, gender rollar.

Abstract: This article explores the linguoculturological representation of gender identification within the framework of national culture. The study analyzes how male and female identities are expressed through language across different cultures and how these expressions contribute to the formation and transmission of gender-based stereotypes and values. Special focus is placed on the intrinsic connection between language and culture, highlighting the role of gender

in national identity, its historical-cultural roots, and its transformation in the modern era. The article investigates how gender identification is manifested through linguocultural lenses, examining its reflection in social roles, status, and identity across various cultural contexts.

Keywords: gender identification, linguoculturology, national culture, language and culture, stereotype, gender roles.

Аннотация. В статье рассматриваются лингвокультурологические особенности выражения гендерной идентификации в контексте национальной культуры. Автор анализирует способы отражения образов мужчины и женщины в языке различных народов, а также исследует, как через эти образы формируются и передаются гендерные стереотипы и культурные ценности. Особое внимание уделяется взаимосвязи языка и культуры, а также тому, как гендерные роли отражаются в национальном сознании, их историко-культурным корням и современным трансформациям. Основное внимание в статье уделяется тому, как гендерная идентификация проявляется в разных культурах с точки зрения лингвокультурологии, социальных ролей, статуса и идентичности.

Ключевые слова: гендерная идентификация, лингвокультурология, национальная культура, язык и культура, стереотипы, гендерные роли.

KIRISH.

XXI asrda global madaniy jarayonlar, ijtimoiy ong va ilmiy qarashlardagi yangilanishlar tufayli gender masalasi jamiyat taraqqiyotining muhim tarkibiy qismlaridan biriga aylandi. Gender – bu nafaqat biologik farq, balki ijtimoiy, madaniy va psixologik omillar bilan shakllanadigan kompleks tushuncha bo'lib, uning talqini har bir

xalqning madaniy tafakkuri, tarixiy tajribasi va milliy qadriyatlari bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli gender identifikatsiyasining ifodalanishi har bir jamiyatda o'ziga xos bo'lib, u til, urf-odat, an'ana, folklor, adabiyot va boshqa madaniy ko'rinishlarda o'z aksini topadi. Til — bu inson tafakkurining oynasi, madaniyatning asosiy kodidir. Til orqali jamiyatdagi gender rollar, ayol va erkak obrazlari, ular bilan bog'liq stereotiplar va qadriyatlar ifodalanadi. Ayniqsa, lingvokulturologiya sohasidagi tadqiqotlar til va madaniyat o'rtasidagi dialektik aloqani yoritish orqali genderga oid tasavvurlarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Har bir millat tili va madaniyatida erkak va ayol obrazlari o'ziga xos ifodaviy vositalar orqali namoyon bo'ladi, bu esa gender identifikatsiyasining lingvokulturologik jihatlarini o'rganishni dolzarb va istiqbolli yo'nalish sifatida ko'rsatadi. Ushbu maqolada gender identifikatsiyasining lingvokulturologik ifodalanishi milliy madaniyat asosida tahlil qilinadi. Maqsad — til va madaniyat birliklarida erkak va ayol obrazlarining qanday tasvirlanishini aniqlash, ularning orqasida turgan ijtimoiy va madaniy stereotiplarni ochib berish hamda bu jarayonning zamonaviy tafakkurdagi aksini tahlil qilishdir. Maqola davomida xalq maqollari, iboralar, adabiy matnlar, urf-odatlar va kommunikativ nutqdagi genderga oid birliklar tahlil etilib, ularning lingvokulturologik xususiyatlari ochib beriladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Gender masalasi zamonaviy fanlararo tadqiqotlarda dolzarb mavzulardan biri sifatida qaralib, sotsiologiya, psixologiya, lingvistika, madaniyatshunoslik va falsafa kabi sohalarda keng o'rganilmoqda. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar gender identifikatsiyasining nafaqat ijtimoiy va psixologik, balki madaniy va lingvistik jihatlariga ham alohida e'tibor qaratmoqda. Xususan, V. V.

Babankovaning lingvokulturologik tadqiqotlari til vositalarida gender stereotiplarining aks etishiga doir nazariy asoslarni belgilab berdi. A. Vezhbetskaya va E. Sapiro singari olimlar esa madaniy konseptlar orqali erkak va ayol obrazlarining madaniy kodlarda qanday shakllanishini tahlil qilganlar. Taniqli tilshunos olim D. Tannen esa erkak va ayol nutqining farqlanishi orqali ijtimoiy rollar va gender identifikatsiyasi o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor qaratadi. O'zbek tilshunosligida ham bu borada ayrim izlanishlar mavjud. Jumladan, M. Yo'ldoshev, Sh. Safarov va N. Toshboyevalarning ishlarida o'zbek tilidagi etnolingvistik birliklarda gender rollari, xalq maqollari va matalalarda erkak va ayol obrazlarining ifodasi o'rganilgan. Shuningdek, xalq og'zaki ijodi va folklor materiallari orqali gender stereotiplari qanday shakllanib kelgani haqida fikrlar ilgari surilgan. Biroq mavjud adabiyotlar ko'proq til yoki sotsiologik nuqtai nazardan yondashgan bo'lib, ularning lingvokulturologik yondashuv asosida sintezli tahlili yetarli emas. Shu boisdan, ushbu maqolada gender identifikatsiyasini milliy madaniyat va til birligi asosida tahlil qilish – lingvokulturologik izlanishlar kontekstida yangicha qarashlarni ilgari surish imkonini beradi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot interdisiplinar yondashuv asosida amalga oshirildi, ya'ni lingvistika, madaniyatshunoslik va gender sotsiologiyasi chorrahasida joylashgan lingvokulturologik tahlil asos qilib olindi. Maqolada deskriptiv, kontekstual, komparativ va interpretativ tahlil metodlari qo'llanildi.

1. Deskriptiv (tasviriy) tahlil orqali o'zbek tilidagi va boshqa xalq tillaridagi genderga oid birliklar, ya'ni maqollar, iboralar, so'z birikmalari va adabiy kontekstlar aniqlab olindi.

2. Kontekstual tahlil yordamida bu birliklarning madaniy, tarixiy va ijtimoiy mazmuni ochib berildi. Shu orqali ularning xalq mentaliteti va madaniy qadriyatlar bilan qanday uyg'unlashgani ko'rsatildi.

3. Komparativ (taqqoslov) usul asosida turli millatlarda gender obrazlarining ifodasi solishtirildi, ayniqsa, o'zbek tilidagi birliklar rus, ingliz yoki turk tillaridagi mos birliklar bilan taqqoslandi. Bu yondashuv orqali milliy o'ziga xoslik va universallik darajalari aniqlashtirildi.

4. Interpretativ (talqinli) yondashuv esa gender ifodalarining madaniy va semantik qatlamlarini talqin qilishda asosiy rol o'ynadi. Bu orqali tilda yashirin bo'lib qolgan ijtimoiy va madaniy stereotiplar ochib berildi.

Tadqiqot materialini sifatida xalq og'zaki ijodi (maqollar, ertaklar, afsonalar), adabiy asarlar, ommaviy madaniyat namunalariidagi nutqiy birliklar hamda zamonaviy kommunikatsiya vositalariidagi (ijtimoiy tarmoqlar, reklama, ommaviy axborot vositalari) genderga oid ifodalar asos qilib olindi. Metodologik asos sifatida E. Sapir va B. Uorfning til va tafakkur o'rtasidagi munosabatga oid gipotezalari, G. Hofstedening madaniyatlararo farqlar nazariyasi, D. Tannenning gender kommunikatsiyasi bo'yicha ishlari va A. Vezhbitskayaning madaniy semantika tahlili metodikasi asos qilib olindi.

Tahlil va natijalar.

Milliy madaniyatda gender identifikatsiyasi tildagi ifodalar, metaforalar, maqollar, iboralar va kommunikativ uslublarda chuqur ildiz otgan. Tahlil davomida o'zbek tilidagi ko'plab lingvokulturologik birliklarda erkak va ayol obrazlariga bo'lgan munosabat, ularning ijtimoiy rollari va stereotipik qarashlar yorqin ifodalangani aniqlandi. Bu birliklar orqali gender identifikatsiyasi nafaqat til vositasida, balki madaniy ongda qanday shakllangani namoyon bo'ladi.

1. Maqollar va matalardagi gender stereotiplari

O‘zbek xalq maqollarida erkak va ayol obrazlari an’anaviy ijtimoiy rollar asosida talqin qilinadi:

“Er – tog‘, xotin – soy.” — bu maqolda erkakning ijtimoiy ustunligi, ayolning esa unga ergashuvchi, passiv rolga ega ekani ifodalanadi.

“Ayolning joyi uyda.” kabi iboralar ayolni faqatgina oilaviy doirada ko‘rishga moyil bo‘lgan madaniy stereotiplarni ko‘rsatadi.

Boshqa tomondan, “Ayol dunyoning yarmini barpo qiladi.” kabi maqollar esa ayolga ijobiy, kuchli subyekt sifatida qarash mavjudligini ham bildiradi, bu esa gender obrazlaridagi ambivalentlikni ko‘rsatadi.

2. Til birliklaridagi gender differensiasiyasi

O‘zbek tilida erkak va ayolga nisbatan qo‘llaniladigan sifatlar, metaforik ifodalar hamda kinoya elementlari ularning ijtimoiy pozitsiyasini belgilaydi:

Erkakka nisbatan: “botir”, “kuchli”, “sabrli”, “ustoz” kabi ijobiy sifatlar ko‘p uchrasa, Ayollarga: “yengiltak”, “ayyor”, “egiluvchan” kabi ayrim stereotipik yoki past baholovchi so‘zlar ham uchraydi. Bu holat lingvistik gender tengsizlikni ko‘rsatadi. Shuningdek, “Xotin kishi aralashsa, ish barbod bo‘ladi” kabi iboralar ayollarning jamoat ishlarida ishtirok etishini salbiy talqin qiladi. Bunday birliklar madaniyatdagi patriarxal qarashlarning tilga ko‘chgan ko‘rinishidir.

3. Adabiy matnlarda gender identifikatsiyasi

Adabiy asarlarda ham erkak va ayol obrazlari madaniy qarashlar asosida shakllangan. Masalan, Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida ayol obrazlari ijtimoiy bosim va urf-odatlar doirasida tasvirlanadi. Kumush obrazida sadoqatli, sabrli, ammo faol emas, ya’ni “klassik” ayol modeli aks ettirilgan. Shu bilan birga, zamonaviy o‘zbek adabiyotida (masalan, Xurshid Do‘stmuhammad, Sayyora

To‘xtaxo‘jayeva asarlarida) ayollar ko‘proq ijtimoiy faollik bilan ifodalanib, gender roli yangicha talqin qilinmoqda.

4. Madaniyatlararo taqqoslash

Komparativ tahlilda ingliz va rus tillaridagi genderga oid birliklar bilan o‘zbek tilidagi ifodalar taqqoslandi:

Ingliz tilida: “Behind every successful man, there is a woman” iborasi ayolning bevosita emas, bilvosita kuch ekanini bildiradi.

Rus tilida: “Жена шея, муж — голова” (Ayol bo‘yniniki, erkak boshniki) degan ibora orqali ayolning ko‘zga ko‘rinmas, ammo boshqaruvdagi rolga ishora qilinadi. Bu birliklar gender identifikatsiyasi har bir madaniyatda turlicha shakllanishini, ammo ularning lingvistik va madaniy asoslari mavjudligini ko‘rsatadi.

5. Zamonaviy nutqda gender rolidagi o‘zgarishlar

Ijtimoiy tarmoqlar, reklama, ommaviy axborot vositalarida ayol obrazlari endilikda faqat uy bekasi emas, balki mustaqil, faol, ishbilarmon shaxs sifatida tasvirlanmoqda. Masalan, zamonaviy reklamalarda ayollar sportchi, rahbar, olim kabi rollarda ko‘rsatiladi, bu esa lingvokulturologik jarayonda gender stereotiplarining asta-sekin yemirilayotganidan dalolat beradi. Milliy madaniyatda gender identifikatsiyasi ko‘p hollarda an‘anaviy rollar orqali ifodalanadi, bu esa tilga ham chuqur singib ketgan. Tilda erkak obraziga nisbatan ijobiy, kuchli, faol bo‘lgan birliklar ustunlik qiladi, ayol esa ko‘proq emotsional, pasiv va oilaviy kontekstda aks ettiriladi.

Xulosa.

Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, milliy madaniyatda gender identifikatsiyasi an‘anaviy qarashlar, ijtimoiy stereotiplar va madaniy qadriyatlar asosida shakllanadi va bu holat til vositasida baralla namoyon bo‘ladi. O‘zbek tilidagi maqollar, iboralar, adabiy

matnlar va ogʻzaki nutq birliklarida erkak va ayol obrazlari oʻziga xos lingvokulturologik kodlar orqali ifodalanadi. Erkak koʻproq faol, kuchli, rahbar sifatida tasvirlansa, ayol obrazi koʻpincha mehribon, itoatkor va oilaga bogʻliq tarzda talqin qilinadi. Bu esa tilning jamiyatdagi gender rollarini mustahkamlashdagi rolini ochib beradi. Shu bilan birga, zamonaviy madaniy va kommunikativ jarayonlar til va madaniyatda genderga oid qarashlarning yangilanishiga ham olib kelmoqda. Shunday qilib, gender identifikatsiyasining lingvokulturologik tahlili til va madaniyat oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni anglashda, shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy tafakkur va qadriyatlarning oʻzgaruvchan tabiati haqida xulosalar chiqarishda muhim ilmiy vosita boʻlib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Vejbitskaya A. (1996), Til, madaniyat va bilish. – Moskva: Rus lugʻatlari, 122–137 b
2. Tanen D. (2002), Ayollar va erkaklar nutqida farqlar. – Moskva: Slavyan madaniyati nashriyoti, 89–102 b
3. Babenko L. G. (2005), Til va nutqdagi gender jihatlar. – Voronej: Voronej davlat universiteti nashriyoti, 54–66 b
4. Sapir E. (1921), Til: Nutqni oʻrganishga kirish. – Nyu-York: Harcourt, Brace & Co., 74–86 b
5. Hofstede G. (1997), Madaniyatlar va tashkilotlar: Ong dasturlari. – Nyu-York: McGraw-Hill, 45–59 b
6. Qodiriy A. (2019), Oʻtkan kunlar. – Toshkent: Oʻzbekiston, 117–130 b
7. Yoʻldoshev M. (2004), Etnolingvistika asoslari. – Toshkent: Fan, 85–94 b
8. Toshboyeva N. (2011), Maqollar va ularda milliy qadriyatlar. – Toshkent: Fan, 56–71 b

9. Safarov Sh. (2008), Til va tafakkur. – Toshkent: O‘qituvchi, 102–118 b
10. Sapiro E. (2001), Til va madaniyatda gender identifikatsiyasi // Gender tadqiqotlari jurnali. – 10-jild, 3-son. – B. 191–195.

AXBOROTLASHGAN JAMIYATNING OILA INSTITUTIGA TA’SIRI

Axmadjanova Muazzam Islomjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti
“Falsafiy va tarixiy fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi

E-mail: muazzamaxmadjanova70@gmail.com

Mamadaminova Bibixonim

Namangan davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy fanlar fakulteti xorijiy til va adabiyoti 1-bosqich talabasi

E-mail: bibixonimmamadaminova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida shakllanayotgan axborotlashgan jamiyat sharoitida O‘zbekistonda oila institutida yuzaga kelayotgan o‘zgarishlar, ijtimoiy-psixologik jarayonlar hamda bu jarayonlarning ijobiy va salbiy jihatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: axborotlashgan jamiyat, oila instituti, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli madaniyat, O‘zbekiston, an’anaviy qadriyatlar.

Abstract: This article discusses the changes taking place in the family institution in Uzbekistan in the context of an information society being formed as a result of the rapid development of information and communication technologies, socio-psychological processes, and the positive and negative aspects of these processes.

Keywords: information society, family institution, social networks, digital culture, Uzbekistan, traditional values.

Аннотация: В статье рассматриваются изменения, происходящие в институте семьи в Узбекистане, социально-психологические процессы, а также позитивные и негативные стороны этих процессов в условиях информационного общества, формирующегося в результате стремительного развития информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: информационное общество, институт семьи, социальные сети, цифровая культура, Узбекистан, традиционные ценности.

Kirish

Bugungi kunda jamiyat hayotining barcha sohalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) keng qo'llanilmoqda. Bu holat jamiyatning "axborotlashgan jamiyat" deb ataluvchi yangi bosqichga o'tishiga sabab bo'ldi [1]. Ayniqsa, O'zbekistonda so'nggi yillarda raqamli transformatsiya jarayonlari tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Ushbu o'zgarishlar oila institutiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Axborotlashgan jamiyat — bu jamiyat a'zolarining faoliyatida axborot va bilim yetakchi resursga aylangan jamiyatdir [2]. O'zbekistonda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa ko'plab sohalarda raqamli tizimlar joriy etilmoqda [3].

Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida axborot muhitidagi o'zgarishlarga sezgir tarzda munosabat bildiradi. Ijtimoiy tarmoqlar (Telegram, Instagram, TikTok va b.q.) oilaviy muloqot, tarbiya va qadriyatlar tizimiga yangi elementlarni olib kirayotganiga guvoh bo'lmoqdamiz [4].

Masalan, ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi bevosita muloqot hajmi kamayib, ko'proq onlayn aloqa vositalari orqali munosabat yuritilmoqda. Bu esa o'zaro ishonch, emotsional yaqinlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [5].

Axborot muhitining ijobiy va salbiy jihatlar

Axborotlashgan jamiyat sharoitida quyidagi **ijobiy** omillar kuzatilmoqda:

- Ta'lim olish imkoniyatlarining kengayishi (masofaviy ta'lim, onlayn kurslar);
- Raqamli savodxonlik darajasining ortishi;
- Oilaviy budjetni boshqarishda AKTdan foydalanish imkoniyatlari.

Shu bilan birga, quyidagi **salbiy** jihatlar ham mavjud:

- Farzandlar orasida internetga qaramlik holatlari;
- Oilaviy qadriyatlarning global madaniyat bilan almashinuvi;
- Oiladagi shaxslararo sovuqlik va aloqa tanqisligi [6].

Xulosa

Axborotlashgan jamiyat sharoitida O'zbekiston oila instituti sezilarli o'zgarishlarni boshidan kechirmoqda. Raqamli texnologiyalar oilaning ichki muhitiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli AKTdan foydalangan holda milliy va ma'naviy qadriyatlar asosida oilalarni mustahkamlash bo'yicha kompleks yondashuv zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Toffler, E. *Uchinchi to'lqin*. – Toshkent: "Sharq", 2003.
2. Castells, M. *Axborot davri: iqtisod, jamiyat va madaniyat*. – Moskva: GU VShE, 2000.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-sonli Farmoni, 2020-yil 5-oktabr. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi.

4. Shodieva, Z. *Oila sotsiologiyasi*. – Toshkent: Fan, 2018.
5. Nishonova, M. *Axborot texnologiyalari va ijtimoiy munosabatlar*. // “Ijtimoiy fanlar” jurnali, 2022, №3.
6. G‘ulomov, S. *Axborot xavfsizligi va yoshlar tarbiyasi*. // “Ma’naviyat” jurnali, 2021, №4.

BOLALARDA NUTQ BUZILISHI JARAYONINING YUZAGA KELISHI VA UNI BARTARFA ETISH CHORA TADBIRLARI

Ravshanov Sobir Abdimalik o‘g‘li

Guliston davlat univetsiteti, o‘qituvchisi

E-mail: sobirravshanov3@gmail.com

Tel: +998999144472

Xudoyberganova Lobar Ibodulla qizi

Guliston davlat univetsiteti, Psixologiya yo‘nalishi talabasi

E-mail: sanjarxudaybergenov3@gmail.com

Tel: +998973550227

Annotatsiya: ushbu maqolada bolalarda nutq buzilishi jarayonining yuzaga kelishi sabablari, omillari, shuningdek davolash chora tadbirlari haqida ma’lumotlar beriladi.

Kalit so‘zlar: afiksiya, dislaliya, nutq buzilishi, Psixik-ijtimoiy sabablar, kasbga yo‘naltirish, sog‘lomlashtirish.

Abstract: This article provides information about the causes, factors, and treatment measures of speech disorders in children.

Key words: afixia, dyslalia, speech disorder, psycho-social causes, career guidance, rehabilitation.

Аннотация: В данной статье представлена информация о причинах, факторах и мерах лечения речевых нарушений у детей.

Ключевые слова: афексия, дислалия, нарушение речи, психосоциальные причины, профориентация, реабилитация.

Bugungi davrda har tomonlama barkamol inson shaxsini shakillantirish davrimizning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Chunki mustaqil O'zbekistonimizning kelajagi bugungi yosh avlodning ilmiy salohiyati, istedodi, mustaqil fikrlashiga bevosita bog'liqdir. Shuning bilan bir qatorda ayrim bolalarda nutq buzilishi jarayonining mavjud ekanligi uning to'laqonli bilim olishiga, mustaqil fikrlashiga, dunyoqarashiga jiddiy ta'sir qilishi extimoldan holi emas. [1] Dastlab nutq buzilishini yuzaga kelish tarixi haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Dastlab XIX asrning o'rtalarida olimlar miyaning ba'zi bir qismlari ishidagi buzilish nutqning buzilishiga olib kelishini kashf etdilar. Jumladan, P.Broka bemorlarda chap yarimsharning pastki peshona qismidagi burmalari orqa tomonining uchdan bir ulushi shikastlangan holda so'zlarni talaffuz etishda buzilish ro'y berishini aniqladi. Keyinroq K.Vemike chap yarimsharning ustki chakka qismidagi burmalari orqa tomonining uchdan bir ulushi shikastlanganda so'zlarni tushunishning buzilishi hollarini tavsif qildi. Miya to'qimalarining ushbu qismlari harakatlantiruvchi nutq ("Broka markazi") va nutqni tushunish ("Vemike markazi") "markazlari" deb yuritila boshladi. Lekin keyinchalik, asosan psixofiziologlar (A.R. Luriya, N.A. Bernshteyn, P.K. Anoxin va boshqalar) ning ilmiy ishlari tufayli nutqning fiziologik negizi miyaning alohida qismlari ("Nutq markazlari") faoliyatidan ko'ra ko'proq yaxlit holdagi miya faoliyatining murakkab tarzda tashkil topishidan iborat ekanligi aniq-ravshan bo'ldi. Shunday qilib, nutq funksiyalarining jo'shqin, ya'ni anatomik tarzda emas, balki harakatchan tarzda cheklanishi to'g'risidagi tasavvur tarkib topdi. Bu — markaziy asab tizimining keng ravishda kompensatsiyalab (o'rnini to'ldirib) turish

imkoniyatlaridan foydalanishi munosabati bilan nutqning buzilishini to'g'rilashida juda katta ahamiyat kasb etadi. [2]

Hozirgi vaqtda yoshlarda nutq buzilishini yuzaga keltiruvchi sabablarga tashqi (ekzogen) va ichki (endogen) omillar, shuningdek, atrof-muhitning tashqi sharoitlari sabab bo'ladi. Nutq nuqsonlarining turli sabablarini aniqlashga evolutsion-dinamik yondashiladi. Bu nuqsonning yuzaga kelish jarayonini tahlil qilishdan, nuqsonli rivojlanishning umumiy qonuniyatlarini hisobga olishni talab qiladi (Abu Ali ibn Sino, I.M.Sechenov, L.V. Vigotskiy). Bolalardagi nutq kamchiliklarning asosiy sabablarini uch guruhga ajratish mumkin:

1. Ekologik sabablar: ichki va tashqi radiatsiya; qishloq xo'jaligida qo'llanadigan pestitsidlar va gerbitsidlar; avtotransportdan chiqadigan gazlar; harbiy poligonning zararli ta'sirlari; oziq-ovqat va suv ta'minotining sifatsizligi.

2. Tibbiy-ijtimoiy sabablar: er-xotin qarindoshchiligi; ota-onaning rivojlanishidagi orqada qolishlar; jarohatlar (jismoniy va ruhiy); ota-onalarning surunkali kasalliklari; zararli odatlar (ichkilikbozlik, nashavandlik, toksomoniya, kashandalik); onaning surunkali og'ir anamnezi; oilani noto'g'ri rejalashtirish, abortlar, onaning ginekologik kasalliklari, erta va kech tug'ruqlar (birinchi homilaning 16 yoshdan oldin va 40 yoshdan keyin bo'lishi); tug'ruqdan oldingi jarohatlar; bolalarda somatik kasalliklar; bakterial-virusli infeksiyalar; ona va bolaning to'liq oziqlanmasligi; oilaga tibbiy tashxis va korreksion yordamning o'z vaqtida berilmasligi. [3]

3. Psixik-ijtimoiy sabablar: ommaviy va majmualiy deprivatsiya; ota-onalar tomonidan diqqat-e'tiborning sustligi; bolalarga nisbatan qattiqqo'llik; oila va aholi intellektual saviyasining pastligi; oilaning to'liqsizligi; fojiali vaziyat (ekologik, ijtimoiy, iqtisodiy); ruhiy-pedagogik

tashxis va korreksiyaning sifati, hajmi va hozirgi zamon talablariga javob bermasligi. Embrion rivojlanish davridagi turli xil patologiyalar:

- homiladorlik vaqtidagi toksikozlar, virusli va endokrin kasalliklar, jarohatlar, onaning rezus-faktorga mos kelmasligi;
- tugʻruq vaqtidagi shikastlanish va asfiksiya;
- bola rivojlanishining birinchi yilidagi bosh miya kasalliklari (meningit, ensofalit);
- miyaning chayqalishi bilan birga sodir boʻladigan bosh miya jarohatlari;
- nasliy omillar. Bunday hollarda nutq buzilishlari umumiy nerv tizim buzilishlarining bir qismini tashkil etib, intellektual va harakat kamchiliklari bilan birga kuzatiladi;
- ijtimoiy sharoitning yomonligi. Bu holat pedagogik qarovsizlikka, vegetativ disfunksiyaga, emotsional-irodaviy muhitning buzilishlariga va nutqning rivojlanmay qolishiga sabab boiadi. Barcha nutq buzilishlari kelib chiqishiga koʻra ikki guruhga bolinadi:

1. Organik xarakterdagi nutq buzilishlari.

2. Funksional xarakterdagi nutq buzilishlari.

Organik nutq buzilishlari oʻz navbatida maʼlum nutq organi joyining zararlanishiga koʻra markaziy va periferik xarakterda boiadi. Markaziy buzilishlar: markaziy nerv tizimidagi u yoki bu qismlarning buzilishi, zararlanishi natijasida kelib chiqadi. Markaziy xarakterdagi organik nutq buzilishlariga: alaliya, afaziya, dizartriya kabi nutq kamchiliklari kiradi. Periferik buzilishlar: artikulatsion apparatning notoʻgʻri tuzilishi yoki buzilishi va periferik nerv artikulatsion organlar inervatsiyasining buzilishidan kelib chiqadi. Periferik xarakterdagi organik nutq buzilishlariga: rinolaliya, prognatiya, progeniya kiradi. Funksional buzilishlar. Bunda nutq jarayonida ishtirok etadigan aʼzolar

tuzilishida hech qanday o'zgarishlar bolmaydi. Funktsional xarakterdagi nutq buzilishlariga — dislaliya, duduqlanish kabi nutq nuqson lari kiradi. Rivojlanishida kamchiliklar boigan bolalarni erta aniqlash va logopedik yordam berish nutq kamchiliklarining oldini olish va maktabga nutqiy jihatdan tayyorlashdir. Nutqiy rivojlanishdagi nuqsonlarning oldini olishda tugllish vaqtida shikastlangan bolalarning dispanserizatsiyasi muhim rol o'ynaydi. [4]

Xulosa qilib aytganda, bolalarda nutq kamchiliklarini barvaqt aniqlash, ularni maxsus ta'limga jalb etish, har tomonlama rivojlantirish, insonparvarlik, fidoyilik ruhida tarbiyalash, o'qitish, kasbga yo'naltirish, sog'lomlashtirish, hayotga tayyorlash va normal rivojlangan insonlar jamiyatiga moslashtirish amaliy logopediyaning vazifalariga kiradi. Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarining yuzaga kelishida ekzogen-organik omilning rolini baholashda jarohatning vaqti, xarakteri va joylashishini, bola nerv tizimining moslashuvchanligini, shuningdek, miya jarohatlangan paytda nutq funksiyasining shakllanganlik darajasini hisobga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Maxsus psixologiya: o'quv qo'llanma / L.R. Mo'minova, va boshqalar; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. — Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2013. - 272 b [3, 4-67-68 bet]
2. N.Z.Abidova. Maxsus psixologiya. (Tiflopsixologiya). (Darslik). — .: “Barkamol fayz media”, 2017, 192 bet. [1- 4-5 bet]
3. M. Maxsudova. Muloqot psixologiyasi. O'quv qo'llanma. — T.: “Turon-Iqbol” nashriyoti, 2006.— 119 b. [2-35-36 bet]
4. Adizova S. “O'qituvchilarning shaxslararo munosabatlarini

psixologik diagnostikasi va korreksion ishlari». — T., 2002. учащихся вспомогательной школы. — Т., Ук, итувчи, 1986.

5. Ayupova M. Logopediya. — T., 2011. L.R. Mo‘minova, Sh.M.Amirsaidova, Z.N. Mamarajabova,

6. M.U.Xamidova, D.B.Yakubjanova, Z.M.Djalolova, N.Z.Abidova “Maxsus Psixalogiya” Toshkent -2013. [5-20-22]

BOLALARDA NEVROZ KASALLIKLARINI KELIB CHIQISH SABABLARI VA ULARNING PROFILAKTIKASI

Rustamjonova Nodira Tohirjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Biologiya yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Tel: +998 50 704 50 62;

E-mail: rustamjonovanodira05@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalarda nevroz kasalliklarining kelib chiqishi, nevrozning asosiy sabablari, nevroz turlari, nevrozning belgilari hamda davolash chora tadbirlari to‘g‘risida ma’lumotlar bayon etilgan.

Аннотация: В данной статье изложена информация о происхождении неврозов у детей, основных причинах неврозов, видах неврозов, симптомах неврозов и лечебных мероприятиях.

Annotation: this article describes information on the origin of neurosis diseases in children, the main causes of neurosis, types of neurosis, symptoms of neurosis, as well as measures for treatment.

Kalit so‘zlar: isterika, distimik, obsessiv-kompulsiv, ipoxondriya, 1,2, 3-yoshlarda asabiylik va injiqlik.

Ключевые слова: истерика, дистимия, обсессивно-компульсивное расстройство, ипохондрия, нервозность и капризность в возрасте 1,2, 3 лет.

Keywords: hysterics, dysthymic, obsessive-compulsive, hypochondria, nervousness and whim in 1,2, 3.

«Nevroz» tushunchasi tibbiyotga 1776-yilda shotlandiyalik shifokor Uilyam Kallen tomonidan kiritilgan. Terminning mazmuni qayta-qayta boshqatdan ko'rib chiqilgan, lekin hozirgacha uning umume'tirof qilingan ta'rifi yo'q. Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, tibbiyot va biologiyada oliy asab faoliyatining turli funksional buzilishlari ham «nevroz» deb nomlanadi. Nevroz» termini hozirda Amerika Qo'shma Shtatlarida professional psixiatrik hamjamiyat tomonidan ishlatilmaydi. Amerika psixik buzilishlar diagnostik va statistik qo'llanmasining 1980-yilda DSM-III uchinchi nashridan boshlab «nevrozlar» bo'limi bekor qilindi. Misol uchun, depressiv nevroz o'rne **distimik buzilish**, obsessiv-kompulsiv nevroz o'rniga **obessiv-kompulsiv buzilish**, ipoxondrik nevroz o'rniga **ipoxondriya** kiritildi.

P. Pavlov o'zining fiziologik ta'limoti doirasida nevrozni noadekvat kuch va tashqi qo'zg'atuvchilar ta'siri tufayli miya po'stlog'ida o'ta zo'riqish natijasida oliy nerv faoliyatining surunkali uzoq vaqt buzilishi deb belgilangan. XX asr boshlarida «nevroz» klinik atamasini nafaqat odamlarga, balki hayvonlarga nisbatan ham qo'llash ko'p bahs-munozaralarga olib keldi. Tug'ilgandan boshlab, bola intuitiv ravishda atrofidagi dunyoda mustaqil ravishda munosabatlarni o'rnatishni o'rganadi. U kattalarni diqqat bilan kuzatib boradi va birinchi boshqaruv dastagini - yig'lashni tezda o'zlashtiradi va uch yoshida u kattalarni manipulyatsiya qilish san'atini deyarli mukammal egallaydi. Bolaning

tugʻilishidanoq, ota-onalar chaqaloqni qanday tarbiyalashlarini hal qilishlari kerak.

Ota-onalarning yosh bolalar bilan munosabatlarining ikkita eng keng tarqalgan modeli mavjud.

1-model - bola juda xam erka boʻlib, uning istaklari va injiqliklari barcha oila a'zolarining etirozsiz boʻysunadi.

2-model - bolani ma'lum bir oila ierarxiyasiga oʻrgatish, u yerda oilaning sevimli a'zosi, lekin butun oila tomonidan ta'qib qilinadigan "rahbar" emas. Biz ikkinchi model haqida alohida gaplashamiz. Bolalarning asabiyliklari juda keng tarqalgan hodisa. Psixologlar bir yoshdan 5 yoshgacha boʻlgan bolalarda **isteriya chastotasini** tahlil qilishdi. Soʻrovlarga koʻra, isterika bolalarning 80 foizida sodir boʻlgan. Ba'zilar uchun ular oyiga 1-2 marta, boshqalari uchun kuniga bir necha marta sodir boʻladi. Vaqti-vaqti bilan, hatto eng xotirjam va doʻstona bola ham toʻsatdan, hech qanday sababsiz, toʻplangan his-tuygʻularga, ishonchsizlikka va qoʻrquvga yoʻl qoʻyish uchun isterikaga tushib qolishi mumkin.

Bolalarning asabiylashish sabablari

-E'tiborni jalb qilish istagi,

-Bola va ota-onalar oʻrtasidagi manfaatlar toʻqnashuvi,

-Norozilik yoki oʻjarlik,

-O'z his-tuyg'ularingizni va istaklaringizni so'z bilan ifoda eta olmaslik,

-O'zingiz xohlagan narsaga erishish istagi,

-Boshqalarga taqlid qilish,

-Balanssiz psixotip,

Ota-onalar ko'pincha quyidagi sabablar orqali bolada injiqlik va asabiylikni uyg'otadilar:

-Xulq-atvordagi nomuvofiqlik

-Bola bilan munosabatlarda his-tuyg'ularning yetishmasligi yoki zaif ifodasi

-Haddan tashqari jiddiylik

-Sevimli mashg'ulotlarning uzilishi

-Kundalik rejimga rioya qilmaslik

-Bolaning shaxsiy maydoniga e'tibor bermaslik

Oddiy fiziologik sabablarni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi

-Yomon tush

-Kasallik

-Ochlik

-Ortiqcha ish

-Yuqori hissiy yoki jismoniy stress

Alomatlar

Isterikaning bir qator o'ziga xos belgilari bor, agar iloji bo'lsa, uni oldini olish uchun isteriya boshlanishidan oldin tushunish yaxshi bo'ladi:

Ko'pincha isteriya muayyan hodisalar yoki vaziyatlar tufayli yuzaga keladi. Masalan, uxlamaslik uchun injiqlik, buvisining tashrif buyurishi erkalik va hokazo. Isteriyadan oldin osongina o'qiladigan prekursorlar mavjud - yig'lash, xirillash, tez horlama, yuz terisining qizarishi, mushtlarni siqish. Isteriyaning o'zi kuchli qichqiriq va yig'lash,

nafas olish qiyinlishuvi, ba'zida zo'ravonlik bilan chayqalish va hatto o'z-o'ziga zarar yetkazish (tirnash, tishlash va hatto boshni yuzaga urish) bilan tavsiflanadi. Qoida tariqasida, isteriya 10-15 daqiqadan bir soatgacha uzoq davom etishi mumkin.

Bolada injiqlik va asabiylik bo'lsa, nima qilish kerak ?

Avvalo, siz asabiylashish sababini tushunishingiz va iloji bo'lsa, uni yo'q qilishingiz kerak. Tantrum paytida bola o'zini tashlab ketilgan yoki rad etilgan his qilmasligi kerak, lekin ayni paytda u kattalarni manipulyatsiya qilish urinishining muvaffaqiyatsizligini his qilishi kerak. Isteriya uchun tomoshabin kerak bo'ladi va bola ongsiz ravishda "zaif bo'g'in" ni - uning talablarini qondirishi mumkin bo'lgan narsani tanlaydi.

Ota-onalar asabiylik(isterika) bilan kurashishni qanchalik tez o'rgansa, farzandining kelajagi uchun shunchalik yaxshi g'amxo'rlik qiladi. Kichkintoy oilaga kelishidan oldin ham, favqulodda vaziyatda xatti-harakatlar bo'yicha "tinchlik shartnomasi" shartlarini muhokama qilish kerak.

Asabiylik va injiqlik paytida kattalar harakat qilmaydi yoki sabrsizlik yoki hayajonni ko'rsatmaydi. Juda erta yoshda reaksiyaga kirishishning eng samarali usuli injiqlikga (isterikaga) e'tibor bermaslikdir.

Bola "yo'q" va "mumkin emas" so'zlarini tushunishni o'rganadi. Boshqa oila a'zolarining orqasida bolaning talablarini yashirincha qondiradigan "eng mehribon" kattalarning yo'qligi.

Jazo va baqirish muammoni hal qilishning yo'li emas. Vaziyatni nazorat qilishni yo'qotib qo'ysangiz, yordam uchun yaxshi psixolog va mumkin bo'lgan patologiyalarni istisno qilish uchun nevrolog bilan bog'lanishni unutmang.

Har bir bola individualdir - siz diqqat bilan bolangiz uchun samarali bo'lgan isteriyani to'xtatish usullarini kuzatishingiz va izlashingiz kerak.

Bolaning bir yoki ikki yoshda asabiylik va injiqlik

Bola ko'pincha allaqachon taniqli "yo'q" va "mumkin emas" so'zlariga qarshi norozilik bildiradi. Jang qilishning eng samarali vositasi chaqaloqni quchoqlash va suhbat, mehr va vaziyatni

o'zgartirish bilan vaziyatdan chalg'itishdir. Agar u ishlamasa, injiqlikga e'tibor bermang - bolani ehtiyotkorlik bilan xavfsiz joyga (o'yinchoq yoki beshik) joylashtiring va xonani tark eting. Qoidaga ko'ra, bu yoshda bola bir necha kun ichida tezda "isteriya - men yolg'iz qoldim" munosabatlarini o'rganadi. Albatta, bu asab va irodani talab qiladi, lekin buni qanchalik tez qilsangiz, bola isteriyaning foydasizligini tezroq tushunadi. Bu bolalarning injiqliklariga qarshi samarali kurashish uchun eng qulay vaqt.

Bolaning 3 yoshda asabiylik va injiqlik

Bu yoshda bola allaqachon dunyoning kuchini sinab ko'radigan shaxsdir. U allaqachon o'z atrofidagi dunyo haqida o'z rasmini shakllantirmoqda, lekin shu bilan birga u ko'pincha isterikada chiqishni topadigan tajribalarini so'z bilan ifodalay olmaydi. Bu yoshda tungi isteriya ham boshlanishi mumkin. Chaqaloq "uch yoshli inqiroz" ni boshidan kechirmoqda. U bilan muzokaralar olib borish, ma'lum bir jiddiylik va mehrni almashtirish vaqti keldi. Asosiysi, bola uni sevishi va e'tiborga olinishiga shubha qilmasligi kerak. Unga o'z tanlovini qilish imkoniyatini bering, masalan, kiyimining rangini yoki shirinlik uchun meva pyuresi turini tanlashda. Unga aytingki, u allaqachon katta va aqlli va o'zi to'g'ri qaror qabul qiladi.

Agar siz isteriyani keltirib chiqaradigan hodisalarning naqshini tushunsangiz, bunday vaziyatlardan qochishga harakat qiling - boshqa

faoliyat, o'yinchoq yoki gazak taklif qiling. Savollar bering, u bilan boshdan kechirgan his-tuyg'ulari va his-tuyg'ulari haqida gapiring.

Bola 5 yoshda asabiylik va injiqlik

Bu yana bir yosh inqirozi davri. Kichkina odam allaqachon o'zining shaxsiy maydoniga muhtoj, ba'zida bu yoshdagi bolalar ko'proq o'zini tuta bilishadi, endi o'z his-tuyg'ularini ota-onalari bilan muhokama qilishni xohlamaydilar va ba'zida ularning huquqlari va istaklari uchun qattiq kurashadilar. Shu bilan birga, ular ota-onalarning mehr-muhabbati va yordamiga juda muhtoj. Bu yoshda, isteriya vaqtida bolani qarovsiz qoldirishning iloji yo'q - u o'z ixtiyori bilan yoki o'ylamasdan o'ziga zarar yetkazishi mumkin. Agar isteriya vaqti-vaqti bilan takrorlansa, yordam uchun mutaxassislariga murojaat qilish tavsiya etiladi. Ba'zi psixologlar 5 yoshdan boshlab siz bolangiz bilan

muammolarni batafsil tahlil qilishni boshlashingizni tavsiya qiladi, ularni 3 darajaga bo'linadi - oson, o'rta va murakkab. Muammo haqida o'ylash zarurati ko'pincha kurtakdagi isteriyani yo'q qiladi. "Yengil" muammoni tezda hal qilish mumkinligiga va umuman umidsizlikka arzimastligiga rozi bo'ling. Qisqa mashqdan so'ng, bolaning o'zi oson muammolarni hal qilish algoritmini taklif qila boshlaydi. "O'rtacha" muammo odatda uning yechimini topish va amalga oshirish uchun biroz vaqt talab qiladi. Farzandingizni muammoni hal qilish usullarini siz bilan muhokama qilishga undash. "Murakkab" muammo alohida e'tibor talab qiladi. Bolaga hayotda hamma narsa uning xohishiga ko'ra sodir bo'lmasligini tushuntirish kerak. Nima uchun bugungi kunda bu muammoni hal qilish mumkin emasligini va kelajakda uni hal qilish uchun nima qilish kerakligini tushuntiring. Farzandingizni hatto eng kichik muammolarni ham muvaffaqiyatli hal qilish va to'g'ri mustaqil qarorlar qabul qilish uchun doimo mukofotlang.

Xulosa

Har qanday nevroz zahirida biror sabab yotadi. Buni organizmning himoyasi yoki stressga reaksiyasi deb ham tushunish mumkin. Ko'pincha ota-onalar «Bola asabiy bo'lib qoldi, tinchlantiruvchi dori yozib bering, doktor», deya murojaat qilishadi. Shunday vaziyatlarda men ularga: «Xo'p, tinchlantiruvchi dori yozib berdim, uni bolangiz 1-2 oy qabul ham qildi. Lekin siz nevrozga olib keluvchi sababni topib, uni oila muhitidan yo'qotmas ekansiz, bolangiz to'liq tuzalmaydi», deb tushuntirishga harakat qilaman. Keyin savol-javob qilib, anamnez yig'ishni boshlayman. Odatda ularning oilaviy muhitida albatta muammo chiqadi. Kamida ukasi dunyoga kelib, unga e'tibor ajratilmay qo'yilgani oydinlashadi. Yoki noto'liq, ya'ni ota-ona ajrashgan, shuningdek, ko'p janjallashadigan oilalar ham shular sirasiga kiradi.

Buni bugungi kunning dolzarb masalasi desak ham bo'ladi. Hozirgi paytda kompyuter, turli gadjetlar bolaning eng yaqin do'stiga aylanyapti. Lekin aslida bunday bo'lmasligi kerak. Bilasiz, men bolalar shifoxonasida ishlayman va ish yuzasidan, ayniqsa, ertalabki tekshiruvga kirganimdayoq onalarning o'z telefoniga tikilib yotganiga, bolalarning planshet o'ynab o'tirganiga guvoh bo'laman. Demoqchi bo'lganim, bu yerda onani chalg'itadigan ishlar yo'q. Ya'ni ovqat pishirish, uy tozalash yoki tirikchilik tashvishi deganlaridek... U deyarli butun vaqtini farzandiga ajratsa bo'ladi. Biroq, ming afsuski, buning aksini kuzatamiz. Xo'sh, qani o'zaro muloqot, qani o'zaro munosabat?! Aynan shu tariqa nafaqat oila a'zolari, balki ona bilan bola ham bir-biridan uzoqlashib ketaveradi. Natijada oiladan mehr-e'tibor ko'rmagan farzandlar shirin so'zlarga uchib (ayniqsa, qizlar), yo'lidan adashadilar. Ona esa qachon, qayerda xatoga yo'l qo'yganini anglolmay ko'ksiga urib qolaveradi. Ota-onalar bilan farzand o'rtasidagi uzilish aslida sekin-asta rivojlanib boruvchi jarayon. Ya'ni borgan sari ingichkalashib, keyin birdan uziladi va aloqa yo'qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. xabar.uz/uz/jamiyat/bolalar-nevropatologi-karantinda-alamini-gizni-bolalardan-olmang-ularni-nevrozga-griftor-qilasiz.
2. m.kun.uz/news/2019/09/05/nevroz-qanday-aniqlanadi-va-u-bilan-nima-qilish-kerak.
3. proza.uz/post/bolalarda-nevroz-kasalligi-uRdAr1FtkEWuVmqWXjnpJQ

TARIXIY XOTIRA VA SHAXSIY VIJDONNING KURASHI (CHINGIZ AYTMATOV QAHRAMONLARI TIMSOLIDA)

Yoʻldosheva Umida Xusniddin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Tel: +998507238808

E-mail: Yoldoshevaumida673@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Chingiz Aytmatovning “Asrga tatigulik kun” asarining badiiy-estetik xususiyatlari, unda koʻtarilgan falsafiy va ijtimoiy muammolar, insoniyatning axloqiy qadriyatlari bilan bogʻliq masalalar tahlil qilinadi. Asardagi syujet chizigʻi orqali inson va jamiyat, fan va axloq, anʼana va zamonaviylik oʻrtasidagi murakkab ziddiyatlar yoritiladi. Yozuvchining obrazlar yaratish mahorati, mif va real voqealikni uygʻunlashtirish uslubi hamda asarning mintaqaviy va umuminsoniy ahamiyati chuqur tahlil etiladi. Maqolada, shuningdek, “Manqurtlik” timsolining ramziy maʼnosi va uning bugungi dolzarbligi haqida fikr yuritiladi. Ushbu tahlillar Aytmatov ijodining teran qatlamlarini anglashga xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: Nayman ona, Joʻlomon, Sobitjon, Edigey, Kazangap.

Abstract: This article analyzes the artistic and aesthetic features of Chingiz Aitmatov’s work "The Day Lasts More Than a Hundred Years", the philosophical and social problems raised in it, and issues related to the moral values of humanity. The plot of the work illuminates the complex contradictions between man and society, science and morality, tradition and modernity. The writer’s skill in creating images, the style of combining myth and real events, and the regional and universal significance of the work are analyzed in depth. The article also discusses the symbolic meaning of the concept "Mankurtlik" and its

relevance today. These analyses serve to understand the deeper layers of Aitmatov's work.

Keywords: Naiman ona, Jolomon, Sobitjon, Edigey, Kazangap.

Аннотация: В статье анализируются художественно-эстетические особенности произведения Чингиза Айтматова «И дольше века длится день», поднимаемые в нём философские и социальные проблемы, вопросы, связанные с моральными ценностями человечества. Сюжет произведения освещает сложные противоречия между человеком и обществом, наукой и моралью, традицией и современностью. Глубоко анализируются мастерство писателя в создании образов, стиль соединения мифа и реальных событий, региональное и общечеловеческое значение произведения. В статье также рассматривается символическое значение символа «Манкурт» и его актуальность в наши дни. Эти анализы служат пониманию более глубоких пластов творчества Айтматова.

Ключевые слова: Найман она, Жоломон, Собитжон, Едигей, Казангап.

Kirish: Adabiyot insoniyat tafakkurining eng yuksak ko'rinishlaridan biri bo'lib, u jamiyatning tarixiy, ijtimoiy va madaniy holatini aks ettirishda beqiyos vositadir. Shu ma'noda, Chingiz Aytmatov ijodi Markaziy Osiyo adabiyotining yuksak cho'qqilaridan biri hisoblanadi. Uning "Asrga tatigulik kun" nomli romani insoniyatning ma'naviy qadriyatlari, ong va vijdon, urf-odatlar, modernizm va texnologik taraqqiyot orasidagi qarama-qarshiliklar haqida chuqur falsafiy mushohadalarga boy asardir.[1] Mazkur asar orqali muallif inson va jamiyat, urf-odat va zamonaviylik, o'tgan va kelajak orasidagi nozik bog'liqliklarni mahorat bilan tasvirlab, o'quvchini o'tmishni mulohaza qilishga va kelajak haqida o'ylashga undaydi.

Asosiy qism: Chingiz Aytmatov o‘zining serqirra ijodidagi asarlari orqali insoniyat oldida turgan eng muhim muammolarni yoritib bergan adibdir. Uning “Asrga tatigulik kun” romani inson xotirasi, axloqiy tanlovi, mantiqiy tafakkur va ma’naviyat masalalarini chuqur yoritib, o‘zligimizni anglash va qadriyatlarimizni asrashning ahamiyatini ko‘rsatib beradi. Romanda tarixiy xotira va insoniylik orasidagi kurash va ziddiyatlar tasvirlangan. Chingiz Aytmatov ushbu roman orqali inson omilini turli jihatlarida yoritib bergan. Edigey va Kazangap obrazlari orqali insoniy munosabatlar, do‘stlik va vijdon tushunchalari tasvirlangan bo‘lsa, Sobitjon va Jo‘lomon obrazlari orqali manqurtlik sifati yaqqol namoyon bo‘ladi. Manqurtlik esa shaxsiy fikrlashdan mahrum bo‘lish, tarixni unutish, o‘zligidan voz kechishning timsoli hisoblanadi.

Kazangap va Edigey hayotida inson omili: Roman oddiy temiryo‘lchi Kazangapning vafoti bilan boshlanadi. Uning yaqin do‘sti Edigey ushbu yo‘qotish oldida og‘ir sinovga duch keladi. Kazangap hayotda oddiy, lekin insoniy qadriyatlarga sodiq bo‘lgan inson edi.[2] U halol va mashaqqatli mehnati bilan hayot kechirgan. Edigey esa Kazangapning yaqin do‘sti bo‘lib, mehnatkash, insoniy burchni hamma narsadan ustun qo‘yadigan insondir. Edigey o‘z do‘sti Kazangapni so‘nggi yo‘lga hurmat bilan kuzatib, uni Ona-Bayit qabristoniga qo‘yishga qaror qiladi.

Ona-Bayit oddiy qabriston emas, balki avlodlar xotirasi saqlanadigan muqaddas joy edi. Edigey uchun Kazangapni Ona-Bayitga dafn etish urf-odat bilan bog‘liq harakat emas, balki do‘stlik va insoniyat oldidagi oxirgi burchni ado etish edi.

Manqurtlik – mantiqsiz hayotning timsoli: Roman davomida Chingiz Aytmatov manqurtlik tushunchasini fojiali tarzda yoritadi.

Manqurt — bu o'z xotirasini yo'qotgan, shaxsiy fikrlashdan mahrum bo'lgan, o'z erkini talab qila olmaydigan qul. Buni Jo'lomon va Sobitjon obrazlarida ko'rish mumkin.

Jo'lomon ismli yigit dushmanlar qo'liga tushib, boshiga tuya terisi kiydiriladi va quyosh ostida qiynoqqa solinadi. Bu azoblar uning xotirasini yo'q qiladi, shaxsiy tafakkuri yo'qoladi. Uning onasi Nayman ona esa o'g'lini topishga intiladi. Uni topgach, kimligini eslatishga harakat qiladi, biroq Jo'lomon o'z onasini tanimaydi va hatto uni o'ldiradi. Bu — insoniyat uchun eng dahshatli fojia: o'z onasini tanimagan farzand, o'z tarixini unutgan avlod.

Sobitjon — Kazangapning zamonaviy manqurt timsolidagi o'g'lidir. U ota-onasining xotirasi, qadimiy urf-odatlar va insoniy munosabatlarga befarqdir. Uning uchun moddiy manfaatlar va shaxsiy yutuqlar ustun turadi. O'z otasining vasiyatiga befarqligi — bugungi avlodning asosiy muammolaridan biridir.

Chingiz Aytmatov ushbu roman orqali tarixiy xotirani unutish va qadriyatlarni yo'qotish insoniyat uchun eng katta xavf ekanligini ta'kidlaydi. Romandagi Ona-Bayit qabristoni — qadriyatlar va xotiraning ramziy timsolidir. U yerda raketa uchirish maydoni qurilishi esa zamonaviy jamiyat o'z o'tmishini o'zi vayron qilinayotganligi o'rniga raketa uchadigan joyning qurilishi ham xalqning o'z o'tmishini o'zi yo'q qilayotganligi, qadriyatlarni asrab qololmayotganligidan darak beradi. Texnologik rivojlanish moddiy manfaat, davlat tuzumlarining o'zgarishi natijasida insoniyat o'z ajdodlarining qadriyatlarini yo'qotishi mumkin. Chingiz Aytmatov bu orqali tarixiy xotira jamiyat kelajagi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatib beradi.[3] Insoniyat o'z tarixini bilmas ekan, kelajakda ham xatolarni takrorlab yashaydi.

"Asrga tatigulik kun" romani milliy qadriyatlarning inson hayotidagi muhim o'rnini ko'rsatadi. Ushbu roman faqat o'tgan asrning muammolarini emas, balki bugungi kunning eng dolzarb narsalarini ham o'zida aks ettiradi. Hozirgi globallashuv zamonida Chingiz Aytmatovning bu romani yanada katta ahamiyat kasb etib kelmoqda. Edigeyning harakatlari orqali muallif an'analar va insoniylikni qadrlash lozimligini ta'kidlagan bo'lsa manqurtlik obrazi orqali tarixni unutgan inson yoki millat o'zligini yo'qotish mumkinligini ko'rsatib beradi. Romandagi manqurt obrazi bugungi zamonaviy kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalar orqali odamlar ongini boshqarish ularga tayyor fikrlarni singidirish jarayoni ro'y bermoqda.[4] Agar inson o'z tafakkuridan foydalanmasa, mustaqil fikrlash qobiliyatidan voz kechsa, u ham chinakam manqurtga aylanadi. Romanda ilgari surilgan asosiy g'oya ham - insoniyat tarixini eslab qolishi, o'zligidan voz kechmasligiga qaratilgandir. Chingiz Aytmatovning bu romani har qanday zamonda ham insoniylik va milliy qadriyatlar qadrlanishi kerakligini eslatib turuvchi buyuk adabiy merosdir.

Xulosa: Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, "Asrga tatigulik kun" asari orqali Chingiz Aytmatov insoniyatning eng og'riqli muammolaridan biri — shaxsiyat erkinligi, ijtimoiy zulm va ma'naviy qadriyatlar to'qnashuvini chuqur tahlil etadi. Asarda bosh qahramon Edigey timsolida xalqona donolik, sadoqat, yurtparvarlik va insoniylik fazilatlari mujassam bo'lsa, u duch kelgan voqealar orqali zamonning og'riqli haqiqatlari, sovet davrining zolimona siyosati, tarixiy xotirasizlik va ruhiy tanazzul ochib beriladi.[5] Yodgorlik — Kazangapni dafn qilish masalasining qiyinlashuvi orqali esa odamlar o'tmishdan uzilib, o'z ildizlarini yo'qotayotganining ramziy tasviriga duch kelamiz. Asar

tilining badiiyligi, falsafiy qatlamlarning chuqurligi va obrazlarning hayotiyliги uni o'z davrininggina emas, balki har qanday zamon uchun dolzarb asarga aylantirgan. Aytmatov bu asari bilan nafaqat o'zbek va qirg'iz adabiyoti, balki jahon adabiyotiga ham ulkan hissa qo'shganini isbotladi. "Asrga tatigulik kun" — bu insoniy vijdon, tarix va haqiqatni unutmazlik haqida yozilgan asr kitobidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Aytmatov, Ch. Asrga tatigulik kun. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1988. Asarning o'zbek tilidagi rasmiy tarjimasi, adabiy tahlil va kontekst uchun asosiy manba.

Aytmatov, Ch. И дольше века длится день. Москва: Художественная литература, 1980.

– Asarning original (rus tilidagi) nashri. Asliy manbani tahlil qilish uchun muhim.

Quronov, D. O'zbek adabiyoti tarixi va nazariyasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2015. Aytmatov ijodining o'zbek adabiyoti kontekstidagi o'rni haqida ma'lumotlar berilgan.

Mamatov, T. Chingiz Aytmatovning badiiy olami. Toshkent: Fan, 2003.

Asardagi falsafiy, ijtimoiy va estetik jihatlar tahlil qilingan monografiya.

Abdullayeva, M. Chingiz Aytmatov romanlarining zamonaviy tafakkurga ta'siri. "Adabiyot va san'at" jurnali, 2020, №4.

ONA TILI MASHG'ULOTLARI ORQALI PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA YO'NALISHIDA TAHSIL OLAYOTGAN TALABALAR KASBIY MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHNING METODIKASINI ISHLAB CHIQISH

Mamarasulova Gulshoda Bekmirza qizi

Namangan davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Tel: + 998334673535

E-mail: gulshodamamarasulova7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarining pedagogika va psixologiya yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning ona tili mashg'ulotlari orqali kasbiy malakasini takomillashtirish muammosi o'rganiladi. Bugungi ta'lim jarayonida kommunikativ yondashuvlar, til vositalaridan samarali foydalanish va foydalanish davomida kasbiy nutqni rivojlantirish muloqat davomida foydalaniladigan eng muhim vositalardan biridir. Ona tili darslari orqali talabalarga o'z kasbiga oid aniq va to'g'ri gapirishni, hujjatlarni to'g'ri tuzishni, kasbiy suhbatlarda ishtirok etishni o'rgatish va shu orqali ularning o'z kasbiga bo'lgan munosabatini kuchaytirish maqsad qilingan. Yondashuv to'rt bosqichda amalga oshiriladi. tahlil, tayyorlov, amaliy va refleksiya-baholash bosqichlari. Har bir bosqichda aniq vazifalar va mashg'ulot turlari belgilangan bo'lib. Buning natijasida talabalar kasbiy nutqda erkin fikr bildirish, hujjatlar tuzish, kasbiy etikaga mos muloqot olib borish ko'nikmalariga ega bo'lishadi.

Kalit so'zlar: ona tili mashg'ulotlari, kasbiy kompetensiya, pedagogika, psixologiya, kommunikativ, kasbiy nutq madaniyati, integrativ ta'lim, interfaol usullar, reflektiv fikrlash.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема совершенствования профессиональных компетенций студентов, обучающихся по направлениям педагогики и психологии в высших учебных заведениях, через занятия по родному языку. В современном образовательном процессе одним из важнейших инструментов является коммуникативный подход, эффективное использование языковых средств и развитие профессиональной речи в процессе общения. В научном исследовании освещаются возможности развития профессионального образования студентов педагогических и психологических направлений через уроки родного языка. Цель — научить студентов правильно и ясно выражать мысли по своей специальности, грамотно составлять документы, участвовать в профессиональных беседах, а также укрепить их отношение к своей профессии. Методический подход реализуется в четыре этапа: аналитический, подготовительный, практический и рефлексивно-оценочный. На каждом этапе определены конкретные задачи и формы занятий. В результате студенты овладевают навыками свободного выражения мыслей в профессиональной речи, составления документов и ведения общения в соответствии с нормами профессиональной этики. Занятия по родному языку способствуют укреплению процесса подготовки будущих специалистов в области педагогики и психологии, развивают навыки грамотной и содержательной речи, а также аналитического мышления. Специально разработанные методические рекомендации позволяют сделать уроки более содержательными и эффективными.

Ключевые слова: занятия по родному языку, профессиональная компетентность, педагогика, психология, коммуникативность, культура профессиональной речи,

интегративное обучение, интерактивные методы, рефлексивное мышление.

Annotation: This article explores the issue of improving the professional competencies of students studying in the fields of pedagogy and psychology at higher education institutions through native language lessons. In today's educational process, communicative approaches, effective use of language tools, and the development of professional speech during interaction are among the most essential elements. The research highlights the potential of enhancing the professional training of pedagogy and psychology students through native language instruction. The aim is to teach students how to express themselves clearly and accurately within their field, draft documents properly, participate in professional conversations, and strengthen their professional identity. The methodological approach is implemented in four stages: analysis, preparation, practice, and reflection-assessment. Each stage includes specific objectives and types of activities. As a result, students gain skills in articulating professional thoughts, drafting documents, and engaging in communication that aligns with professional ethics. Native language lessons reinforce the preparation process of future specialists in pedagogy and psychology, enabling them to speak clearly, think analytically, and communicate at a high level. Specially developed methodological recommendations help make lessons more meaningful and effective.

Keywords: native language instruction, professional competence, pedagogy, psychology, communicative approach, professional speech culture, integrative education, interactive methods, reflective thinking.

Kirish: Oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy yondashuvlar asosida talabalarning kasbiy malakasini shakllantirish va rivojlantirish

bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, pedagogika va psixologiya yoʻnalishida tahsil olayotgan talabalar uchun bu jarayon ularning kasbiy faoliyatiga tayyorlanishida muhim oʻrin tutadi[11,12]. Mazkur yoʻnalishlar boʻyicha tahsil olayotgan talabalar uchun kasbiy tayyorgarlikning zaruriy tarkibiy qismi – bu samarali muloqot qilish, aniq va ravon ifodalanadigan fikrlar yordamida pedagogik va psixologik jarayonlarda faol ishtirok etish eng muhim masalalardan biridir. Shu nuqtai nazardan qaralganda, ona tili mashgʻulotlarining kasbiy malakasini shakllantirishdagi oʻrni beqiyosdir[3,4].

Ona tili – nafaqat aloqa vositasi, balki tafakkur, tushuncha va bilimlarni ifodalash, ularni qayta ishlash va tahlil qilish vositasidir[13]. Bu jihatdan ona tili mashgʻulotlari pedagogik va psixologik yoʻnalishda tahsil olayotgan talabalar uchun muʼloqot madaniyatni shakllantirish, kasbiy fikrlashni rivojlantirish va oʻz sohasiga oid muammolarni mantiqiy tarzda tahlil qilish koʻnikmalarini mustahkamlash imkonini beradi. Bunday yondashuv natijasida talabalar ilmiy-ijodiy faoliyatga, mustaqil fikrlashga, oʻz fikrini asoslab berishga oʻrganadi[5,6].

Pedagogika va psixologiya sohalarida faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun kasbiy muloqot – ularning kundalik amaliyotining asosi hisoblanadi[7,8]. Shu sababli, talabalarning kasbiy nutqini shakllantirish, til vositalaridan samarali foydalanishga oʻrgatish, yozma va ogʻzaki nutq madaniyatini yuksaltirish orqali ular kelgusida bolalar, ota-onalar, hamkasblar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan professional darajada muloqot oʻrnatishga tayyor boʻladi[9].

Ona tili mashgʻulotlarining kasbiy mahoratni rivojlantirishdagi pedagogik va psixologik jihatlari chuqur tahlil qilinadi[15]. Jumladan, til oʻrganish jarayonida qoʻllaniladigan kommunikativ yondashuvlar,

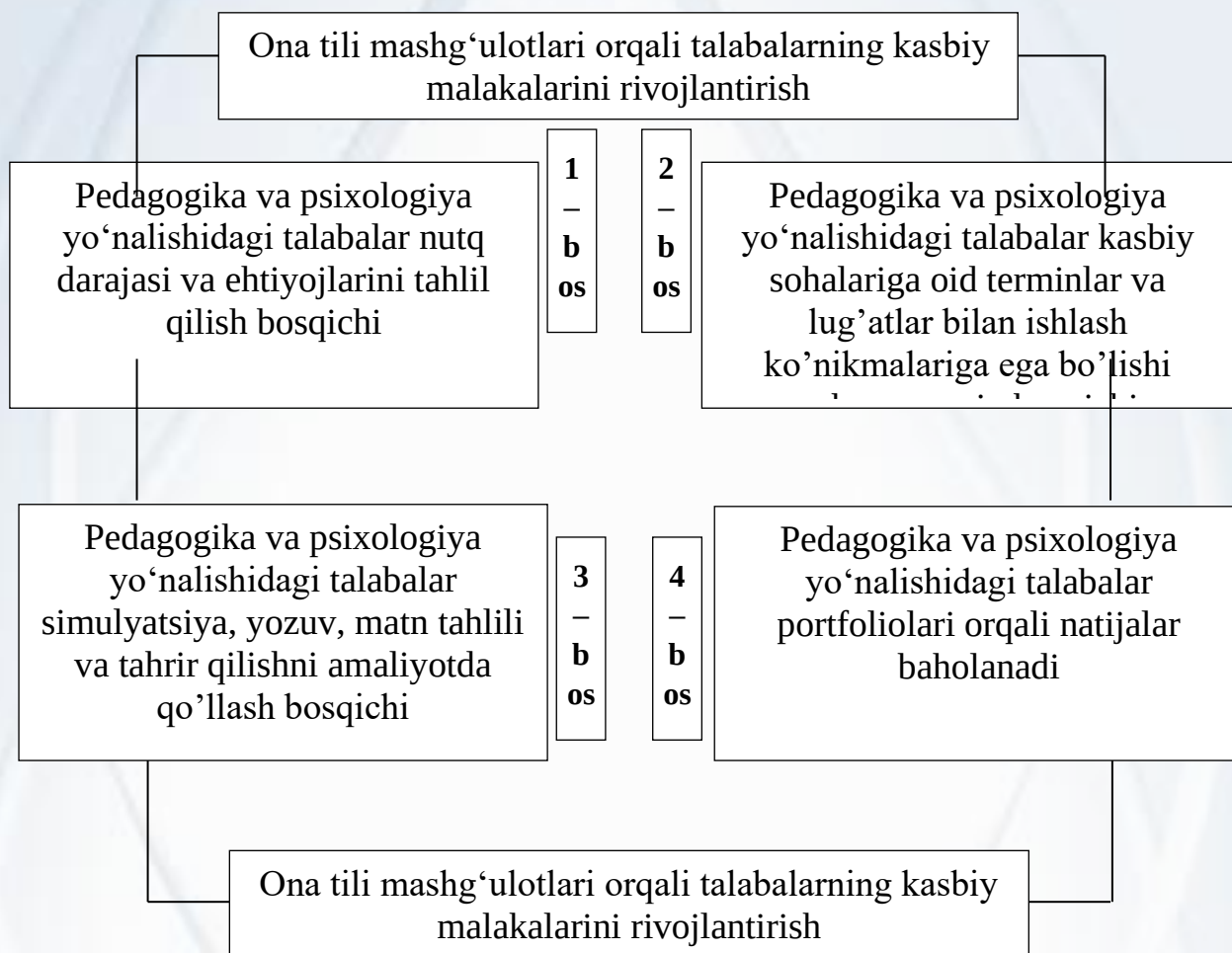
interfaol metodlar, amaliy mashqlar, simulyatsiyalar, ijodiy topshiriqlar, kasbiy matnlar bilan ishlash, prezentatsiyalar tayyorlash va tahlilga asoslangan yondashuvlar samaradorligi o'rganiladi[10,11].

Adabiyotlar tahlili: Ona tili mashg'ulotlari orqali talabalarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar ta'lim sifatini oshirish, malakali mutaxassislarni tayyorlash jarayonini yaxshilashga xizmat qiladi. Jo'raeva, M., & Tursunova, N. "Pedagogik ta'limda kommunikativ kompetensiya: nazariy va amaliy yondashuvlar" kasbiy ta'limda qo'llash bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi. Bu metodlar, ayniqsa, kasbiy muloqotni shakllantirish va kasbiy nutq madaniyatini rivojlantirishda samarali hisoblanadi[1]. A.Karimovning "Kasbiy kompetensiyani rivojlantirishda ona tili mashg'ulotlarining roli" maqolasi esa ona tili darslarining pedagogika va psixologiya sohalarida talabalar uchun qanday ahamiyatga ega ekanligini ochib beradi. U maqolada ona tili darslarining kommunikativ yondashuvlar, integrativ ta'lim prinsiplari asosida o'tkazilishini, talabalar kasbiy nutq madaniyatini rivojlantirishi, hujjatlarni to'g'ri tuzishni o'rganishi va kasbiy suhbatlarga faol ishtirok etish orqali kompetensiyalarini oshirishga qaratilganligini ta'kidlaydi. Shuningdek, maqolada ona tili mashg'ulotlarining kasbiy fikrlash va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan. Karimovning yondashuvi ona tili darslarini ta'lim jarayonida samarali qo'llash uchun metodik tavsiyalar beradi[2].

Metodologiya: Oliy ta'limda ona tili mashg'ulotlarining kasbiy ta'limga integratsiyasi talabalarning kasbiy malakasini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi[14]. Metodik yondashuv to'rt bosqichda amalga oshiriladi. Tahlil bosqichida talabalar nutq darajasi va ehtiyojlari aniqlanadi. Tayyorlov bosqichida kasbiy sohalarga oid

terminlar lug'ati tuziladi, mavzuga oid matnlar asosida topshiriqlar ishlab chiqiladi. Amaliy bosqichda esa turli mashg'ulot shakllari qo'llaniladi. Rol o'ynash (simulyatsiya), kasbiy mavzuda ijodiy yozuv, matn tahlili va hujjatlarni tahrir qilish. Refleksiya bosqichida talabalar portfoliolari orqali natijalar baholanadi. Ushu ishlab chiqilgan usul talablarning kasbiy mahoratini rivojlantirishga maqsad qilingan.

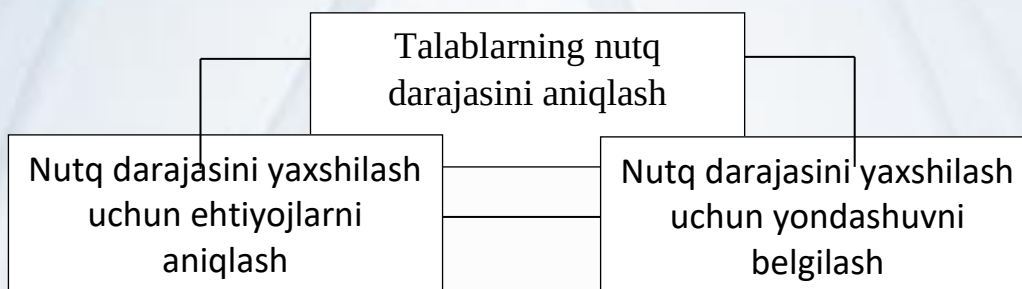
Natija: Pedagogika va psixologiya yo'nalishidagi tahsil olayotgan talabalarning ona tili mashg'ulotlarida kasbiy mahoratini o'rganish va ularning kasbiy malakalarini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv talabalarni nafaqat tilshunoslik, balki kasbiy sohada kerakli kompetensiyalarni shakllantirishga ham yordam beradi. Kasbiy mahoratini shakllantirishda samarali yondashuv talabalar nutqini rivojlantirish, muloqot ko'nikmalarini mustahkamlash, hujjatlarni to'g'ri tuzish, kasbiy soha bo'yicha aniq va izchil fikr yuritish, shuningdek, professional muloqotda qatnashish kabi vazifalarni hal qilishga yordam beradi. Bu jarayon, shuningdek, talabalarning o'z sohalaridagi bilim va ko'nikmalarni mustahkamlashga, mustaqil fikrlash va tahliliy yondashuvni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Ona tili mashg'ulotlarini orqali talabalarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga katta hissa qo'shiladi.

1.1 – rasm. Pedagogika va psixologiya yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar kasbiy malakalarini ona tili darslari orqali rivojlantirish

Pedagogika va psixologiya yo‘nalishidagi talabalar nutq darajasi va ehtiyojlarini tahlil qilish bosqichi, talabalarning kasbiy mahoratini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Bu bosqichda talabalar nutqining holati, rivojlanish darajasi va ehtiyojlari chuqur tahlil qilinadi, ularning o‘z kasblariga oid bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan yondashuvlar ishlab chiqiladi.

Tahlil bosqichida talabalar nutq darajasi va ehtiyojlari o‘rganildi. Pedagogika va psixologiya yo‘nalishidagi talabalar uchun nutq ko‘nikmalari va muloqotga oid ehtiyojlar aniqlash, kelajakdagi kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni belgilashda muhim rol o‘ynaydi.

1.2 - rasm. Pedagogika va psixologiya yo‘nalishidagi talabalarning nutq darajasini aniqlash bosiqchi

Nutq darajasi tahlil qilindi va talabalar turli vaziyatlarda aniq va ravon ifodalash, fikr bildirish va muloqot qilishda o‘z ko‘nikmalarini oshirishga muhtojligi aniqlangan. Ehtiyojlar bo‘yicha, talabalar kasbiy nutq madaniyatini rivojlantirish, so‘zlashuv va terminologiyani aniq ishlatish, hujjatlarni rasmiy tarzda tayyorlash kabi ko‘nikmalarni shakllantirish zarurligi belgilandi. Shuningdek, tahlil asosida har bir talabaga mos yondashuvlar ishlab chiqilishi, ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga yordam berishiga qaror qilindi. Ushbu masalani yechish uchun masala bilan muhokama qilindi.

Olim, pedagogika yo‘nalishida o‘qiyotgan talaba, o‘z fikrlarini aniq va izchil bayon qilishda ba‘zan qiynaladi. U ba‘zan so‘zlarini birlashtirishda qiyinchilikka duch keladi va nutqi ba‘zan chalkash bo‘ladi. Ayniqsa, ilmiy mavzuda fikrlarni ifodalashda o‘zini noqulay his qiladi. Bu holat Olimning kasbiy faoliyatida, masalan, dars berish yoki o‘quvchilar bilan muloqot qilishda muammo tug‘dirishi mumkin.

Olim o‘zining kasbiy faoliyatida o‘quvchilar bilan samarali muloqotda bo‘lish, ularning savollariga aniq javob berish, darslarni tushunarli tarzda yetkazish va kasbiy nutq madaniyatini rivojlantirishga muhtoj. Shuningdek, Olim o‘z sohasidagi atamalarga ega bo‘lishi va ilmiy fikrlarni mustahkam asosda qurishni o‘rganishi kerak.

Shunday qilib, Olim o'zining nutqini to'g'ri va izchil ifodalashda, ilmiy va kasbiy muloqotlarda ishonchli bo'lishda yordamga muhtoj. Olim uchun, nutq darajasi va ehtiyojlarini inobatga olgan holda, o'qituvchi o'quv jarayonida nutqni rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlarni tashkil etadi.

Misol uchun, Olimga ilmiy va kasbiy mavzularda matnlar yozish, taqdimotlar tayyorlash va guruhli muhokamalarda qatnashish tavsiya etiladi. Shuningdek, Olim uchun turli vaziyatlarda so'zlashuv mashqlarini bajarish (rol o'ynash, situatsion o'yinlar) orqali o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalashni rivojlantirishga qaratilgan faoliyatlar o'tkaziladi. Bu misol, pedagogika yo'nalishidagi talabalar nutq darajasi va ehtiyojlarini tahlil qilish jarayonini tushunishga yordam beradi. Talabaning ehtiyojlarini aniqlash, ularning kasbiy faoliyatga tayyorlanishi uchun zarur ko'nikmalarni shakllantirishga imkon yaratadi. Bu jarayonni to'g'ri tashkil etish talabalar uchun muvaffaqiyatli ta'lim jarayonini ta'minlaydi. Natijada, talabalar uchun individual yondashuvlar, o'z fikrlarini erkin ifodalash va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali natijalar kutishi mumkin.

Pedagogika va psixologiya yo'nalishidagi talabalar kasbiy sohalariga oid terminlar va lug'atlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun nazariy va amaliy mashg'ulotlar o'tkazish zarur. Nazariy bosqichda talabalar kasbiy sohalariga oid asosiy terminlar bilan tanishib, ularning ma'nosi va qo'llanishi haqida bilim olishadi. Masalan, pedagogika sohasida didaktika, psixologiya sohasida esa kognitiv rivojlanish kabi atamalar o'rganiladi. Bu bosqichda talaba atamalarni to'g'ri tushunib, ularni o'z faoliyatida qanday qo'llashni o'rganadi.

Amaliy bosqichda esa, talabalar bu atamalarning amaliyotda qanday ishlatilishini o'rganadilar. Talabalar kasbiy mavzular bo'yicha

mashg'ulotlar o'tkazib, o'rgangan terminlarni qo'llashga o'rgatiladi. Masalan, pedagogika talabalari dars rejasini tuzishda didaktik metodlardan foydalanishni, psixologiya talabalar esa turli diagnostik testlarni amalga oshirishda psixologik atamalardan foydalanishni mashq qiladilar. Shunday qilib, kasbiy terminologiya bilan ishlash talabalarning malakalarini shakllantirishda katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Simulyatsiya (rol o'ynash) orqali talabalar turli pedagogik va psixologik vaziyatlarni rekonstruksiya qilishadi. Masalan, psixologiya yo'nalishidagi talabalar turli individual va guruh bo'lib ishlash vaziyatlarini simulyatsiya qilishadi, bunda ular mijoz bilan suhbatni o'rgatish, turli testlarni o'tkazish va maslahatlar berish kabi vazifalarni bajarishadi. Pedagogika yo'nalishidagi talabalar esa o'qitish jarayonini simulyatsiya qilib, o'quvchilarning ehtiyojlariga mos dars metodlarini tanlaydilar.

Yozuv amaliyoti esa talabalarni o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalashga o'rgatadi. Masalan, pedagogika talabalariga o'quv rejasini tuzish yoki psixologiya talabalariga konspektlar tayyorlash topshirilishi mumkin. Bu yozuvlar kasbiy nutqni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Matn tahlili orqali talabalar mavjud pedagogik va psixologik materiallarni tahlil qilib, ularning tarkibidagi muhim g'oyalarni ajratib olishadi. Bu ularni tahliliy fikrlashni o'rgatadi va kasbiy qarorlar qabul qilishda yordam beradi. Tahrir qilish esa talabalarni hujjatlarni to'g'ri va professional tarzda tuzishga o'rgatadi. Pedagogika va psixologiya sohalarida turli hujjatlarni (masalan, dars rejalari, psixologik tahlillar) tahrir qilish ularning professional malakalarini shakllantiradi.

Shu tarzda, amaliyotda qo'llaniladigan ushbu metodlar talabalar kasbiy ta'limini mustahkamlashga va ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Pedagogika va psixologiya yo'nalishidagi talabalar portfoliolari orqali natijalar baholash jarayoni, talabalar o'z kasbiy rivojlanishlarini kuzatish va baholashda samarali vosita hisoblanadi. Portfolio talabalar tomonidan bajarilgan ishlarning, o'rganilgan mavzularning, yozilgan ishlar va tajribalarining to'plamidir. Bu jarayon talabalar o'z o'rganish jarayonini tahlil qilish, muvaffaqiyatlarini va kamchiliklarini ko'rsatish, shuningdek, o'z malakalarini qanday rivojlantirganliklarini ko'rsatish imkoniyatini yaratadi.

Portfolio orqali talabalar o'z natijalarini batafsil tarzda ko'rsatishadi. Masalan, pedagogika yo'nalishidagi talaba, o'zining pedagogik rejalari, darslarni o'tkazish usullari, metodik yondashuvlari va o'quvchilarga oid tahlillarini portfoliosida taqdim etadi. Psixologiya yo'nalishidagi talabalar esa o'zining psixologik maslahatlar, test natijalari va tadqiqotlarga oid ishlarini kiritadilar. Shuningdek, portfoliodagi reflektiv fikrlar va baholashlar, talabalar o'z bilim va ko'nikmalarini qanday yaxshilashganini ko'rsatadi.

Portfoliolarning baholashda qo'llanishi, talabalarga o'z bilimlarini chuqurroq tahlil qilishga va o'z muvaffaqiyatlari hamda rivojlanish yo'llarini aniq ko'rsatishga imkon yaratadi. Bu jarayon o'z-o'zini baholash va rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, talabalarning kasbiy kompetensiyalarini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa: pedagogika va psixologiya yo'nalishidagi talabalarning kasbiy malakalarini rivojlantirishda ona tili mashg'ulotlari katta ahamiyatga ega. Ushbu mashg'ulotlar talabalar nutqini rivojlantirish, muloqot ko'nikmalarini oshirish, kasbiy soha bo'yicha aniq va izchil fikr

yuritish, hujjatlarni to'g'ri tayyorlash kabi ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Talabalar o'z kasbiy faoliyatida muhim bo'lgan terminologiyani va metodlarni o'rganib, amaliyotda qo'llashni o'rganadilar, bu esa ularning malakalarini oshiradi.

Portfoliolar orqali talabalarning kasbiy rivojlanishlarini baholash, o'z o'rganish jarayonini tahlil qilish va o'z malakalarini qanday rivojlantirganliklarini ko'rsatish imkonini beradi. Bu jarayon o'z-o'zini baholashga va o'z bilimlarini chuqur tahlil qilishga yordam beradi, shuningdek, talabalarning kasbiy kompetensiyalarini oshirishda samarali vosita hisoblanadi.

Umuman olganda, pedagogika va psixologiya yo'nalishidagi talabalarga o'z kasbiy malakalarini rivojlantirishda doimiy yondashuvlar va metodlar qo'llash zarur bo'lib, bu ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga asos yaratadi. Nutqni rivojlantirish, kasbiy soha bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirish va portfoliolar orqali baholash jarayonlari talabalarni mustahkam bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdukodirova, M. (2019). Ona tili ta'limining nazariy asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Karimov, A. (2020). Kasbiy kompetensiyani rivojlantirishda ona tili mashg'ulotlarining roli. "Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar" ilmiy jurnali, 3(2), 45–50.
3. Jo'raeva, M., & Tursunova, N. (2021). Pedagogik ta'limda kommunikativ kompetensiya: nazariy va amaliy yondashuvlar. Toshkent: Ilm ziyo.
4. Tadjibayeva, D. (2022). Pedagogik psixologiya. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.

5. Normurodova, D. (2018). Til va nutq madaniyatining shakllanishi. "Filologiya masalalari" ilmiy to'plami, 1(4), 78–83.
6. Hasanov, J. (2017). Ona tili va adabiyotni o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Shodmonqulova, Z. (2019). Psixologik kompetensiyalar va ularni shakllantirish metodikasi. Andijon: Andijon davlat universiteti nashriyoti.
9. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). Approaches and Methods in Language Teaching (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
10. Qodirova, G. (2020). Tilshunoslik va kasbiy kommunikatsiya. Toshkent: Oliy ta'lim nashriyoti.
11. Yo'ldoshev, A. (2018). Oliy ta'limda kasbiy kompetensiyani shakllantirishning zamonaviy yondashuvlari. "Ta'limda innovatsiyalar" ilmiy-amaliy jurnali, 2(3), 55–60.
12. Nazarova, G. (2021). Pedagogik muloqot va uning kasbiy faoliyatdagi o'рни. Toshkent: Fan va texnologiya.
13. Khodjayeva, M. (2019). Til va tafakkur: lingvopsixologik yondashuv. Toshkent: Yangi asr avlodi.
14. Hasanboeva, N. (2020). Kasbiy nutq va yozuv malakalari. Samarqand: SamDU nashriyoti.
15. Qodirov, N. (2022). Til ta'limi va kasbiy kommunikatsiya integratsiyasi: uslubiy yondashuvlar. "Ilmiy izlanishlar" jurnali, 1(1), 33–40.

OG'ZAKI AN'ANADAGI PROFESSIONAL MUSIQA

Abdulhamidova Odinaxon Alisher qizi

Musiqa ta'limi yo'nalishi 1 kurs talabasi

Annotatsiya: Odatda "ijrochilik"-musiqiy namuna talqini bilan bog'liq bir qator ichki xususiyatlarni o'zida mujassam etadi. Iste'dod, bilim, har tomonlama mukammal ovoz, sozandalik san'ati, jo'r bo'lish mahorati, badihago'ylik mahorati, saboq, ijodiy yondoshish, to'g'ri so'z talaffuzi, izlanish va doimiy mashq kabi xususiyatlar va sifatlar shular jumlasidandir. Musiqa ijrochiligida bu sifat xususiyatlarga ega bo'lgan san'atkorina ustozona musiqa namunalarining mukammal talqiniga erishadi.

Kalit so'zlar: Xonanda, sozanda, tovush, kuy, opera, simfoniya, yor-yorlar, kelin salom, musiqiy tovushlar, ijrochilik, san'at, Shashmaqom, talaffuz, musiqa faoliyatlari, musiqa tinglash, "uchlik", Badihago'ylik, Jo'r bo'lish san'ati.

Аннотация: Обычно «исполнение» — музыкальный образец — воплощает в себе ряд внутренних характеристик, связанных с его интерпретацией. К ним относятся такие качества и свойства, как талант, знания, совершенный во всех аспектах голос, искусство пения, мастерство певца, мастерство музыканта, обучение, творческий подход, правильное произношение, исследование и постоянная практика. В музыкальном исполнении артист, обладающий этими качествами, достигает мастерской интерпретации музыкальных образцов.

Ключевые слова: Певец, музыкант, звук, мелодия, опера, симфония, ёр-ёр, келин салам, музыкальные звуки, исполнение, искусство, Шашмаком, произношение, музыкальная деятельность, слушание музыки, «три», Бадихагойлик, Искусство быть певцом.

Abstract: Usually, "performance" - a musical sample - embodies a number of internal characteristics related to its interpretation. These include such qualities and qualities as talent, knowledge, a perfect voice in all its aspects, the art of singing, the skill of being a singer, the skill of being a musician, training, a creative approach, correct pronunciation, research and constant practice. In music performance, an artist who possesses these qualities achieves a masterful interpretation of musical samples.

Keywords: Singer, musician, sound, melody, opera, symphony, yor-yor, kelin salam, musical sounds, performance, art, Shashmaqom, pronunciation, musical activities, listening to music, "three", Badihagoylik, The art of being a singer.

Qadimiy san'atlardan bo'lmish musiqa o'zining shakllanishi jarayonidan hozirgi davrimizgacha insoniyatning ijtimoiy hayoti bilan bog'liq holda shakllanib rivojlangan. Hayot tizimining turli shart-sharoitlariga asoslangan holda musiqiy namunalar bunyod etilgan. O'zining ravnaqi yo'lida yirik-yirik asarlar vujudga kelishiga zamin yaratilgan. Musiqiy merosimizning murakkab va mukammal jihatlari, boy imkoniyatlari musiqa san'atining insoniyat hayotida muhim ahamiyat kasb etganligidan dalolat beradi. Har bir musiqa asarining yaratilishi va uning tinglovchilarga manzur bo'lib, avloddan-avlodga o'tishida taniqli olim B. Asafev ta'kidlagan "uchlik" ahamiyatlidir. Bu esa ijodkor, ijrochi va tinglovchilarning mutanosibligidir. Har bir asar ana shu jarayon mutanosibligini ta'minlasa, u albatta musiqiy meros namunalari qatoridan joy olishi, ustozona musiqa ijodiyoti talablariga javob berishi muqarrar.

Mazkur "uchlik"ning har bir tarmog'i o'ziga xos muhim omillar bilan bog'liqdir. Lekin, ijrochi mas'uliyatini qolganlariga nisbatan, doimo

vaziyat va talqini bilan bog'liq omillar keskinlashtirib kelgan. Zero, azaldan ijrochilar turli toifada faoliyat ko'rsatib kelganlar. Xususan, bu jarayonni taniqli musiqashunos olim T.G'ofurbekov quyidagicha talqin etadi: O'tmishda (bir ovozli) monodik asarlar ijrochilarini uch toifaga bo'lishgan:

a) tinglovchilarga u yoki bu kuyni eslatadigan (ya'ni, o'zgartirmay ijro etadigan);

b) taniqli xonanda va sozandalar ijro uslubiga taqlid etadigan (ya'ni, taqlidchilar);

v) shaxsiy ijro talqiniga ega bo'lgan namoyondalar.

Har uchala toifaga kirgan sozanda yoki xonandalar keng ma'noda-ijrochilardir. Lekin, ularning ijrochilikka bo'lgan munosabatlari ana shu uchlikning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Ma'lumki, musiqaning negizini tovush tashkil etadi. Tovush esa ko'p jihatli jarayondir. "Tovush"-bu zohiriy ko'rinish. Unga turli vosita, harakatlar bilan erishish mumkin. Ulardan ma'lum balandlikka ega bo'lganlari musiqiy tovush hisoblanadi. Musiqiy tovushlarni ma'noli, his-tuyg'ular orqali mukammal tarannum etishga eng avvalo inson ovozi qodir. Ularning barcha xususiyatlaridan foydalanib, turli bezaklar yordamida ijodiy yondoshib, tinglovchi qalbiga o'zgacha ta'sir ettirish ana shu uchinchi toifa namoyandalari talqiniga xosdir. Bu albatta, birinchi va ikkinchi toifalarga taalluqli xonandalarni kamsitish yoki ularni nomukammal degan fikr emas. Zero, har bir xonanda yoki sozanda ijrosi insonlarga, ruhiy ozuqa olishida o'z ta'sirini ko'rsatar ekan, u talqin mukammaldir. Ijrochilar toifalarga bo'lingani ilmiy nuqtai nazardan, ularning ijro paytidagi ijod bilan bog'liqligi jihatidan desak mubolag'a bo'lmas. Vaholanki, ularning boy imkoniyatlari, ijrolari va yaratgan asarlari yozma manbaalarda o'tmishdan o'z ifodasini topib kelgan. Bu jarayonni ilk ko'rinishlari

afsonaviy Borbad timsolida o'tmishning buyuk allomalari Firdavsiy, Nizomiy Ganjaviy, Jomiy, Alisher Navoiy asarlarida keng yoritilgan. Shu bilan birga ular an'anaviy musiqa tarkibini turli janrlar, rang-barang asarlar bilan boyishiga samarali hissa qo'shgan. Hozirda mavjud barcha maqomlar, maqom yo'lida yaratilgan asarlar, yirik janrlarga xos kuy va ashulalar o'tmish sozanda, xonanda va bastakorlarning ijodiga mansubligiga shubha yo'q.

Ijrochi uchun iste'dod musiqani qalban his etib, mazmunli ifoda etish bo'lsa, bilim- shu iste'dodni musiqa ilmi (musiqiy namunalar, janrlar, ularning tuzulishi va metroritmik jihatlari, ijro texnikasi, ijrochilik mahoratlari) bilan sug'orishdir. Musiqashunos olim I.Rajabov ta'biri bilan aytganda: "Shashmaqom va boshqa katta formadagi xalq musiqa asarlarini ijro etishda cholg'uchi va hofiz maxsus malaka hosil qilgan bo'lishi, maqomlarning ijro etish texnikasini yuksak egallagan bo'lishi lozim", ya'ni musiqa ijrochiligi ilmini puxta o'zlashtirishi lozim. Ijro talqini esa xonandadan chiroyli, latif va keng diapazonli mukammal ovozni talab etadi. Bunda bor ovozdan oqilona foydalanib, to'g'ri idroklash muhimdir. Shu bois ayni paytda maqom yo'llari ijrosi uchun hofizda keng diapazon, yoqimli ovoz va yuksak ijro texnikasi bo'lishi shart qabilidagi talab o'rinlidir.

Sozandalik san'ati ustozona musiqa ijrochiligining muhim omillaridan biridir. "Har bir musiqachi biladiki, u ragani kuylay oladi, buning uchun u ma'lum darajada teran his eta bilsa bas. Lekin, raga hissiyotini ularga "kuylash" emas, balki ragalarda bunyodga keladigan nazokat, mung, hayrat kabi hislarni ifodalovchi cholg'u in'om etadi deb mashhur hind musiqashunos olimi R.Mennon ta'riflaydi.

Darhaqiqat, xonanda o'z cholg'u talqinining birinchi ijrochisi va birinchi tinglovchisi hamdir. Zero, ijrochi o'z mahoratini cholg'u

talqinida tarannum etib, xonishi bilan boyitadi. Sozanda cholg'uda qanchalik mahorat bilan musiqiy asarning mukammal ifodasiga erishsa va mutanosib tarzda xonishga ta'sir ettira olsa, shunchalik jo'r bo'lish mahorati sirlariga ega bo'ladi. Uning asosiy xususiyatlari ziyraklik, sezgirlik, badiha, oqilona talqin va doimiy nazorat kabi jihatlarda namoyon bo'ladi.

Badihago'ylik odatda "maxsus tayyorgarliksiz bir zumda yaratilgan she'r (musiqqa yoki qo'shiq), yoki voqea, hodisa munosabati bilan to'satdan aytilgan musiqiy asardir" . Musiqiy ijodiyotda maxsus "badihago'ylik"ka asoslangan "aytishuv" janr, baxshilar san'atiga xos namunalar mavjud. Ustozona musiqqa namunalari ijrochiligida "Badihago'ylik" o'ziga xos ko'rinishda shakllanib, ijro jarayonidagi talqin bilan bevosita bog'liq bo'ladi. Shuningdek, xonanda yoki sozandaning ijro vaqti, vaziyati doirasida kuyga yoki ashulaga o'zgacha yondashish va namudlar qo'shishi bilan xarakterlanadi. Bunda asosiy mezon ijrochilik amallaridan asoslangan holda olgan sabog'i, badiiy va musiqiy meros an'analari negizidagi teran bilimi, amaliy jarayon talqinidagi mahorati va ijro etayotgan musiqiy namunaga nisbatan ijodiy yondoshishi hisoblanadi.

Ijrochilik sabog'i an'anaga ko'ra ustoz-shogird qabilida amalga oshirilgan. Odatda, har bir shogird ko'p yillar davomida (ijrochilik sirlarini puxta o'zlashtirguncha) o'z ustoz tarbiyasida bo'lgan. Soz chertish, ashula aytish, musiqiy merosni o'rganish, davralarda o'zini tutish kabi eng zarur jihatlarni mukammal o'zlashtirgan shogird ustozlarning o'ziga xos imtihonlaridan so'ng mustaqil faoliyat ko'rsatishga ijozat olganlar.

Musiqqa ijrochiligi egallash jarayonini (sun'iy tarzda va nazariy tarkiblash maqsadida) bosqichlarga bo'lganimizda quyidagi

manzaraning shohidi bo'lamiz. San'atning ilk qadamlarini inson qalbida shu sohaga "ishq" paydo bo'lishi va bu ishq san'atni ongli ravishda tushunish, unga qalban amal qilishga bo'lgan ishtiyoq, ularning asosida ma'lum harakatlar, anglash jarayoni sifatida aniqlab, uni Shariat, ya'ni I-bosqich bilan bog'lasak bo'ladi. Bo'lajak ijodkorning ushbu sohada ma'lum tushuncha hosil qilib, o'z faoliyatini san'atga bag'ishlab, shogirdlikni ravo ko'rib, ma'lum ustozdan saboq olishga jazm etishi, ya'ni ustoz-shogird (murshid-murid amali) sabog'i davri II-bosqichga to'g'ri keladi. Yuqorida keltirilgan yetuklik-III-bosqichga haqiqat jarayonini, ya'ni mustaqil faoliyatda hofizlikning barcha sir-asrorlarini idroklagan holda mukammal ijro etish, "Hofizlik" bilan bog'lash mumkin. Bu jarayon bir qator omillarni o'zida mujassam etadi.

Ijrochilikning barcha ichki va tashqi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda lozim bo'lgan amallarni quyidagicha yondoshish bilan izohlashga urinib ko'ramiz:

1. So'z talaffuzi (she'riyatni bilish, kuy usuli va she'r vazni), ya'ni aruz ilmi.
2. Sozandalik san'atini egallash (cholg'u ijrochiligi, talqin mahorati).
3. Xonandalik san'ati (ovozdan to'g'ri va oqilona foydalanish. Tovushqatorning har bir pardasida lozim va xos sayqal va jilo berishga erishish. Hamnafaslik.)
4. Jo'r bo'lish san'ati (o'z-o'ziga jo'r bo'lish, o'zga xonandaga ma'lum cholg'uda jo'r bo'lish va jo'rnavozlik).
5. Ijro san'ati (har qanday shart-sharoitdagi ijro paytida o'zni idora qila bilish, an'anaviylik va badihago'ylik imkoniyatlaridan foydalanish tartiblari, ijro vaziyatini to'g'ri baholash).

6. Merosni o'rganish (saboq, og'zaki an'anadagi musiqa merosini o'zlashtirish, uni ilmiy idroklash, mavjud an'anaviy ijro uslublari bilan tanishish).

7. Talqin-tahlil, taqlid va talqin (mavjud an'analar bilan sug'orilgan xususiy o'ziga xos talqin yaratish).

Ustoz-shogird an'alarida odob-axloq, o'zini tutish va amal qilish lozim bo'lgan yoki sharoit taqozo etadigan o'ziga xos "amal"lar mavjud. Ustoz-shogird va shogirdlarning saboq jarayoni haqida qator olimlarning fikr-mulohazalari mavjud. Xususan, XV asrda Hirotida yashab ijod etgan, Sharqning mashhur allomalaridan biri, axloq, tarix, tasavvuf, nujum, riyoziyot kabi sohalarda samarali ijod etgan Husayn Voiz Koshifiy o'zining "Futuvatnomai Sultoni" nomli risolasida bu jarayonning (so'fiylar ijodi-amali misolida) ko'p qoida nizomlarini, murid-murshid, Pir-murid, ustoz-shogird amallarini yoritib bergan. Unda har bir tadbirning rukni, sujudi (sajdalari), farqi, intihosi, ma'nosi, odobi, axloqi, odati, shartlari, sarmoyasi, vazifasi, qonuni, ziynati, xislatlari, sifatleri kabi lozim bo'lgan o'nlab amallari haqida bayon etiladi. Ana shu manbaadan bir namud, -shogirdlikning amallari haqida quyidagicha yozadi: "Agar shogirdlikning binosi nimani ustiga quriladi, deb so'rasalar, irodat ustida, deb javob bergin. Agar irodat nimadir, deb so'rasalar, samo' va toatdir, deb aytgin. Agar samo' (eshitish) va toat nimadir deb so'rasalar, nimaiki ustoz aytsa, uni jon qulog'i bilan qabul qilish va vujud a'zolari orqali amalda ado etishdir, deb ayt. Agar shogird uchun nima yaxshi, deb so'rasalar, pok e'tiqod deb ayt, chunki faqat e'tiqod kishini murodiga yetkazadi".

Ustoz-shogird an'alarining ko'p jihatlari ijrochilik san'atini egallash jarayonida ustoz bilan birga ijrochilik san'atini egallashning izlanishlari bilan birga o'ziga xos tomoni ham mavjud. Chunonchi,

shogird doimo amaliy izlanishda bo'lishi, muntazam mustaqil ijroga o'rganib borishi, doimiy tarzda davralarda ishtirok etishi, ustozlari yonida, kerak vaqtda hamnafas yoki jo'rnavezlik qilishi taqozo etiladi. Ana shu mezon keyingi bosqich-mustaqil ijod davrida asos sifatida muhimdir. Musiqa esa she'riyatning murakkab uslublaridan hisoblangan, o'ziga xos ritmik tarkibga ega bo'lgan aruz vaznidagi namunalar bilan ijro etishga asoslangan. Asarning negizida so'z (aruz) vaznning kuy usuli bilan uzviy mushtarakligi va hamohangligi muhim omillardan biridir. Qolaversa musiqiy kuy ma'lum she'riy asarga bog'lanadi, bastalanadi. Albatta uning mukammal tarkib topishida she'rning ham vazni, mazmuni kabi xususiyatlari asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi.

Ijrochilik azaldan musiqiy merosimizning turli janr xususiyatlari asosida, o'ziga xos shaklda yuzaga kelgan. Ularni ruhiy ta'siri, musiqaviy jonli ifodasi, tarkibiy va ijroviy jihatlaridan kelib chiqib, ijrochilik an'analarini F.M.Karomatov 3 guruhga bo'ladi. "Bular folklor (asliy xalqiy), xalq professional va og'zaki an'ananing eng rivojlangan professional ko'rinishi" Ustozona musiqa tarkibiga kiruvchi qismi" - og'zaki an'ana-dagi professional musiqa guruhi hamma joyda (kontsertlarda) aytiladigan, bir ovozli ko'rinishga ega bo'lgan, tarkibiy-kuy jihatidan nisbatan eng rivojlangan, aytim (vokal)-cholg'u asarlari, (alohida o'zining ifodali ta'siridagi monumental yirik) turkumli asarlarni o'z ichiga oladi".

Yuqorida zikr etilgan barcha guruhlar bir-biri bilan uzviy bog'liq holda zamon nafasi bilan hamohang rivojlanish jarayonini o'tagan. Ijrochilar atalmish "an'analar"ning davomchilari musiqa san'atining rivojiga o'z ta'sirlarini ko'rsatganlar. Ijrochilikning tarixiy rivojlanish jarayoni mahalliy zonalar miqyosida, ma'lum guruhlar doirasida va mustaqil ijod asosida vohaviy, guruhiy va shaxsiy ijrochilik yo'llari-

uslublari shakllanishiga zamin yaratgan. Lokal zonalarga xos ijro uslublarda sheva, an'ana, janrlar kabi u yoki bu mahalliy yo'nalishning xarakterlovchi turli jihatlari asosiy omil sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxsiy ijro uslublarning yuzaga kelishida esa, ko'proq yetuk sozanda yoki xonandaning ijro talqini bilan bog'liq imkoniyatlari (ovoz, ijodiyot, badihago'ylik, ijro) tarbiyalanib, yetishib chiqqan ijrochilik maktabi an'analari, mahalliy uslublari va istiqomat qilib turgan joyning turli musiqiy va ijtimoiy an'analari muhimdir.

O'zbek musiqa ijrochiligida ana shunday mezonlarni o'tab, xalqimiz ardog'ida yashab, musiqiy merosimizda o'rnak bo'la oladigan Ota G'iyos, Ota Jalol, Domla Halim Ibodov, Hoji Abdulaziz Abdurasulov, Hamroqul Qori, Madrahim Yoqubov, Erka Qori Karimov, Sodirxon Hofiz, Hojixon Boltaev, Jo'raxon Sultonov kabi bir qator ustozlar o'tgan. Ijrochilik san'ati, hofizlik darajalarining muqobil ko'rinishini ushbu ustoz san'atkorlarning ijodiy faoliyatida ko'rish mumkin. Shu bois ham ular va ularning ijodi doimo o'rnak va namunadir.

Tovushning barcha o'ziga xos xususiyatlari, turli sifatlari bilan bog'liq rang-barang jihatlari musiqa ilmining bilimdonlari tomonidan o'tmish risolalarida, zamonaviy tadqiqotlarda mushohada etilgan. Xususan I.Rajabov tovushni (nag'ma iborasi bilan atab) qavliy va fe'liy xilga ajratib zikr etgan. Bu haqida qator adabiyotlarda ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. I.Rajabov "Maqomlar masalasiga doir" T. 1963y.
2. R.Zoxrabo, Azerbaydjanskije zerbi mugamo'. Baku. "Isho'g", 1986 g.
3. O.Ibrohimov. Maqom va tasavvuf xususida. -Rajabiyxonlik ilmiy anjuman materiallari. T., 1994 y.

4. Koshifiy Husayn Voiz. Futuvatnomai Sultoni.
5. Yoxud javonmardlik tariqati. "Pandnoma" T., 1994 y.
6. Kultura Srednego Vostoka. "Muzo'kalnoe, teatralnoe iskusstvo i folklor", T., "Fan" 1992 g.
7. Ragxava R.Menon. "Zvuki Indiyaskoy muzo'ki" M.,1989 g.
8. Botirkhanovich, Shokirkhanov Bakhtiyorkhon. "The Structure of Kashkar Rubab, And Methods of Their Execution." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN* 5.1 (2024): 19-22
9. Sayfiddinovich, Akhmedov Bakhodir. "TRADITIONAL PROFESSIONAL MUSIC-HISTORICAL AND PERFORMING TRADITIONS OF ASHULA AND BIG ASHULA GENRE."
10. Akhmedov, B. (2023). THE FIRST FORMATION PROCESSES OF UZBEK VOCAL PERFORMANCE. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(8), 126-128.
11. Sayfiddinovich, A. B. (2023). AESTHETIC EDUCATION TO STUDENTS IN MUSIC CLASSES OF GENERAL SECONDARY SCHOOLS.
10. Axmedov Baxodirxon Sayfiddinovich Dirijorlik fani haqida // ReFocus. 2025. №Special Issue 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/dirijorlik-fani-haqida> (дата обращения: 10.06.2025).

YANGI O‘ZBEKISTON KONSTITUTSIYASINING QABUL QILINISHI VA UNGA KIRITILGAN O‘ZGARISHLAR.

Humaydullayeva Zilola Otabek qizi

Namangan davlat pedagogika instituti
Xorijiy til va adabiyot yo‘nalishi talabasi.

Ilmiy Rahbar: Omonova Zarnigor To‘rajon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti stajyor-o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Konstitutsiya mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarini yanada rivojlantirishga qaratilgan islohotlarning huquqiy asosi hisoblanadi. Ushbu hujjat orqali davlat boshqaruvi tizimi, fuqarolik huquqlari, inson huquqlari himoyasi va iqtisodiy erkinliklar yanada mustahkamlandi. Shuning uchun O‘zbekistonning yangi Konstitutsiyasi mamlakatning huquqiy tizimini yanada modernizatsiya qilish va zamonaviy demokratik tamoyillarni mustahkamlashga qaratilgan bo‘lib, 2023-yil 30-aprelda o‘tkazilgan umumxalq referendumini orqali qabul qilingan yangi Konstitutsiya avvalgi Konstitutsiyasidagi asosiy qonunlarga nisbatan bir nechta muhim o‘zgarishlarni kiritildi va ayrim moddalarni o‘zgartirildi.

Kalit so‘zlar: Yangi Konstitutsiya, Konstitutsiyasidagi o‘zgarishlar, modernizatsiyalash, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalar, qonunlar, demokratik tamoyillar, huquqlar, o‘zgartirilgan moddalar.

Annotation: The Constitution serves as the legal foundation for reforms aimed at further developing the country’s political, economic, and social sectors. Through this document, the system of state governance, civil rights, human rights protection, and economic freedoms have been further strengthened. Therefore, Uzbekistan’s new Constitution, adopted through a nationwide referendum on April 30, 2023, is directed at modernizing the country’s legal system and

reinforcing contemporary democratic principles. It introduced several significant changes to the previous Constitution and modified certain articles.

Key words: New Constitution, amendments to the Constitution, modernization, political, economic and social spheres, laws, democratic forces, rights, amended.

Аннотация: Конституция служит юридической основой для реформ, направленных на дальнейшее развитие политической, экономической и социальной сфер страны. С помощью этого документа была усилена система государственного управления, гражданские права, защита прав человека и экономические свободы. Таким образом, новая Конституция Узбекистана, принятая на всенародном референдуме 30 апреля 2023 года, направлена на модернизацию юридической системы страны и укрепление современных демократических принципов. В нее были внесены несколько значительных изменений в сравнение с предыдущей Конституцией, а также изменены некоторые статьи.

Ключевые слова: Новая Конституция, поправки к Конституции, модернизация, политическая, экономическая и социальная сферы, законы, демократические силы, права, измененный.

Kirish:

Konstitutsiya-barcha joriy qonunlarning asosi hisoblanadi. Konstitutsiya demokratik davlatchilik belgisi bo'lib, unda bir-biridan farq qiluvchi yuridik va haqiqiy (faktik) konstitutsiya tushunchalari bor. Yuridik konstitutsiya ijtimoiy munosabatlar doirasini tartibga soluvchi huquqiy normalar tizimi hisoblanadi.

Avvalambor Konstitutsiya deganda, biz davlatning asosiy qonuni, undagi davlat tuzumi, boshqaruv tizimi, fuqarolarning huquq va erkinliklari, davlat organlari va ularning vakolatlari, shuningdek, ijtimoiy va siyosiy tizimning boshqa asosiy prinsip va tamoyillari belgilab qo'yilgan va davlatning huquqiy tizimida eng yuqori hujjat hisoblangan va boshqa barcha qonunlar uning asosida ishlab chiqiladigan hujjatni tushunamiz. Konstitutsiya davlatning barqarorligi, fuqarolar huquqlarini himoya qilish, demokratik tamoyillarni amalga oshirish, shuningdek, davlatning xalqaro huquqiy majburiyatlariga amal qilishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Shavkat Mirziyoyev: "Mustaqil taraqqiyot yillarida Konstitutsiyamiz yurtimizda huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati, erkin bozor munosabatlari va xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni qurish, xalqimiz uchun tinch, obod va farovon hayot barpo etish, O'zbekistonning xalqaro maydonda munosib o'rin egallashida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.

Asosiy qonunimiz fuqarolik jamiyatining tarkibiy qismi bo'lgan nodavlat notijorat tashkilotlari va siyosiy partiyalarning shakllanishi, ularning erkin faoliyat yuritishi uchun keng imkoniyatlar yaratdi, saylov tizimining asosiy tamoyil va qoidalarini mustahkamladi.

Bosh qomusimiz Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va boshqa asosiy xalqaro hujjatlar talablariga to'la mos holda, inson va fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklari, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarini kafolatlab berdi. Insonning ma'naviy kamol topishi va har tomonlama uyg'un rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi.

O'tgan davr mobaynida Konstitutsiyamizda muhrlab qo'yilgan tamoyil va qoidalar negizida yurtimizda milliy qonunchilik tizimi barpo etildi. Mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va harbiy salohiyati

yuksalishiga, hayotimizning barcha sohalarida amalga oshirilgan samarali islohotlarga asos bo'ldi.

Fuqarolarimiz huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish, ularning siyosiy faolligini oshirishda ham Konstitutsiyaning o'рни va ahamiyati beqiyos ekanini alohida ta'kidlash joiz.", -degan [4; B.9].

O'zbekiston Respublikasi yangi Konstitutsiyasining Muqaddimasida shunday deyilgan: «Biz, O'zbekistonning xalqi, inson huquq va erkinliklariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga, davlat suvereniteti prinsiplariga asosan, demokratiya, erkinlik va tenglik, ijtimoiy adolat va birdamlik g'oyalariga sadoqatimizni namoyon qilib, inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, to'g'ri va adolatli jamiyatni barpo etish to'g'risida hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyatlarimizni tushungan holda, davlatchiligimiz rivojining tarixiy tajribasiga, shuningdek jahon sivilizatsiyasiga katta hissa qo'shgan buyuk ajdodlarimizning ilmiy, madaniy va ma'naviy merosiga suyanib, xalqaro huquqning keng tarqalgan prinsip va normalariga asoslangan holda, O'zbekistonning jahon hamjamiyati, eng avvalo, qo'shni davlatlar bilan do'stona munosabatlarini hamkorlik, o'zaro qo'llab-quvvatlash, tinchlik va totuvlik asosida mustahkamlash hamda rivojlantirishga intilib, fuqarolarning munosib hayot kechirishini, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni, ko'p millatli jonajon O'zbekistonimizning farovonligini va gullab-yashnashini ta'minlashni maqsad qilgan holda, ushbu Konstitutsiyani qabul qilamiz va e'lon qilamiz»[1; B.1].

Konstitutsiyani modernizatsiyalash — bu mavjud konstitutsiyani zamonaviy talablar, xalqaro huquq, demokratik tamoyillar va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarga moslashtirish jarayonidir. Bu jarayon, odatda, davlatni boshqarish tizimini yangilash, fuqarolar huquqlarini

mustahkamlash, davlat organlari va ularning vakolatlarini modernizatsiya qilishni o'z ichiga oladi.

Yangi Konstitutsiyaning asosiy o'zgarishlari:

1. Prezidentlik vakolatlari va muddati

Yangi Konstitutsiyada Prezidentlik muddati 5 yildan 7 yilga uzaytirildi. Bu o'zgarish davlat boshqaruvidagi barqarorlikni ta'minlash va uzun muddatli siyosiy strategiyalarni amalga oshirishga imkon yaratadi. Prezidentning vakolatlari yanada kengaytirilib, davlat boshqaruvida samaradorlikni oshirishga qaratilgan.

2. Inson huquqlari va erkinliklari

Yangi Konstitutsiyada fuqarolar huquqlari va erkinliklarini himoya qilishga alohida e'tibor qaratilgan. Inson huquqlari kafolati kuchaytirilib, fuqarolarga o'z huquqlarini himoya qilish uchun sud tizimiga murojaat qilish huquqi kengaytirildi. Yangi Konstitutsiya jahonning ilg'or inson huquqlari standartlariga javob beradigan bo'ldi [1;7].

3. Demokratik islohotlar

Demokratik islohotlarni amalga oshirish borasida yangi Konstitutsiya siyosiy jarayonlarning ochiqqligini ta'minlashga, davlat boshqaruvida fuqarolar ishtirokini oshirishga qaratilgan. Bu islohotlar, ayniqsa, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va siyosiy partiyalarni faoliyatini osonlashtirishni o'z ichiga oladi [2;3].

4. Iqtisodiy islohotlar va mulk daxlsizligi

Yangi Konstitutsiyada iqtisodiy erkinliklar yanada mustahkamlandi. Xususiy mulk daxlsizligi kafolatlangan, davlatning iqtisodiy rivojlanishdagi roli belgilab qo'yilgan. Boshqa islohotlar esa bozor iqtisodiyotini rivojlantirishga, investitsiyalarni jalb qilishga va xususiy sektorga ko'proq imkoniyatlar yaratishga qaratilgan [1;3].

5. Atrof-muhitni himoya qilish

Yangi Konstitutsiya atrof-muhitni muhofaza qilishga alohida e'tibor qaratadi. Atrof-muhitni himoya qilish fuqarolarning huquqlari sifatida taqdim etiladi, bu esa ekologik adolatni ta'minlashga va barqaror rivojlanishga xizmat qiladi [2;5].

Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining ijtimoiy davlat tamoyilini amalga oshirishga qaratilgan yangi vazifa va vakolatlari belgilandi. Umuman olganda, yangilangan Konstitutsiyada davlatning ijtimoiy majburiyatlari uch baravardan ortiqqa ko'paydi. Ijtimoiy davlat prinsiplari Germaniya, Fransiya, Ispaniya, Xorvatiya, Turkiya va boshqa bir qator davlatlar Konstitutsiyalarida mustahkamlangan. O'zbekistonni ijtimoiy davlat deb belgilash – ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy xizmatlar va jamiyatlardagi ijtimoiy tengsizlikni yumshatish, ayniqsa ijtimoiy himoyalangan yoki ehtiyojmand qatlamni qo'llab-quvvatlash orqali ularga munosib turmush sharoitini yaratishga xizmat qiladi. Konstitutsiyada davlat o'z zimmasiga 10 ta muhim ijtimoiy majburiyatni olganini ham alohida qayd etish lozim.

Bular sirasiga quyidagilar kiradi:

- davlat fuqarolarning bandligini ta'minlash va kambag'allikni qisqartirish choralari ko'radi;
- davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi;
- davlat bepul umumiy o'rta ta'lim va boshlang'ich professional ta'lim olishni kafolatlaydi;
- bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi;
- fuqarolar davlat ta'lim tashkilotlarida tanlov asosida davlat hisobidan oliy ma'lumot olishga haqli;

– mehnatga haq to'lashning eng kam miqdori insonning munosib turmush darajasini ta'minlash zarurati hisobga olingan holda belgilanadi;

– pensiyalar, nafaqalar va boshqa turdagi ijtimoiy yordamning miqdorlari eng kam iste'mol xarajatlaridan oz bo'lishi mumkin emas;

– pensiyalar, nafaqalar va boshqa turdagi ijtimoiy yordamning miqdorlari eng kam iste'mol xarajatlaridan oz bo'lishi mumkin emas;

– davlat aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand toifalarining hayoti sifatini oshirishga, jamiyat va davlat hayotida to'laqonli ishtirok etishi uchun ularga shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan choralarni ko'radi;

– davlat nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalar obyektlari va xizmatlaridan to'laqonli foydalanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi. Davlat nogironligi bo'lgan shaxslarning ishga joylashishiga, ta'lim olishiga ko'maklashadi, ularga zarur bo'lgan axborotni to'sqinliksiz olish imkoniyatini ta'minlaydi [3;6].

Xulosa:

Yangi O'zbekiston Konstitutsiyasi mamlakatdagi keng qamrovli islohotlarning huquqiy asosini tashkil etadi. Ushbu hujjat, mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarini zamonaviy talablarga moslashtirishga yordam beradi, fuqarolar huquqlarini himoya qilishni yanada kuchaytiradi va demokratik tamoyillarni mustahkamlaydi. Konstitutsiyani modernizatsiya qilish jarayoni mamlakatning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, xalqaro maydonda O'zbekistonning imidjini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 2023.

2. Karimov I.A. O‘zbekistonning o‘z istiqlool va taraqqiyot yo‘li. 1996.

3. Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. O‘quv qo‘llanma 2024.

4. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta‘minlash-yurt taraqqiyotiva xalq farovonligining garovi. 2017.

KISLORODLI ORGANIK BIRIKMALARNING XOSSALARI VA UNI O‘QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Madaminova Sevinch Kamoliddin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti aniq va tabiiy fanlar fakulteti kimyo yo‘nalishi KIM-AU-23 guruhi talabasi

E-mail: Madaminovasevinch98@gmail.com

Tel: +998991910905

Annotatsiya: Mazkur ishda kislorodli organik birikmalarning (spirtlar, efirlar, aldehidlar, ketonlar, karboksil kislotalar va boshqalar) tuzilishi, fizik-kimyoviy xossalari hamda ularning o‘zaro va boshqa moddalar bilan reaksiyalari yoritiladi. Shuningdek, ushbu mavzuni o‘qitishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishning afzalliklari, interaktiv dars ishlanmalari, virtual laboratoriyalar, simulyator dasturlar va ta’limiy platformalar orqali o‘quvchilarda mavzuga qiziqish uyg‘otish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Ishda kislorodli birikmalarni samarali o‘rgatish metodikasi va AKT vositalarini integratsiyalash bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: kislorodli organik birikmalar, spirtlar, aldehidlar, ketonlar, karboksil kislotalar, axborot texnologiyalari, virtual

laboratoriya, kimyo ta'limi, interaktiv dars, elektron resurslar, simulyatsiya

Abstract: This work discusses the structure, physicochemical properties of oxygenated organic compounds (alcohols, esters, aldehydes, ketones, carboxylic acids, etc.), as well as their interactions and reactions with other substances. It also examines the advantages of using modern information and communication technologies (ICT) in teaching this topic, ways to arouse students' interest in the topic through interactive lesson designs, virtual laboratories, simulator programs and educational platforms. The work provides recommendations for effective teaching methods for oxygenated compounds and the integration of ICT tools.

Keywords: oxygenated organic compounds, alcohols, aldehydes, ketones, carboxylic acids, information technologies, virtual laboratory, chemistry education, interactive lesson, electronic resources, simulation

Абстрактный: В работе рассматриваются структура, физико-химические свойства и взаимодействия кислородсодержащих органических соединений (спиртов, эфиров, альдегидов, кетонов, карбоновых кислот и т. д.), а также их реакции друг с другом и с другими веществами. В нем также рассматриваются преимущества использования современных информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в преподавании этого предмета, а также способы пробуждения интереса учащихся к предмету с помощью интерактивных проектов уроков, виртуальных лабораторий, программ-симуляторов и образовательных платформ. В работе даны рекомендации по эффективным методам обучения соединениям кислорода и интеграции средств ИКТ.

Ключевые слова: кислородсодержащие органические соединения, спирты, альдегиды, кетоны, карбоновые кислоты,

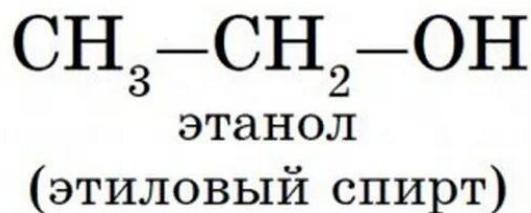
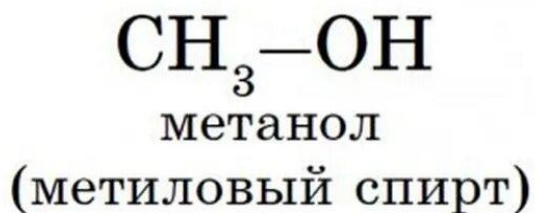
информационные технологии, виртуальная лаборатория, химическое образование, интерактивный урок, электронные ресурсы, моделирование

Kirish

Organik kimyo sohasida kislorodli birikmalar alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu birikmalar hayotiy jarayonlarda, sanoat va farmatsevtika sohalarida keng qo'llaniladi. Zamonaviy ta'lim jarayonida esa, ularni o'rgatishda axborot texnologiyalaridan foydalanish ta'lim samaradorligini sezilarli oshiradi. Ushbu maqolada kislorodli organik birikmalarning xossalari va ularni o'qitish jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Kislorodli organik birikmalar tarkibida uglerod va vodorod atomlari bilan bir qatorda kislorod atomlari ham mavjud bo'ladi. Ular orasida eng muhim guruhlar — spirtlar, efirlar, aldehidlar, ketonlar va karboksil kislotalardir. Ushbu birikmalar tabiiy va sun'iy muhitda keng tarqalgan bo'lib, ko'plab biologik, sanoat va farmatsevtika sohalarida katta ahamiyat kasb etadi.

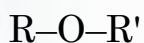
Spirtlar – uglevodorodlarning to'yingan uglerod atomlarida bir yoki bir nechta gidroksil guruh (—OH) tutgan hosilalari. Aromatik halqasidagi uglerod atomlarida – OH guruxi tutgan birikmalar – fenollar, to'yinmagan uglerod atomlarida – OH guruhi tutgan birikmalar esa yenollar deyiladi. Uglevodorod radikalining tavsifiga ko'ra, uglerod atsiklik yoki alifatik (mas, metil spirt, etil spirt, allil spirt), alitsiklik (siklogeksayog' aromatik (benzil spirt) va geterotsiklik bo'lishi mumkin. Molekulasidagi – OH guruhining soniga qarab, uglerod bir atomli (alkogollar), ikki atomli (glikollar), uch atomli (k., Glitserin), to'rt atomli (penta eritrit) va boshqa ko'p atomli spirtlar (geksitlar, ksilitlar) bo'ladi. Spirtlardagi – ON guruxlari birlamchi (CH_2OH), ikkilamchi ($>\text{CHOH}$)

va uchlamchi ($> \text{C}-\text{OH}$) uglerod atomlari bilan birikkan bo'lishi mumkin. Shu sababli bir atomli uglerod birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi xillarga bo'linadi.

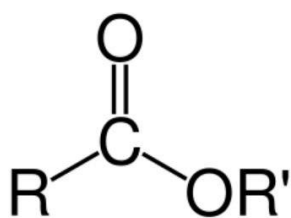

Efirlar — molekulasida kislorod atomi ikkita uglevodorod (alkil yoki aril) guruhlarini bog'lab turuvchi organik birikmalardir.

Umumiy formulasi:

Kimyoda efir oksokislotadan olingan birikma bo'lib, unda kamida bitta gidroksil guruhi ($-\text{OH}$) yoki alkoksi guruhi bilan almashtiriladi ($-\text{O}-$), karbosiklik kislota va spirtni almashtirish reaksiyasida bo'lgani kabi, Glitseridlar - glitserinning yog' kislota eferlari bo'lib, ular biologiyada muhim ahamiyatga ega. Lipidlarning asosiy sinfiga hayvonlarning yog'lari va o'simlik moylarining asosiy qismi hisoblanadi.

Karboksilat eferi. R' har qanday alkil yoki aril guruhini bildiradi.

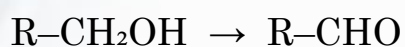
Aldegidlar – molekulasida $-\text{CHO}$ (formil) guruhi tutgan organik birikmalardir. Bu guruh uglerod (C), vodorod (H) va kislorod (O) atomlaridan tashkil topgan bo'ladi.

Umumiy formulasi:

bu yerda R – vodorod yoki uglevodorod radikali (masalan, alkil yoki aril guruh). Aldehidlarning xossalari: Fizik xossalari: Ko'pchilik aldehidlar o'tkir hidli suyuqliklar yoki gazlardir (masalan, formaldegid – gaz). Kimyoviy xossalari: Oson oksidlanadi (masalan, karbonsirka kislotalarga aylanadi). Reduktor xossaga ega (Tollens va Feling reaksiyalarini beradi). Nukleofillik qo'shilish reaksiyalariga kirishadi (masalan, spirtidan geminal diollar hosil qiladi).

Aldehidlar olinishi. Birlamchi spirtlarning oksidlanishi:

(masalan, etanolni oksidlash orqali atsetaldegid olish)
Alkenlarning ozonolizi: (Alkenni ozon bilan parchalanganda aldehid hosil bo'lishi mumkin.) Formaldegid ($H-CHO$) sanoatda metanning katalitik oksidlanishi orqali olinadi. Muhim aldehidlar misollari:
Aldehidlarning muhim reaksiyalari:

Tollens reaksiyasi: Aldehidlar Tollens reagentini ($Ag(NH_3)_2^+$) kumush (Ag) ajralishi bilan reaksiyaga kirishadi ("kumush oynacha" reaksiyasi). Feling reaksiyasi: Aldehidlar Feling eritmasini qizdirganda qizil cho'kma (Cu_2O) beradi. Hidrogenlash reaksiyasi: Aldehidlar vodorod bilan reaksiyaga kirib birlamchi spirtlar hosil qiladi.

Ketonlar — molekulasida karbonil guruhi ($>C=O$) bevosita ikkita uglevodorod radikali (alkil yoki aril guruhlar) bilan bog'langan organik birikmalardir.

Umumiy formulasi:

$R-CO-R'$ bu yerda R va R' — alkil yoki aril guruhlardir (bir xil yoki har xil bo'lishi mumkin). Ketonlarda karbonil guruhi molekulaning o'rtasida joylashadi (aldigidlarda esa molekula oxirida). Fizik xossalari: Ketonlar rangsiz, oson uchuvchi suyuqliklar bo'lishi mumkin. Ularning hidlari odatda o'tkir va o'ziga xos bo'ladi. Suvda (ayniqsa, kichik

molekulali ketonlar) yaxshi eriydi. Kimyoviy xossalari: Ketonlar aldehidlarga nisbatan oksidlanishga chidamliroq. Nukleofillik qo'shilish reaksiyalariga kirishadi. Ketonlar kuchsiz oksidlovchilarga deyarli reaksiya bermaydi. Ketonlarning olinishi: Ikkilamchi spirtlarning oksidlanishi orqali:

$R_2CHOH \rightarrow R-CO-R'$ (masalan, propanol-2 oksidlanganda atseton hosil bo'ladi)

Kislorodli organik birikmalar quyidagi umumiy xossalarga ega:

Qutbli molekulalar shaklida bo'lishi;

Vodorod bog'lari orqali bir-biriga va suv molekulalariga bog'lanishi; Biologik faoliyatda muhim rol o'ynashi (masalan, spirtlar dezinfeksiyalovchi vosita sifatida ishlatiladi). Kislorodli organik birikmalarni o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish. Bugungi kunda ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega. Kimyo fanini, ayniqsa kislorodli organik birikmalar mavzusini o'qitishda AKTdan foydalanish quyidagilarni ta'minlaydi:

1. Vizualizatsiya imkoniyatlari: Multimedia dasturlari va 3D modellashtirish texnologiyalari orqali molekulalarning tuzilishini, reaksiyalar jarayonini aniq ko'rsatish mumkin. Bu o'quvchilarning mavzuni osonroq tushunishiga yordam beradi.

2. Interaktiv darslar: Onlayn testlar, interaktiv laboratoriya ishlar va simulyatsiyalar orqali o'quvchilar mustaqil bilimlarni mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

3. Ma'lumotlarni tezkor yetkazish: Elektron darsliklar, videoma'ruzalar va virtual platformalar yordamida o'quvchilarga kerakli axborotni tez va samarali yetkazish imkoniyati yaratiladi.

4. Mustaqil o'rganish: Internet resurslari, mobil ilovalar va ta'limiy platformalar orqali o'quvchilar o'z vaqtida mustaqil ravishda mavzuni takrorlab chiqishlari va bilimlarini mustahkamlashlari mumkin.

5. Yangi texnologiyalar orqali baholash: Onlayn test sinovlari va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari yordamida o'quvchilarning bilim darajasi tez va xolis baholanadi. Bu esa o'qituvchi vaqtini tejaydi va o'quvchini qiziqtirishda yaxshi usul.

Hozirgi zamonga kelib kimyoda ilmiy ishlar, kurs ishlari, xattoki laboratoriyalar ham kompyuterda bajariladigan bo'lib ketdi, maxsus ilovalar orqali uzoq vaqtda o'tkaziladigan tajribalar, ilmiy ishlar juda tez va samarali tarzda ilovalarda o'tkazilmoqda bu esa vaqtni tejashga va laboratoriyalarni tezroq bitirishga yordam beradi. Universitetlarda kimyo yo'nalishi talabalari uchun maxsus „Kimyoni kompyuterda modellashtirish“ fani tashkil etilgan, u orqali talabalarda ko'nikma bilim hosil qilish, kelajakda ilmiy ish, kurs ishi va loyihalarda sifatli va tez ishlashni o'rgatish, bu ayniqsa organik kimyoda keng foydalaniladi. Bu ilovalar ko'pincha pulli bo'ladi masalan: CHemDraw, Chem3D, Avagadro, Hyperchem... va boshqalar, bu ilovlar moddalarni tuzilishi strukturasi, nomlanishi, reaksiyalarni va boshqa hususiyatlarini aniq chiqarib beradi. Shu kabi ilovalarni soda shakllarini o'quvchilarga ham maktab davridan o'rgatib borilsa ular uchun foydadan holi emas.

Shu mavzuni qiziqarli zamonaviy tarzda yangicha metod bilan o'quvchilarga dars berish mumkin, men yangicha bir metodni maqolamda keltrib o'tmoqchiman.

Bu metodni 10-11- sinflarga qo'llash mumkin.

Mavzu: Kislorodli organic birikmalarning xossalari

Darsning maqsadi: mavzu haqida tushunchaga ega bo'lishadi va axborot texnologiyalari orqali mavzuni mustahkamlashadi.

Darsni interaktiv taqdimot bilan boshlash. Animatsion taqdimotda mavzuni chuqur yoritish misollar keltirish so'ng googledocs yoki boshqa platformalarda mavzu yuzasidan har bir o'quvchiga test sinovlari berish. Sinfni kichik 2 kishilik guruhlariga ajratib maxsus ilovalar orqali kislorodli organik birikmalarning reaksiyalarini ko'rib chiqish topshirig'ini berish. Dars oxirida google forms orqali mavzu yuzasidan quiz testlarini berish avtomatik test baholanadi, oxirgi bosqich esa uyga vazifa berish o'quvchilar o'zlariga bitta kislorodli organik birikmani tanlab uni fizik kimyoviy xossalari va reaksiyalarini internet va ilovalar orqali o'ganib tahlil qilib kelish topsjirig'ini berish umid qilamanki bu juda ham samarali va qiziqarli bo'ladi.

Xulosa: Kislorodli organik birikmalar kimyoviy tabiatda va amaliyotda muhim o'rin tutadi. Ularning xossalari o'rganish talabalarning nazariy bilimlarini mustahkamlash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. O'qitish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish esa ta'lim jarayonini samaraliroq va qiziqarliroq qiladi. Shunday ekan zamon bilan hamnafas bo'lgan holda axborot texnologiyalaridan foydalanish internet bilan to'g'ri ishlashni maktabdaligidan o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Spirtlar>
2. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Efirlar>
3. P.I.Preobrazhenskiy, T.S. Dshaparidze, V.T. Ievlevning

BUGUNGI KUNDA SUN'IY INTELLEKTNING INSON HAYOTIGA TA'SIRI

Yusupova Aziza Abdulaziz qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

E-mail: yusupova.aziza8800@gmail.com

Tel: +998884648800

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellektning inson hayotiga ijobiy va salbiy ta'sirlarini ko'rib chiqamiz. Sun'iy intellektning ijobiy tomonlariga keladigan bo'lsak, u inson xatosini kamaytiradi, insonlardan farqli ravishda tanaffuslarni talab qilmaydi, takroriy ishlarni bajaradi, tezroq qaror qabul qiladi, kundalik yumushlar, xavfli vaziyatlarda asqotadi. Afzalliklari bilan birga kamchiliklari ham mavjud. Masalan, xizmat ko'rsatish narxi yuqori, aqlli mashinalar shaxsiy munosabatlar o'rnini bosolmaydi, kamdan-kam hollarda samarali qaror qabul qiladi, turli xil ish stajlari kamayib, ishsizlar sonining ortib ketishiga olib keladi, hakerlar tomonidan ma'lumotlarni noto'g'ri yo'nalishlarda foydalanish ehtimolini yuzaga keltiradi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, ijtimoiy tarmoqlar, texnika, aqlli mashinalar, algoritm, aqlli muzlatgich.

Annotation: This article examines the positive and negative impacts of artificial intelligence on human life. Regarding its advantages, AI reduces human errors, operates without requiring breaks, performs repetitive tasks, makes decisions faster, assists with daily chores, and proves useful in hazardous situations. However, alongside its benefits, AI also has drawbacks. For instance, its implementation costs are high, intelligent machines cannot replace personal relationships, they rarely make truly effective decisions, and the reduction in various job positions

leads to an increase in unemployment. Additionally, AI increases the risk of hackers misusing data for improper purposes.

Keywords: Artificial intelligence, social media, technology, intelligent machines, algorithm, smart refrigerator.

Аннотация: В данной статье рассматривается положительное и отрицательное влияние искусственного интеллекта на жизнь человека. Говоря о положительных сторонах ИИ, можно отметить, что он снижает количество ошибок, не требует перерывов, выполняет повторяющиеся задачи, принимает решения быстрее, помогает в повседневных делах и в опасных ситуациях. Однако наряду с преимуществами существуют и недостатки. Например, высокая стоимость обслуживания, невозможность заменить личные взаимоотношения, редкое принятие эффективных решений, сокращение различных приводит к увеличению числа безработных, а также риск использования данных хакерами в недобросовестных целях

Ключевые слова: Искусственный интеллект, социальные сети, техника, умные машины, алгоритм, умный холодильник.

Hozirgi kunda ko'p insonlar sun'iy intellektdan foydalanishmoqda. Bu birgina inson ehtiyojlarini qondirish bilan cheklanib qolmayapti. Sun'iy intellekt juda ko'plab sohalarda ishlatilmoqda. Masalan, ijtimoiy tarmoqlardagi turli xil xabarlarni tahlil qilish, tibbiyot sohasida tashxisni tez va oson amalga oshirish, yo'l harakatini tartibga solish va yo'l chetidagi svetaforlarni nazorat qilish maqsadida ham keng ko'lamda foydalanilmoqda. O'zining ishlari osonlashishidan xursand bo'lgan insonlar talaygina. Ular o'z vaqtlarini va kuchlarini tejamoqdalar. Shu bilan birga ba'zi insonlar sun'iy intellekt insonlarga salbiy ta'sir ko'rsatishidan xavotir olmoqdalar. Ularning fikriga ko'ra, xuddi ilmiy-

fantastik asarlar va filmlardagi kabi sun'iy intellekt o'z-o'zini rivojlantirib, insonlarni boshqarishi mumkin.[1]

Sun'iy intellektning ijobiy tomonlariga to'xtaladigan bo'lsak, avvalo, shuni ta'kidlab o'tish kerakki, sun'iy intellekt insonlarning sabri yoki vaqti yetmaydigan narsalarni o'z qo'liga olib, ularni osonlashtirmoqda. U shunday algoritm bilan tuzilganki, xato qilish koeffisienti juda kam va birdan ortiq axborotlarni teng ravishda tahlil qilish imkoniyati yuqori. Misol uchun, uni tibbiyotda, tez va aniq ma'lumotlar asosida tashxis qo'yish uchun foydalanilmoqda. Bu bemorlarga o'z kasalliklarini erta aniqlash va uni oldini olish uchun qulay vositadir. Undan tashqari endi doktorlar ham bemorlarning kasallik varaqalari bilan emas, bemorlarning shaxsan o'zi bilan bevosita muolaja qilish imkoniyati oshmoqda, ya'ni bemor topshirgan analiz tahlillarini ko'rishga ketadigan vaqtini bemorning ruhiy holatini aniqlashga sarflamoqda.[2] Sun'iy intellekt bu sohaning o'zi bilan cheklanib qolmagan. Oddiy uy yumushlaridan tortib katta yo'l trassalaridagi tartibga solish ishlari bilan shug'ullanishni allaqachon boshlab yuborgan. Uydagi ishlarni, masalan, xonani tartibga keltirish, kiyimlarni dazmol qilish, muzlatgichdagi narsalarni tartib bilan joylashtirish, agar uyda kichik yoshdagi bolalar bo'lsa, ularga qarab turish, keksalarga g'amxo'rlik qilish kabilarni aniq va puxta bajara oladigan robotlarni ishlab chiqarish va foydalanish keng tarqalgan. Misol uchun, "aqlli muzlatgich" nomini olgan bir muzlatgich borki, u qaysi masalliqlar tugaganini va uy egasiga qaysi vitaminlar kerakligini tahlil qila oladi va shunga qarab nimalar kerakligini uyga eng yaqin do'konga online tarzda buyurtma bera oladi.[3] Ba'zi mamlakatlardagi yo'l harakatini tartibga solish, mashinalarni noo'rin joylarga tashlab ketish holatlarini aniqlash, jarimalar belgilab, fuqarolarga yuborish,

svetaforlarni boshqarish kabilarni sun'iy intellekt bajarib kelmoqda. Sun'iy intellekt tez vaqtda ishlarni bajargani sababli kompaniya, zavod va korxonalarda ish sur'ati tezlashmoqda. Accenture kompaniyasi tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, 2035-yilga kelib sun'iy intellekt yillik global iqtisodiy o'sish sur'atlarini ikki baravar oshirishi mumkin. Bu iqtisodiy o'sish insonlar uchun foydali ekanligi yaqqol ko'rinib turgan jarayondir.[4]

Sun'iy intellektning ko'pgina insonlarga foydali bo'lgan taraflari borligi bilan birga, uning zararli taraflari ham bor. U, ayniqsa, takrorlanuvchi va bir xilda olib boriladigan topshiriqlarni tez va sifatli bajaradi. Shuning uchun bir xil takrorlanuvchi vazifalarni bajaruvchi ishchilar eng avvalo havotirga tushishni boshlab yuborishgan. Masalan, kafe va fast-food restoranlarda buyurtma qabul qiluvchi kasb egalarining o'rnini sun'iy intellekt egallashni boshlagan. Insonlar o'zlariga kerakli narsani tanlashadi va buyurtma berishadi, bu buyruqlarni ketma-ketligini sun'iy intellekt bemaolol uddalay olmoqda. Bunday xavf ostida turgan kasblar yana talaygina, misol uchun, yo'l harakatini tartibga soluvchi xodimlar, xat eltuvchilar, tashkilotlarda insonlarni qabul qiluvchi va ularni kerakli xizmatni ko'rsatuvchi xodimga yo'naltiruvchi, tarjimon, ofitsiant va boshqa shunga o'xshash kasblar. Yuqorida yo'l tartibini boshqara oladigan sun'iy intellekt haqida fikr bergandik, endi o'sha fikrning bir salbiy tarafini ham aytmiqchimiz, ya'ni xodimlardan o'z ish o'rnini tortib olish. Ijtimoiy tarmoqlar rivojlanishi, mobil telefon aloqalarining ko'payishi xat eltuvchilarning qisqarishiga sabab bo'lgan edi, endilikda, bu kasb egalari butunlay unutilib ketishi mumkin. Ya'ni sun'iy intellekt yordamida boshqariladigan turli xil dronlar nafaqat xat, balki yuk eltib beruvchilik faoliyatini ham bajara oladi. Sun'iy intellekt bugungi kunda ko'p tillarni

tushuna oladi va ularga javob qaytarishi mumkin. Buni inobatga oladigan bo'lsak, tarjimonlik kasbi ham xavf ostida. Bitta tarjimon o'rtacha 3 yoki 4 ta tilni bilishi mumkin, tajribali va qobiliyatli tarjimonlar 7 yoki undan ham ko'p tillarni o'zlashtirishi mumkin, ammo sun'iy intellekt kamida 100 va undan ortiq tillarni bir paytning o'zida tushuna oladi. Bundan ko'rinib turibdiki, tarjimonlar o'z ishidan ajrab olish ehtimolligi yuqori. Insonlar o'z ishlarini yo'qotishi mumkinligi bundan keyingi aytmoqchi bo'lgan gaplarimning oldida hech narsa emas. Sababini hozir o'zingiz tushunib olasiz. Ko'pgina ilmiy-fantastik asarlar va filmlar borki, ularda sun'iy intellekt o'z algoritmini boshqarish darajasiga yetadi va insonlarni boshqara boshlaydi. Bu narsalar ko'pgina odamlarni tashvishga soladi va xavotirga sabab bo'ladi. Ilon Mask shunday deydi: "Bir necha o'n yildan so'ng, robotlar ishning katta qismini bajara boshlagach, sun'iy intellekt shu qadar kuchayib ketadiki, yakunda u bizni xavotirga sola boshlaydi".[5]

Bundan tashqari bu xavfni inson omili tufayli ertaroq ko'rishimiz ham mumkin. Ya'ni sun'iy intellektning algoritmlari inson tomonidan o'zgartirilsa, u anchagina salbiy ta'sirlar ko'rsatishi mumkin. Insonlarning shaxsiy ma'lumotlari kiberjinoyatchilar qo'lga tushishi mumkin. Bu anchagina jiddiy tahdid solishi aniq. Kelajakda nima bo'lishi noma'lum.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, shuni aytish mumkinki, sun'iy intellekt inson tomonidan yaratildi va u inson tomonidan nazoratga olinishi va boshqarilishi kerak. Har qanday jinoyat va qonunni buzish harakatlari inson tomonidan qilinadi. Uni sun'iy intellekt qila olmaydi, sababi uning algoritmi buyruqlarni bajarishga moslashtirilgan. Agarda buning aksi bo'lsa, demak, unga inson omili va yovuz kuchlar aralashuvi bo'lganligi aniq. Birgina misol, pichoqni ovqat tayyorlash

uchun foydalanish ham mumkin, insonlarga suiqasd qilish maqsadida ham ishlatish mumkin. Bundan xulosa shuki, inson qanchalik ongli ravishda texnikalarni boshqarar ekan, ular o'z tizimidan chiqib keta olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jumaboyev S., Zokirov F. "SUN'IY INTELLEKT HAYOTIMIZGA TA'SIRI". Journal of new century innovations. [http://www.newjournal.org/ Volume-29_Issue-4_May_2023](http://www.newjournal.org/Volume-29_Issue-4_May_2023). 88-91-b.
2. Xursanov Sh. U., Aliyev Sh. N. "TIBBIYOTDA SUN'IY INTELLEKTNING O'RNI VA AXAMIYATI". Journal of universal science research. ISSN (E): 2181-4570 Research Bib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF 2024 = 5.073/VOLUME-2, ISSUE-12. 201-202-b.
3. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Smart-muzlatgich>.
4. <https://www.yoshlarovozi.uz/oz/news/suniy-intellekt-odamlar-ustidan-hukmronlik-qiladimi>.
5. <https://kompy.info/suniy-intellektning-insoniyat-ravnaqidagi-ahamiyati.html?page=2>.

NAMANGAN VILOYATIDA TURIZM SOHASINING RIVOJLANISHI YUTUQLARI VA KAMCHILIKLARI

Ahmadjonova Ruxshona

Namangan davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi kurs talabasi

Annotatsiya. Maqolada hozirgi iqtisodiyot uchun muhim sohalardan biri bo'lgan turizmga ta'limning ayrim o'ziga xos jihatlari ko'rib chiqilgan, xorijiy mamlakatlarda turizm sohasidagi pedagogikani

rivojlanish holati tahlil qilib chiqilgan hamda O'zbekistonda turizm pedagogikasini rivojlantirishni ayrim nazariy jihatlarini keltirilgan.

Tayanch soʻzlar va iboralar: Turizm pedagogikasi, aksiologik funksiya, didaktik (trenting) funksiya, boshqaruv (amaliy) funksiya, rekreatsion funksiya, adaptiv funksiya, estetik funksiya, ijtimoiy makon, ta'lim aksiologiyasi, aksiologik makon, turistik ta'lim maqsadlari, turizm ta'limi tamoyillari, turizm ta'lim usullari, turizm ilmiy institutlari.

Abstract. In the article, some specific aspects of education in tourism, which is one of the important sectors for the current economy, are considered, the state of development of tourism pedagogy in foreign countries is analyzed, and some theoretical aspects of the development of tourism pedagogy in Uzbekistan are presented. Key words and phrases: Tourism pedagogy, axiological function, didactic (training) function, management (practical) function, recreational function, adaptive function, aesthetic function, social space, educational axiology, axiological space, tourism educational goals, principles of tourism education, methods of education in tourism, scientific institutes of tourism.

Kirish.

Pedagogikaning obyekti sifatida ta'lim insonning shaxsiy rivojlanishga yo'naltirilgan jarayonidir. Uni tashkil etilgan pedagogik jarayonda o'qitish, tarbiyalash, ta'lim berish uning predmeti hisoblanadi.

Yangi asrning globallashuv jarayoniga dunyo xalqlarining faol muloqoti, shu jumladan turizm ham yordam bermoqda. Zamonaviy dunyoda turizm faoliyatining rivojlanish ko'lamini, turizm pedagogikasining shaxsni tarbiyalash va turizm mutaxassislarini tayyorlashda amaliy faoliyat sohasi sifatida rivojlanishi va

shakllanishini dolzarblashtiradi. Har bir davlatning iqtisodiy va madaniy salohiyati bir jihatdan turizm industriyasining holatiga bog'liqdir. Davlat turistik ta'lim va pedagogik paradigmani rivojlantirishdan manfaatdor. Ta'limda hamda tarbiyada shaxsiy manfaatlar va jamiyat manfaatlariga yo'naltirilganlikni uzviy ravishda uyg'unlashtirish, yoshlarni individualizm va kollektivizmning haddan tashqari holatlaridan qochib, hayotiy to'g'ri maqsadlarni tanlashga yo'naltirish kerak. Turizm amaliyoti haqida turizm prakseologiyasi tushuncha bersa, turizm pedagogikasi esa turizm mutaxassislarini kasbiy tayyorlash muammolarini hal qiladi.

Tadqiqotning metodologik asosi.

Maqolada ilmiy abstraksiyalash, tizimli yondashuv, analiz va sintez, mantiqiy va solishtirma tahlil, ko'p omilli regressiya, induksiya va deduksiya, statistic tahlil taqqoslash usullaridan foydalanilgan. Bundan tashqari, mumtoz va zamonaviy olimlarning turizm pedagogikasigataaluqli kontseptsiyalar va gipotezalar ko'rib chiqilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar taxlili.

Turizm pedagogikasi quyidagi olimlarning ilmiy asarlarida o'rganilgan: jumladan, xorij olimlari B.Mansfield, G.Sagach, V. Pazenok, N.Nichkalo, I.Zyazyun, V.Kremen, V.Fedorchenko va boshqalarning asarlarida turizmning pedagogik jihatlarini o'rganishda turizm pedagogikasi predmetini aniqlash zarurligi e'tirof etilgan [1, 2, 8, 9, 10, 12, 16, 27, 28, 29]. Turizm pedagogikasining tadqiqot predmeti, bir tomondan, ta'lim to'plangan qadriyatlarni uzatishning samarali vositasi sifatida, shuningdek, turizm bilan shug'ullanish jarayonida shaxs xususiyatlarini maqsadli o'zgartirish, madaniy va tabiiy meros haqidagi tushunchalarni kengaytirishdan iborat. Ikkinchi tomondan, turizm ta'limining pedagogik tizimi kasbiy bilimlarni yangi avlodlarga etkazish

vositasi sifatida, turizm faoliyati jarayonida ko'nikmalarni shakllantirishdir [4, 6, 7].

Rus olimlardan V. Kvartalnov, B.Gershunskiy, S. Batishchev, V. Bepalko, A. Ostapts Sveshnikov, V. Kraevskiy. V. Suxomlinskiy va boshqalarning asarlarida turizm pedagogikasining turli aspektlari yoritilgan. XX asrning 60-80-yillarida sovet pedagogikasi yoshlar, shuningdek, professional turistik dunyo o'rtasidagi kognitiv va tarbiyaviy ommaviy muloqot shakllarining ijtimoiy foydali ahamiyati muammosini faol ravishda o'rganib chiqdi. Yu.Babanskiy, V.Zagvyazinskiylarning asarlari o'quv jarayonini tashkil etish metodikasi va didaktikasi masalalariga bag'ishlangan; umumiy va kasbiy pedagogika bo'yicha - S. Batishchev, V. Bepalko, A. Ostapts-Sveshnikov, V. Kraevskiy. V. Suxomlinskiy va A. Georgievskayaning nashrlari umumiy va amaliy pedagogika sohasidagi tadqiqot faoliyati uchun uslubiy qo'llanma bo'ldi. V. Avanesov, V. Ageevts va V. Goncharov, I. Golovin va E. Nikitina, A. Derkach va A. Isaev, V. Joldak va boshqalarning pedagogika va psixologiya, iqtisod va sotsiologiya o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi tadqiqotlari olib borildi. Turizmologiyaning nazariy asoslari N. Ananiev, P. Zachinyaev va N. Falkovich, V. Preobrajenskiy, L. Xodorkov, A. Abukova, Yu. Sokolov, P. Oltaks, V. Kotlyarov, N. Nichkalo, I. Zorin, I. Zyazyun, V. Kvartalnov, A. Terexovalar tomonidan ishlab chiqilgan [20, 21, 22, 36, 37, 38, 39].

Ukraina olimlari N.Nichkalo, I.Zyazyun, V.Kremen [17, 32], V.Fedorchenkolarning asarlarida turizmning pedagogik jihatlarini o'rganishda turizm pedagogikasi predmetini aniqlash zarurligi e'tirof etilgan. Uning tadqiqot predmeti, bir tomondan, ta'lim to'plangan qadriyatlarni uzatishning samarali vositasi sifatida, shuningdek, turizm bilan shug'ullanish jarayonida shaxs xususiyatlarini maqsadli

o'zgartirish, madaniy va tabiiy meros haqidagi tushunchalarni kengaytirishdan iborat. Ikkinchi tomondan, turizm ta'limining pedagogik tizimi kasbiy bilimlarni yangi avlodlarga etkazish vositasi sifatida, turizm faoliyati jarayonida ko'nikmalarni shakllantirishdir. Ukrain olimasi L.G. Lukyanova ham turizm pedagogikasini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan [18,19,20]. V. Pazenko boshchiligidagi Kiyev turizm, iqtisodiyot va huquq universitetining tajriba jamoasi Milliy akademiyaning Falsafa instituti olimlari bilan birgalikda va akademik ilmiy muassasalar bilan birgalikda turizm falsafasi kabi innovatsion umumiy uslubiy akademik fanlarni ishlab chiqdilar [36, 37], jumladan, turizm pedagogikasi [5, 11, 15, 23, 32, 33, 34] ni o'rganishdi.

Tahlil va natijalar.

Agar tarixga murojaat qilsak, asrlar davomida ta'limning shaxsga yo'naltirilgan qadriyatlari pedagogik faoliyatning gipertrofiyalangan kollektivistik konsepsiyalariga bo'ysunar edi. Ayniqsa totalitar jamiyatni boshidan kechirgan biz kabi yurtlarda bu yaqqolroq ko'rinadi. Shuni inobatga olgan holda turizm pedagogikasining ham strategik, ham taktik darajada rivojlanishi davlat, jamoat va ularning tarkibiy qismlarining birligida, ularning tizimli, integratsiyali tarzda amalga oshirishi kerak.

Insonning eng qimmatli jihati bu haqiqatni (axloqni) ko'ra bilish va o'zini munosib tutish qobiliyatidir, deb hisoblagan. Keyingi davrlarning olimlari inson tarbiyasi qonuniyatlarini shakllantirdilar, samarali pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqdilar va amaliyotga tadbiq etdilar. Pedagogikaning fan sifatida shakllanish tarixi shuni ko'rsatadiki, uning paydo bo'lishi va rivojlanishi jamiyatning yangi avlodlarni hayotga

tayyorgarlik ko'rishdagi obyektiv ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlari bilan belgilanadi [21, 22, 24, 25, 26].

Ta'lim pedagogika nazariyasida ikki jihatdan o'rganiladi:

a) Jamiyatning funksiyasi sifatida to'plangan qadriyatlarni yangi avlodlarga o'tkazish: bilim, axloq, ish tajribasi, mulkchilik tajribasi va milliy boylikni ko'paytirish ham uyushgan shaklda (ta'lim tizimida), ham o'tgan avlodlar tajribasini o'rganish orqali hamda atrof-muhitga oqilona ta'sir qilishni;

b) Shaxs rivojlanishini boshqarish sifatida.

Umumiy tarzda pedagogika fan sifatida shuni e'tirof etadiki, tarbiya asosan odamlarning dunyoqarashini, odob-axloqini rivojlantirish, shaxs xususiyatlari va insoniy xatti-harakatlarini shakllantirish maqsadida shaxslararo muloqot orqali amalga oshiriladi, o'rganish esa turli mavzudagi nazariy va amaliy faoliyat turlari orqali amalga oshiriladi hamda u intellektual va aqliy faoliyatga yo'naltirilgandir.

Turizm pedagogikasining o'ziga xos jihatlardan biri shuki, uning predmetini dual tarzda shakllantirish mumkin: "Turizm sohasida mutaxassisni tarbiyalash, tayyorlash va rivojlantirish nazariyasi va amaliyoti" va "Turizm ta'lim va rivojlanish nazariyasi va amaliyotining xususiyatlari". Demak, turizm pedagogikasi ham turistga nisbatan tarbiyaviy, ham turizm mutaxassisiga nisbatan tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Inson turizm orqali jamiyatni, tabiatni, madaniyatni, o'zi kabi insonlar bilan muloqotni hamda o'zini o'zi anglaydi. Turizm hayotga ongli va mas'uliyatli munosabatda bo'lishni o'rgatadi, o'zining biologik, psixologik salohiyatini ro'yobga chiqarish, o'z shaxsini rivojlantirish imkonini beradi. Shunday qilib, turizm pedagogikasi turizm vositasida

ta'lim va tarbiya berish va turizm faoliyatini rivojlantirish qonuniyatlari haqidagi fandir. Turizm orqali shaxsni rivojlantirish muammosi an'anaviy pedagogika fanining diqqat - e'tibori mavzusi emas edi. Unda turizmning tarbiyaviy va sog'lomlashtirish funksiyalari, uning shaxsni rivojlantirish uchun rekreatsion, moslashuv va aksiologik imkoniyatlari, shaxsning subyektiv faoliyati e'tibordan chetda qolgan edi. Shaxs rivojlanishining asosiy omillari ichida rivojlanib boradigan, yoshga qarab o'zgarib turadigan, yangi sifat xususiyatlariga ega bo'lgan va shaxsiy o'sishda muhim rol o'ynaydigan ijodiy turizm faoliyati alohida kasb etadi. Shaxsning shakllanishi uchun ijtimoiy tizimlarning, jumladan, turizmning ta'siri masalalari muhim ahamiyatga ega. Bunday sharoitda turizm pedagogikasi kategoriyalari alohida ahamiyatga ega.

Turizm pedagogikasini o'rganuvchilar quyidagi asosiy kategoriyalarni egallashlari kerak:

1. Ta'lim. Bu kategoriya fanni uslubiy asoslarni ishlab chiqishda etakchilik qiladi, turizm faoliyatining mazmunini ochib beradi, turizm uchun mutaxassislarni kasbiy tayyorlash, nazariyotchilar va amaliyotchilar e'tiborini turizmning ta'lim modellariga jalb qiladi. "Ta'lim" tushunchasi turli obyektiv va subyektiv omillarga bog'liq bo'lgan ko'p omilli jarayonni anglatadi. Agar obyektiv omillar sifatida mamlakatning ijtimoiy-tarixiy xususiyatlari, madaniy an'analari, ta'lim tizimi bo'lsa, ta'lim jarayoni tashkilotchilarining subyektiv shaxsiy fazilatlari, ularning pedagogik mahorat darajasi, psixologik xususiyatlar va ta'lim jarayoni ishtirokchilarining qadriyat yo'nalishlaridir.

2. Borliq. U turizm tadqiqotchilarini shaxsning jismoniy, aqliy va ijtimoiy fazilatlar tashuvchisi sifatida mavjudligining obyektiv haqiqati, xarakteri, o'ziga xosligi, boyligi, mahsuldorligi va konstruktivligiga e'tibor qaratadi, ya'ni "borliq, dunyo – "boshqasida" muammosini

o'rganishga urg'u ber shakllari alohida ahamiyatga ega bo'lib, "turizmda bo'lish" ning turli xil xususiyatlarni to'ldirish darajasi va murakkabligini tasdiqlaydi.

3. Ong. U turizmda shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega: voqelikning manfaatdor rivojlanishi, boshqa dunyoga, odamlarga, o'z shaxsiga ongli munosabatni shakllantirish qobiliyatidir.

4. Faoliyatlar. Insonning chet el madaniyati bilan o'zaro munosabatda bo'lishni, unga maqsadli ta'sir ko'rsatishni, insonning ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini dolzarblashtiradi. Turizm pedagogikasi kontekstida shaxsning madaniy va ijodiy faoliyati muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy turizmning turli dasturlarini ishlab chiqishda tadqiqotchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatadi, turli yoshdagi guruhlarining ustuvorliklarini bilishga ko'maklashadi.

5. Qiymat. Ushbu kategoriya turizm pedagogikasining nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqishda etakchi o'rinlardan birini egallaydi, chunki turizm shaxsni rivojlantirishning axloqiy va qadriyat jihatlari turizmning global axloq kodeksi, xalqaro qonunlar va aktlar tomonidan tan olingan. Demak, nazariyotchilar va amaliyotchilar afzalliklarni tanlashda qadriyat yo'nalishlari, turistning "tabiat – madaniyat – boshqa shaxs" tizimiga qulay va noqulay munosabatlari muammosiga ko'proq e'tibor qaratishlari kerak.

6. Maqsad va natija. Ushbu kategoriya turizm pedagogikasi kontekstida turizm tashkilotchilari nimaga intilayotganini, ular yakuniy natijani baholash mezonini deb biladigan narsalar bilan uyg'unlashtirish zarurligini bildiradi. Maqsad - tabiatga, madaniyatga, odamlarga nisbatan mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishga, xorijiy madaniyatda axloqiy jihatdan faollikni ko'rsatishga qodir bo'lgan shaxsni

shakllashtirishda ekanligidadir. Natijada shaxsning rivojlanishi, dunyoga bo'lgan qadriyat munosabatlari tizimi takomillashidan iborat.

Boshqa fanlarda bo'lgani kabi turizm pedagogikasining uslubiy asoslarini ishlab chiqishda asosiy unsurlar: maqsadlar, vazifalar, funksiyalar va asosiy kategoriyalar bilan asoslash kerak. Turizm ta'limi va o'qitishning uslubiy asoslarini o'rganish quyidagi yo'nalishlarni nazariy asoslash va amaliy amalga oshirishni nazarda tutadi:

- Pedagogik jarayonni insonparvarlashtirish;
- O'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirish;
- Turizm uchun kadrlar tayyorlashda yuqori malakali mutaxassislarning ishtiroki;
- Turizm ta'limi mazmunini rivojlantirish va takomillashtirish;
- Sohada kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy ta'minlash.

Turizm pedagogikasi oldida turgan tashqi (ekzogen) vazifalar majmuasi, birinchi navbatda uning funksiyalari bilan belgilanadi. Aynan ular ijtimoiy tizimni va turizmning jamiyatdagi o'rnini shakllantiradilar. Turizm pedagogikasining esa quyidagi asosiy funksiyalari ajratiladi:

- Aksiologik (metafunksiya);
- Ijtimoiy va dam olish;
- Didaktik (trening);
- Boshqaruv (amaliy) [13,14].

Turizm pedagogikasining eng muhim, ustuvorlik funksiyasi - aksiologik funksiyasi (meta funksiyasi) sanaladi, u turizmning qadriyatlar zanjiridagi o'rnini aniqlash imkonini beradi. Turizmning ko'plab aksiologik talqinlari mavjud. Ularning aksariyati pedagogik chegaralardan tashqariga chiqib, keng ijtimoiy-madaniy ma'noga ega: turizm tinchlik elchisi (BJTT); turizm -dunyoning atributi (V. Kvartalnov); turizm - tinchlik va mintaqaviy rivojlanish maqsadlari

uchun (YUNESKO) va boshqalar. Ushbu fanning maqsadli modeli uchta komponentni aks ettiradi: shaxs - aksiologikmakonning pedagogik va turizm vektorlarining maqsadi - shaxsning maksimal mumkin bo'lganrivojlanishiga erishish shartlari va vositalari. Pedagogikadagi mutaxassislar o'rtasidagi bog'liqlik, yaratilgan, yoki obyektiv ravishdamavjud sharoitlar va erishilgan natijalar sifatida talqin qilinadi. Natijalar esa ta'lim, tarbiya, o'ziga xos parametrlarda shaxsiy rivojlanishdir. Pedagogika fani ushbu aloqalarni baholashning asosiy mezonlarini ko'rib chiqadi:

1) Xolislik - har qanday sharoitdan mustaqillik;

Turizmda tegishli ta'limning usullaridan foydalanish uni samaradorligini ta'minlaydi. Ular turizmdagi ta'lim jarayonining o'zagi bo'lgan turizm faoliyati subyektlari o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Zamonaviy samarali usullarsiz, pedagogika fanining eng so'nggi yutuqlari va ta'lim amaliyotisiz eng yaxshi maqsad va g'oyalarni amalga oshirish mumkin emas.

"Turizmda ta'lim usullari" turkumi turizm subyektlari o'rtasidagi madaniy niyatlar, me'yorlar va munosib xulq-atvor huquqlarini o'zlashtirishga, shaxsni har tomonlama rivojlantirishga, umuminsoniy, milliy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan birgalikdagi o'zaro bog'liqlik yo'llarini bildiradi, bu turizm pedagogikasining maqsadlari bilan belgilanadi. Turizm sohasi mutaxassislari tomonidan ta'limning tegishli usullarini tanlash turizm faoliyati ishtirokchisiga tarbiyaviy ta'sirning maqsadlari, mazmuni va xususiyatlariga, soha mutaxassisining pedagogik mahoratiga, shuningdek, turizmning o'ziga xos holatlari va sharoitlarining uslubiy jihatdan maqbul kombinatsiyasiga bog'liq. Turizm xodimlarining kasbiy malakasi mavjud

amaliyot, jahon tajribasi va mehmondo'stlik standartlari bo'yicha ham umumiy, ham maxsus tayyorgarlikka bog'liq.

Turizm sohasi mutaxassislarining yuqori malakali bo'lishi uchun quyidagilar asos bo'ladi: kadrlar tayyorlash mazmunining kelajakdagi kasbiy faoliyat talablariga muvofiqligi, o'qitishning ishlab chiqarish amaliyoti bilan bog'liqligi, nazariy kurslarning amaliy fanlar bilan aloqasi, universitetda o'qish bilan birga ish joyida uzoq muddatli amaliyot o'tash.

Avvalo, turizm globallashtirish omili, ya'ni chegaralarning ochiqligi va xalqaro savdo, aloqalar ko'lamining kengayishi hisobiga doimiy ravishda mamlakatlarning o'sib borayotgan o'zaro bog'liqligidir. Shu bilan birga, globallashtirish biznes jarayonlarini, ishlab chiqarish usullarini, axborotni uzatish shakllarini standartlashtirishni va raqamli makonni kengaytirishni ta'minlaydi. Bu hodisa ham o'troq turmush tarzini yo'q qilishga yordam beradi va shu bilan birga aholining hayot istiqbollari kengaytiradi, ayni paytda turizm xalqaro aloqalar va qadriyatlar almashinuviga yordam beradi.

Turizm jamiyatni axborotlashtirish omili sifatida ham ishlaydi. U nafaqat turizm tashkilotlari faoliyatining asoslarini belgilab beradi, balki turizmga oid ma'lumotlarni tezkor, chuqur, ko'rgazmali olish imkonini beradi. Internet orqali sayohat xizmatlarini bron qilish butun dunyo bo'ylab millionlab odamlar uchun odatiy ijtimoiy amaliyotga aylanib bormoqda.

Fan, texnika va texnologiyalarning rivojlanishi, ularni turizm sohasiga joriy etish va foydalanish turistik oqimlarning harakatchanligini oshirib, turizmning kosmik turizm kabi yangi turlarining paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Birinchi kosmik sayyohlar D. Tito va M. Shattlvortning sayohatlari asta-sekin tanish va odatiy

holga aylanib borayotgan "ijtimoiy ixtiro" sifatida tasniflanishi mumkin. Potensial kosmik sayyohlar ro'yxatida allaqachon yuzdan ortiq odam bor.

Shunday qilib, turizm zamonaviy jamiyatning ijobiy globallashtiruvining muhim omili bo'lib, madaniyatlar qarama-qarshiligini ularning muloqotiga aylantirishga, tabiiy va madaniy merosni saqlashga hissa qo'shishga, ijtimoiy bandlikning yangi yo'nalishlarini va boshqa sohalardan ko'ra ko'proq ijtimoiy hodisalarni yaratishga, xalqlar o'rtasida o'zaro tushunish va ishonchni ta'minlash salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti shaxsning bilimligi, tajribasi va qadriyat yo'nalishlari, uning qiyinchiliklarga javob berishga tayyorligi bilan belgilanadi. Turizm mutaxassisi har tomonlama bilimli, ijodiy fikrlaydigan, keng madaniy dunyoqarashga ega shaxs bo'lishi kerak. Professional shaxs sifatida u ma'lum bir kasbiy sohada ixtisoslikni o'zgartirishga qodir bo'lishi kerak. Turizm mutaxassisining asosiy kapitali turistning xohish-istaklarini ro'yobga chiqarish, unga professional xizmat ko'rsatishdir.

Turizmning ta'limi standartlari tizimini yaratish uchun quyidagi vazifalar hal etilishi kerak:

- Kadrlar tayyorlash dasturlarini amalga oshirish bo'yicha to'plangan xorijiy va mahalliy tajribani egallash, ular asosida turizm sohasi uchun oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlashning moslashuvchan tizimini barpo etish;

- Oliy ta'lim dasturlarini shaxsning intellektual salohiyatini har tomonlama ochib berishga, oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisining ijtimoiy va kasbiy muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvlarni izlash hamda nostandart sharoit va vaziyatlarda qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirish;

▪O'quv jarayonini tashkil etishning texnologik samaradorligini oshirish uchun shart sharoitlarni ta'minlash;

▪Kadrlar va moddiy-texnika resurslaridan oqilona foydalanish imkonini beradigan o'quv, ilmiy va ishlab chiqarish majmuasida mutaxassislarning malakasini oshirish imkoniyatlarini yaratish;

▪Turizm sohasi mutaxassislarning oliy ta'lim standartlari mazmunini zamonaviy ijtimoiy va kasbiy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan holda holda turizm sohasining eng so'nggi yutuqlari asosida bitiruvchilarni tayyorlashga yo'naltirish;

▪Ta'lim va kasbiy dasturlarning me'yoriy mazmunida gumanitar, ijtimoiy-iqtisodiy, ilmiy va tabiiy, kasbiy va amaliy tayyorgarlikni o'quv fanlarining kombinatsiyalashuv tendensiyasini mustahkamlash.

Bu borada katta obro'ga ega bo'lgan Yevropa fondi eksperti B.Mansfieldning fikricha, standartlarni ishlab chiqishning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

➤ Dolzarbligi (standartlar bandlik va iqtisodiyotning joriy va istiqboldagi ehtiyojlarini qondirish uchun ishlab chiqilganligi);

➤ Moslashuvchanlik (standartlar o'zgaruvchan ehtiyojlarga mos ravishda moslashuvchan bo'lishi kerak);

➤ Vakolatlarga muvofiqligi (standartlar kompetensiyani aks ettira olishi, ya'ni sohada talab qilinadigan standartlarga muvofiq harakat qila olish qobiliyati);

➤ Xabardorlik va orientatsiya (standartlar barcha ishtirokchilarga foydali ma'lumotlar va tavsiyalar berish orqali "shaffoflikni" yaxshilaydi).

Turizm sohasida faoliyat olib boradigan mutaxassis turistik faoliyat va barcha turdagi turizm xizmatlari bo'yicha professional bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi, tayyor raqobatbardosh dasturlarni taklif

qilishi kerak. Buning uchun turizm, mehmonxona va restoran biznesi, turlarni tayyorlash, ishlab chiqish va taqdim etishning texnologik xususiyatlari, ularning tematik mazmuni xususiyatlari, shuningdek, turizm, ekologiya, arxitektura, etnografiya va boshqa sohalarni huquqiy tartibga solishni bilish talab etiladi. Rivojlangan mamlakatlarda turizm uchun mutaxassislar tayyorlash bo'yicha katta tajriba to'plangan. Uni ijodiy o'rganish, umumlashtirish va tanqidiy tahlil qilish O'zbekistonda turizm ta'limi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Hozirgi paytda turizm ta'limi tizimida ixtisoslashtirilgan muassasalar sonini ko'payishning barqaror tendensiyasi kuzatilmoqda. Masalan, Xitoyda turizm va mehmonxona profilidagi 845 ta ta'lim muassasasi, Germaniyada turizm sohasi uchun kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha 400 ta markaz faoliyat ko'rsatmoqda. Xorijiy mamlakatlarda turizm ta'limi tajribasini qiyosiy tahlil qilish uchun soha mutaxassislarini tayyorlash va tarbiyalash samaradorligini, sifatini belgilovchi quyidagi asosiy parametrlarni ko'rsatish zarur:

- ❖ Turizm ta'limi milliy ta'lim tizimining tarkibiy qismi sifatida;
- ❖ Turizm ta'lim tizimining tuzilishi va vazifalari;
- ❖ Turizm ta'limi tizimi faoliyatining me'yoriy-huquqiy asoslari;
- ❖ Turistik ta'lim muassasalari pedagogik tizimining tuzilishi va mohiyati;
- ❖ Mutaxassislarni uzluksiz tayyorlashni tashkil etish;
- ❖ Turizm ta'limi tizimini boshqarish.

Xulosa va takliflar.

Turizm zamonaviy jamiyatning ijobiy globallashtiruvining muhim omili bo'lib, madaniyatlar qarama-qarshiligini ularning muloqotiga aylantirishga, tabiiy va madaniy merosni saqlashga hissa qo'shadi,

ijtimoiy bandlikning yangi yo‘nalishlarini va boshqa sohalardan ko‘ra ko‘proq ijtimoiy hodisalarni yaratadi, xalqlar o‘rtasida o‘zaro tushunish va ishonchni ta‘minlash salohiyatiga ega. Bu funktsiyani bajarishda esa turizm pedagogikasi xizmat qiladi. Turizm ta‘limi umumiy ta‘limning ajralmas qismi bo‘lib, xalqlar va jamiyatlar o‘rtasida o‘zaro tushunish va hurmatni rivojlantirishga ham yordam beradi. Turizm pedagogikasi ham turistga nisbatan tarbiyaviy, ham turizm mutaxassisiga nisbatan tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan o‘ziga xos ta‘lim sanaladi. Bu ta‘lim sahasida nazariyotchilar va amaliyotchilar afzalliklarni tanlashda qadriyat yo‘nalishlari, turistning “tabiat – madaniyat – boshqa shaxs” tizimiga qulay va noqulay munosabatlari muammosiga ko‘proq e‘tibor qaratisi bilan ajralib turadi. Turizm pedagogikasida innovatsion jarayonlarni rivojlantirish mehnat bozori ehtiyojlarini malakali mutaxassislar bilan ta‘minlash, pedagogik innovatsiyaning barcha tarkibiy qismlarini kapital funksiyalarini bajarishga qodir bo‘lgan intellektual mahsulotga aylantirish vazifalari bilan bevosita bog‘liqdir.

Biroq, turizm pedagogikasining asosiy funksiyalarini darhol natija bilan o‘lchab bo‘lmaydi, lekin aynan u butun xalqning ma‘naviyati va ma‘rifiy darajasini oshirish orqali mamlakat iqtisodiyotini yangi chegaralarga olib chiqishga qodir. Yevropa mamlakatlarida turizm xodimlarini tayyorlash amaliyotini tahlil qilish ko‘pchilik rivojlangan mamlakatlar oliy ta‘limning ikkilik tizimini shakllantirganligi, bu erda universitet sektori bilan bir qatorda ko‘plab ixtisoslashtirilgan muassasalar mavjud degan xulosaga kelishga imkon beradi. Unitar tizim (universitetlar) ham mavjud. Ingliz, fransuz, nemis turizm maktablari amaliyot bilan bog‘liq chuqur professional va nutqiy treninglar bilan ta‘minlangan. Yagona Yevropa modeli (ACCOR) bo‘yicha tadqiqotlar katta ilmiy qiziqish uyg‘otadi. Yevropa mamlakatlarida turizm sohasi

uchun mutaxassislar tayyorlash bo'yicha o'quv dasturlari o'zgaruvchanligi bilan ham ajralib turadi. Bu tajribalarni mukammal, ijodiy o'zlashtirish O'zbekistonda turizm ta'limini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Александрова А.Ю. Международный туризм. Учебник.- М.: КНОРУС, 2010г. - 458с.- /https://tourlib.net/books_tourism/aleks.htm.

YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY SOHAGA BO'LGAN MUNOSABAT

Naimjonova Dildora Komiljon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

E-mail: dildoranaimjonova07@gmail.com

Tel: +998-94-927-12-29

Ilmiy rahbar: Topildiyev Odiljon Rahimjonovich

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy sohani rivojlantirishga yo'naltirilgan aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirib borish, ijtimoiy himoyasi va sog'lig'ini saqlash uy-joylar barpo etish, yo'l-transport, muhandislik- kommunikatsiya va ijtimoiy intizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, arzon ufratuzilmalarni rivojlantirish hamda modernizatsiya qilish bo'yicha maqsadli dasturlarni amalga oshirish, ta'lim, madaniyat, ilmfan, adabiyot, san'at va sport sohalarini rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish kabi ustuvor masalalarni qisman bo'lsada yoritishga bag'ishlanadi.

Kalit soʻzlar: matbuot, milliy gʻoya, ijtimoiy soha, siyosiy faollik, infratuzilma, bandlik, taʼlim, madaniyat, ijtimoiy himoya, yoshlarga oid davlat siyosat.

Аннотация: Эта работа направлена на развитие социальной сферы, постепенное увеличение занятости и реальных доходов, улучшение социальной защиты и здравоохранения, повышение социально-политической активности женщин, строительство доступного жилья, автомобильного транспорта., Реализация целевых программ развития и модернизации инженерно-коммуникационной и социальной инфраструктуры, развития образования, культуры, науки, литературы, искусства и спорта, совершенствования государственной молодежной политики.

Ключевые слова: пресса, национальная идея, социальная сфера, политическая активность, инфраструктура, занятость, образование, культура, социальная защита, государственная молодежная политика.

Abstract: This work is aimed at the development of the social sphere, the gradual increase in employment and real incomes, the improvement of social protection and health care, increasing the socio-political activity of women, the construction of affordable housing, road transport. , implementation of targeted programs for the development and modernization of engineering and communication and social infrastructure, development of education, culture, science, literature, arts and sports, improvement of state youth policy. Isada is dedicated to lighting.

Keyword: press, national idea, social sphere, political activity, infrastructure, employment, education, culture, social protection, state youth policy.

KIRISH

Jamiyatning ijtimoiy hayot sohasini jamiyatning tizimli ravishda tashkil etilgan qismi sifatida tavsiflash mumkin, bunda odamlarning tarixiy va ijtimoiy guruhlari ularning ijtimoiy mavqei, jamiyat hayotidagi o'рни va roli to'g'risida o'zaro ta'sir o'tkazadilar. U o'z ichiga quyidagilarni oladi: sinflar va ijtimoiy qatlamlar, guruhlar, millatlar va millatlarning manfaatlari, jamiyat va shaxs o'rtasidagi munosabatlar, mehnat va yashash sharoitlari, sog'liq va bo'sh vaqt. Jamiyatning ijtimoiy hayoti sohasi - bu nisbatan mustaqil, ajralmas quyi tizim bo'lib, u odamlarning muayyan ijtimoiy hamjamiyatlar a'zosi sifatida faoliyati va ularning jamiyatdagi mavqeining tengligi va tengsizligi nuqtai nazaridan ular o'rtasida yuzaga keladigan munosabatlar bilan tavsiflanadi.

"Jamiyatning boshqa sohalari qatorida ijtimoiy hayot sohasining muhim roli ijtimoiy faoliyat va munosabatlarda turli ijtimoiy jamoalarning hayotiy vaziyatida tenglik yoki tengsizlik o'lchovi amalga oshirilayotganligi bilan belgilanadi. Bu to'g'ridan-to'g'ri ijtimoiy adolat tamoyilini amalga oshirish darajasida aks etadi. Shu sababli ijtimoiy hayot sohasini yanada rivojlantirish - chuqur o'zgarish yo'liga qadam qo'yan jamiyatimizni takomillashtirishning asosiy vazifalaridan biridir" [1.195].

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Tadqiqot jarayonida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev asarlari, tarixiylik va xolislik tamoyillariga suyanan holda, qiyosiy – tarixiy, mantiqiy tahlil va davrlashtirish usullaridan foydalanildi.

Muhokama va natijalar

Aholiga majburiy ijtimoiy kafolatlarni ta'minlash, aholining ehtiyojmand qatlamlarini ijtimoiy himoyasini hamda keksalar va imkoniyati cheklangan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish, ijtimoiy xizmat ko'rsatishni yaxshilash, aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda davlat-xususiy sherikligini rivojlantirishga davlatimiz tomonidan katta e'tibor berib kelmoqda.

Aholiga tibbiy va ijtimoiy xizmat ko'rsatish qulayligi hamda sifatini oshirishga, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga, tibbiyot muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlashga yo'naltirgan holda sog'liqni saqlash sohasini, eng avvalo, uning dastlabki bo'g'inini, tez va shoshilinch tibbiy yordam tizimini yanada isloh qilish kabi muhim vazifalar belgilab berilgan:

- aholi bandligi va real daromadlarini izchil oshirish;
 - yangi ish o'rinlarini yaratish hamda aholining, eng avvalo, o'rta maxsus va oliy o'quv muassasalari bitiruvchilari bandligini ta'minlash, mehnat bozori infratuzilmasining mutanosib rivojlanishini ta'minlash, ishsizlik darajasini kamaytirish;
 - mehnatga layoqatli aholining mehnat va tadbirkorlik faolligini to'liq amalga oshirish uchun sharoitlar yaratish, ishchi kuchi sifatini yuksaltirish, ishga joylashtirishga muhtoj shaxslarni kasbga tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini kengaytirish.
- O'zbekiston Respublikasi aholisining turmush darajasi va farovonligini organish maqsadida, davlat statistika organlari tomonidan har yili uy xojaliklarida tanlama usulda kuzatuvlar otkaziladi. "Aholi turmush darajasi tushunchasi juda murakkab va ko'p qirrali bo'lib, uni tavsiflash uchun biror indikatorni tanlash qiyin, shuning uchun bu atamaning turli jihatlarini tavsiflaydigan bir qator statistik ko'rsatkichlar hisoblab chiqiladi" [5]. Bugungi kunda aholining turli guruhlariga manfaatlarini

hisobga olinmoqda, ish bilan bandlikning samarali tizimi va ish haqi to'lash tizimi, aholini ijtimoiy muhofaza qilish bo'yicha chora-tadbirlarni ko'rish orqali har bir insonga munosib hayot bilan ta'minlanmoqda. So'nggi yillarda hukumatimiz tomonidan aholi daromadlari va turmush darajasini yanada oshirish, fuqarolarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash maqsadida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar, ish haqi va pensiyalar izchil ravishda oshib borgani yaqqol namoyon bolmoqda. Aholini ijtimoiy himoya qilish – bu davlatning bevosita aniq maqsadli, aholining normal yashash sharoitlarini ta'minlovchi kafolatlar tizimidir. Ijtimoiy siyosat – O'zbekistonda davlat siyosatining muhim ustuvor yo'nalishi. Ijtimoiy siyosat – O'zbekistonda davlat siyosatining muhim ustuvor yo'nalishi. Keyingi besh yil davomida mamlakatimizda keng miqyosdagi demokratik o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. "Yangi O'zbekiston" degan tushuncha real voqelikka aylanmoqda. Avvalo, shuni ta'kidlash kerakki, biz mamlakatimiz yangilanish davriga qadam qo'ygan birinchi kunlardan boshlab ochiq, pragmatik va amaliy tashqi siyosat yuritish, dunyodagi barcha taraqqiyparvar mamlakatlar, ayniqsa, qo'shni davlatlar bilan yaqin do'stlik va hamkorlik munosabatlarini mustahkamlashga ustuvor ahamiyat qaratmoqdamiz. O'zbekiston bugun o'zining uzoqni ko'zlagan siyosati bilan mintaqamiz va jahondagi siyosiy jarayonlarning faol ishtirokchisiga aylandi. Inson huquq va erkinliklarini ta'minlash, so'z va diniy e'tiqod erkinligi, gender tenglik bo'yicha erishayotgan yutuqlarimiz nufuzli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda izchil mustahkamlanib bormoqda." O'zbekiston XDPning ijtimoiy adolat va ijtimoiy himoyaga muhtoj kishilar manfaatlarini himoya qilishga bel bog'lagani uning mamlakat siyosiy kuchlari so'l qanoti bo'lishini belgilaydi.

Ijtimoiy sohani rivojlantirish bo'yicha kompleks tadbirlar, birinchi navbatda, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va sog'lig'ini saqlashni kuchaytirish, aholini arzon va sifatli dori vositalari bilan ta'minlash, fuqarolarning bandligi va real daromadlarini oshirish, arzon ijtimoiy uy-joylar qurilishini kengaytirish, nogironligi bo'lgan shaxslarni har tomonlama qo'llab-quvvatlashga qaratilmoqda" [1]. "O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi O'zbekistonning mustaqilligini asrash va mustahkamlash, vatanimizning gullab-yashnashini ta'minlash, mamlakatda fuqarolik va millatlararo totuvlik, ijtimoiy barqarorlik, har bir oila va butun xalq farovonligiga erishish kabi umummilliy manfaatlarni o'z mafkurasi va siyosiy faoliyatining poydevori, deb biladi. Aholini ijtimoiy himoya qilish va sog'liqni saqlash tizimini takomillashtirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, keksalikni, mehnatga layoqatliligini yoki boquvchisini yo'qotishni sug'urtalash (pensiya ta'minoti), kamta'minlangan oilalarga ijtimoiy to'lovlar (bolalar uchun nafaqalar), vaqtinchalik ishsizlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash (ishsizlik nafaqalari), moddiy ta'minlanganligi va xizmatlarini hisobga olgan holda aholining ayrim toifalari uchun imtiyoz va qulayliklar (patronaj xizmatlari ko'rsatish, mahsulot, dori-darmonlarni yetkazib berish va boshqalar) berish, onalikni himoya qilish (tug'ruqgacha va tug'ruqdan keyingi mehnat ta'tillari), salomatlikni sug'urtalash (vaqtinchalik mehnatga layoqatsizlik nafaqalari), ta'lim olayotgan yoshlarni moddiy qo'llab-quvvatlash (stipendiyalar), nogironlikning oldini olish va mehnat qobiliyatini tiklash (nogironlarni reabilitatsiya qilish, protez-ortopedik markazlar) tizimi orqali ta'minlanadi" [2]. Davlat qonunlar va qonunosti hujjatlar tizimi orqali aholini ijtimoiy himoya qilish darajasini tartibga soladi, eng kam yashash minimumini aniqlaydi va undan kelib chiqqan holda, eng kam

oylik ish haqi, ijtimoiy to'lovlar, sug'urta mukofotlari va ijtimoiy yordam (imtiyozlar) turlarini belgilaydi, ijtimoiy himoya qilishda ishtirok etuvchi xizmat (idora) larning faoliyatini muvofiqlashtiradi. Shu bilan birga, aholini ijtimoiy himoya qilish darajasini tartibga solish bo'yicha davlatning eng samarali roli aholini kasbiy tayyorgarlikka, qayta tayyorlash va malaka darajasini oshirishga ko'maklashish uchun aholiga, shu jumladan nogironligi bo'lgan shaxslarga qo'shimcha ish o'rinlari yaratishni rag'batlantirishdan iborat.

"Aholining ijtimoiy himoyasi quyidagi ijtimoiy yordam turlari orqali ta'minlanadi:

- pensiyalar;
- ijtimoiy nafaqalar;
- imtiyozlar, afzalliklar va xizmatlar;
- bir martalik (tizimli bo'lmagan) moliyaviy yordamlar" [5]

Kam ta'minlangan oilalar farzandlari – bu jami daromadlari har bir oila a'zosiga taqsimlanganda rasmiy belgilangan eng kam miqdorga yetmaydigan oilalardagi mehnatga layoqatli yoshga yetmagan bolalardir. Ushbu turdagi shaxslarning ijtimoiy himoyasi bolalarga beriladigan nafaqalar tizimi orqali amalga oshiriladi. Kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam berish, yosh bolali oilalarga farzandi 2 yoshga yetguncha nafaqalar berish, shu bilan birga 14 yoshga to'lmagan bolali oilalar uchun ijtimoiy nafaqalar belgilandi. Mahallalarda Respublika va mahalliy byudjetlar mablag'lari hisobiga, shuningdek korxonalar, tashkilotlar va alohida jismoniy shaxslar tomonidan ixtiyoriy ravishda o'tkaziladigan mablag'lar hisobiga maxsus fondlar tashkil etildi.

Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish ya'ni uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori

malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirishni ko'zda tutadi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish va ushbu muassasalarda bolalarning har tomonlama intellektual, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrab olinishini jiddiy oshirish va foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash, pedagog va mutaxassislarning malaka darajasini yuksaltirish oliy maqsadlarimizdan hisoblanadi.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak harakatlar strategiyasining "ijtimoiy sohani rivojnantirish" deb nomlangan to'rtinchi yo'nalishi aholi badligini oshirish, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va ularning salomatligini saqlash, yo'l-transport, muhandislik kommunikatsiya hamda ijtimoiy infra tuzulmani rivojlantirish va modernizatsiyalash va aholini elektr energiya, gaz bilan ta'minlashni yaxshilash, aholining muhtoj qatlamlariga ko'rsatiladigan ijtimoiy yordam sifatini oshirish, xotin qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotidagi maqomini oshirish, hamda mamlakat iqtisodiyotining transformatsiyasi xo'jalik tarmoqlari bo'yicha ish bilan bandlik tarkibi o'zgarishiga olib keladi. Bu o'rinda yangi hodisalargagina emas, balki ish bilan to'liq bandlikka, xodimlarning tarmoqlar va sohalar bo'yicha rejali taqsimlanishiga asoslangan oldingi munosabatlar buzilishiga duch kelinadi. Mana shu nuqtai nazardan ish bilan bandlik tarkibida yuz berayotgan o'zgarishlarni tahlil qilish birinchi darajali nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, ushbu muammoni tadqiq etishning dolzarbligi aholini ish bilan ta'minlash tarkibini takomillashtirishning nazariy, metodologik va amaliy bazasini ishlab chiqish tugallanmaganligi bilan belgilanadi. Davlat qonunlar va qonunosti hujjatlar tizimi orqali aholini ijtimoiy

himoya qilish darajasini tartibga soladi, eng kam yashash minimumini aniqlaydi va undan kelib chiqqan holda, eng kam oylik ish haqi, ijtimoiy to'lovlar, sug'urta mukofotlari va ijtimoiy yordam (imtiyozlar) turlarini belgilaydi, ijtimoiy himoya qilishda ishtirok etuvchi xizmat (idora) larning faoliyatini muvofiqlashtiradi. Shu bilan birga, aholini ijtimoiy himoya qilish darajasini tartibga solish bo'yicha davlatning eng samarali roli aholini kasbiy tayyorgarlikka, qayta tayyorlash va malaka darajasini oshirishga ko'maklashish uchun aholiga, shu jumladan nogironligi bo'lgan shaxslarga qo'shimcha ish o'rinlari yaratishni rag'batlantirishdan iborat.

References:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. – T.:O'zbekiston, 2017.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. /1-jild/ –T.: O'zbekiston NMIU, 2017. 592-b.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi "Oliy ta'lim muassalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF- 4947-son Farmoni. // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. 2017-yil, 6-son, 70-modda.
- 5.<https://review.uz/uz/post/kakoy-budet-socialnaya-sfera-v-novom-uzbekistane>

“RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJIGA TA’SIRI”

Abdullaxanova Oyshaxon Xabibullo qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Tel: +998941733207

E-mail: moxirabonucha@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojiga ta’siri tahlil qilinadi. Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya vositalari kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangan bo’lib, ularning bolalar psixologik, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga bo’lgan ta’siri dolzarb masala sifatida qaralmoqda. Tadqiqotda bolalarning raqamli qurilmalardan foydalanish xususiyatlari, bu jarayonning til o’zlashtirish, muloqot, diqqat-e’tibor, ijodkorlik va harakat faoliyatiga ko’rsatadigan ijobiy va salbiy jihatlari yoritilgan. Shuningdek, ota-onalar va pedagoglarning raqamli vositalarni samarali va maqsadli qo’llashdagi roli hamda muvozanatli foydalanish bo’yicha tavsiyalar berilgan. Maqola raqamli texnologiyalar ta’sirini chuqur tahlil qilish orqali maktabgacha ta’lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Abstract: This article analyzes the impact of digital technologies on the development of preschool children. Today, information and communication technologies have become an integral part of everyday life, and their impact on the psychological, cognitive and social development of children is considered a pressing issue. The study highlights the characteristics of children’s use of digital devices, the positive and negative aspects of this process on language acquisition, communication, attention, creativity and motor activity. It also discusses the role of parents and educators in the effective and targeted use of

digital tools, and provides recommendations for their balanced use. The article serves to develop modern approaches in the preschool education system through an in-depth analysis of the impact of digital technologies.

Аннотация: В данной статье анализируется влияние цифровых технологий на развитие детей дошкольного возраста. Сегодня информационно-коммуникационные технологии стали неотъемлемой частью повседневной жизни, а их влияние на психологическое, когнитивное и социальное развитие детей считается актуальной проблемой. В исследовании освещаются особенности использования детьми цифровых устройств, положительные и отрицательные стороны этого процесса на усвоение языка, общение, внимание, креативность и двигательную активность. Также рассматривается роль родителей и педагогов в эффективном и целенаправленном использовании цифровых инструментов, даются рекомендации по их сбалансированному использованию. Статья направлена на разработку современных подходов в системе дошкольного образования посредством глубокого анализа влияния цифровых технологий.

Kalit soʻzlar: raqamli texnologiyalar; ekran vaqti; kognitivrivojlanish; xotira; eʼtibor; taʼlim; bola rivojlanishi.

Keywords: digital technologies; screen time; cognitive development; memory; attention; education; child development

Ключевые слова: цифровые технологии; экранное время; когнитивное развитие; память; внимание; образование; развитие ребенка.

Kirish: Raqamli inqilob hayotning barcha sohalariga, jumladan, bolalar rivojlanishiga ham taʼsir qiluvchi zamonaviy jamiyatni jadal surʼatlar bilan oʻzgartirmoqda. Ekran qurilmalari - smartfonlar,

planshetlar, kompyuterlar va televizorlar bolalar kundalik hayotining ajralmas qismiga aylandi. Ular nafaqat ko'ngilochar maqsadlarda, balki o'rganish, muloqot qilish va ma'lumot olish uchun ham qo'llaniladi. Biroq, texnologiyadan keng foydalanish mutaxassislarni xavotirga solmoqda, chunki uning bolalar salomatligi va rivojlanishiga, ayniqsa kognitiv funktsiyalarga ta'siri faol ilmiy munozaralar mavzusi bo'lib qolmoqda. Kognitiv funktsiyalar - bu axborotni idrok etish, tahlil qilish va qayta ishlashni ta'minlaydigan aqliy jarayonlar to'plami. Bularga diqqat, xotira, fikrlash, nutq va idrok kiradi. Bu jarayonlar bolaning o'rganishi va ijtimoiy moslashuvida asosiy rol o'ynaydi. Kognitiv funktsiyalarning eng jadal rivojlanishi maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshida sodir bo'ladi, bu bolalarni atrof-muhit, shu jumladan raqamli texnologiyalar ta'siriga ayniqsa sezgir qiladi. Ushbu mavzuning dolzarbligi bolalarning ekranlar oldida o'tkazadigan vaqtining sezilarli darajada oshishi bilan bog'liq. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, besh yoshgacha bo'lgan bolalarga kuniga bir soatdan ko'p bo'lmagan ekran vaqtini o'tkazish tavsiya etiladi, ammo aslida bu ko'rsatkich ancha yuqori. Gadgetlar bilan uzoq muddatli o'zaro aloqalar mutaxassislarni tashvishga solmoqda, chunki bu bolaning kognitiv rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekranda ortiqcha vaqt diqqatni jamlash, xotira buzilishi va nutq rivojlanishining kechikishiga olib kelishi mumkin.

Biroq, raqamli texnologiyalarga faqat salbiy nuqtai nazardan qaramaslik kerak. O'quv dasturlari, interfaol multimedia va rivojlantiruvchi ilovalar mantiqiy fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shunday qilib, ekran vaqtining kognitiv funktsiyalarga ta'siri nafaqat uning davomiyligiga,

balki raqamli kontentning sifatiga, shuningdek, gadjetlardan foydalanish va boshqa faoliyat o'rtasidagi muvozanatga bog'liq.

Muhimligi: So'nggi o'n yilliklarda bolalarning ekran qurilmalari oldida o'tkazadigan vaqti tez o'sdi. Smartfonlar, planshetlar, kompyuterlar va televizorlar ularning kundalik hayotining ajralmas qismiga aylandi, bu muqarrar ravishda kognitiv rivojlanishga ta'sir qiladi. Biroq, bu ta'sir darajasi va uning uzoq muddatli oqibatlari hali ham ilmiy munozaralar mavzusidir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, yosh bolalarda ekranda ishlashning tavsiya etilgan me'yorlaridan oshib ketish konsentratsiyaning yomonlashishi, xotira darajasining pasayishi, nutq rivojlanishining kechikishi va boshqa kognitiv buzilishlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bu jarayonlar ayniqsa muhimdir, chunki diqqat, xotira, fikrlash, idrok va nutq muvaffaqiyatli o'rganish va ijtimoiy moslashish uchun asosdir. Kognitiv funktsiyalarning shakllanishi maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshida eng faol sodir bo'ladi, shuning uchun bolalar tashqi omillar, jumladan raqamli texnologiyalar ta'siriga ayniqsa zaifdir. Shunday qilib, ushbu mavzuni o'rganish raqamli texnologiyalarning bolalarning kognitiv rivojlanishiga qanday ta'sir qilishini yaxshiroq tushunishga, salbiy oqibatlarni minimallashtirishga yordam beradigan omillarni aniqlashga va sog'lom raqamli muhitni yaratish uchun samarali strategiyalarni taklif qilishga imkon beradi.

Maqsad va vazifalar: Tadqiqot ekrandagi vaqtning bolalarning kognitiv funktsiyalariga ta'sirini, shu jumladan uning ijobiy va salbiy tomonlarini o'rganishga qaratilgan. Ish ilmiy ma'lumotlarni tahlil qiladi, kontentning kognitiv qobiliyatlarga ta'sirini aniqlaydi va ota-onalar va o'qituvchilar uchun raqamli qurilmalardan optimal foydalanish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqadi.

Usullari: Tadqiqotda nazariy va empirik usullardan foydalanildi. Ekran vaqtining bolalarning kognitiv funktsiyalariga ta'siri bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili o'tkazildi. Ma'lumot to'plashning asosiy usuli 5-12 yoshdagi bolalarning 60 nafar ota-onasi o'rtasida so'rov o'tkazish edi. So'rovnomada gadjetdan foydalanish chastotasi va davomiyligi, iste'mol qilinadigan kontent turlari (ta'lim, ko'ngilochar), shuningdek, ekrandagi vaqtning bolalar xatti-harakati va o'quv yutuqlariga ta'siri haqidagi savollar mavjud edi. Bundan tashqari, raqamli qurilmalar ustidan ota-onalar nazorati darajasi baholandi. Olingan ma'lumotlar bizga mavjud tendentsiyalarni aniqlash, mumkin bo'lgan bog'liqliklarni aniqlash va raqamli muhitning bolaning kognitiv rivojlanishiga ta'sirini baholash imkonini berdi.

Natijalar: 6 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan bolalarning ota-onalari o'rtasida o'tkazilgan so'rovni tahlil qilish ekrandan foydalanishning asosiy tendentsiyalarini va uning kognitiv rivojlanish, xatti-harakatlar va akademik ko'rsatkichlarga ta'sirini aniqladi.

Aksariyat bolalar (75%) kuniga ikki soatdan ko'proq vaqtini gadjetlarga sarflaydi, bu tavsiya etilgan me'yorlardan oshib ketadi. Eng ko'p ishlatiladigan qurilmalar smartfonlar (80%) va televizorlar (70%). Ekran vaqtining asosiy qismi ko'ngilochar kontentga sarflanadi: multfilmlar (60%) va video o'yinlar (50%), ta'lim dasturlari esa atigi 40% ni tashkil qiladi. Ish kunlarida bolalarning qariyb 50 foizi gadjetlardan kuniga ikki soatdan ko'proq foydalanadi, dam olish kunlari esa bu ko'rsatkich oshadi, ba'zi bolalar (20 foiz) ekranlar oldida to'rt soatdan ko'proq vaqt o'tkazadilar. Jismoniy faollik, shuningdek, ekran vaqtining miqdori bilan bog'liq. Bolalarning yarmi (50%) haftada bir necha marta jismoniy faoliyat bilan shug'ullanadi, ammo 30% o'tirgan turmush tarzini olib boradi, bu raqamli qurilmalardan uzoq vaqt foydalanishning

natijasi bo'lishi mumkin. Ota-ona nazorati ekran vaqtini tartibga solishda muhim rol o'ynaydi. Ota-onalarning 40 foizi yotishdan oldin gadgetlardan foydalanishni cheklaydi, 30 foizi ekran vaqtining davomiyligini nazorat qilish uchun taymerlardan foydalanadi, 20 foizi kontentni birgalikda ko'rishni mashq qiladi, 10 foizi esa raqamli qurilmalardan foydalanishni cheklash uchun hech qanday chora ko'rmaydi. Bolalarning akademik faoliyati va kognitiv funktsiyalari ham ekran vaqtiga bog'liqligini ko'rsatadi. Bolalarning 70 foizi o'qish paytida diqqatni jamlashda qiynaladi, 25 foizi esa o'rtacha ko'rsatkichdan past.

Shunday qilib, olingan ma'lumotlar mumkin bo'lgan kognitiv, xulq-atvor va jismoniy oqibatlarning oldini olish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish va boshqa tadbirlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarurligini tasdiqlaydi. Bu natijalar bolalarning diqqati, xotirasi va emotsional holatiga ortiqcha ekran vaqtining salbiy ta'sirini ko'rsatuvchi xorijiy tadqiqotlarga mos keladi.

Xulosa: Tadqiqot shuni tasdiqladiki, ekranda uzoq vaqt ishlash bolalarning kognitiv funktsiyalari, hissiy holati va xatti-harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Aniqlanishicha, gadgetlardan ortiqcha foydalanish konsentratsiyaning pasayishi, xotira buzilishi, asabiylashish, charchoq va jismoniy faollikning pasayishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, ta'lim mazmunidan mo'tadil va nazorat ostida foydalanish mantiqiy fikrlash va ishchi xotira kabi kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari xalqaro ilmiy ma'lumotlarga mos keladi, bu ekran vaqtining ta'sirining ikki tomonlama xususiyatini tasdiqlaydi. Mo'tadillikda, raqamli qurilmalar bolaning kognitiv rivojlanishiga yordam berishi mumkin, ammo haddan tashqari foydalanish xatti-harakatga, akademik ko'rsatkichlarga va umumiy salomatlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xatarlarni

minimallashtirish va ekran vaqtini samarali boshqarish uchun bir nechta asosiy strategiyalarni o'z ichiga olgan keng qamrovli, multidisipliner yondashuv zarur. Birinchi navbatda, Amerika Pediatriya Akademiyasi (AAP) kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan tavsiya etilgan kunlik ekran vaqtini 1-2 soatgacha cheklash tavsiya etiladi. Ota-onalar taymer va kabi raqamli vositalardan foydalanishlari kerak. Bolaning ekran oldida o'tkazadigan vaqtini nazorat qilish uchun maxsus ilovalar. Iste'mol qilinadigan kontentning mazmuniga alohida e'tibor qaratish lozim: ta'lim dasturlari xotira va mantiqiy fikrlashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ko'ngilochar dasturlarga haddan tashqari ishtiyoq esa diqqatni jamlash va uyqu buzilishiga olib kelishi mumkin. Ekran vaqtini nazorat qilishdan tashqari, bolalarni jismoniy faollikka undash muhim rol o'ynaydi. Muntazam jismoniy mashqlar, yurishlar va faol o'yinlar gadjetlardan uzoq vaqt foydalanishning salbiy oqibatlarini qoplashga yordam beradi. Ota-ona kontentini nazorat qilish ham muhim vositadir: maxsus dasturlar va birgalikda ko'rish xavfsiz raqamli muhitni yaratishga yordam beradi. Ota-onalar va o'qituvchilar uchun ekran vaqtining ta'siri haqida xabardorlikni oshirishga qaratilgan ta'lim tashabbuslari ham muhim emas. Axborotga ega bo'lgan kattalar samarali nazorat strategiyalaridan ko'proq foydalanishadi, bu esa gadjetlardan ortiqcha foydalanish bilan bog'liq xavflarni kamaytiradi. Bundan tashqari, bolalarda raqamli savodxonlikni rivojlantirish, ularni ekran oldida vaqtni boshqarish va sog'lom raqamli odatlarni shakllantirishga o'rgatish kerak. Texnologik qaramlikning oldini olishda psixologik yordam ham katta rol o'ynaydi. Shunday qilib, ekran vaqtini optimallashtirish turli strategiyalarning kombinatsiyasini talab qiladi: gadjetlardan foydalanish vaqtini cheklash, sifatli kontentni tanlash, jismoniy faollikni rag'batlantirish, ota-ona nazorati va ta'lim

dasturlarini joriy etish. Bunday integratsiyalashgan yondashuv raqamli texnologiyalarning salbiy oqibatlarini minimallashtiradi va ularning bola rivojlanishi uchun imkoniyatlarini maksimal darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alekhine A.N., Pultsina K.I. Axborot texnologiyalarining bolalarning kognitiv rivojlanishiga ta’siri: zamonaviy tadqiqotlarni ko‘rib chiqish. // Ta’limda inson psixologiyasi 2020, 2(4), 366-371. doi: 10.33910/2686-9527-2020-2-4-366-371
2. Anderson D.R., Subrahmanyam K. Raqamli ekranli media va kognitiv rivojlanish. // Pediatriya 2017, 140 (Qo‘shimcha 2), S57-S61. doi: 10.1542/peds.2016-17580
3. Kristakis D.A. Chaqaloqlar uchun ommaviy axborot vositalaridan foydalanish oqibatlari: biz nimani bilamiz va nimani o‘rganishimiz kerak? //Acta Pediatrica 2009, 98(1), 8-16. doi: 10.1111/j.1651-2227.2008.01027.x

STEAM DASTURINING MAKTABGACHA TA'LIMDAGI AHAMIYATI VA RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR HAMDA O'ZBEKISTONDAGI O'RNI

Yo'ldosheva Umida Xusniddin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti talabasi

Tel: +998507238808

E-mail: Yoldoshevaumida673@gmail.com

Annotatsiya: STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) dasturi maktabgacha ta'limda bolalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu maqola STEAM dasturining maktabgacha ta'limda qo'llanilishi,

uning afzalliklari va ta'sirini ilmiy manbalar asosida tahlil qiladi. Maqolada bolalar psixologiyasi va ta'lim samaradorligi masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: STEAM, maktabgacha ta'lim, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, ta'lim innovatsiyalari.

Annotation: The STEAM program (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) plays a significant role in developing creative and critical thinking skills in preschool children. This article analyzes the application of the STEAM approach in early childhood education, highlighting its advantages and impact based on scientific sources. It also discusses aspects of child psychology and educational effectiveness.

Keywords: STEAM, early childhood education, creative thinking, critical thinking, educational innovations.

Аннотация: Программа STEAM (Наука, Технологии, Инженерия, Искусство, Математика) играет важную роль в развитии творческого и критического мышления у детей дошкольного возраста. В данной статье рассматривается применение STEAM-подхода в дошкольном образовании, анализируются его преимущества и влияние на образовательный процесс на основе научных источников. Также обсуждаются вопросы детской психологии и эффективности обучения.

Ключевые слова: STEAM, дошкольное образование, творческое мышление, критическое мышление, образовательные инновации.

Kirish: Maktabgacha ta'lim bolaning intellektual va ijodiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. So'nggi yillarda STEAM (Fan, Texnologiya, Muhandislik, San'at va Matematika) dasturi ta'lim

sohasida innovatsion yondashuv sifatida keng e'tirof etilmoqda. Ushbu dastur bolalarga fan va texnologiyani ijodiy usullar bilan o'rganish imkonini beradi,[1] bu esa ularning 21-asr ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Maqola STEAM dasturining maktabgacha ta'limdagi o'рни, uning afzalliklari va amaliy qo'llanilishini tahlil qiladi.

Asosiy qism STEAM dasturi fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini birlashtirgan holda o'quvchilarga integratsiyalangan ta'lim tajribasini taqdim etadi. U bolalarni nafaqat bilim olishga, balki muammolarni ijodiy va tanqidiy yechishga o'rgatadi. [2] Maktabgacha ta'limda STEAM bolalarning qiziqishini uyg'otish va ularning o'rganishga bo'lgan ishtiyoqini oshirishga xizmat qiladi. STEAM yondashuvi bolalarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki u o'yin va tajriba orqali bilimlarni kashf qilishni rag'batlantiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun STEAM dasturi oddiy tajribalar, masalan, suv va ranglar bilan ishlash yoki oddiy konstruktsiyalar yasash kabi faoliyatlar orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda bolalar nafaqat fanlarni o'rganadi, balki guruhda ishlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

STEAM dasturining maktabgacha ta'limda qo'llanilishi bir qator afzalliklarga ega. Birinchidan, u bolalarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Misol uchun, oddiy muhandislik loyihalari (masalan, qog'ozdan ko'prik qurish) bolalarga sabab-oqibat munosabatlarini tushunishga yordam beradi. Ikkinchidan, STEAM san'at elementlarini qo'shish orqali bolalarning ijodiy qobiliyatlarini oshiradi. Uchinchidan, texnologiya va matematikadan foydalanish bolalarni raqamli dunyoga tayyorlaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, STEAM dasturiga erta yoshda jalb qilingan bolalar keyinchalik maktabda yaxshi natijalarga erishadilar.[3] Masalan, Sharapan o'z tadqiqotida STEAM asosidagi ta'lim bolalarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Bolalar guruhda ishlash orqali hamkorlik va muloqot ko'nikmalarini oshiradi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida STEAM dasturini joriy qilish oddiy va qiziqarli loyihalar orqali amalga oshiriladi. Masalan, bolalar rangli suyuqliklar bilan tajriba o'tkazishi, oddiy robotlar yasashi yoki san'at loyihalari orqali matematik tushunchalarni o'rganishi mumkin. Bu jarayonda o'qituvchilarning roli juda muhim, chunki ular bolalarni yo'naltiruvchi sifatida harakat qiladi, lekin ularning mustaqil kashfiyotlariga imkon beradi.

Tadqiqotchilar, masalan, Sullivan va Bers, STEAM dasturining muvaffaqiyati o'qituvchilarning malakasiga bog'liqligini ta'kidlaydilar.[4] O'qituvchilar STEAM bo'yicha maxsus tayyorgarlikdan o'tishi va bolalarning yoshiga mos loyihalarni tanlashi kerak. Masalan, 4-6 yoshli bolalar uchun oddiy Lego konstruktsiyalari yoki rangli bloklardan foydalanish samarali hisoblanadi.

STEAM dasturining maktabgacha ta'limda qo'llanilishi nafaqat bolalarning dastlabki bilimlarini oshiradi, balki ularning kelajakdagi karyera yo'nalishlariga ham ta'sir qiladi. Maktabgacha yoshda STEAMga jalb qilingan bolalar fan, texnologiya va muhandislik sohalariga qiziqish bildirish ehtimoli yuqori. Bu, ayniqsa, gender tengligi nuqtai nazaridan muhim, chunki STEAM qiz bolalarni texnologik sohalarga jalb qilishda samarali vosita sifatida ko'riladi.

Bundan tashqari, STEAM dasturi bolalarning muvaffaqiyatsizlikka nisbatan ijobiy munosabatini shakllantiradi.

Tajribalar davomida bolalar xato qilish va undan saboq olish muhimligini tushunadilar, bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Xalqaro tajriba ko'rsatadiki, Rivojlangan mamlakatlarda maktabgacha ta'lim tizimida STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) dasturi muhim o'rin tutadi, chunki u bolalarni erta yoshdan zamonaviy dunyoning talablariga tayyorlashga xizmat qiladi.[5] AQSh, Yaponiya, Singapur, Finlandiyalandiya va Janubiy Koreya kabi davlatlar STEAM yondashuvini maktabgacha ta'limda muvaffaqiyatli joriy etgan. Bu dastur bolalarning ijodiy, tanqidiy va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ularni 21-asrning innovatsion iqtisodiyotiga moslashtiradi.

AQShda maktabgacha ta'limda STEAM dasturi keng qo'llaniladi. Masalan, "Head Start" dasturi doirasida bolalar o'yin orqali tabiatshunoslik va matematika asoslarini o'rganadilar. LEGO Education kabi tashkilotlar maxsus konstruktorlar va robototexnika to'plamlari orqali bolalarga muhandislik va texnologiya bilan tanishish imkonini beradi. Ushbu dasturlar bolalarning qiziqishini uyg'otish va ularda ilmiy yondashuvni shakllantirishga yordam beradi.[6] Masalan, oddiy tajribalar yoki san'at loyihalari orqali bolalar fizika, kimyo va dizayn asoslarini o'rganadilar.

Singapurda STEAM ta'limi maktabgacha yoshdan boshlab bolalarni tabiat va texnologiyaga qiziqtirishga qaratilgan. "Nurturing Early Learners" dasturi doirasida bolalar o'yin maydonchalarida ekologik tajribalar o'tkazadilar, masalan, suv aylanishi yoki o'simliklarning o'sish jarayonini kuzatadilar. Bu yondashuv bolalarning tabiiy qiziqishini qo'llab-quvvatlaydi va ularni mustaqil ravishda

o'rganishga undaydi. Singapur ta'lim tizimining muvaffaqiyati PISA testlarida yuqori natijalarga erishganida ham yaqqol namoyon bo'ladi.

Yaponiyada maktabgacha ta'limda STEAM dasturi "Monozukuri" (yaratish san'ati) falsafasiga asoslanadi. Bolalar qo'l san'atlari, origami va oddiy robototexnika loyihalari orqali muhandislik va san'atni o'rganadilar. Yapon ta'lim tizimi bolalarni jamoaviy ishlashga va ijodiy yechimlar topishga o'rgatadi. Masalan, maktabgacha muassasalarda bolalar guruhlarda kichik loyihalar ustida ishlaydi, bu esa ularning hamkorlik va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Finlandiyalandiya ta'lim tizimi STEAM dasturini o'yin va ijodkorlikka asoslangan holda qo'llaydi. Finlandiya bolalari tabiatda o'tkaziladigan mashg'ulotlar orqali biologiya va ekologiyani o'rganadilar, shu bilan birga raqamli vositalar yordamida dasturlash asoslariga kirishadilar. Finlandiya ta'limining o'ziga xos jihati shundaki, u bolalarni sinfda emas, balki real hayotda o'rganishga undaydi. Masalan, bog'chalar yaqinidagi o'rmonlarda o'tkaziladigan darslar bolalarni tabiat hodisalari bilan bevosita tanishtiradi.

Janubiy Koreyada STEAM dasturi maktabgacha ta'limda raqamli texnologiyalarga katta e'tibor qaratadi. Bolalar sensorli ekranlar va oddiy dasturlash platformalari (masalan, ScratchJr) yordamida dasturlash va algoritmik fikrlashni o'rganadilar. Shu bilan birga, san'at va musiqa elementlari orqali ijodkorlik rivojlantiriladi. Koreya ta'lim tizimi bolalarni texnologik innovatsiyalarga tayyorlashga ustuvorlik beradi, bu esa mamlakatning global iqtisodiyotdagi muvaffaqiyatlarida muhim rol o'ynaydi. Rivojlangan mamlakatlarda STEAM dasturining muvaffaqiyati malakali pedagoglar, zamonaviy jihozlar va otalarning faol ishtirokiga bog'liq. Ushbu davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'limda STEAM yondashuvi bolalarni

nafaqat akademik bilimlar bilan ta'minlaydi, balki ularni hayotiy ko'nikmalar bilan jihozlaydi, bu esa kelajakda muvaffaqiyatli shaxs bo'lib yetishishlariga zamin yaratadi.

O'zbekistonda STEAM dasturini kengaytirish uchun o'qituvchilar malakasini oshirish va zamonaviy ta'lim resurslarini joriy qilish zarur. Bu jarayonda davlat va xususiy sektorni hamkorligi muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son qarori bilan tasdiqlangan "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da STEAM yondashuviga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu hujjatda maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy barkamol, intellektual va ijodiy jihatdan rivojlangan shaxs sifatida tarbiyalash maqsadlari belgilangan. STEAM dasturi bolalarning tabiiy qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash orqali ularning muammolarni hal qilish, jamoada ishlash va innovatsion yondashuvlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida STEAM dasturini joriy etishda asosiy e'tibor bolalarning o'yin orqali o'rganishiga qaratiladi. O'yinlar, tajribalar va amaliy mashg'ulotlar orqali bolalar tabiat hodisalari, texnologiya, matematika va san'at asoslarini o'rganadilar. Masalan, oddiy tajribalar (suv va ranglar bilan ishlash), konstruktor o'yinlari yoki raqamli vositalar yordamida ijodiy loyihalar bolalarda muhandislik va texnologik tafakkurni shakllantiradi.[7] Prezident maktablarida STEAM fanlari xalqaro Kembrij dasturi asosida o'qitilayotgani bu yo'nalishning muhimligini ko'rsatadi.

Davlat standartlari (O'z DSt 1.0-98) va Maktabgacha ta'lim vazirligining o'quv dasturlari STEAM yondashuvini qo'llab-quvvatlash uchun moslashtirilmoqda. Ushbu dasturlar bolalarning individual va tipologik xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial ta'limga asoslanadi. Masalan, bolalarning qiziqishlariga qarab, ekologik

tajribalar, robototexnika yoki san'at loyihalari orqali STEAM elementlari joriy etilmoqda. Shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalarini zamonaviy jihozlar, o'yinchoqlar va raqamli texnologiyalar bilan ta'minlash orqali STEAM ta'limi samaradorligi oshirilmoqda.

Xalqaro tajribalar, xususan, Yaponiya va Singapur kabi davlatlarda STEAM ta'limi maktabgacha yoshdan boshlanishi muvaffaqiyatli natijalar berayotgani O'zbekistonda ham ushbu yondashuvni kengaytirishga turtki bo'lmoqda. Masalan, Singapurda bolalarning tabiatga qiziqishini uyg'otish orqali STEAM dasturlari erta yoshda joriy etiladi, bu esa ularning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi.[8] O'zbekistonda ham shunday yondashuvni qo'llash uchun pedagoglarning malakasini oshirish va zamonaviy metodik qo'llanmalar ishlab chiqishga e'tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta'limda STEAM dasturining rivojlanishi uchun davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, o'quv muassasalarini raqamli texnologiyalar bilan jihozlash va xalqaro hamkorlikni kengaytirish kabi chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda ota-onalarni jalb qilish va ularning farzandlarining ta'lim jarayonidagi ishtirokini oshirish ham muhim hisoblanadi. Natijada, STEAM dasturi O'zbekistonning maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni innovatsion dunyoga tayyorlashda muhim qadam bo'lib xizmat qilmoqda.

Xulosa: STEAM dasturi maktabgacha ta'limda bolalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. U bolalarni 21-asrning murakkab dunyosiga tayyorlaydi va ularning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga hissa qo'shadi. O'zbekistonda STEAM dasturini keng joriy

qilish ta'lim tizimining sifatini oshirish va kelajak avlodni innovatsiyalarga tayyorlashda muhim qadam bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bers, M. U. (2018). Coding as a playground: Programming and computational thinking in the early childhood classroom. Routledge.
2. Honey, M. (2017). Learning science through computer games and simulations. National Academies Press.
3. Jacobson, R., & others. (2016). The importance of STEAM in early education. Journal of Early Childhood Research.
4. National Science Foundation. (2019). STEM education for the future. NSF Report.
5. Resnick, M. (2017). Lifelong kindergarten: Cultivating creativity through projects, passion, peers, and play. MIT Press.
6. Sahlberg, P. (2015). Finlandian lessons 2.0: What can the world learn from educational change in Finland? Teachers College Press.
7. Sharapan, H. (2012). From STEM to STEAM: How early childhood educators can apply Fred Rogers' approach. Young Children Journal.
8. Sullivan, A., & Bers, M. U. (2017). Dancing, drawing, and coding: Stealthy STEM learning through the arts. Childhood Education.

MUNDARIJA

1	Spintronika fanining asoslari va kelajakda undan kutilayotgan istiqbollar Yuldashev Sh., Sharipova R. Sh., Botirova N. U.	3
2	Krixgof masalalarini laboratoriya usulida yechish va tahlil qilish Xudoyberdiyeva M. K., Karimova F.T., Quvondiqova N. R.	12
3	Muloqot - bola shaxsi shakllanishining asosiy sharti sifatida Raxmatullayeva Z. O., Nazirjonova D. A.	22
4	Raqamlashgan asrda mobil aloqa vositalarining bolalar rivojlanishiga ta'siri Sultonova N. O.	26
5	Inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy asoslari G'oiyova N. B., Botirjonov M. M.	33
6	O'smirlik davrida stress holatlarini oldini olish va tarbiyaviy jarayonlarni shakllantirish omillari Kulchayeva D. A.	37
7	Geographic development, historical formation, and problems of cities Jaksimuratov A. B.	42
8	Buxoro amirligida jadidchilik harakati Xudoyberdiyev O. G'.	48
9	The crucial role of education in shaping future Tursunboyeva J.	56
10	Sun'iy intellekt asosida tibbiy chaqiruv xizmatlarini avtomatlashtirish Xasanova M. F.	61
11	Stylistic issues in translation Olimjonova M. O.	69
12	Mehnat shartnomalarida eng ko'p uchraydigan huquqiy xatolar Sultanova Z. A.	76

MUNDARIJA

13	Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda nutq taraqqiyot Karimova N. B.	84
14	Социально-философский анализ сущности сознания Эркинова С.	89
15	Historical and geographical assessment of air pollution in uzbekistan Jaksimuratov A. B.	94
16	Improving writing skills through social media-based activities Ashirov D. O'.	100
17	Ta'lim tashkilotda inklyuziv muhitni loyihalash G'oyipova N. B., Bobojonov S.	110
18	Maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini o'stirishda didaktik o'yinlarning ahamiyati Mexmonbekova Sh. A.	116
19	Gender tenglik va o'ziga xos jihatlari Xaydarova S. Ch., Eshonqulova R. I.	121
20	Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tashbehlarni o'rgatish metodikasi (3-sinf o'qish savodxonligi darsligi misolida) Matqurbonova S. I.	129
21	Kichik maktab yosh davrida diqqat va xotira jarayonlari: rivojlanish dinamikasi Rustamova G., Haydaraliyeva V. E.	138
22	Pragmatic competence in english language learners: a sociolinguistic perspective Abdurakhmonova M. F.	144
23	Xorijiy tillarni o'qitishda zamonaviy yondashuvlar:clil metodi Abduraxmonova M. M.	147
24	O'zbekistonda psixologiya sohasi rivojlanishida sharq allomlarining o'rne va bugungi kundagi ahamiyati Ravshanov S. A., Botiraliyeva R. N.	153

MUNDARIJA

25	Amir Temur davlat boshqaruv tizimi Nabijonov U. A.	159
26	The importance of learning english in the globalized world Mannobjonova M.	166
27	Til va madaniyat: madaniyat tilda qanday shakllanadi? Mo‘minova O. R.	169
28	Aromaterapiya usulining samarali yo‘llari effective ways of aromatherapy эффективные способы ароматерапии Yorqulova S. H.	173
29	Zamonaviy ta'limda robototexnikaning o‘rni Muhammadjonov M. H.	179
30	Maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirishning o‘ziga xos usullari Abdubannobova M. B.	187
31	Ilm-fanni innovatsion rivojlanish istiqbollari Zamonova Sh. U.	192
32	Abdurauf fitratning jadidchilik harakatida tutgan o‘rni Xudoyberdiyev O. G‘.	198
33	Faraday induksiyasi qonuni va zamonaviy qurilmalarda uning amaliyoti Numonjonova G. I.	203
34	Rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion investitsiyalarni jalb qilish strategiyalari Mo‘ydinjonova D. I.	214
35	Biotexnologiyada ilm-fan yutuqlari Maxbubova R. O.	222
36	The role of english for specific purposes in professional and academic settings Moydinova Sh., Alisherova M.	229

MUNDARIJA

37	Ta’lim-tarbiya jarayonida talabalarda depressiv holatlarni oldini olish va ularni bartaraf etishning pedagogik texnologiyalari Ravshanov S. A., Hayitmurodova R. Z.	231
38	Contemporary key issues in physical and human geography Jaksimuratov A. B.	238
39	Magnit maydon ta’sirida elektron harakatini kompyuterda modellashtirish Doniyorbekova G. D.	243
40	Milliy madaniyatda gender identifikatsiyasining lingvokulturologik ifodasi Matsabirova D. M.	251
41	Axborotlashgan jamiyatning oila institutiga ta’siri Axmadjanova M. I., Mamadaminova B.	259
42	Bolalarda nutq buzilishi jarayonining yuzaga kelishi va uni bartarfa etish chora tadbirlari Ravshanov S. A., Xudoyberganova L. I.	262
43	Bolalarda nevroz kasalliklarini kelib chiqish sabablari va ularning profilaktikasi Rustamjonova N. T.	267
44	Tarixiy xotira va shaxsiy vijdonning kurashi (chingiz aytmatov qahramonlari timsolida) Yo’ldosheva U. X.	277
45	Ona tili mashg’ulotlari orqali pedagogika va psixologiya yo’nalishida tahsil olayotgan talabalar kasbiy malakalarini rivojlantirishning metodikasini ishlab chiqish Mamarasulova G. B.	283
46	Og’zaki an’anadagi professional musiqa Abdulhamidova O. A.	296
47	Yangi O’zbekiston Konstitutsiyasining qabul qilinishi va unga kiritilgan o’zgarishlar Humaydullayeva Z. O.	306

MUNDARIJA

48	Kislorodli organik birikmalarning xossalari va uni o‘qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish Madaminova S. K.	313
49	Bugungi kunda sun’iy intellektning inson hayotiga ta’siri Yusupova A. A.	321
50	Namangan viloyatida turizm sohasining rivojlanishi yutuqlari va kamchiliklari Ahmadjonova R.	326
51	Yangi O‘zbekistonda ijtimoiy sohaga bo‘lgan munosabat Naimjonova D. K.	341
52	Raqamli texnologiyalarning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojiga ta’siri Abdullaxanova O. X.	350
53	Steam dasturining maktabgacha ta’limdagi ahamiyati va rivojlangan mamlakatlar hamda O‘zbekistondagi o‘rni Yo‘ldosheva U. X.	357

“Iqtidorli talabalar ilmiy xabarlar” ilmiy-uslubiy jurnali NamDPI Ilmiy-texnikaviy Kengashining 2025-yildagi 11-iyundagi 6-sonli kengaytirilgan yig‘ilishida muhokama qilinib, ilmiy to‘plam sifatida chop etishga ruxsat etilgan (Bayonnoma № 6). Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma’lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

Texnik muharrir: D. Maxkamov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko‘chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136,

Faks: (0369) 227-27-21,

E-mail: Info@namspi.uz

“Iqtidorli talabalar ilmiy xabarlar” ilmiy-uslubiy jurnalining 2025-yil 2-soni 371 sahifadan iborat bo‘lib, 53 ta ilmiy maqoladan tashkil topgan. Jurnalning elektron holatini har qanday tartibda o‘zgartirish yoki soxtalashtirishga uringan subyekt shaxsan javobgar hisoblanadi.

Namangan davlat pedagogika instituti – 2025